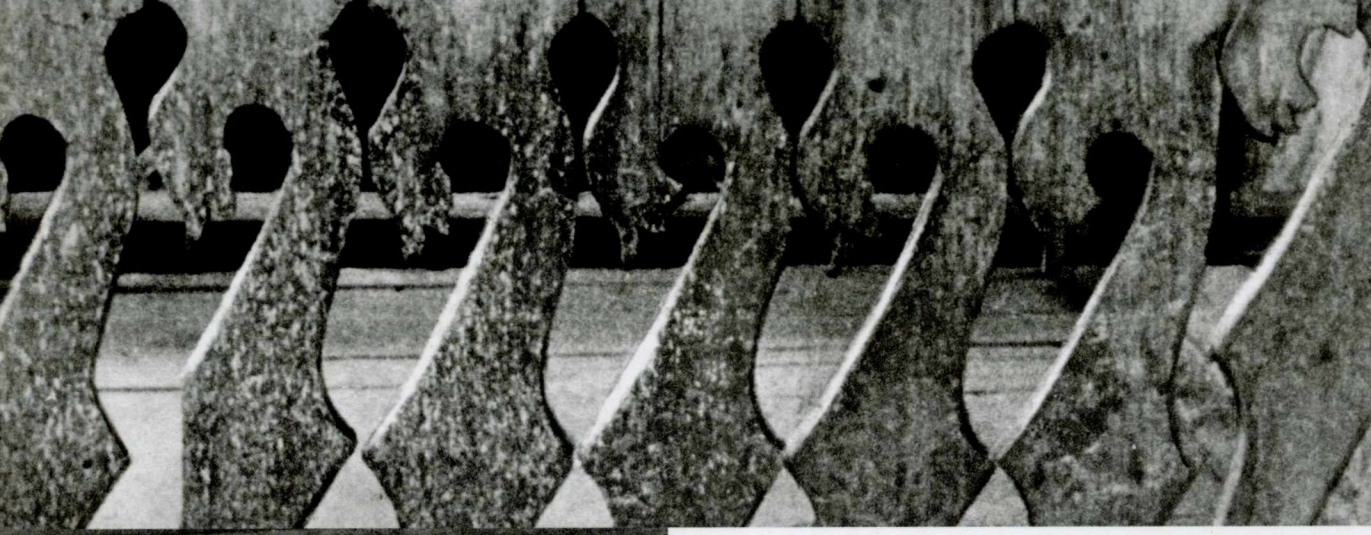

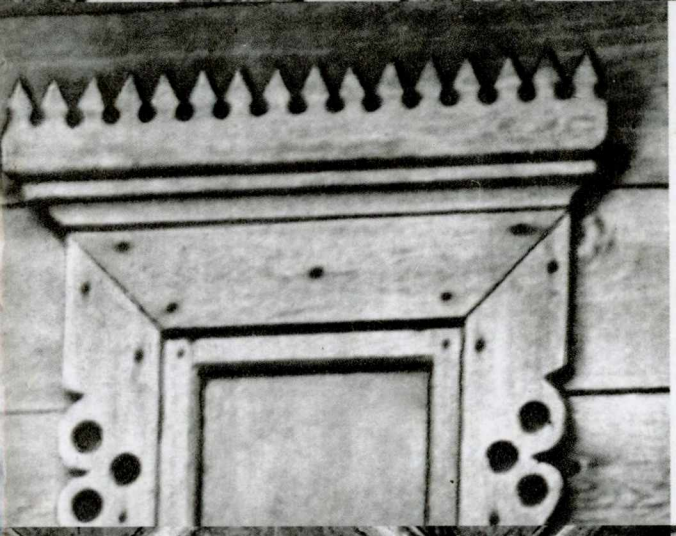

Jurgis Gimbutas

LIETUVOS KAIMO trobesių puošmenys

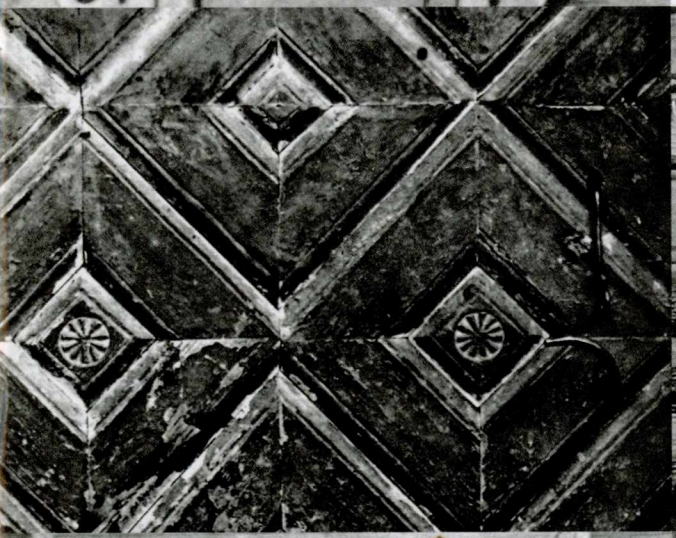

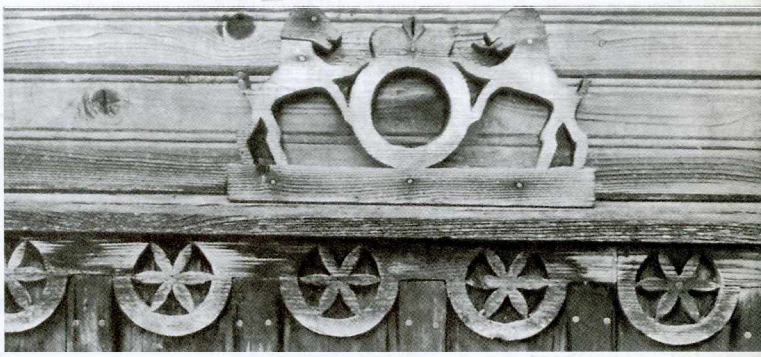

Jurgis Gimbutas

LIETUVOS KAIMO trobesių puošmenys

Antras leidimas

MOKSLO IR ENCIKLOPEDIJŲ LEIDYBOS INSTITUTAS

VILNIUS 2004

Daugumą knygos iliustracijų iš įvairių fotografijų
piešė JURGIS GIMBUTAS,

dalį jų iš fotografijų piešė ir
visas spaudai parengė EDITA MATULIONYTĖ

Informacinis rėmėjas

© Jurgis Gimbutas, 2004
© Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2004
ISBN 5-420-01401-7

PRATARMĖ

Šią puošmenų knygą paruošti, iliustruoti ir parašyti man pagelbėjo keli žinovai Lietuvoje. Lankiausi tėvynėje keturis kartus nuo 1985 iki 1991 metų. Esu dėkingas Lietuvos istorijos ir etnografijos muziejaus [dab. Nacionalinis Lietuvos valstybės ir kultūros istorijos muziejus. – *Red.*] buvusiam direktoriui Eugenijui Skrupskeliui ir Mokslų akademijos Istorijos instituto Etnografijos skyriaus buvusiam vedėjui Petrui Kalniui už leidimus pasinaudoti jų muziejinėmis fototekomis ir už gautas fotografijas. Etnografams Vaciui Miliui, Eligijui Morkūnui, Stasiui Gutautui, architektams Marijai ir Martynui Purvinams dėkoju už dovanotas fotografijas ir piešinius. Mano kaimynas, gyvenantis valanda kelio nuo Arlingtono, inžinierius Kazys Daugėla meistriškai pagamino nuotraukas iš mano paties Lietuvoje prieš 1943 m. darytų ir jau pablukusių negatyvų – ačiū jam. Knygos tekstą skaitė ir taisė architektas Algimantas Miškinis, šiek tiek ir architektas prof. Kazys Šešelgis. Veikalą recenzavo Vacys Milius. Jau seniau mano menotyrinių fotografijų rinkinį papildė etnologas Juozas Lingis iš Stokholmo, menotyrininkas Alfonsas Andriuškevičius, Rimtis Lukša ir Jurgis Tornau iš Vilniaus. Ypač vertingas įnašas Danutės Giedraitytės, kuri, 1944 m. rudenį traukdamasi iš Lietuvos į Vakarus, pastebėjo ir nupiešė kelias dešimtis Suvalkijos ir Rytprūsių (Mažosios Lietuvos) trobesių puošmenų. Savo piešinius patikėjo man Vokietijoje po poros metų. Jos piešinių originalus perdaviau Lietuvos mokslų akademijos Istorijos instituto Etnografijos skyriaus archyvui. Ačiū jai ir visiems paminėtiesiems talkininkams.

Jurgis Gimbutas

ĮVADAS

Yra veikalų apie daugelį lietuvių smulkiosios architektūros ir tautodailės rūšių – kryžius, koplytėles, skulptūrą, raižinius, audinius, juostas, margučius, tačiau nėra veikalo apie trobesių puošybą. Joje randame ne mažiau išradingumo, įvairovės ir universalumo, kaip minėtuose kūriniuose. Savo ankstesnėse studijose apie Lietuvos kaimų architektūrą esu palietęs puošmenis tik epizodiškai. Dabar, sukaupęs daugiau medžiagos, bandau panagrinėti trobesių puošybą plačiau ir išsamiau. Ši knyga skiriama ne tiek specialistams, kiek plačiajai visuomenei, tad ir dėstymas nebus griežtai mokslinis. Sklandesniam skaitymui į tekstą įterpiama papildomos informacijos, kuri galėtų būti pateikta išnašose. Analizuojamoji tema reikalauja daug iliustracijų, tad skaitymą trukdys dažnos nuorodos į paveikslus.

Bandysiu parodyti kaimo ir kelių dvarelių bei miestelių trobesių visokius puošmenis, kokie jie buvo ar tebėra. Nebandžiau atrinkti gražiausių, būdingiausių ar lietuviškiausių. Tai jau būtų išankstinis nusistatymas, kuriam pagrįsti dar nepakanka tyrinėjimų. Tuo tarpu verta susipažinti su tuo, ką turime, o ne ką norėtume matyti. Tad ir į šią knygą sudėti pavyzdžiai yra arba tipiški, pasikartoją savo apylinkėje ar plačiau, arba unikalūs, nebūdingi, tačiau išsiskiriją išradingumu. Ir vieni, ir kiti man atrodo svarbūs bendram vaizdui susidaryti, nes parodo daugiau įvairovės, kurią sukūrė dailidės, drožybos mėgėjai ar užsakovų fantazija. Iliustracijas klasifikuoju pagal puošmenis, pradėdamas stogu: skydai, vėjalentės, karnizai, lėkiai, kolonos, tvorelės, langai, durys. Kai kurios puošmenų detalės pasikartoja įvairiose trobesio dalyse. Pavyzdžiui, lėkiai būna ant stogo ir ant prieangio frontono, kolonos – prieklėčiuose ir prieangiuose, langeliai – sienose ir stogo skyduose. Panašiai, kaip vinys, kurios naudojamos ir stogui, ir grindims, ir durims. O vinių galvutės kartais įsijungia į puošybą.

Šiam savo tyrinėjimui panaudojau apie 3430 skirtingų puošmenų pavyzdžių iš dabartinės Lietuvos teritorijos ir kartais iš etninio lietuvių ploto už jos ribų. Puošmenų skaičiuje vienetas sąlyginai reiškia ne trobesį, o skirtingos paskirties, kad ir to paties trobesio detalę. Pavyzdžiui, jei pirkia turi prieangį su frontonu, kuris apjuostas ornamentuotomis vėjalentėmis, karnizu ir dar papuoštas lėkiu, tai jau trys

puošmenys: vėjalentė, karnizas ir lėkis. Jei tos pirkios langai, kiek jų bebūtų, su vienodai ornamentuotomis antlangėmis, tai turime dar vieną puošmenį. Prie to gali prisidėti durys, jei jos papuoštos, stogo skydas su meniškai sudėtu lentiniu apkalu ir lėkis ant stogo – tai bus dar keturi puošmenys, iš viso septyni viename trobesyje. Kalbame tik apie išorės apdailą, nežvelgiame į trobesio vidų, nenagrinėjame interjerų.

Daugumą puošmenų aptariu iš eilės pagal etnografines sritis: Aukštaitija, Dzūkija, Žemaitija, Mažoji Lietuva. Yra nukrypimų nuo tokios dėstymo tvarkos, kai turima per mažai pavyzdžių tokiam suskirstymui. Bandau pastebėti, kurių pavidalų ar variantų puošmenų užtinkama daugiau ar mažiau toje ar kitoje etnografinėje srityje. Mano palyginamosios pastabos negali būti tikslios, nes jos pagrįstos ribotu nagrinėjamų puošmenų skaičiumi. Turint daug daugiau objektų, būtų įmanomas kartografavimas, kaip kad sudaromi etnografiniai atlasai. Parinktieji pavyzdžiai rodo ne tiek esamą, kiek buvusią puošybą, nes daug fotografuotų ar pieštų trobesių jau nugriauta. Kai kurios iliustracijos imtos iš literatūros, siekiančios XIX a. pabaigą. Tikiuosi, kad mano pastabos apie tam tikrų puošmenų paplitimą ar jų būdingumą bus šiek tiek teisingesnės negu kai kurių senesnių raštų duomenys pagal atsitiktinius negausius pavyzdžius. Lokalizuoju objektus atitinkamoje Lietuvos administracinėje sistemoje, kuri keitėsi: buvo valsčiai ir apskritys, po to daugiau, o vėliau mažiau rajonų.

Nekartoju literatūros apie trobesių puošybą apžvalgos, nes tatai jau atlikta kitų autorių. Tik paminėsiu kelis, kurie yra profesionaliai rašę apie Lietuvos kaimo puošmenis: Paulius Galaunė (1930), Juozas Baršauskas (1956), Feliksas Bielinskis (1960), Kazys Šešelgis (1965), Izidorius Butkevičius (1967), Klemensas Čerbulėnas (1974), Stasys Gutautas (1985). Ir daugiau etnografų ar menotyrininkų yra lietę šią temą. Daugiausia iliustracijų su trobesių puošmenimis išspausdinta grupės autorių parengtose knygose: *Lietuvių liaudies architektūra*, 2 tomai (Vilnius, 1965 ir 1968), *Lietuvių liaudies menas. Architektūra*, 2 knygos (Vilnius, 1957 ir 1965). Kai ką iš tų knygų iliustracijų panaudojau šiame savo darbe.

Ornamentų terminams paaiškinti pridėjau žodynėlį. Lietuviškus terminus naudojau daugiausia pagal knygos *Lietuvių liaudies architektūra*, t. 1 poskyrį Ornamentas (p. 91–98), kai ką suderinęs su enciklopedijomis. Šios knygos antraštinį žodį kaimas suprantu platesniąja prasme, su mediniais miesteliais ir dvareliais, nes jų architektūra ir puošyba buvo beveik tokia pati, dažnai tų pačių meistrų darbo. Lietuvių sovietinėje literatūroje buvo įtvirtintas liaudies architektūros terminas. Kadangi liaudies termino sąvoka liko neapibrėžta, daugiaprasmė, tai aš jo nenaudoju. Vieniems liaudis – tai miestų ir kaimų

vargdieniai, proletariatas, kitiems – visi ne profesionalai, neišmokslinti kūrėjai, o kai kam liaudis buvo prokomunistinės visuomenės etiketė. Medinės architektūros puošmenys yra ne liaudies, o žemdirbių, ūkininkų, amatininkų, meniško polėkio meistrų kūryba. Buvo gyva sąveika tarp užsakovo – sodybos savininko ir su juo sudariusio sutartį meistro. Pagal vokišką terminą *Volkskunst* arba pagal anglišką *folk-art* tai galėtų būti tautodailė.

Trobesiai, kurių puošmenis nagrinėju, daugiausia yra žemdirbių sodybose. Tokios sodybos kiemas yra visų pirma aikštelė prie namų. Platesnioji kiemo sąvoka apima didesnę sodybos dalį su ūkiniais trobesiais, neskaitant tolimesnio klojimo ir dar atokesnės pirtelės. Sodybos kiemas su namu, klėtimi, darželiu, sodo ir kitais medžiais sudaro kartais gražiai suderintą architektūros ansamblį, kuris nuolat atgyja lietuvių poezijoje, dainose ir neretai teatro scenoje. Gyvenamasis namas ir klėtis (arba svirnas) išsiskiria sodyboje savo tobulesne statybos technika ir apdaila. Dabar Lietuvoje skiriame tris tradicinius namų tipus: žemaičių ir lietuvininkų trobą, aukštaičių ir dzūkų pirkią, kapsų ir zanavykų stubą (1–7 pav.).

Greta skirtumų tarp etnografinių sričių, esama ir daug ko bendro. Dauguma trobesių buvo ir kai kur tebėra mediniai, suręsti iš gulsčių sienojų. Statybos ir puošybos kokybę lėmė ne tiek meistrų sugebėjimas, kiek ūkio ekonominis pajėgumas. Iš toliau krinta į akis aukšti platūs stogai. Iš arčiau žiūrint, matomi stogų puošmenys: galiniai skydai su dekoratyviu apkalu, ornamentiškai išpjaustinėtos vėjalentės ir karnizai, na ir gražieji lėkiai: žirgelių, paukščiukų, ragų, gėlių siluetai. Dažniausiai į gatvę ar kelią atsukti puošnieji pastatų galai, tačiau nereta trobesių, kurių abu galai vienodai išpuošti. Priėjus pirkią ar trobą, sustojame ties prieangiu, kurio įvairios dalys – stogelio frontonas, jo lėkis, karnizai, o žemiau kolonėlės ir tvorelė (baliustrada) – savaip išgražintos; pasitaiko dekoratyviai įstiklintų. Išvaizdus prieklėtis (priesvirnis) dabinamas panašiai kaip prieangis, tik čia daugiau kolonų ir jos aukštesnės. Langų ir durų puošmenys sudaro atskirą grupę. Dekoruojami langų rėmai, antlangių ar antdurių sandrikai, o kartais ir langinės. Didelį meistrų išradingumą rodo lentiniai durų apkalai. Trobesio puošmenų gausą dar papildo sienų kertės, jų viršuje matomi sijų ir gegnių galai, kurie savaip profiliuojami.

Žemaičių trobos turi mažiau puošmenų negu kitų Lietuvos sričių gyvenamieji namai. Trobų platesnės ir žemiau nuleistos stogo paražės pridengia dalį langų, tad mažiau būna antlangių. Laužtiniai žemaitiškų stogų galai sumažina skydų plotą kartais iki žemos trapecijos ir palieka mažiau vietos apkalo puošybai. Paprastesni ir prieangiai. Tačiau žemaičių lėkių įvairovė ir jų gausumas pralenkia aukštaitiškuosius. Mažojoje Lietuvoje lėkiai yra itin mėgstamas trobų

ir klėčių puošmuo. Šiaip jau žemaičių klėčių puošyba yra kuklesnė negu rytinių kaimynų. Aukštaičių klėtys mažesnės už žemaičių, pailgesnio plano, o fasade turi daugiau profiliuotų kolonų. Šiek tiek puošmenų būna sodybos kieme bet kur Lietuvoje: šulinys, varteliai, aviliai. Svarbus kiemo puošmuo yra kryžius ar koplytėlė, tačiau šių objektų nenagrinėju, nes tam jau esama gausios literatūros. Kryžių ir koplytėlių atstatymas vyksta kartu su Lietuvos atgimimu.

Nesigilinsiu į ornamentikos simboliką ir jos ryšius su senovės mitologija. Ir apie tai jau yra nemažai rašyta archeologijos, folkloro, mitologijos, menotyros žinovų. Mūsų laikais, o turbūt ir seniau trobesiai buvo puošiami estetiniams ir socialiniams poreikiams tenkinti: kad būtų gražiau gyventi ir kad neatsiliktų nuo kaimynų „už tvoros".

Lietuvos kaimo sodybos ir jų trobesių tipai menotyroje priskiriami Vidurio Europos juostai, šiaurėje siekiančiai Švediją ir Suomiją, rytuose apimančiai Gudiją, Lenkiją, Ukrainą, dalį Karpatų ir pietuose įsiremiančiai į rytines Alpes. Vakarų Europos karkasinės (fachverko) konstrukcijos namas su tvartu paplitęs iki Rytprūsių ir ten gana ryškiai rodo XVII–XVIII a. lietuvių etninę ribą. Tokio aiškaus skirtumo nematyti Lietuvos pietiniuose, rytiniuose ir šiauriniuose pakraščiuose. Žemdirbių sodybose ir miesteliuose pasitaiko tobulos statybos pastatų. Tatai liečia ir trobesių puošybą – ilgų metų estetinių poreikių pasireiškimo, konstrukcijų konservatyvumo ir miesto įtakos rezultatą.

Kaimo trobesiai puošiami Lietuvos kaimyniniuose ir tolimesniuose kraštuose: Baltijos ir Šiaurės jūros šalyse, slavų žemėse, Balkanuose, Vengrijoje, Alpėse – visur, kur buvo ištobulinta medinė architektūra. Ieškodami sąryšių tarp Lietuvos ir kitų kraštų ornamentų, apsiribosime pastarųjų šimtmečių Vakarų civilizacija, išaugusia iš Antikos per Viduramžius, per Naujuosius amžius. Toji civilizacija, kaip ir kitos, turi savo šaknis proistorėje. Lietuvos archeologai yra radę ornamentų iš II ir I tūkstantmečio pr. Kr. Paprasčiausi priešistoriniai ornamentai yra geometriniai, tokie patys kaip šiuolaikiniai ar panašūs į juos. Tęstinumas pastebėtas ir kitur Europoje, ypač jos pietuose, iš daug ankstesnių tūkstantmečių. Šiame darbe nesieksiu proistorinių laikų: analogijas bandysiu pastebėti atitinkamuose teksto skyriuose ir kai ką ornamentų žodynėlyje knygos gale. Lietuvos kaimo trobesių puošyboje „mūsų laikai" apima ne daugiau kaip du ar tris dešimtmečius po Antrojo pasaulinio karo. Tradicinis kaimas buvo sužlugdytas sovietinės okupacijos. Naujose statybose kartais bandoma panaudoti ir tradicinius puošmenis.

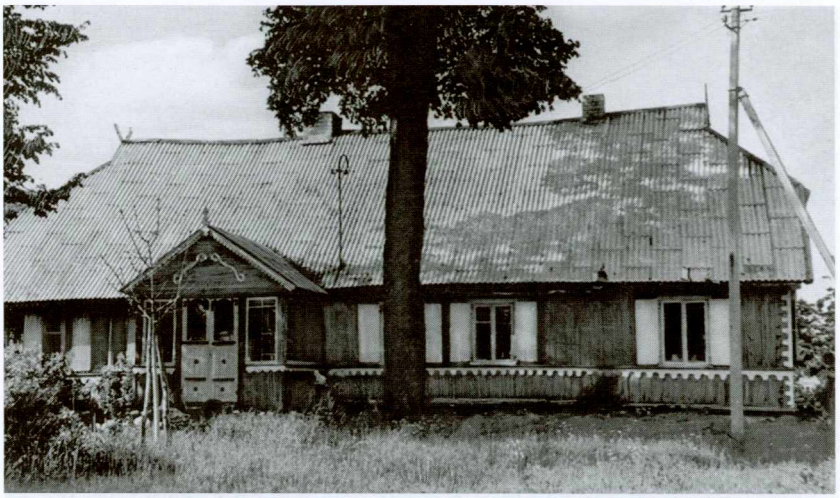

1. Žemaičių troba Prapymo k., Šilalės rj. (1976 m. I. Butkevičiaus fot.)

2. Žemaičių troba Jakštaičių k., Kretingos rj. (1973 m. I. Butkevičiaus fot.)

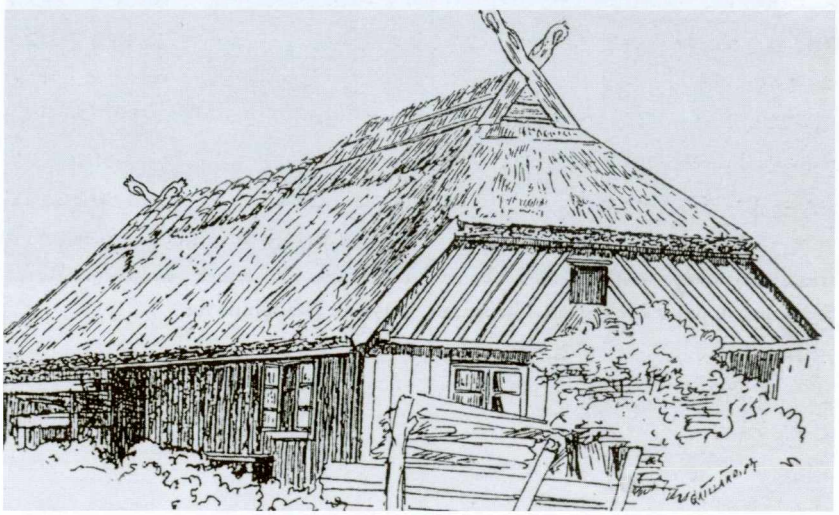

3. Žvejų troba Juodkrantėje (iš: Virchow, 1891, 10 pav.)

4. Aukštaičių pirkia Senosios Katinautiškės k., Ignalinos rj. (1981 m. K. Šešelgio fot.)

5. Aukštaičių pirkia Molėtų vls., Utenos aps. (1940 m. J. Gimbuto fot.)

6. Dzūkų pirkia Dubaklonio k., Merkinės vls., Alytaus aps. (iš: LLMA I, 1957, 158 pav.)

7. Stubos galinė siena ir stogo skydas Lekėčių k. ir vls., Šakių aps. (1943 m. J. Gimbuto fot.)

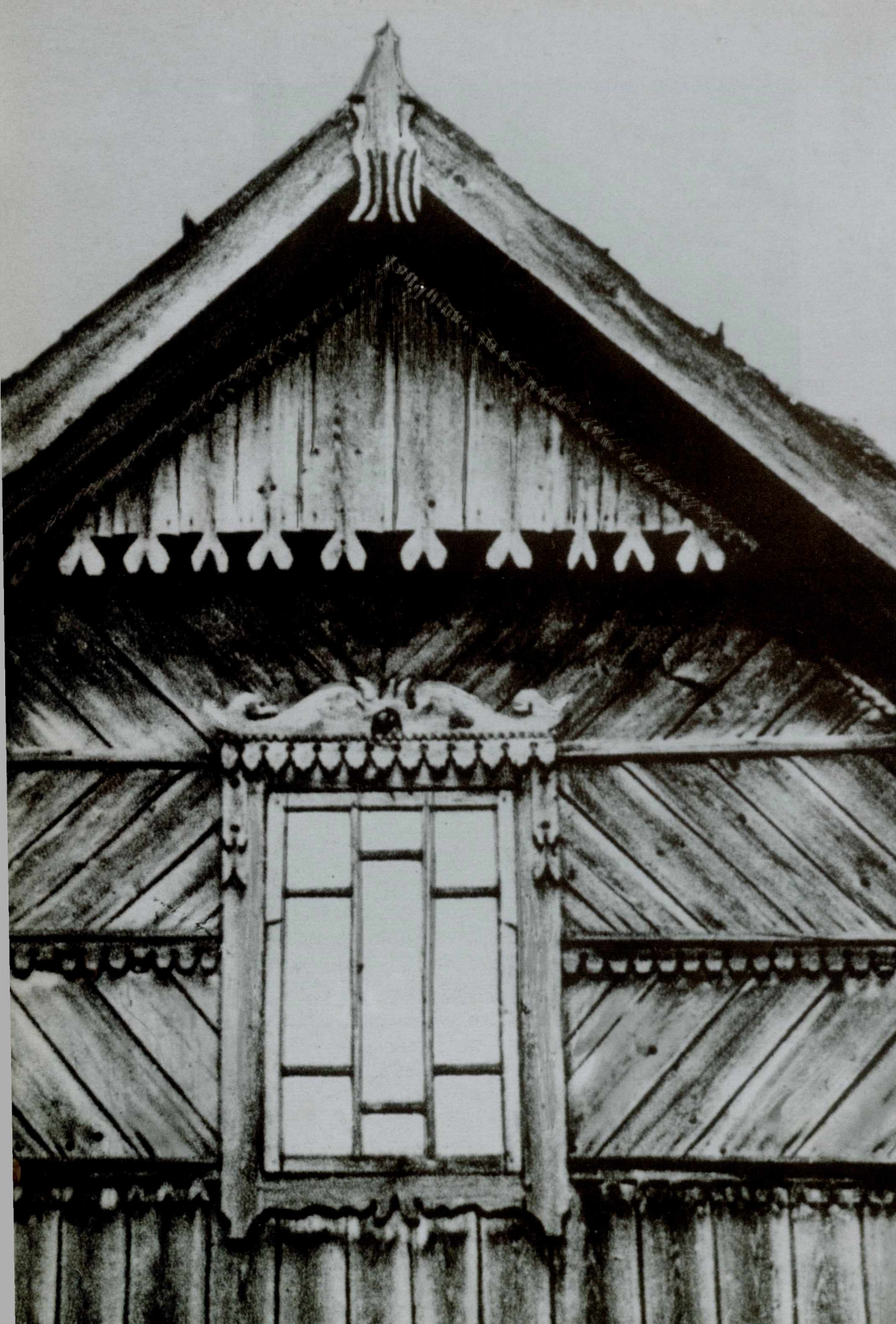

STOGO SKYDAI

Trobesių galinių sienų pastogės čia vadinamos skydais. Tą terminą jau vartojo K. Čerbulėnas (1974 m.) ir P. Dundulienė (1982 m.). Kai kurių autorių vartotas „skliauto" terminas nėra tinkamas statmenai sienai pavadinti, nes tuo vardu architektūroje jau iš seniau priimta vadinti išgaubtas perdangas, pvz., bažnyčios ar rūsio skliautus. Mano kadaise vartotas naujadaras „stogalys" neprigijo, tad tenka jo atsisakyti.

Lietuvoje vyrauja trikampiai skydai, tačiau Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje yra nemažai trapecinių su laužtiniais stogo galais. Trapecinių skydų pasitaiko ir Aukštaitijoje senesniuose pastatuose su valminiais stogais. Gyvenamųjų namų skydai dažniausiai būna lentiniai, o klėčių – ręstiniai. Lentiniai skydai įgauna puošnumo, kai jų apkalas sudedamas keliomis eilėmis ir kryptimis: stačiai, gulsčiai ir įžambiai. Susidaro simetriškas „audinys" su stipriu vizualiniu poveikiu. Skydą rėmina stogo dangos pakraščiuose prikaltos vėjalentės ir kartais stoginėlis virš galinės trobesio sienos. Rėmų lentos būna dailiai išpjaustinėtos ornamentų virtinėmis. Viršuje, stogo kraigo galuose dažnai pritvirtinami lėkiai. Tad skydo puošmenis sudaro trys suderintos dalys: lentų apkalas (jį nagrinėsiu šiame knygos skirsnyje), ornamentuoti rėmai ir lėkis. Ne visada būna trys dalys, kartais – tik viena ar dvi.

Šiame knygos skirsnyje nagrinėjami skydų apkalai, remiantis turimais pavyzdžiais: 615 gyvenamųjų namų ir 87 prieangių. Jie visi kuo nors skiriasi. Dauguma jų apkalti stačiomis lentomis, ir tik jų rėmai papuošti. Stačios lentos geriau nuleidžia lietaus vandenį. Tik apie ketvirtadalis, 159 pavyzdžiai, namų skydų papuošti dekoratyviu apkalu, kaitaliojant lentų kryptį. Prieangių – daugiau, apie pusė turimųjų, puikuojasi meniškais apkalais. Kompoziciniu požiūriu lentinius skydus galima suskirstyti į tris rūšis: 1) gulsčių ir stačių lentų deriniai; 2) gulsčių ir stačių lentų deriniai su įžambiai sudėtų lentų padalomis arba visas skydas iš įžambių lentų; 3) viršutinė skydo dalis patraukta priekin. Visų rūšių apkalų pastebėta daugiau Aukštaitijoje ir Dzūkijoje, mažiau Suvalkijoje. Dažnokai kaimynų skydai yra skirtingi: pvz., etnografiniame Miežionių k. (Švenčionių rj.) 1957 m. tebebuvo bent penkios pirkios, sustatytos galais į gatvę arti viena ki-

tos, ir jų visų skydai skirtingai papuošti. Neva vienodai atrodą stoginėliai dažnai skiriasi jų karnizų pjaustiniais.

Stačių lentų skydo geras pavyzdys yra buvusi smuklė Pakalnės k. (Šilutės rj.; 8 pav.). Čia platesnių lentų tarpeliai uždengti siauromis lentjuostėmis nuo kritulių ir vėjo apsaugoti, tad, kalant lentas, nebūtina jas gerai suglausti. Šitaip sudarytą reljefišką paviršių dar pagyvina šešėliai. Panašių skydų yra daug kur. Vien tik gulsčių lentų skydas be lentjuosčių uždangalo matomas Bukantės vnk. (Plungės rj.) prieangio nuotraukoje (9 pav.). Stačių ir gulsčių lentų derinį turime Vajakiškių k. (Kaišiadorių rj.; 10 pav.).

Gražesni atrodo antrosios rūšies skydai, kur šachmatine tvarka derinamos stačių, gulsčių ir įžambių lentelių padalos. Tokių pastebėjau iš viso apie du trečdalius (111 skydų). Esama jų gana paprastų, su dviem padalomis lyg eglutė, arba sudėtingų, iš daugelio juostų. Jie turi du lentų sluoksnius: vidinį stačių neobliuotų ir išorinį siauresnių obliuotų. Paprasčiausias įžambių lentų apkalas yra pakilaus eglutės rašto kaip tas prieangio iš Kavaltiškės k. (Švenčionių rj.; 11 pav.). Jo lentos plačios, profiliuotos, glaudžiai suleistos. Įžambių lentų skydą su nuolaidžiu eglutės raštu turime iš Lekėčių k. (Šakių aps.; 7 pav.). Čia lentų tarpeliai uždengti lentjuostėmis. Stačių ir įžambių lentų derinį rodo nuotrauka iš Rasytės mstl. Kuršių nerijoje (12 pav.).

Antrosios rūšies sudėtingesnių skydų apkalų yra keli pavyzdžiai. Štai viena pirkia Asavos kaime (Suvalkų aps.) turi viršutinį skydo trikampį, sudėtą iš šešių vertikalių eglutės rašto juostų, o kita pirkia – iš rombų ir eglučių. Platus riestinio ornamento karnizas pridengia apatinę trapecinę skydo dalį. Pastogės langai iš keturių kraštų apjuosti profiliuotomis lentelėmis. Skydą rėmina dantytos vėjalentės su mažu lėkiu (13, 14 pav.). Ne mažiau puošni yra dzūkiška pirkia Dubaklonio k. (Merkinės vls.; 6 pav.). Čia įžambios skydo lentelės surikiuotos į keturias gulsčias eiles. Centrinis skydo akcentas yra pastogės lango dekoratyvios apylangės. Taip sukomponuotų skydų daugiau yra Dzūkijoje, Aukštaitijoje ir Suvalkų apskrityje. Dar įvairesnė būna Aukštaitijos ūkininkų didesnių pirkių skydų kompozicija. Padaroma nuo šešių iki dvylikos statmenų juostų, kurios sudaro audeklo įspūdį. Skydai su daug rombų atrodo panašiai kaip klėtis Klaipėdos aps. (15 pav.).

Trečiosios rūšies, pačių puošniausių skydų turime vos apie dešimtadalį visų surinktųjų. Priekin patraukta viršutinė skydo dalis šiek tiek apsaugo nuo kritulių apatinę dalį, kur būna pastogės langai. Viršutinio trikampio – vadinkime jį čiukuriniu – apatinė briauna padabinta išpjaustinėtu karnizu, kurio šešėlis krinta ant žemutinio skydo. Čiukuriniai dar puošiami apskritimo, trikampio ar širdelės formos angomis pastogei vėdinti. Čiukurinio aukštis esti nuo penktadalio iki pusės viso stogo aukščio. Dauguma trečiosios rūšies skydų iš Aukštaitijos.

Štai, Kudabiškės k. (Adutiškio par.) dar 1967 m. stovėjo pirkia su puošniai išdabintu skydu. Patsai čiukurinis papuoštas kiaurapjūviu karnizu. Tarpinė skydo padala trapecinė, sukalta rombiškai. Panaši ir jo apatinė padala, įrėminta karnizais. Svarbiausias šio skydo akcentas yra ažūrinis drožinys tarp langų. Stogo briaunos sustiprintos dantytomis vėjalentėmis ir viskas karūnuota lėkiu. Nagrinėjamasis skydas iš Kudabiškės k. (16 pav.) yra sukurtas toje apylinkėje pasižymėjusio meistro Nikodemo Misiulaičio. Senosios Katinautiškės k. (Ignalinos rj.) pirkios skydas suskaidytas į penkias gulsčias juostas, kurių kiekviena turi pjaustiniais išdabintą karnizą (17 pav.). Šiame skyde, apatinėje čiukurinio briaunoje, ryškiai išsiskiria lyg ir dobilo lapelių siluetai. Panašiai paryškintu čiukuriniu yra pirkia Lazdūnų k. (Juratiškių rj., Gudija; 18 pav.). Čia toji apatinė briauna ne tiesi, o banguota, papuošta dar ir pora paukščių.

Esama skydo puošmenų, atrodančių lyg ir lėkio tąsa žemyn, po kraigu. Pvz., to paties N. Misiulaičio pjaustytas ažūras čiukuro vietoje yra pritvirtintas prie vėjalenčių (19 pav.). Čia ornamentas sudėtingas: augalinis rezginys perpintas voliutomis, su širdele centre.

Valminiai stogai su trapeciniais skydais puošiami taip pat, tik be lėkių, be čiukurinių. Viena Girminų k. (Ignalinos rj.) pirkia turi septynių statmenų padalų trapecinį skydą su itin puošniu langeliu. Žemaitijoje puošnumo mažiau, bet yra išimčių, pvz., Naujokų k. (Skuodo rj.) troba su eglutės rašto apkalu, dviem rombiniais langeliais ir su augalinio ornamento karnizu. Toji troba, fotografuota Igno Končiaus 1937 m., tebestovėjo ir pokaryje (20 pav.). Trapeciniai skydai buvo būdingi senajai Mažosios Lietuvos , taigi ir Klaipėdos krašto medinei statybai. Štai, Ilgjonių k. (Klaipėdos aps.) trobos trapecija suskaidyta į 14 kvadratų ir trikampėlių (žr. piešinį: Bezzenberger, 1893). Dethlefsenas (1911, Taf. 5) pateikė Lankupių k. (Klaipėdos aps.) klėties skydo brėžinį su 20 padalų. Rytprūsių paminklų konservatoriaus Richardo Dethlefseno parengto albumo *Bauernhäuser und Holzkirchen in Ostpreussen* (Berlin, 1911) didelė dalis skirta Mažajai Lietuvai, kuri ten vadinama trumpai – Litauen. Tais laikais Mažojoje Lietuvoje daug ūkininkų tebebuvo lietuviai, vadinami lietuvininkai, Suvalkijos kaimynai. Vėlesniais laikais ir Mažojoje Lietuvoje paplito stogai su mažai puoštais trikampiais skydais. Mano rinkinyje esančiose 18 Nidos namų fotografijose yra trikampiai skydai su vien tik stačių lentų apkalais. Tų skydų puošmenys – vėjalentės, karnizai, lėkiai išdėstyti skydų pakraščiuose.

Patraukli, tačiau rečiau užtinkama puošmena yra reljefiniai pjaustiniai, pritaisyti prie lygaus skydo. Pvz., Rimdžiūnų k. (Astravo rj., Gudija) pirkios viršutinė skydo dalis pamarginta aštuoniomis žmonių ir arkliukų figūromis, o centre paliktos dvi apskritos čiukuro skylės

(21 pav.). Varėnos rajono Daržininkų k. pirkios skyde spindi pabaltinti saulės spinduliai. Virš tos pastogės lango baltuoja arkliukų pora su 1922 metų data (22 pav.). Savotiškas skydas iš Seinų krašto Rudelės kaimo (Punsko vls.). Čia stubos skydas padabintas šešiais reljefiškais voliutų ir arfų (ar vazonų?) ornamentais (nelabai aiški fotografija išspausdinta Lenkijos lietuvių žurnale *Aušra*, 1988 m., nr. 4).

Prieangių („gonkų") skydus sąlyginai vadinsiu frontonais, nes jie puošia pagrindinį įėjimą fasadinėje namo sienoje. Frontonai beveik visada esti trikampiai, sukalti iš lentų ir įrėminti ornamentuotomis vėjalentėmis bei gulsčiu karnizu. Lentelių apkalo kompozicija tokia pat kaip ir didžiojo stogo skydų: eglutės rašto arba iš stačiakampių bei trikampių padalų. Dažnai ant frontono kraigo įtaisytas lėkis. Populiarus frontono puošmuo yra stilizuota anga arba langelis. Tokios vėdinimo angos esti drugelio, trilapio dobilo, keturlapio dobilo, šešialapės gėlės pavidalo, trikampės, apskritos – žodžiu, kaip patinka užsakovui ar meistrui. Puošnesnės angos būna su apvadais, panašiai kaip įstiklinti maži langeliai – su ornamentuotomis apylangėmis. Iš 87 turimų prieangio frontonų pavyzdžių beveik 50% turi dekoratyvias angas ar langelius.

Rečiau pasitaiko frontonų su raižiniais, tapiniais ar skobiniais. Pvz., Mikalajūnų k. (Širvintų rj.) vieno namo frontono plokštumoje nutapytos dvi antytės, širdelė, pora stambesnių gulsčių S pavidalo išraitų ir daugiau smulkių žvaigždučių (23 pav.). Skobinių ar drožinių reljefiški ornamentai, pritaisyti prie frontono lentų, būna ir augalinių motyvų, pvz., iš Skardupių k. (Šakių rj.) ir Rimdaugiškio k. (Biržų rj.; 24, 25 pav.). Minėtieji iškilūs ornamentai padengia beveik visą frontono plotą. Kitas itin dekoratyvus prieangis buvo nufotografuotas prieš 1940 metus Daukšigalių k. (Pakruojo vls.; 26 pav.). Čia frontoną dengia stambus drožinys, sukomponuotas iš simetriškų spiralių su keturkojo gyvūno figūra. Visą trikampį „paveikslą" rėmina geometrinio ornamento vėjalentės ir karnizas, vainikuoja sudėtingas lėkis. Iš visų nagrinėtų prieangių su puošmenimis apie pusė yra iš Aukštaitijos, ketvirtadalis iš Dzūkijos, likusieji iš Žemaitijos ir Suvalkijos.

Dar yra viena dėmesio verta detalė, puošianti skydų apatinę briauną. Tai stačių ar įstrižų lentų apačios, nupjautos smailiai arba profiliuotos sudėtingiau. Susidaro karnizo įvaizdis. Sugrupavus visų Lietuvos etnografinių sričių 42 parinktus pavyzdžius pagal jų formą, matyti, kad skydų apačioje išpjaustyti ornamentai yra panašūs, dažniausiai geometriniai: pjūkleliai, dantukai, apskritimai. Pasitaiko ir augalinių formų: pumpurai arba visur populiarūs trilapiai žiedeliai, lyg ir tulpės ar lelijos. Aukštaitijos dvišakiai lentų galai turi atitikmenų Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje (plg. I f su II e, f, g ir III b pav.). Apskritimų su skylutėmis pasitaiko visur (plg. I g, h su II m, n ir III c pav.).

Įstrižai sukaltų lentų apačios sudaro pjūklo ornamentą (I 1, m pav.). Originalus, kitur neužtiktas pakabučių ornamentas matomas skyde iš Dysnos k. (Ignalinos rj.; I j pav.).

Į apačią paplatintų dantukų ornamentą iš Žemaitijos galima laikyti originaliu, nes kitur tokio nepastebėta (II c, d pav.). Panašiai originalūs yra ir penkiakampiai ar šešiakampiai pakabučiai (II i–l pav.). Taip pat kitur nerastą nesimetrišką lentų apačios ornamentą matome Šventosios kaime: čia kiekvienos lentos kairėje yra penkiakampis pakabutis, o jo dešinėje puslankė išpjova (II j pav.). Kitas asimetriško ornamento pavyzdys yra iš Palangos: stačiakampės ir apskritos išpjovos (II h pav.). Unikalūs ir Daubėnų k. (Darbėnų vls.) klėties riestiniai rageliai (II g pav.).

Mažojoje Lietuvoje dažniausiai pasitaikantys augalinio ornamento motyvai kiek primena varveklius (III d–j pav.). Tik du turimi pavyzdžiai iš Suvalkijos yra panašūs į Mažosios Lietuvos augalinius ornamentus (III k, l pav.).

Mediniai stogų skydai puošiami ir kitur Europoje, kur kaimų architektūra panaši į Lietuvos. Mozūruose, į pietus nuo Mažosios Lietuvos, XX a. pradžioje tebebuvo trikampių skydų su stačių bei įžambių lentų apkalu (Dethlefsen, 1911, Taf. 15). Centrinėje Vokietijoje namų skydus puošia saulės ratas ar pusratis su spinduliais; vienur jis sudėliotas iš plytų, kitur išraižytas ant tinko (Weigel, 1942, p. 11, 26). Toliau, už Karpatų, Moravijoje žemdirbiai tebepuošia savo namų skydus eglutės rašto apkalu, o Bohemijoje skydą skaido į tris gulsčias juostas su dantytais karnizais (Hansen, 1971, p. 75, 80). Eglutės ornamentas naudojamas pasaulyje nuo gilios senovės. Pvz., eglute puošė baldus senovės Egipte, vėliau Europoje ir Amerikoje (Racinet, 1988, p. 18). Panašaus senumo ir plačiai paplitę yra ornamentai, sudaryti iš rombų. Jų būta senovės Egipte, viduramžių Europoje ir kitur (Jones, 1987, Plate IX, LXVII). Rombiniai apvadai matomi Kauno XVI amžiaus kokliuose. Taigi ir Lietuvos kaimo dailidės galėjo ne tik paveldėti minėtuosius ornamentus, naudotus Lietuvoje seniau, bet ir pamatyti naujesnių pavyzdžių profesionalių architektų kūriniuose.

8. Gyvenamojo namo (buv. smuklės) skydo dalis Pakalnės k., Šilutės rj. (1987 m. M. Purvino fot.)

9. Trobos prieangis Bukantės vnk., Plungės rj. (dabar Žemaitės memorialinis muziejus; 1988 m. J. Gimbuto fot.)

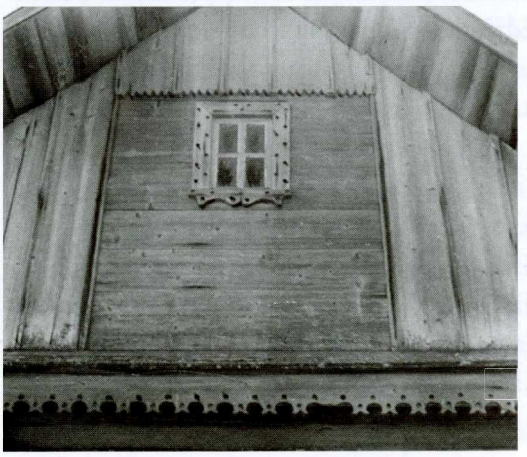

10. Pirkios skydo puošmenys Vajakiškių k., Kaišiadorių rj. (1988 m. E. J. Morkūno fot.)

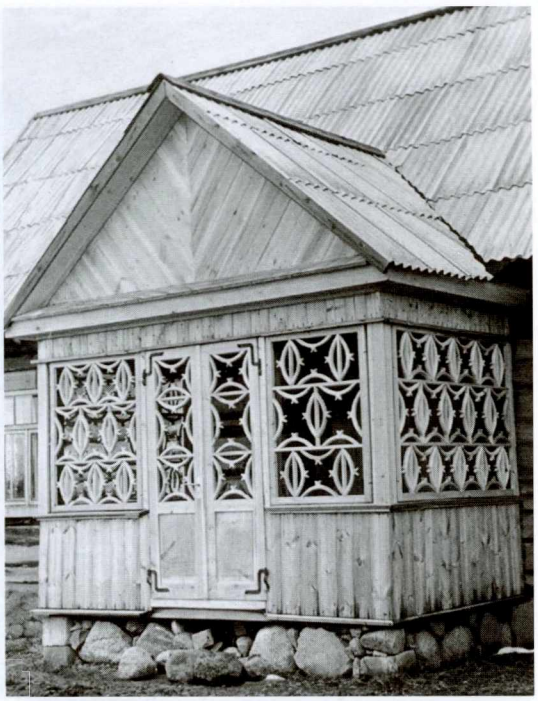

11. Pirkios prieangis, padarytas meistro Vlado Kuldos 1964 m., Kavaltiškės k., Švenčionių rj. (1967 m. R. Lukšos fot.)

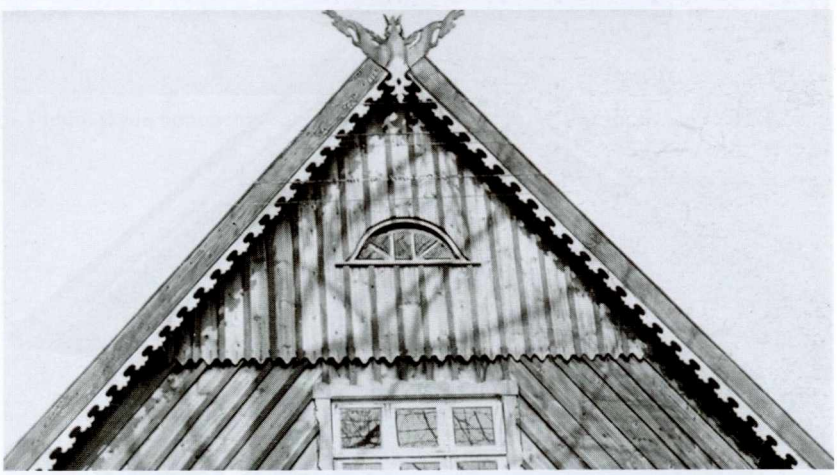

12. Gyvenamojo namo skydas Rasytės mstl., Kuršių nerijoje (1971 m. I. Butkevičiaus fot.)

13. Stubos skydas ir pastogės langas Asavos k., Suvalkų aps. (1959 m. M. Gimbutienės fot.)

14. Skydas ir pastogės langas
Asavos k., Suvalkų aps.
(1959 m. M. Gimbutienės fot.)

15. Klėtis Klaipėdos aps. (XIX a. pabaigos fot. iš: K. H. Clasen, *Ostpreussen. Deutsche Volkskunst*, Bd. 10, München, 1942)

16. Pirkios skydo puošmenys Kudabiškės k., Švenčionių rj. (1967 m. R. Lukšos fot.)

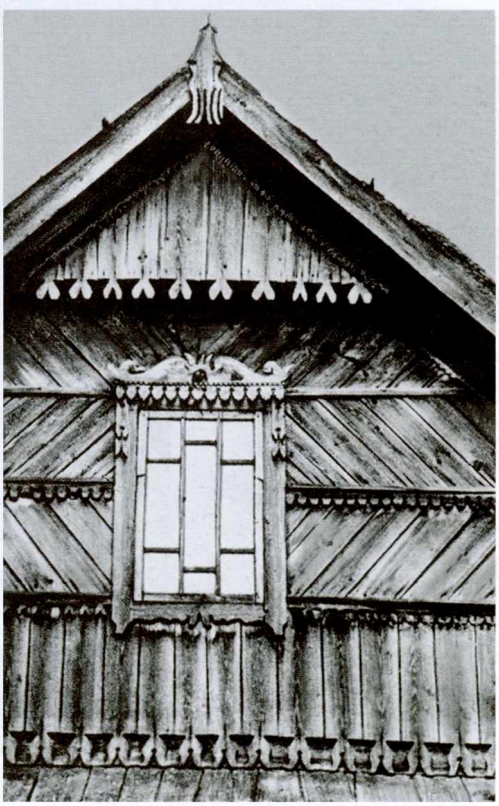

17. Pirkios skydas ir pastogės langas Senosios Katinautiškės k., Ignalinos rj. (1960 m. fot. iš: LLMA II, 1965, 340 pav.)

18. Pirkios skydo puošmenys Lazdūnų k., Juratiškių rj., Gudijoje (1955 m. I. Butkevičiaus fot.)

19. Pirkios skydo puošmenys, padaryti meistro Nikodemo Misiulaičio Mociškės k., Švenčionių rj. (1963 m. Č. Kudabos fot.)

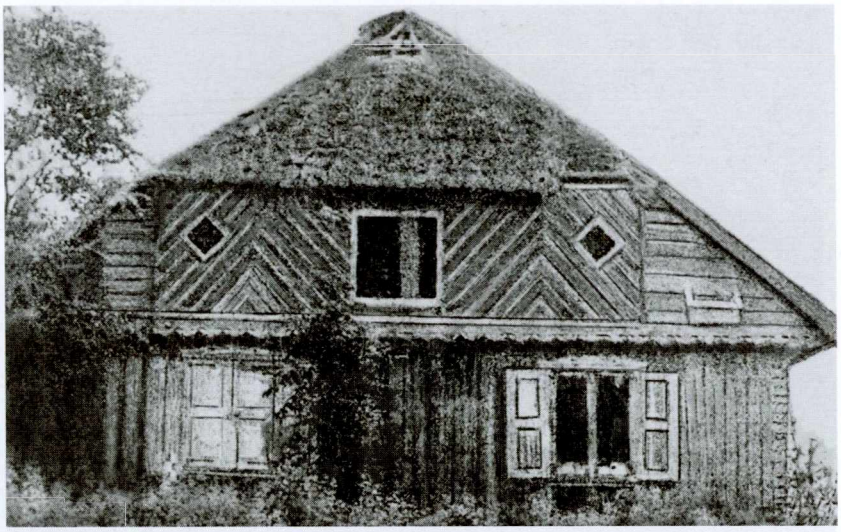

20. Troba su trapeciniu skydu Naujokų k., Skuodo rj. (iš: Baršauskas, 1956, 36 pav.)

21. Pirkios skydas su prikaltomis figūrėlėmis Rimdžiūnų k., Astravo rj., Gudijoje (1955 m. I. Butkevičiaus fot.)

22. Pirkios skydas, papuoštas 1922 m. Daržininkų k., Varėnos rj. (1973 m. I. Butkevičiaus fot.)

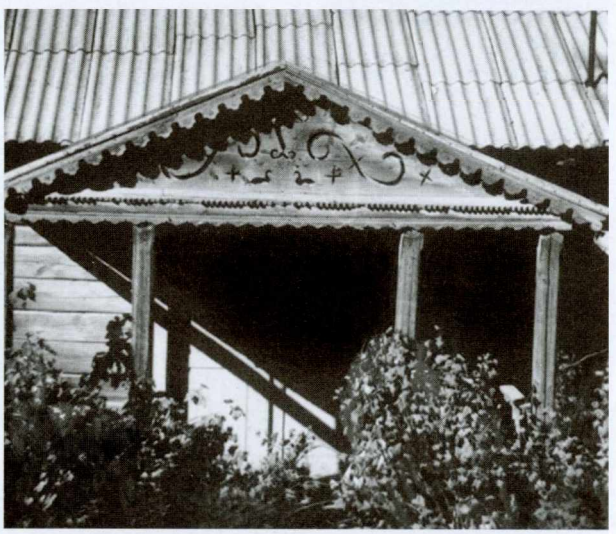

23. Pirkios prieangis Mikalajūnų k., Širvintų rj. (1974 m. I. Butkevičiaus fot.)

24. Stubos, pastatytos 1918 m., prieangis Skardupių k., Šakių rj. (1987 m. S. Gutauto fot.)

25. Gyvenamojo namo prieangio frontonas Rimdaugiškio k., Biržų rj. (1983 m. S. Gutauto fot.)

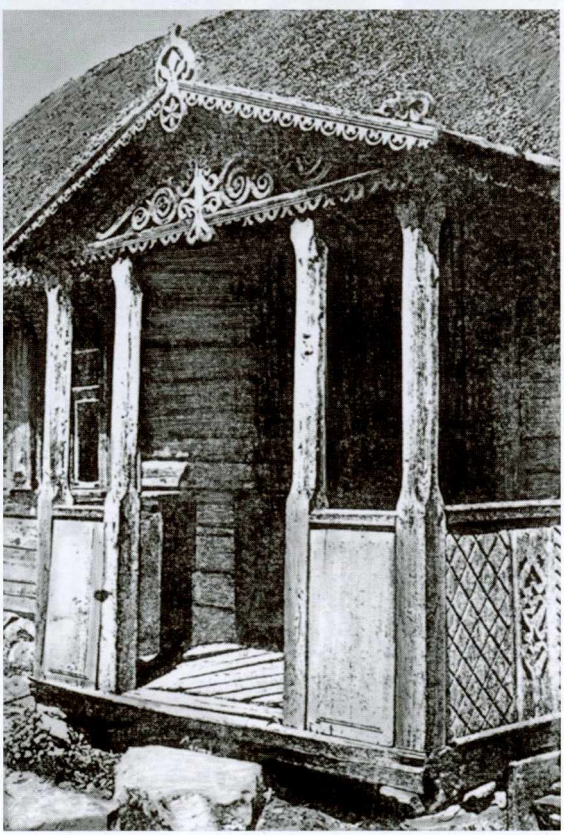

26. Pirkios prieangis Daukšigalių k., Pakruojo vls., Šiaulių aps. (fot. prieš 1940 m. iš: LLMA I, 1957, 223 pav.)

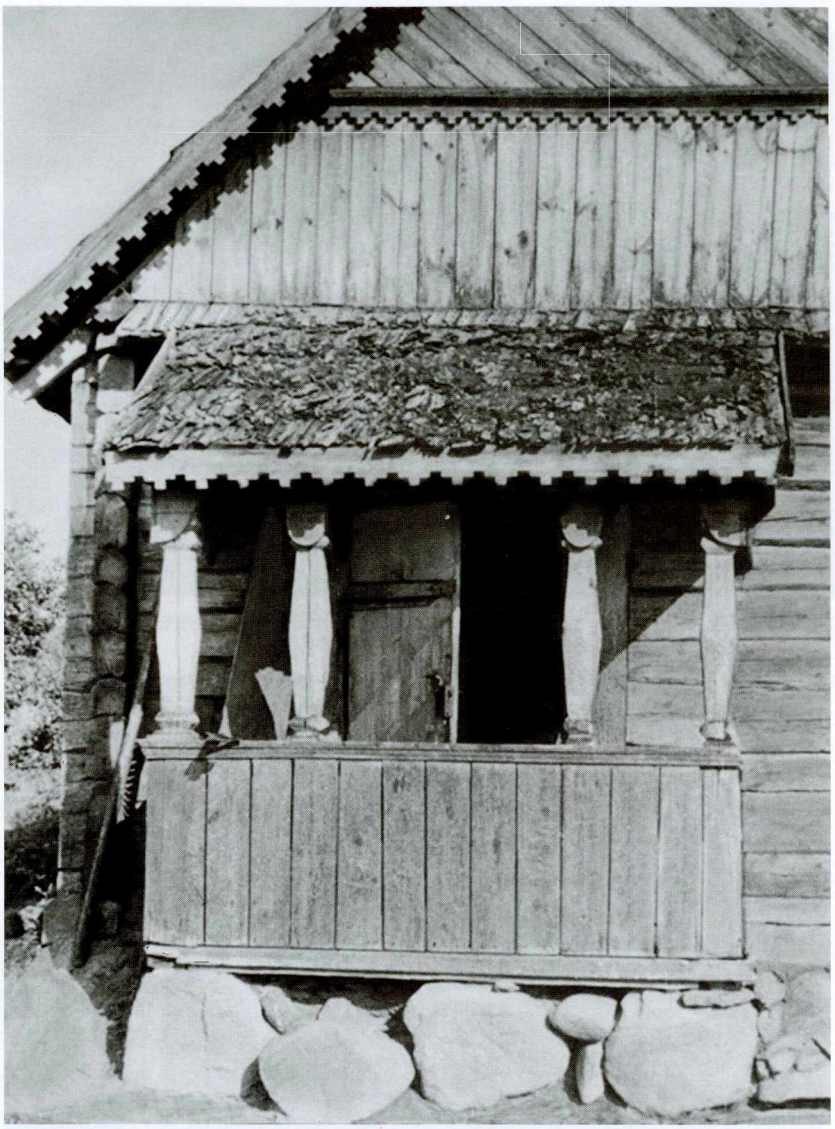

27. Prieangis prie galinės sienos Kalvių k., Eišiškių rj. (1955 m. V. Miliaus fot.)

I AUKŠTAITIJOS IR DZŪKIJOS PIRKIŲ STOGŲ SKYDŲ APAČIA

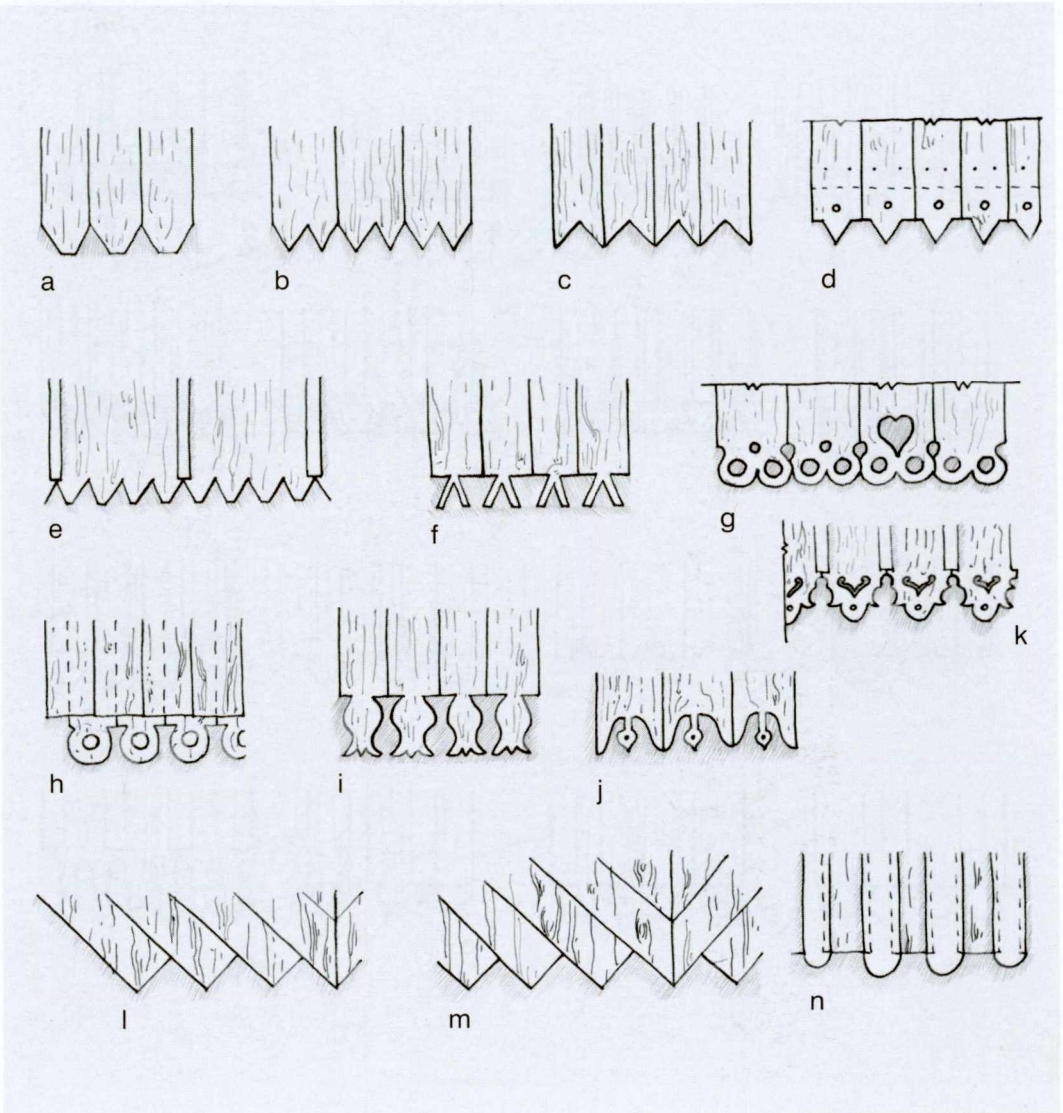

a • Mielagėnų mstl., Ignalinos rj.;
b • Mociškės k., Švenčionių rj.;
c, f, h • Senosios Katinautiškės k., Ignalinos rj.;
d • Dotenėnų k., Švenčionių rj.;
e • Užtakų k., Kaišiadorių rj.;
g • Rukšėnų k., Linkmenų vls. (iš 1939 m. fot.);
i • Taučionių k., Trakų rj.;
j • Dysnos k., Ignalinos rj.;
k • Bytautonių k., Trakų rj.;
l • Jurėniškių k., Kupiškio rj.;
m• Gėliūnų k., Gervėčių apyl., Gudijoje;
n • Atkinčių k. (Nemuno aukštupyje)

II ŽEMAITIJOS STOGŲ SKYDŲ APAČIA

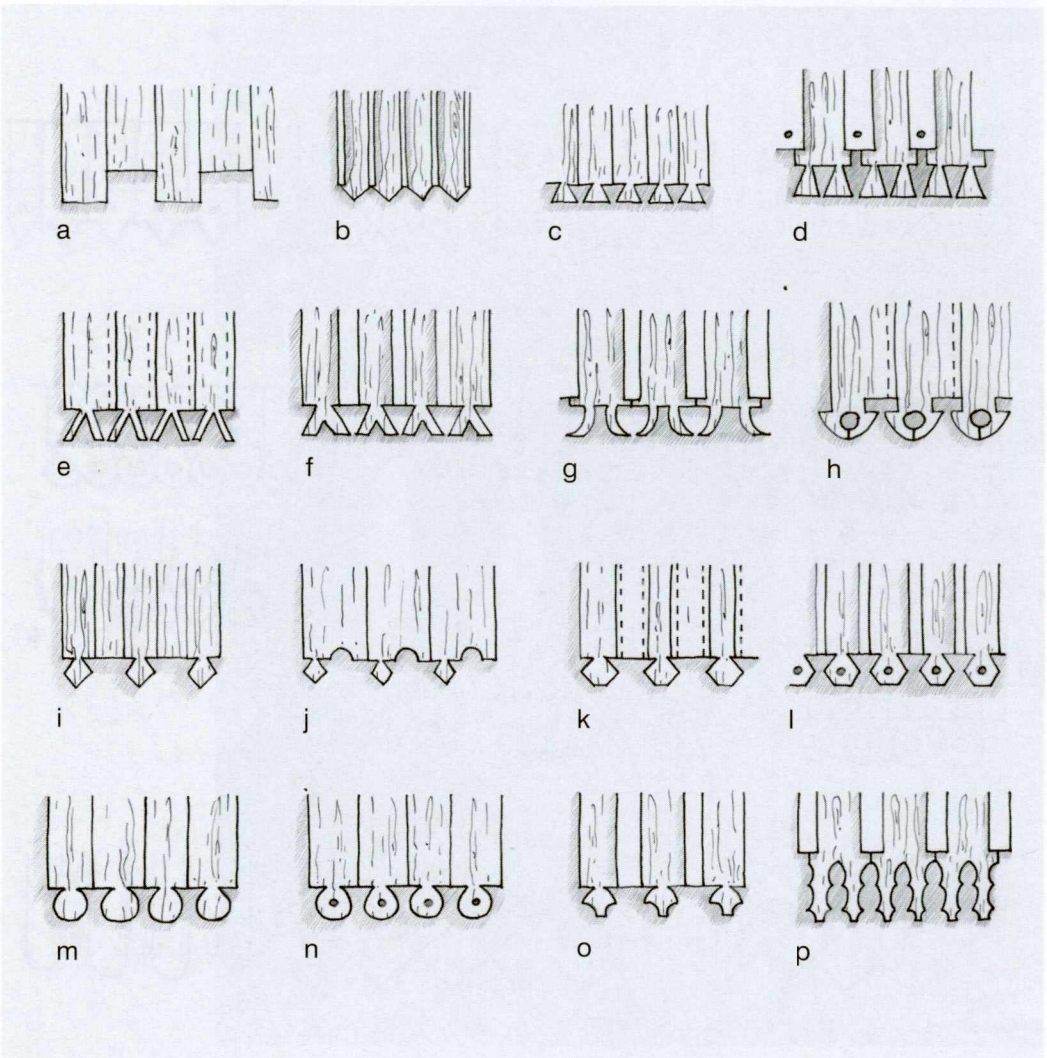

a • trobos Plungės rj.;
b • klėties Večių k., Skuodo rj.;
c • klėties Kretingsodžio k., Kretingos vls.;
d, h • trobos Palangoje;
e • klėties Banaičių k., Kretingos rj.;
f • trobos Kretingsodžio k.;
g • klėties Daubėnų k., Darbėnų vls.;
i • trobos Pilkių k., Viduklės vls.;
j, o • trobos Šventojoje, Kretingos rj.;
k • numo Stalgėnų k., Plungės vls.;
l • trobos Šateikių k., Plungės rj.;
m • trobos Paminijų k., Plungės rj.;
n • trobos Maloniškių k., Kretingos rj.;
p • trobos Stirbaičių k., Plungės rj.

III MAŽOSIOS LIETUVOS IR SUVALKIJOS STOGŲ SKYDŲ APAČIA

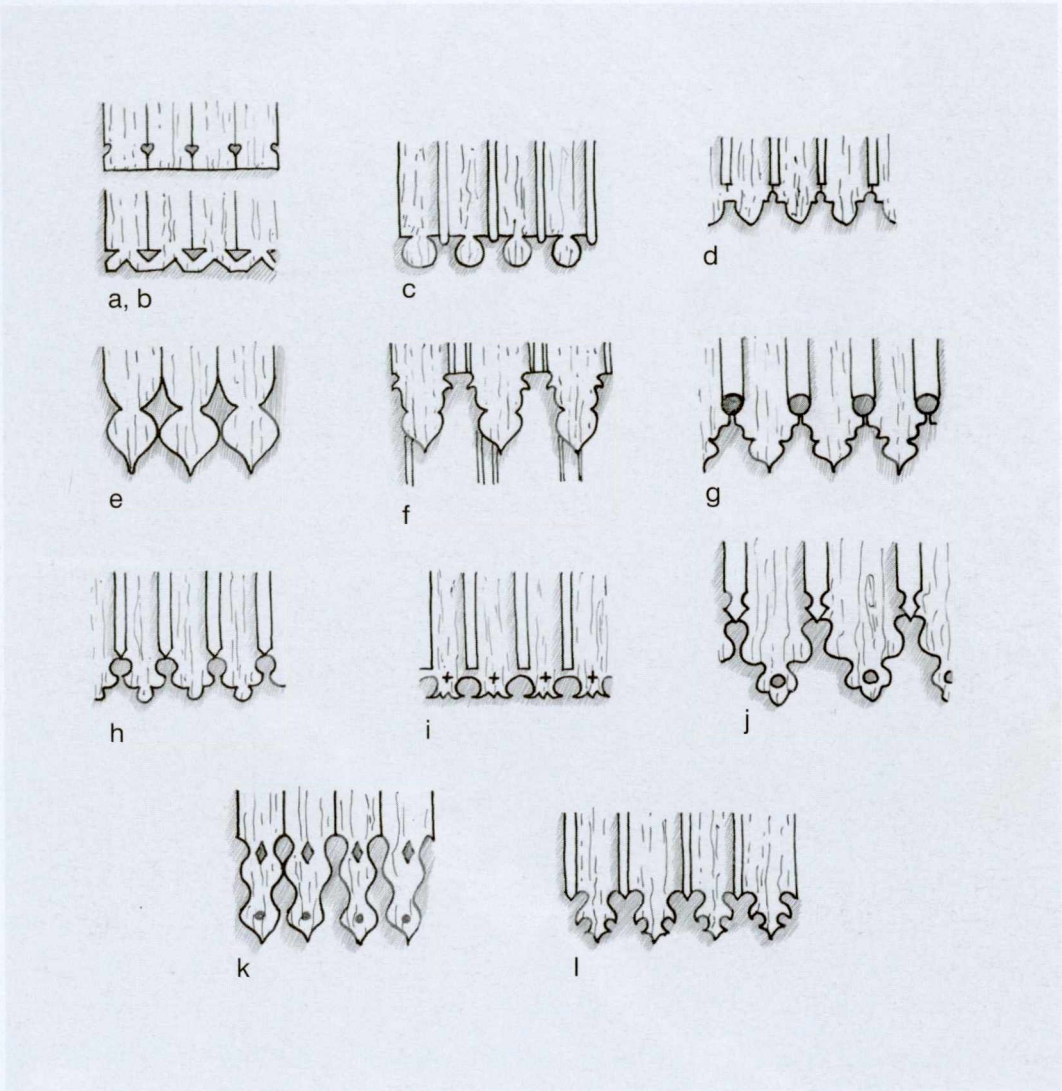

a, b • Šniaukštų k., Klaipėdos aps.;
c • klėties Šaukių k., Klaipėdos aps. (a, b, c iš: Dethlefsen, 1911, Taf. 4);
d • gyv. namo Pakalnės k., Rusnės apyl.;
e • Naujaniškių k. (tarp Šešupės ir Unguros upių);
f • Pakalnės k., Rusnės apyl. (iš: LLA I, 1965, 94 pav.);
g, h • Pakalnės k. (d, g, h iš 1987 m. M. Purvino fot.);
i • gyv. namo Nidoje;
j • Meškių dv. rūmų (tarp Šešupės ir Unguros upių; e, j – 1944 m. Giedraitytės pieš.);
k • stubos Liepalotų k., Vilkaviškio rj.;
l • klėties Opšrūtų k., Vilkaviškio rj. (i, k, l iš fot.)

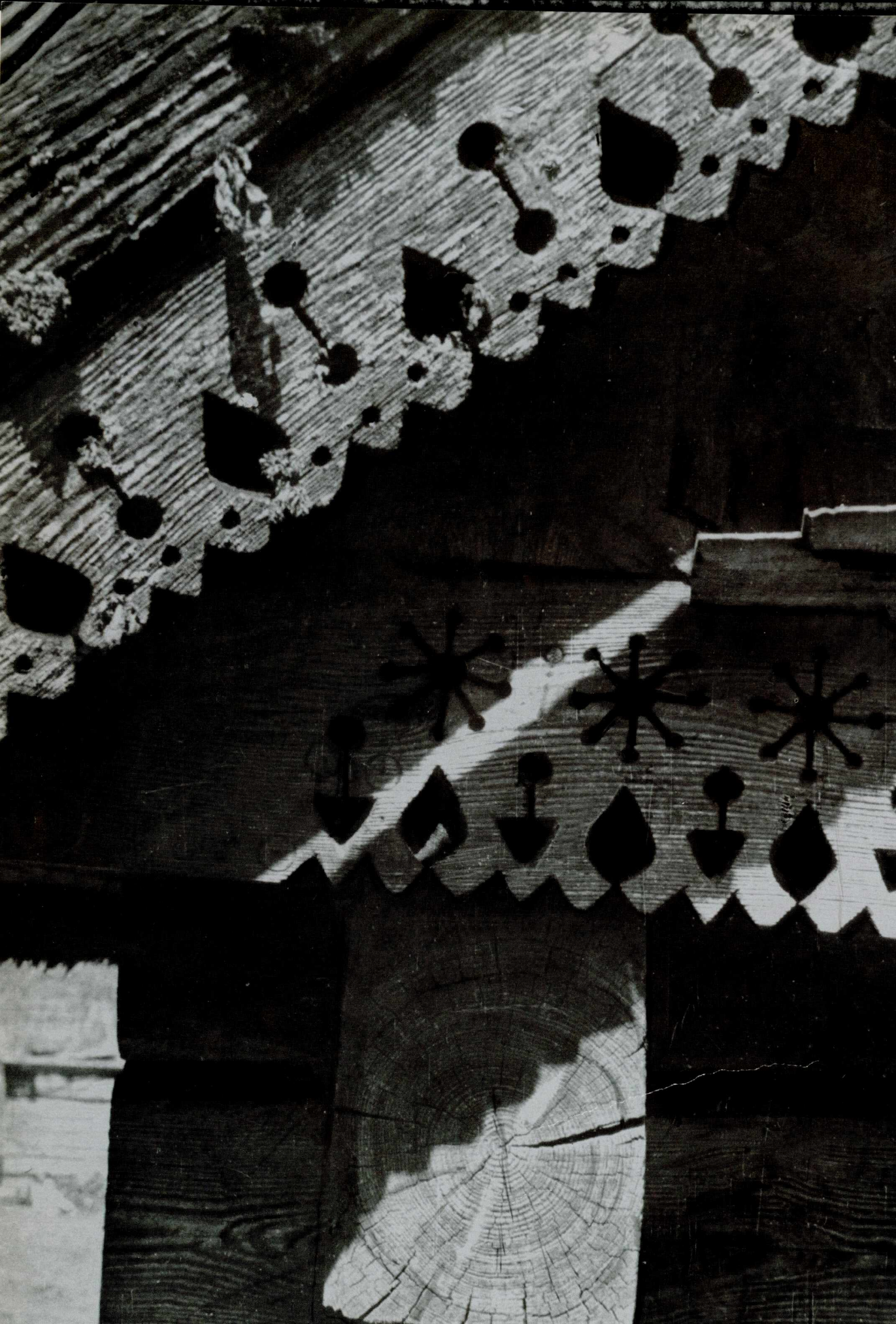

VĖJALENTĖS IR KARNIZAI

Nuožulnūs stogo pakraščiai sutvirtinami ir puošiami vėjalentėmis. Jos prikalamos prie grebėstų, o tai yra kartys, pritvirtintos prie gegnių. Trobesio siena stogo skydo apačioje pridengiama dvejopai: 1) užleidžiamos skydo lentos (kartais jų galai puošiami, žr. ankstesnį skirsnį); 2) padaromas siauras gulsčias stogelis, vadinamas stoginėliu; 3) pritvirtinama viena ar daugiau horizontalių lentų – jos ir sudaro karnizą. Jis dažniausiai puošiamas pjaustiniais. Be to, kai kurie gyvenamieji namai panašų karnizą turi virš išilginių sienų stogo paražėje. Karnizų praktiškoji paskirtis yra apsaugoti sienas nuo lietaus. Skyduose kartais būna tarpiniai karnizai, kurie skydą dalija į skirtingai apkaltas padalas ir taip vizualiai suskaido plokštumą.

Iš turimų 605 skirtingų vėjalenčių ir karnizų iliustracijų į šią knygą atrinkau 286 ir sugrupavau pagal etnografines sritis. Atrinktųjų pavyzdžių dauguma yra iš Aukštaitijos – 98 iliustracijos, iš Dzūkijos – 75, o iš Žemaitijos, Mažosios Lietuvos ir Suvalkijos – po mažiau. Daugiau negu ketvirtadalis visų turimųjų iliustracijų yra prieangių frontonų, kitos – gyvenamųjų namų ir klėčių stogų. Ūkinių trobesių vėjalentės ir karnizai nepuošiami pjaustiniais. Stogo skydų puošmenų galima pastebėti trejopas kombinacijas: 1) puošiamos tik vėjalentės, 2) tik karnizai, 3) vėjalentės ir karnizai. Įvairovę papildo rečiau užtinkamos dvigubos ornamentuotų lentų juostos su skirtingais raštais. Ne visada tie puošmenys suderinti su prieangio ornamentais, tačiau panašumas dažniausiai išlaikomas: ir čia, ir ten yra arba geometriniai, arba augaliniai ornamentai. Skiriasi tik jų detalės ir dydžiai. Prieangių puošmenys stebimi iš arčiau, tad ir jų ornamentai būna smulkesni bei sudėtingesni už stogo skydų. Pasitaiko, kad toks pat karnizas juosia prieangį ir visą namą bent iš trijų pusių. Pvz., viena pirkia, statyta po 1930 metų Marijampolio kaime (Vilniaus rj.), yra ištisai apjuosta vienodu karnizu (VII b pav.). Panašiai aplink namą pasikartojantį dantukų ornamentą matome Kalvių k. pirkioje (Eišiškių rj.; 27 pav.).

A u k š t a i t i j o j e vyrauja geometriniai motyvai: trikampiai pjūkleliai, buki ar laiptuoti dantukai (IV pav.), lankeliai, apskritimai, kryžiukai (V pav.). Pastebime, kad labai panašūs ornamentai, pvz., lankelių ir skylučių deriniai (V g, h, i pav.), paplitę ir nutolusiose vietovėse.

Dvidančio pjūklelio ornamentas parodytas XXXI e pav. vėjalentėse. Sudėtingesni karnizai supinti iš pusračių lankelių ar iš apskritimų, paįvairinti rozetėmis, kartais su širdelių išpjovomis (VI g, h, j pav.). Tiesių ir riestinių figūrų kompozicijos yra gana įvairios. Puošnumu išsiskiria vėjalentės ir karnizai, sudėti iš dviejų lygiagrečių ornamentų juostų, dažniausiai prieangiuose (VIII, IX pav.). Iš Aukštaitijos pavyzdžių savo unikalumu išsiskiria karnizas iš Kalnynų k. (Širvintų rj.) su rombinių ir apskritų skylių juosta virš dantukų, panašių į kirvukus (28 pav.).

Lankelių ir smailių juosta primena girliandas, kaip toji vėjalentė iš Mikališkių k. (Musninkų apyl.; VII d pav.). Populiarios yra ištęstos riestinės linijos, lyg ir pereinamosios formos iš geometrinių į augalines (VIII h, i pav.). Panašių riestinių linijų matome prieangiuose virš paaukštintos pagrindinės angos (IX d, e, f pav.). Čia tos riestinės briaunos įkomponuotos į dviejų skirtingų juostų karnizus, pridengiančius perdangos sijas. Augaliniai ornamentai mažiau naudojami vėjalentėse bei karnizuose; juose jie kartais perpinami geometrinėmis formomis. Populiariausias yra trilapis žiedas – tulpės ar lelijos siluetas (X pav. dauguma piešinių ir 29 pav.). Yra ir pumpurų arba dvilapių žiedų motyvų (X b, g, k pav.). Unikali girliandos juosta iš Girminių k. (Ignalinos rj.). Šiame karnize susipina lankeliai, rombukai ir skirtingi pakabučiai (XI d pav.). Tik prieangių vėjalenčių ir karnizų XII iliustracijose parodyti skirtumai tarp pagrindinės ir šoninių angų, susidarantys panaudojus geometrinius ornamentus, įterpus šiek tiek augalinių. Abstrakčiomis formomis išsiskiria prieangio karnizas iš Adomavos k. (Joniškėlio rj.; XII f pav.). Gausiau išpuošta Drutūnų k. (Linkmenų apyl.) pirkia, kurios karnizas ir vėjalentės padaryti iš plačių lentų su geometriniais ir augaliniais ornamentais (29 pav.). Panašiai puošnus prieangis su stačių lentelių karnizu iš Riešės apylinkės (35 pav.). Tačiau 1906 metų prieangis iš Inčionių k. (Raudondvario vls.) pralenkia visus savo itin gausiais ir labai smulkiais pjaustiniais (30 pav.). Be jau kitur matytų ornamentų pynių aplink frontoną, čia uždėta išraitytų žalčiukų eilė virš vėjalenčių, o viršuje puikuojasi didžiulis lėkis su povų siluetais. Tai buvo savitas, unikalus medžio drožybos kūrinys.

D z ū k i j o j e maždaug tokie patys ornamentai kaip ir Aukštaitijoje. Geometrinių formų pavyzdžiai pateikti XIII, XIV ir XV iliustracijose. Originalūs karnizai iš Tiltų k. (Trakų rj., XV h pav.), Kalvių k. (Jiezno rj.) ir stačių lentelių kūrinys iš Buchtos k. (Vilniaus rj.; abu XIV pav.). Dzūkijoje itin populiarūs drožiniai su pragręžtomis skylutėmis, kaip bemaž visi XV pavyzdžiai. Panašių – su eglutėmis – apie pusė visų Dzūkijos vėjalenčių bei karnizų turimų iliustracijų. Yra kelios girliandų juostos (XV g, h, j pav.). Suderintų puslankių

pynės puošia Žuklijų k. (Trakų rj.) pirkios prieangį ir skydo karnizą (31 pav.). Unikalų bangelių ornamentą matome Medžionių k. (Prienų rj.) pirkioje (XXXVIII b pav.).

Augalinių ornamentų Dzūkijos vėjalentėse mažiau negu geometrinių. Mėgstami dvilapiai ar trilapiai žiedeliai (XVI, 32, 33 pav.). Išraižytų rozečių su apskritimais turime vieną pavyzdį iš Davaikonių k. (Kaišiadorių rj.; XVI a pav.), o be apskritimų – iš Kalvių k. (Varėnos rj.; 34 pav.). Rozečių dar bus lėkių iliustracijose. Dzūkijoje užtinkama ir puošnių vėjalenčių, sudarytų iš dvigubų juostų (XVIII, XXXVIII g, h pav.). Karnizas iš Stakliškių k. (Prienų rj.; XVIII i pav.) sudėtas iš atskirų stačių lentelių, išpjaustinėtų kiaurapjūviu.

Žemaitijoje kur kas mažiau trobesių puošiama išpjaustinėtomis lentomis. Geometriniai ornamentai čia dažniausiai yra pjūkleliai ir dantukai (XIX pav.). Pasitaiko originalių, kitur nematytų riestinių ornamentų, kaip Notėnų k. (Skuodo rj.) ar Surblių k. (Plungės rj.; XX e, i pav.). Kartais užtinkama vėjalenčių su pjaustiniais viršutinėse briaunose – tokie yra prieangio lankeliai Igarių k. (Skuodo rj.; XLV b pav.).

Mažojoje Lietuvoje (su Klaipėdos kraštu) vienodai mėgstami geometriniai ir augaliniai ornamentai. Čia mažiau pjūklelių ar dantukų, daugiau lankelių (XXII, XXIII pav.). Greta visur populiarių trilapių žiedelių, Mažojoje Lietuvoje dažnai matomi visokios formos smailūs pumpurai (XXIV pav.). Turininga detalė iš Nidos parodo pumpurus vėjalentėje, žiedus karnize ir dar kryžiukų ar žiedelių išpjovas (XXV c pav.). Savotiškas stubos karnizas pastebėtas Gilijos k. (Labguvos aps.), kur briaunos pjaustiniai sudėti ne įprastine metrine, o ritmine tvarka, kai ne vienodi, o skirtingi siluetai seka vienas kitą (XXVI a pav.). Dvigubų skirtingai puoštų juostų vėjalenčių parodyta daugiau kartu su lėkiais kitose iliustracijose (LI a, b, LII h pav.; LIV keli pavyzdžiai). Panašios dvigubos juostos užtiktos visai neseniai Šlepų ir Skirvytės kaimų prieangių frontonuose (XXVI h, i pav.). Pastarasis frontonas, padirbtas 1905 m., turi retai kur randamus pjaustinius vėjalenčių viršuje. Labai panašiai papuošta priemenė Rusnėje. Ir čia, kaip Skirvytėje, virš vėjalenčių raitosi lyg žalčiukai su ratukais (LV c pav.). Atrodo, kad abu prieangiai buvo puošti to paties meistro. Lengva pastebėti, kad Mažojoje Lietuvoje naudoti ornamentai buvo panašūs ne tik Klaipėdos, Tilžės, Karaliaučiaus srityse, bet ir toliau Vakarų Rytprūsiuose. Karnizo pumpurai, aptikti pačioje Klaipėdoje (XXIV j pav.), nesvetimi ir kaimui.

Suvalkijoje ornamentuotų vėjalenčių ir karnizų nedaug, bet ir čia, kaip kitur, pasitaiko jų, puoštų geometriniais (pjūkleliai, lankeliai, skylutės) ir augaliniais motyvais. Žiedeliais ir lapeliais išgražintos vėjalentės ir karnizai iš Bagdžių ir Katilių k. (Šakių rj., Gelgaudiškio ir Griškabūdžio apyl.; XXVII h, i, k pav.). Savotiškas prieangis iš

Garliavos apylinkės su išgaubtu stogeliu turi baltai padažytą karnizą, suderintą su pagrindinio stogo paražės dvigubu karnizu (XXVII g pav.). Dvilapių žiedų karnizas pastebėtas Tubelių k., o trilapių dobilų – Ašmoniškių k. (abu Šakių rj.; 36, 37 pav.).

Palyginus etnografines Lietuvos sritis, matyti, kad žiedų ir pumpurų skirtybių daugiau yra Aukštaitijoje ir Dzūkijoje. Žemaitijoje vėjalenčių ar karnizų augalinių motyvų ornamentika mažiau ištobulinta negu Mažojoje Lietuvoje. Pastarojoje keliuose kaimuose ar miesteliuose dažniau pasitaiko vienodų tos rūšies puošmenų. Matyt, jie buvo gaminami pagal šablonus. Mažojoje Lietuvoje ir Suvalkijoje ornamentai stambesni, ne taip susmulkinti kaip Rytų ar Pietų Lietuvoje. Padaromos gilesnės išpjovos ir didesni elementai, ypač augalinių formų. Stogo skydų puošimas išpjaustinėtomis vėjalentėmis turi senas tradicijas Europos kaimų medinėje architektūroje. Čia pat į vakarus nuo Mažosios Lietuvos, buv. Varmėje, taip buvo daroma bent jau iki XX a. pradžios (Dethlefsen, 1911, Taf. 23: Oberland). Apskritimų ar puslankių pynės, kokių matėme Lietuvos trobesiuose, buvo paplitusios Vokietijos gilumoje, pvz., ant kraičio skrynių (Spiess, 1943, p. 28). Vėjalentės puošiamos ir Olandijoje, Belgijoje, Anglijos Safolko grafystėje, taip pat ir toli šiaurėje, Karelijoje (Hansen, 1971, p. 75, 78, 118). Latvijoje stogų skydai būdavo puošiami kiek mažiau negu Lietuvoje, tačiau ir ten yra labai panašių, net ir tokių pat kaip lietuviškieji (Kundziņš, 1974, p. 297).

Visur Lietuvoje populiarūs trilapiai žiedeliai, tulpės ar lelijos, yra plačiai paplitę Europos ornamentikoje – lelija iš seniau, o tulpė vėliau, nuo XVI a. antrosios pusės, kai Turkijos sultonas 1554 m. padovanojo tulpių svogūnėlių Austrijos imperatoriui Ferdinandui I. Per keliolika metų tulpių auginimas paplito Olandijoje, Anglijoje ir kitur (Lewis, 1986, p. 303). Kiti Lietuvoje mėgstami augalinių ornamentų motyvai yra dvilapiai žiedeliai ir smailūs pumpurai. Pastarųjų esama arabų ir senovės graikų mene (Jones, 1987, Plate XVII). Retesnės išimtys yra Lietuvos kaimo pastatų karnizų ar vėjalenčių sudėtingos juostos, sukomponuotos pagal klasikinius stilius. Pvz., Stačiūnų apylinkės prieangio frizas su akanto lapais (XI f pav.) padarytas graikų-romėnų frizo pavyzdžiu. Taip pat visai nebūdinga Lietuvos kaimui yra ornamentacija su heraldiškais motyvais, kaip liūtai ant rozečių karnizo Joniškyje (VI i pav.). Kas kita pačios rozetės: Lietuvoje jų dažniau pasitaiko kitose trobesių dalyse. Vokietijos gilumoje rozetės ir didelės žvaigždės būdavo tapomos ant namų sienų (Weigel, 1942, p. 11). Voliutinio ornamento frizą matome Biržų rajono pirkios prieangyje (XII h pav.). Klasikinę ornamentiką kartoja ir anksčiau nurodytos girliandų juostos. Tai yra stilizuotos gėlių ir kaspinų pynės, plačiai naudotos baroko ir rokoko mene.

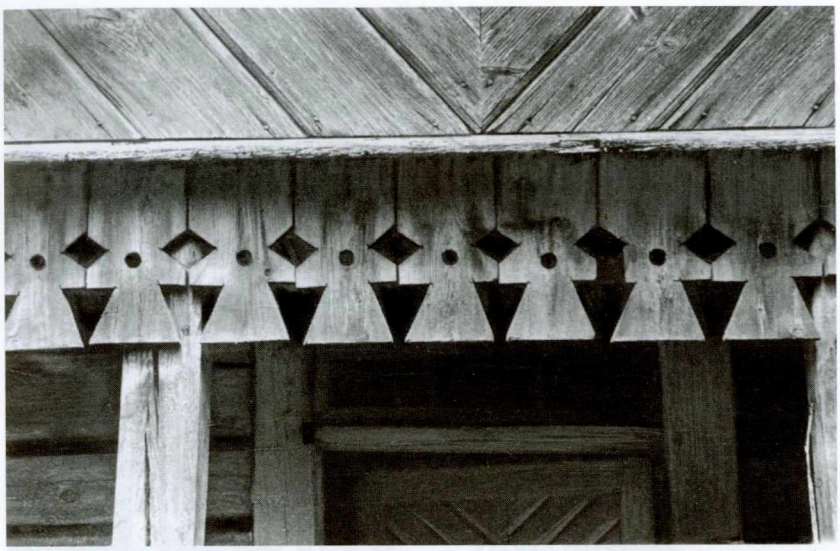

28. Prieangio karnizas Kalnynų k., Širvintų rj. (1969 m. V. Miliaus fot.)

29. Pirkios galinės sienos karnizas ir skydo detalė Drutūnų k., Ignalinos rj. (1971 m. V. Miliaus fot.)

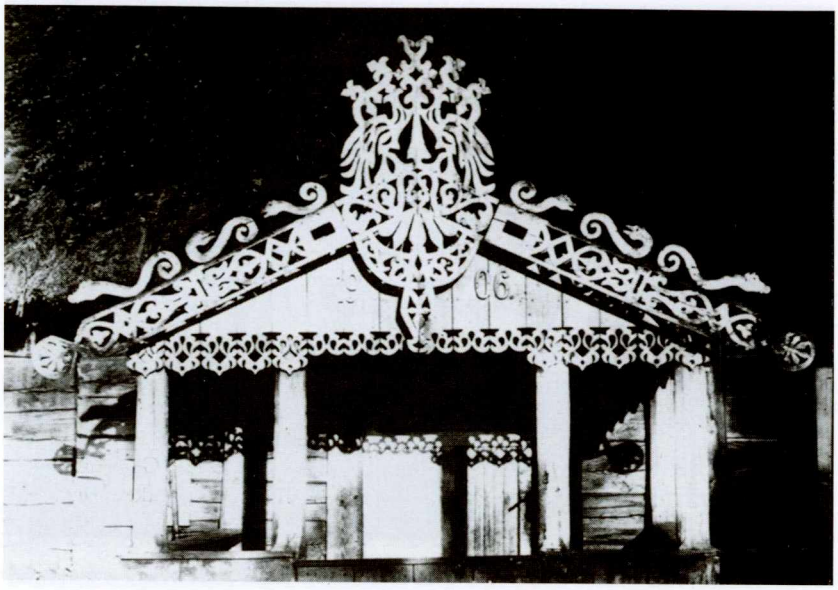

30. Prieangio frontonas, papuoštas 1906 m. Inčionių k., Raudondvario vls. (fot. iš A. Miškinio rink.)

31. Prieangis prie galinės sienos Žuklijų k., Onuškio vls., Trakų aps. (fot. prieš 1940 m. iš VDKM)

32. Pirkios skydo detalė Geibonių k., Vievio rj. (1958 m. I. Butkevičiaus fot.)

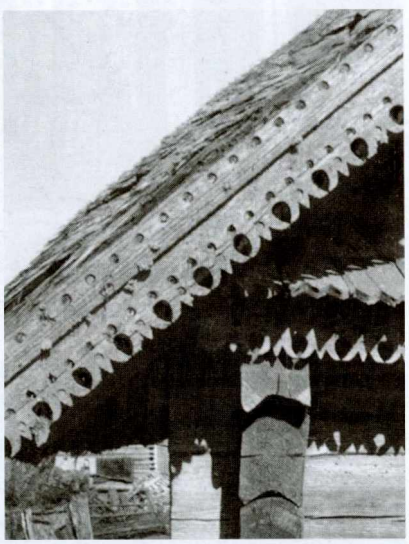

33. Pirkios skydo ir stoginėlio detalė Kalvių k., Eišiškių rj. (1957 m. I. Butkevičiaus fot.)

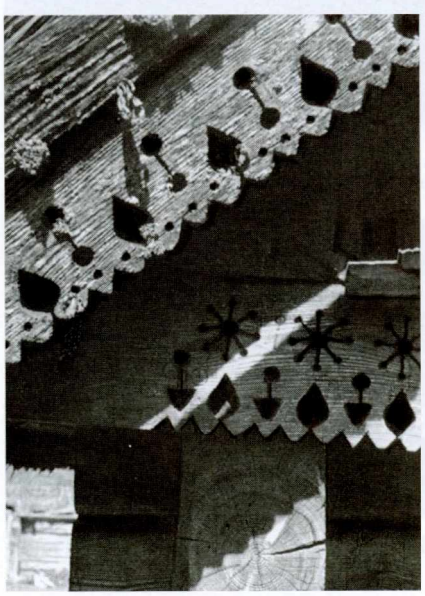

34. Pirkios skydo vėjalentė ir karnizas Kalvių k., Eišiškių rj. (1957 m. I. Butkevičiaus fot.)

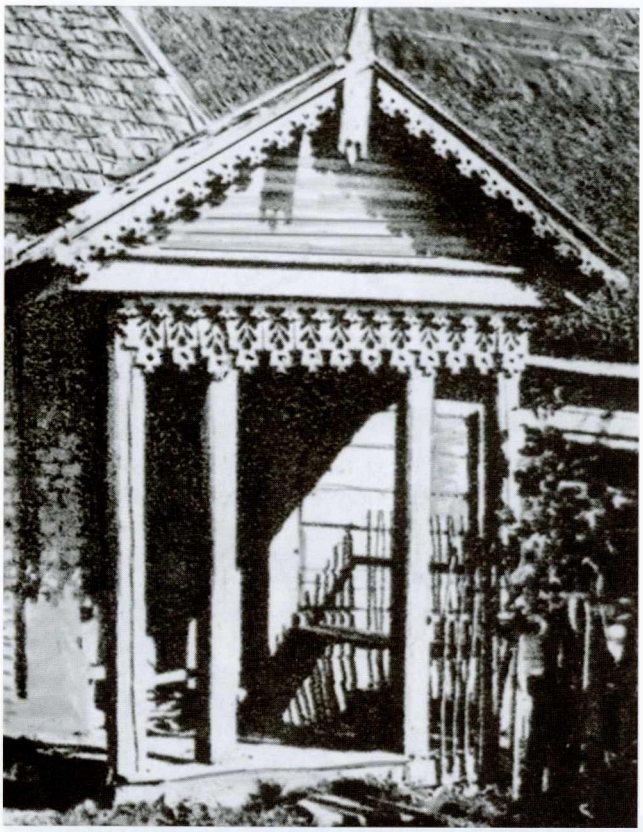

35. Prieangis Riešės apyl., Vilniaus rj. (Č. Kudabos fot. prieš 1967 m.)

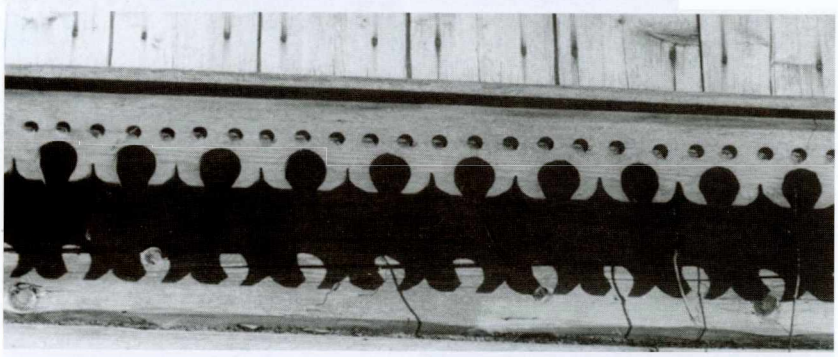

36. Stubos skydo karnizas, padirbtas 1927 m., Tubelių k., Šakių rj. (1955 m. V. Miliaus fot.)

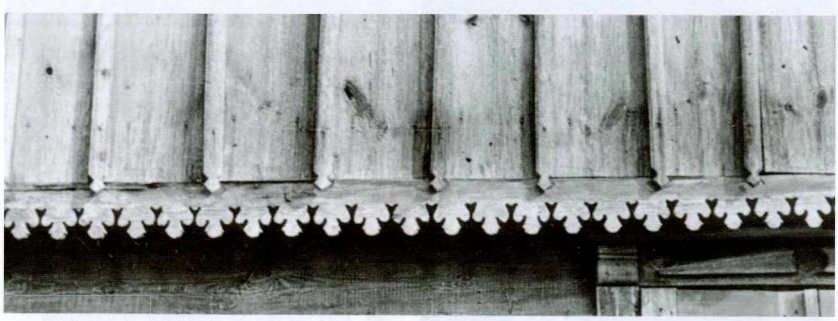

37. Stubos skydo karnizas Ašmoniškių k. (toks pat yra ir Putinų k.), Šakių rj. (1958 m. V. Miliaus fot.)

IV AUKŠTAITIJOS VĖJALENTĖS IR KARNIZAI

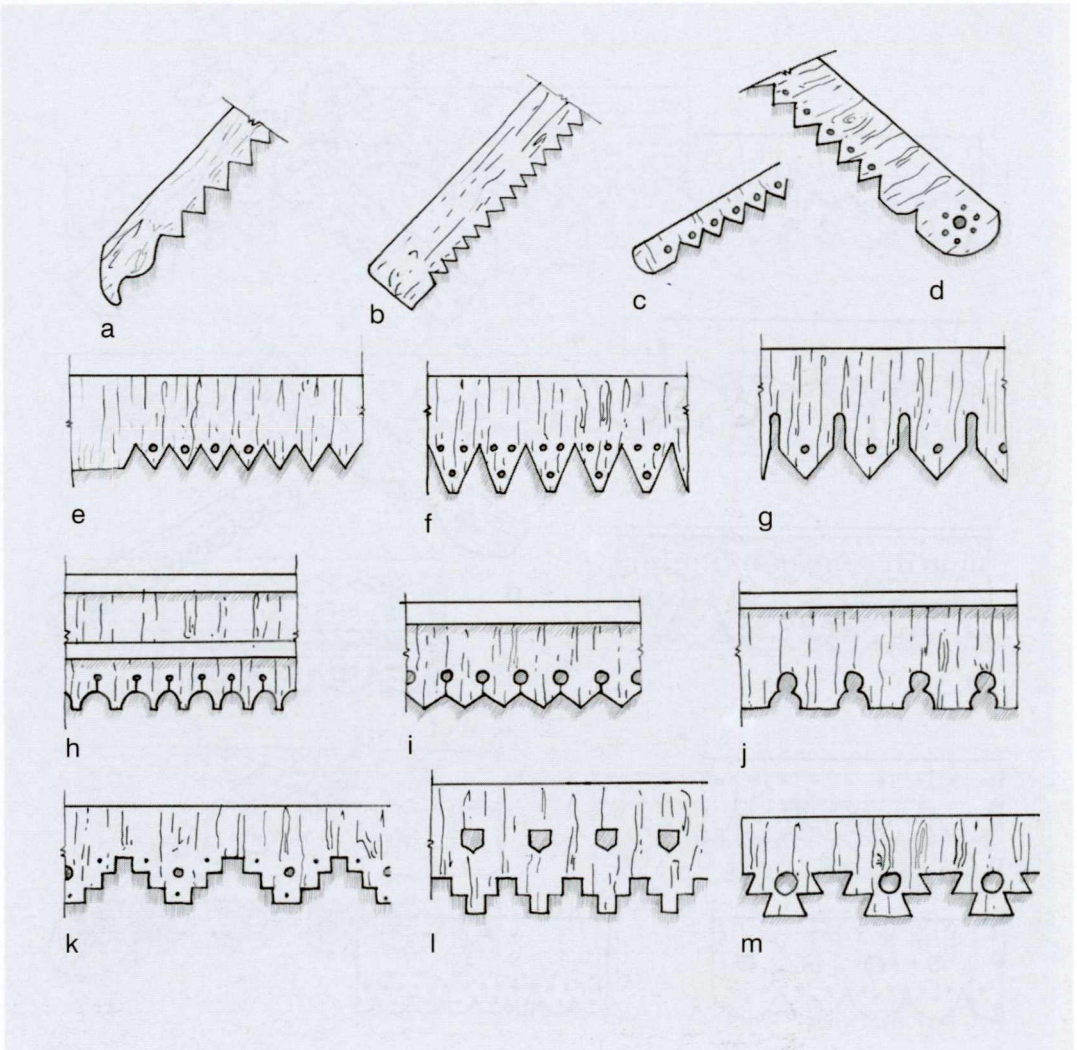

a • pirkios Rokiškio aps.;
b, c • prieangio Utenos aps.;
d • pirkios Rimšėnų k., Ignalinos rj.;
e • pirkios Ginučių k., Ignalinos rj. (iš: Butkevičius, 1967);
f • pirkios;
g • pirkios Senosios Katinautiškės k., Ignalinos rj.;
h • prieangio Panevėžio rj.;
i • prieangio Paskutiškių k., Kauno rj.;
j • prieangio Minaičių k., Kėdainių aps.;
k • pirkios Dysnos k., Ignalinos rj. (iš: Dundulienė, 1982);
l • pirkios Šnieriškių k., Utenos rj.;
m • pirkios Kudabiškės k., Švenčionių rj. (iš 1972 m. J. Kudirkos fot.)

V AUKŠTAITIJOS VĖJALENTĖS IR KARNIZAI

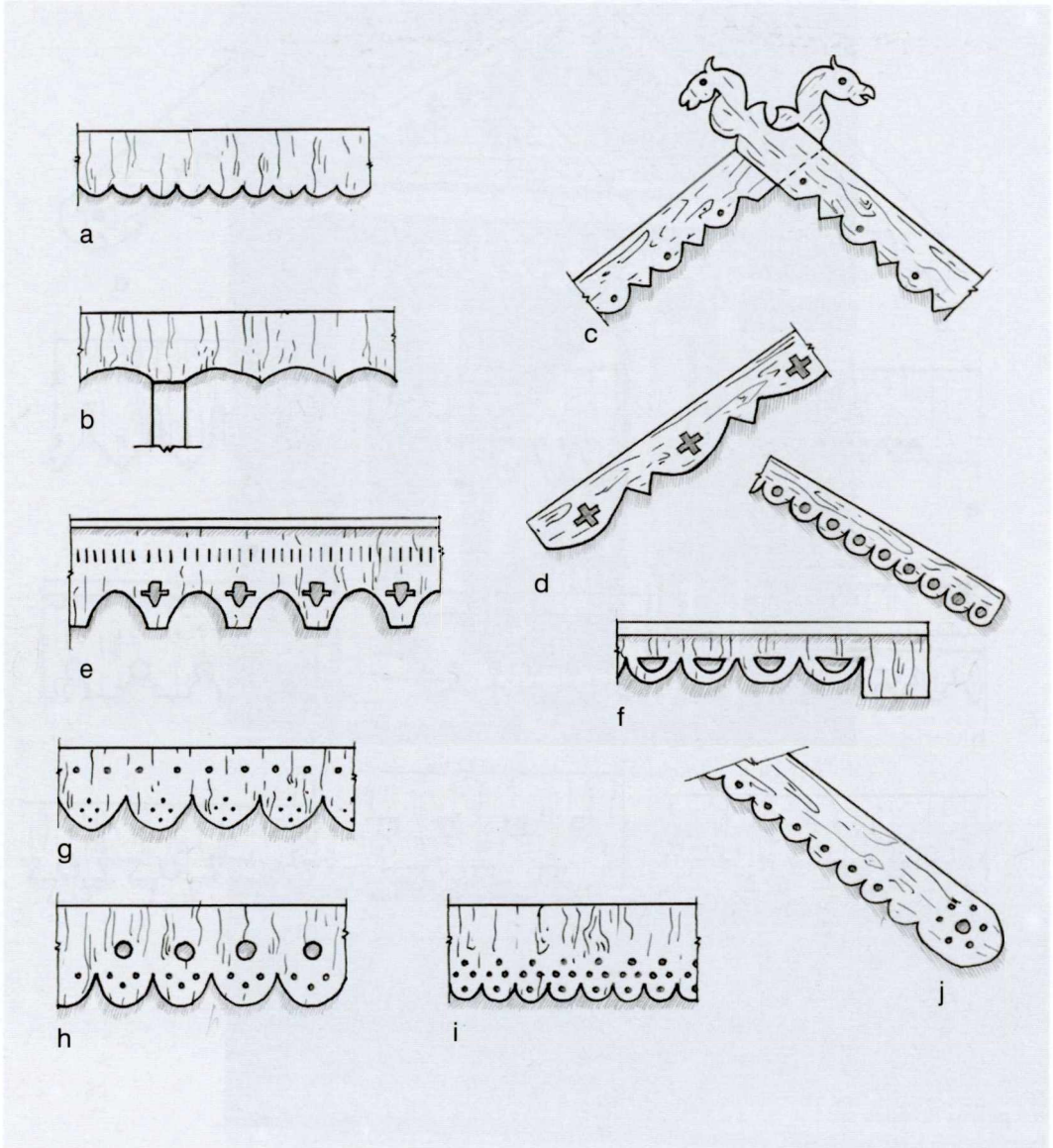

a • klėties Pašilių k., Ramygalos apyl. (1939 m., pieš., VDKM);
b • klėties Svidenių k., Kupiškio rj.;
c • pirkios Peleniškių k., Pakruojo rj. (iš fot. apie 1951 m.);
d • pirkios Ginučių k., Ignalinos rj. (iš 1966 m. I. Butkevičiaus fot.);
e • prieangio Užulėnio k., Taujėnų vls. (iš fot. prieš 1939 m.);
f • prieangio Ripaičių k., Linkmenų vls. (iš fot. prieš 1937 m.);
g • pirkios Vilniaus apyl. (iš 1940 m. I. Končiaus fot.);
h • pirkios Vidutinės k., Švenčionių rj. (1985 m. M. Purvinienės pieš.);
i • prieangio Pratkūnų k., Salako vls. (b, i iš fot.: LLMA I, 1957, 407, 249 pav.);
j • pirkios iš Kirdeikių k., Linkmenų vls., dabar LBM (iš 1985 m. fot.)

VI AUKŠTAITIJOS VĖJALENTĖS IR KARNIZAI

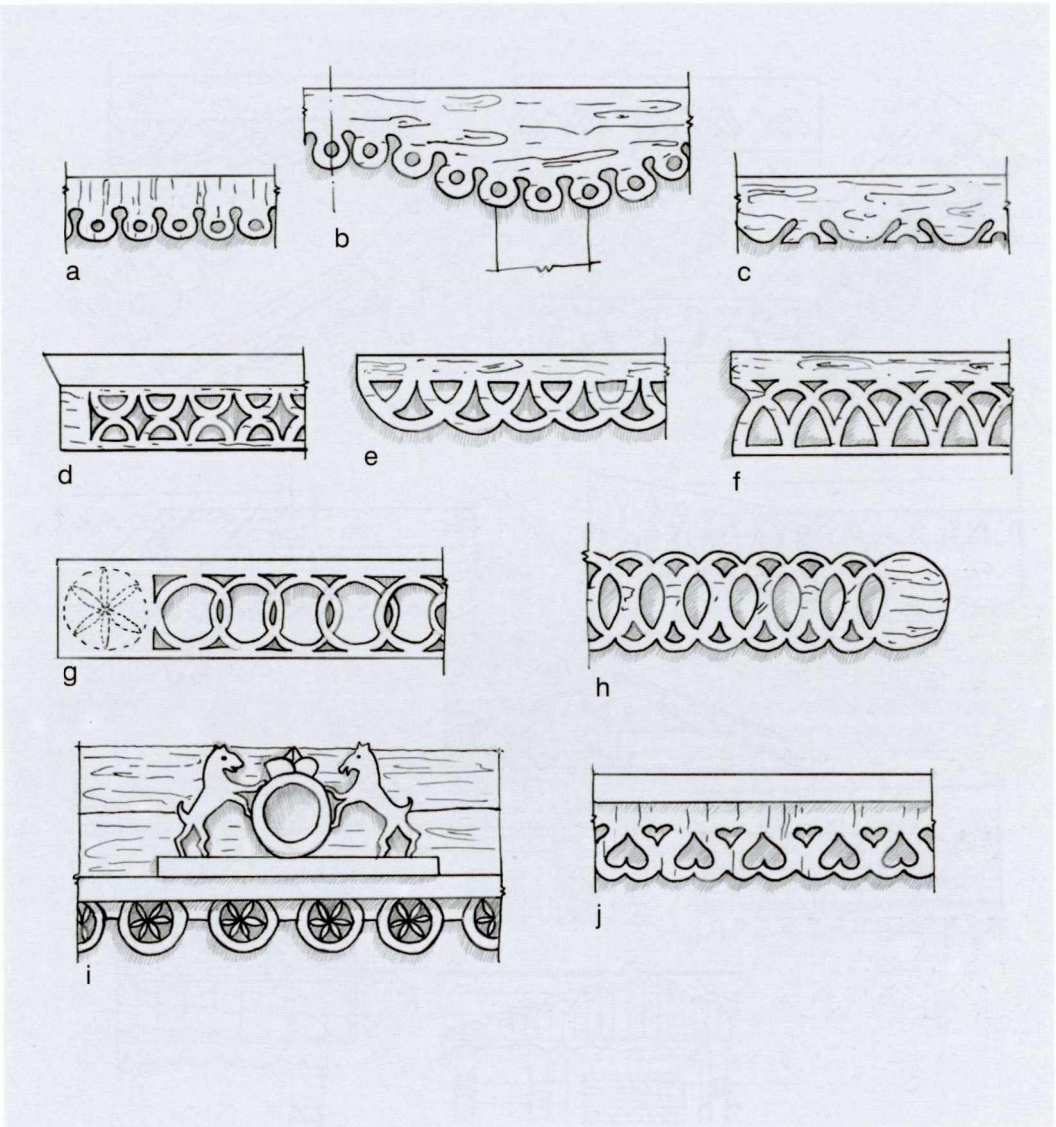

a • pirkios Dimšių k., Gruzdžių vls.;
b • prieangio Dotnuvos apyl.;
c • pirkios Degučių k., Zarasų aps. (iš: Galaunė, 1930, p. 64);
d • prieangio Stasiūnų k., Kuktiškių vls. (iš 1937 m. fot.: LLMA I, 1957, 224 pav.);
e • pirkios Vaišniūnų k., Ignalinos rj. (iš: Butkevičius, 1967, p. 92);
f • pirkios Aštrakalnio k., Zarasų aps. (iš fot. prieš 1934 m.);
g • prieangio Ukmergės rj. (iš: LLA I, 1965, 118 pav.);
h • pirkios Krikonių k., Mielagėnų vls. (iš fot. prieš 1939 m.: LLMA I, 1957, 135 pav.);
i • pirkios Joniškio mstl., Šiaulių aps.;
j • pirkios Ceikinių k., Ignalinos rj. (a, b, i, j iš fot.: LLMA I, 1957, 295, 216, 157, 130 pav.)

VII AUKŠTAITIJOS VĖJALENTĖS IR KARNIZAI

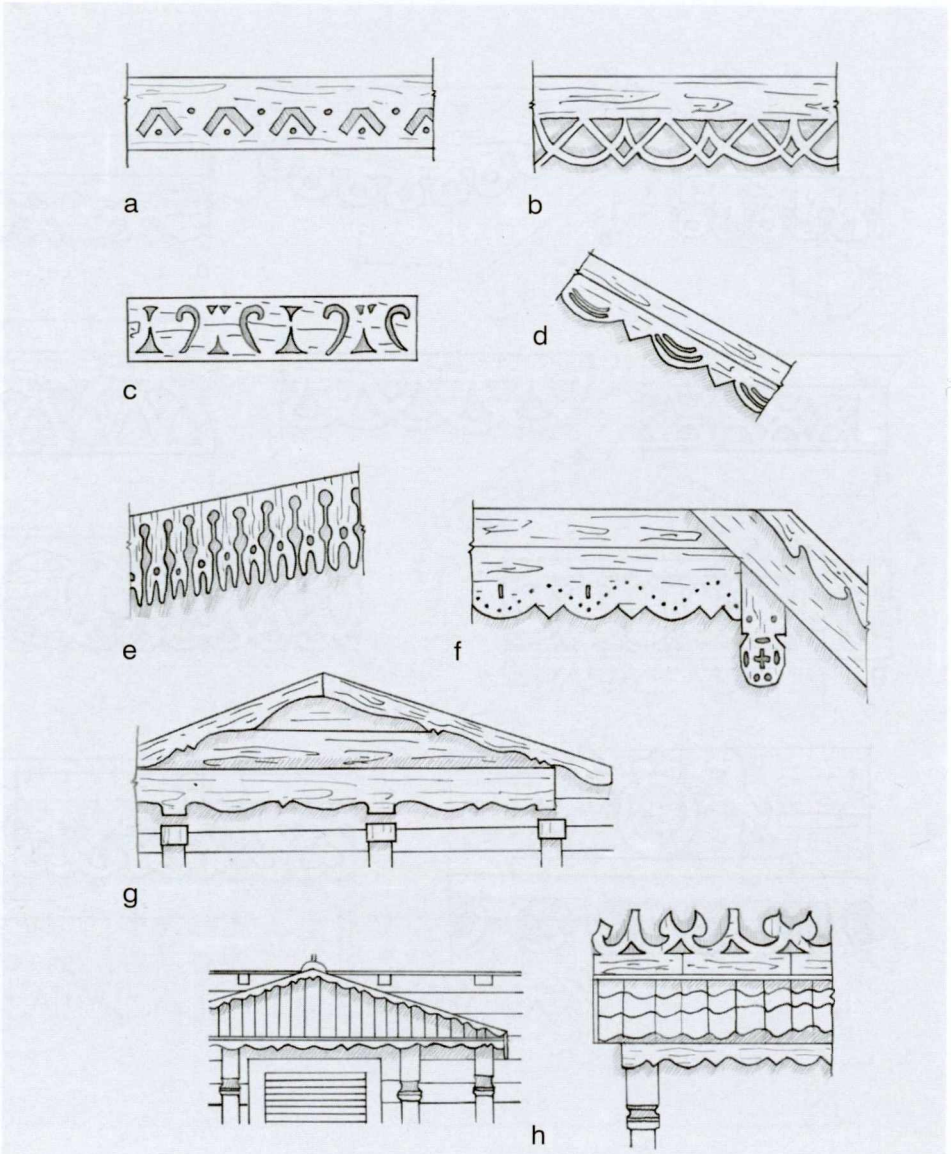

a • prieangio (dekoras tapytas) Utenos aps. (iš fot.: Rūkštelė, 1929);
b • prieangio Marijampolio k., Vilniaus rj. (iš 1957 m. I. Butkevičiaus fot.);
c • pirkios Gaveikėnų k., Ignalinos rj. (iš: Butkevičius, 1967);
d • pirkios Mikališkių k., Musninkų apyl. (iš 1969 m. I. Butkevičiaus fot.);
e • pirkios Mociškės k., Švenčionių rj. (iš 1967 m. R. Lukšos fot.);
f • pirkios Jurėniškių k., Kupiškio rj. (iš: Baršauskas, 1956);
g • prieangio Šlapščių k., Biržų rj. (1950 m. pieš. iš IEM);
h • prieangio (priekio ir šono) Karaliūnų k., Kauno rj. (iš: LLA I, 1965, 119 pav.)

VIII AUKŠTAITIJOS VĖJALENTĖS IR KARNIZAI

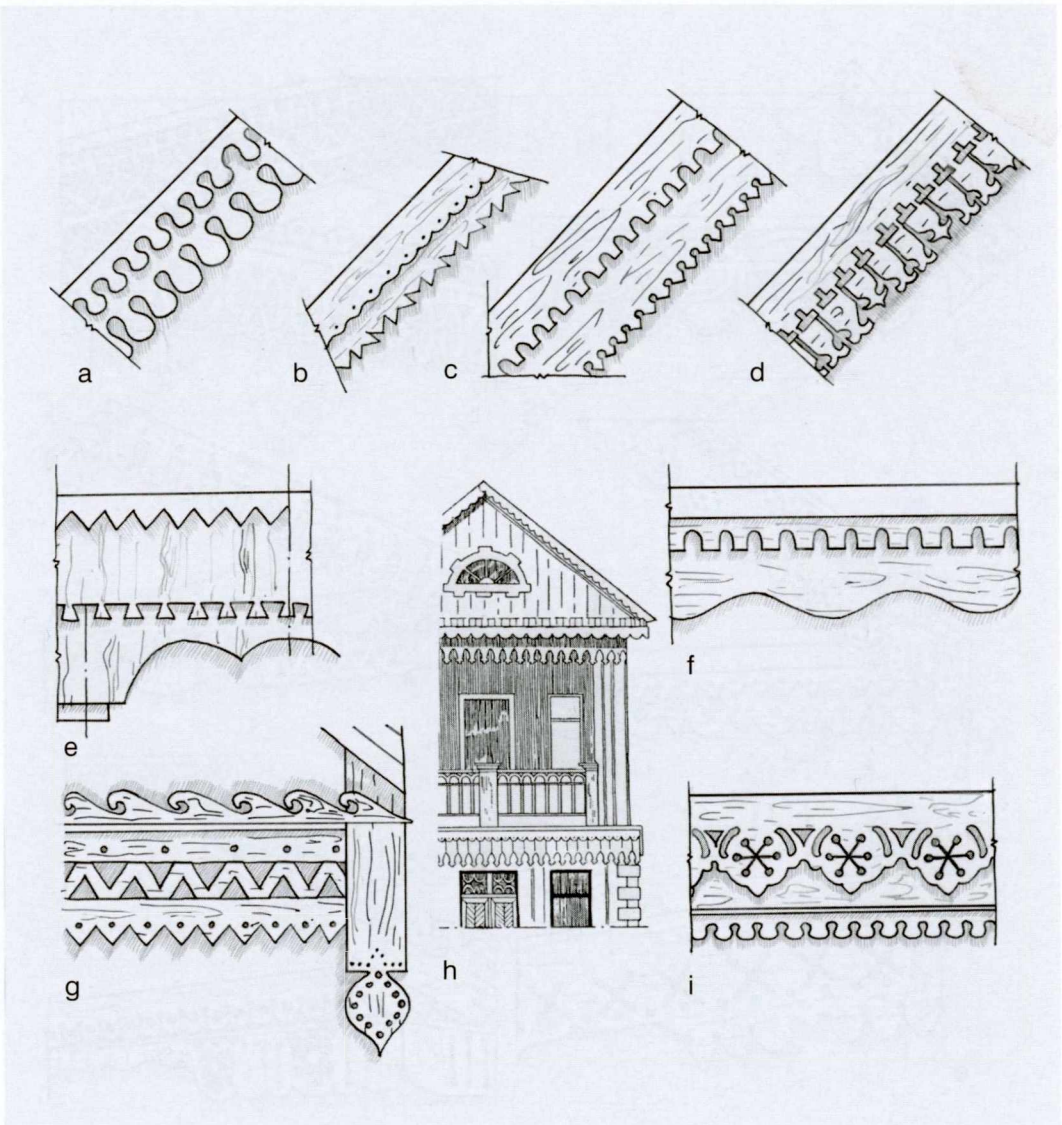

a • pirkios Anykščiuose (iš fot. prieš 1934 m.);
b • prieangio Veleikių k., Zarasų rj.;
c • pirkios Mociškės k., Švenčionių rj. (iš 1967 m. R. Lukšos fot.);
d • pirkios Riešės apyl., Vilniaus rj. (iš 1967 m. Č. Kudabos fot.);
e • prieangio Laičių k., Ukmergės rj.;
f • prieangio Stripeikių k., Švenčionėlių rj. (e, f iš fot.: LLMA I, 1957, 201, 193 pav.);
g • pirkios Didžiųjų Sėlų k., Šalčininkų rj. (iš 1973 m. I. Butkevičiaus fot.);
h • gyv. namo Leckiškių k., Kauno rj. (iš: Baršauskas, 1956, p. 46);
i • prieangio Rukšėnų k., Utenos rj. (iš 1956 m. J. Baršausko fot.)

IX AUKŠTAITIJOS PRIEANGIŲ VĖJALENTĖS IR KARNIZAI

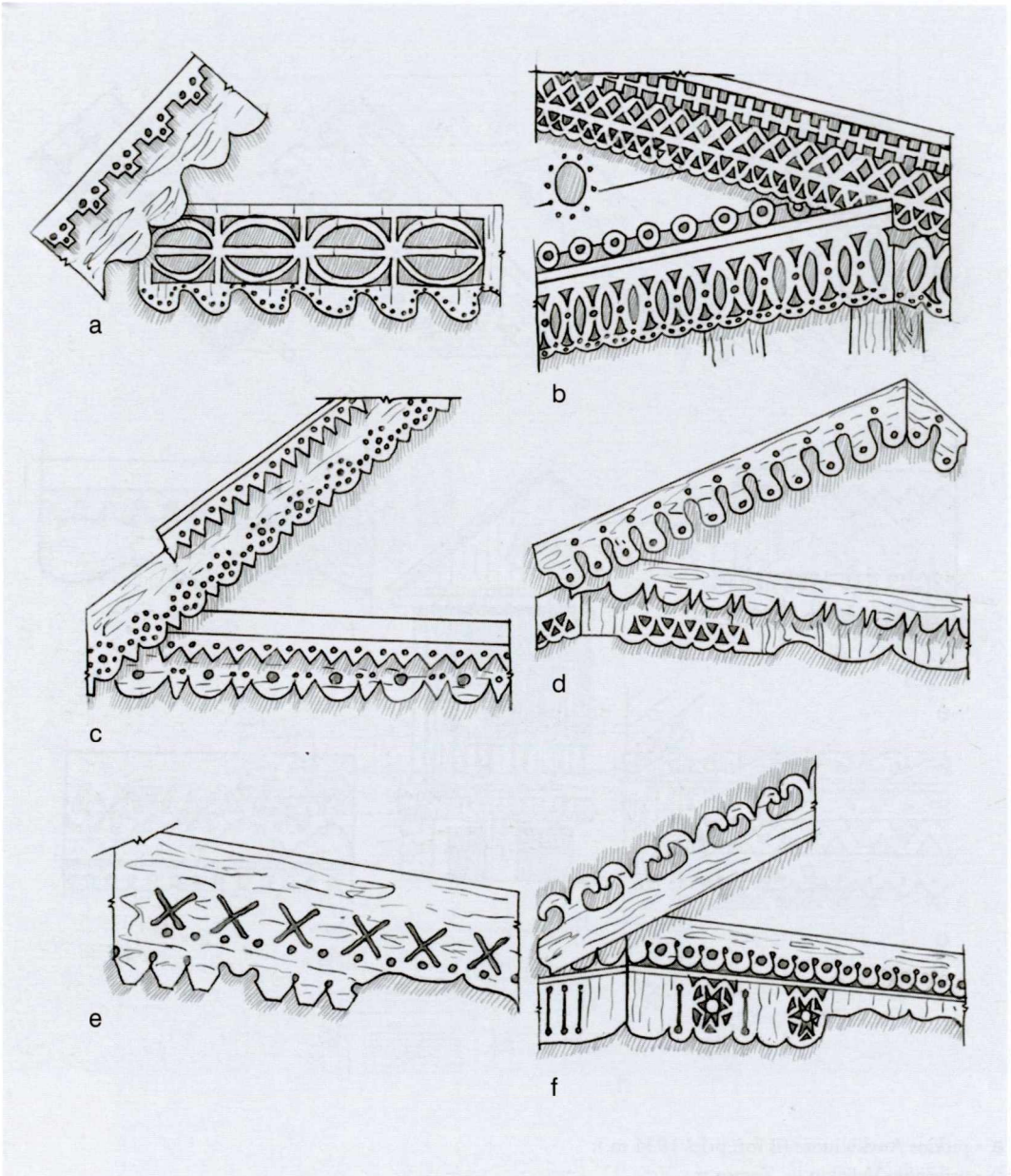

a • Zarasų aps. (iš 1938 m. J. Lingio fot.);
b • Rukšėnų k., Linkmenų vls.;
c • Stainiškių k., Antazavės vls. (iš 1940 m. fot.: LLMA I, 1957, 240 pav.);
d • Turžėnų vls., Kauno aps. (iš 1939 m. fot.: LLMA I, 1957, 213 pav.);
e • Žeimių apyl., Kėdainių aps.;
f • Laičių k., Ukmergės rj. (b, e, f iš: LLMA I, 1957, 225, 241, 208 pav.)

X AUKŠTAITIJOS VĖJALENTĖS IR KARNIZAI

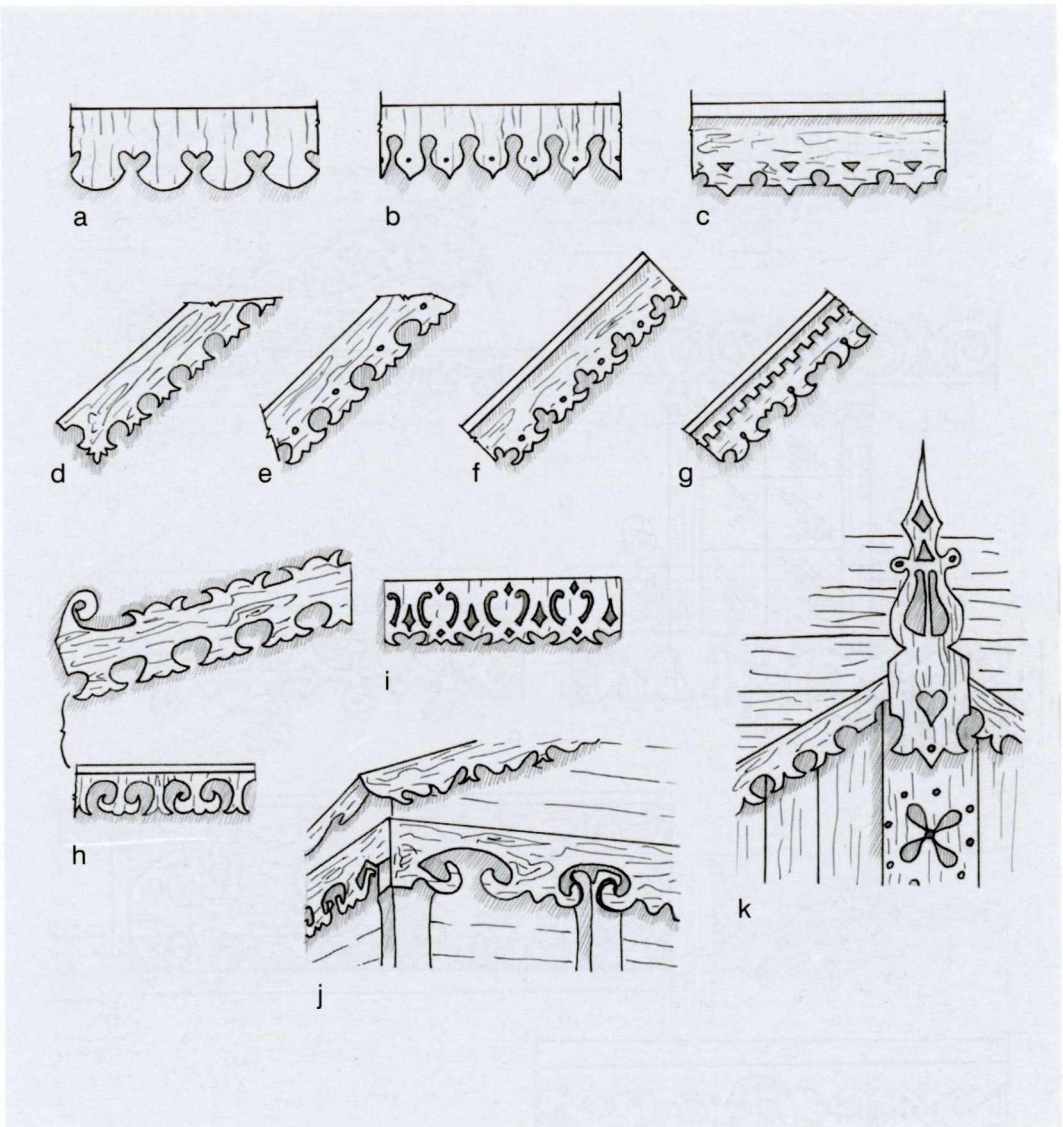

a • pirkios Skarulių mstl., Kauno aps.;
b • prieangio Rimdaugiškio k., Biržų rj. (iš 1983 m. S. Gutauto fot.);
c • namo Vilniuje, Universiteto kieme (iš 1986 m. J. Gimbuto fot.);
d • pirkios Kraupėnų k., Ukmergės aps. (iš 1936 m. I. Končiaus fot.);
e • pirkios iš Gūrų k., Kupiškio rj., dabar LBM (iš 1985 m. fot.);
f • prieangio Liudvinavo k., Vilniaus rj.;
g • prieangio Anykščiuose (iš fot.: LLA I, 1965, 126 pav.);
h • prieangio Liepiškių k., Šiaulėnų vls. (iš B. Buračo fot. prieš 1939 m.);
i • pirkios Gaveikėnų k., Ignalinos rj. (iš: Butkevičius, 1967);
j • prieangio Dimšių k., Gruzdžių vls. (a, f, j iš fot.: LLMA I, 1957, 145, 230, 211 pav.);
k • prieangio Vičiūnų k., Kernavės apyl. (iš 1969 m. V. Miliaus fot.)

XI AUKŠTAITIJOS VĖJALENTĖS IR KARNIZAI

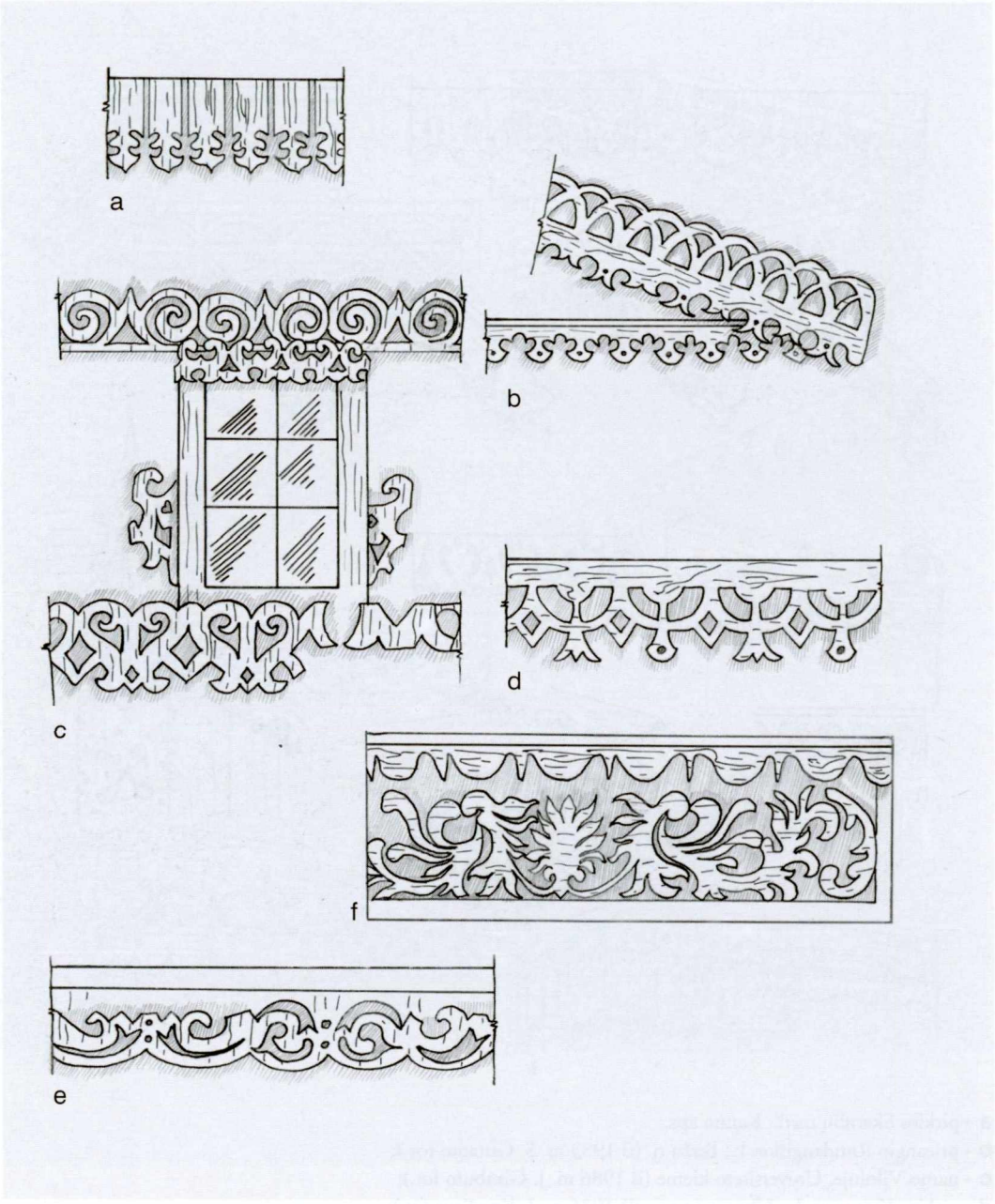

a • prieangio Cegelnios k., Vilniaus rj. (iš 1951 m. V. Miliaus fot.);
b • Mantviliškio dv. rūmų prieangio Šiaulėnų vls. (iš fot.: LLMA I, 1957, 226 pav.);
c • pirkios Meironių k., Ignalinos rj. (iš: Grudzinskas, 1977);
d • pirkios Girminių k., Ignalinos rj. (iš 1941 m. fot.: LLMA II, 1965, 326 pav.);
e • pirkios Mociškės k., Švenčionių rj. (iš 1967 m. R. Lukšos fot.);
f • prieangio Stačiūnų apyl., Pakruojo rj. (iš 1974 m. I. Butkevičiaus fot.)

XII AUKŠTAITIJOS PRIEANGIŲ VĖJALENTĖS IR KARNIZAI

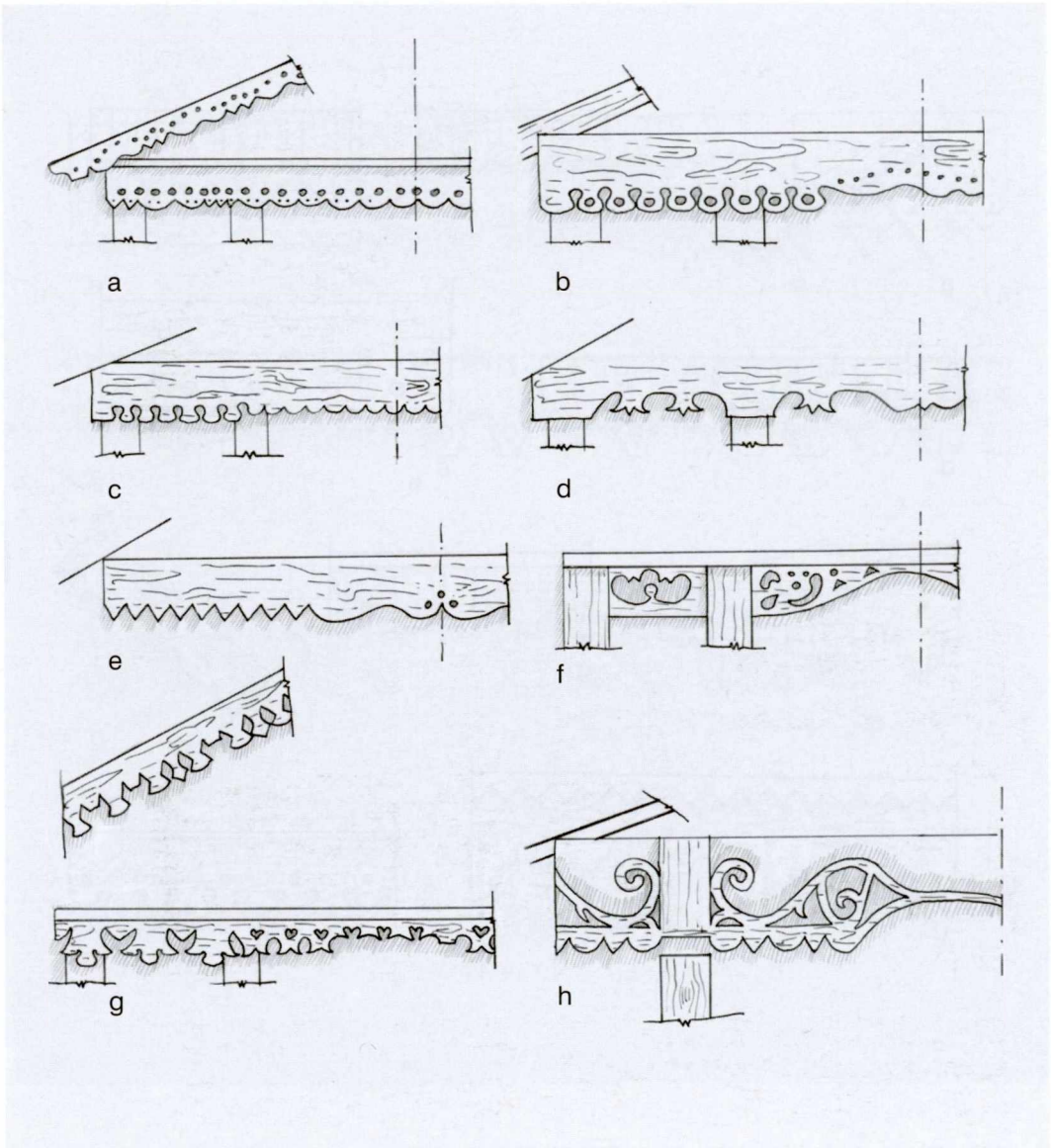

a • Vandžiogalos mstl., Kauno rj. (iš: LLA I, 1965, 119 pav.);
b • Skrebiškių k., Papilio vls.;
c • Pladiškių k., Užpalių vls.;
d • prie Pabiržės, Biržų aps. (iš 1940 m. fot.);
e • Geidžiūnų k., Biržų rj. (iš 1934 m. fot.: LLMA I, 1957, 209 pav.);
f • Adomavos k., Joniškėlio rj.;
g • Jonavos rj.;
h • Biržų rj. (b, c, f, g, h iš: LLMA I, 1957, 225, 239, 207, 206, 214 pav.)

XIII DZŪKIJOS VĖJALENTĖS IR KARNIZAI

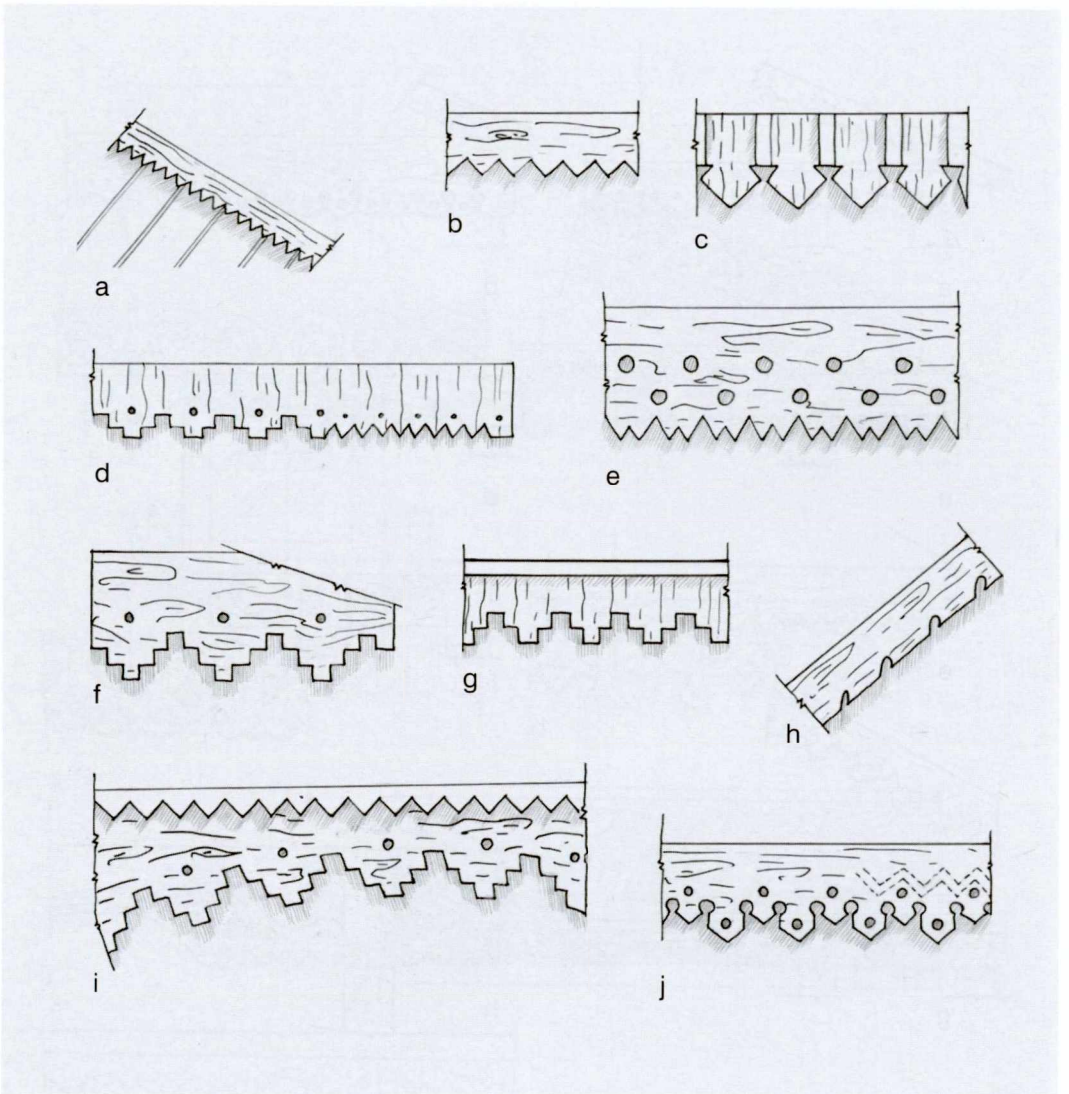

a • pirkios Zervynų k., Varėnos rj. (iš 1963 m. V. Miliaus fot.);
b • pirkios, pastatytos 1907 m. Rudelės k., Punsko vls. (iš N. Bergo fot.);
c • pirkios Žuklijų k., Trakų rj. (iš: LLA I, 1965, 93 pav.);
d • pirkios Rimdžiūnų k., Astravo rj.;
e • pirkios Alešiškių k., Trakų rj. (iš 1973 m. V. Miliaus fot.);
f • prieangio Milkūnų k., Šalčininkų rj. (1957 m. pieš.);
g • klėties Rūdninkų girioje, Šalčininkų rj. (iš fot. prieš 1930 m.);
h • pirkios Vilūnų k., Kaišiadorių rj. (iš K. Šešelgio fot.);
i • prieangio Maciučių k., Valkininkų rj. (1957 m. pieš.);
j • pirkios Tiltų k., Trakų rj. (d, j iš 1957 m. fot.: Butkevičius, 1971)

XIV DZŪKIJOS VĖJALENTĖS IR KARNIZAI

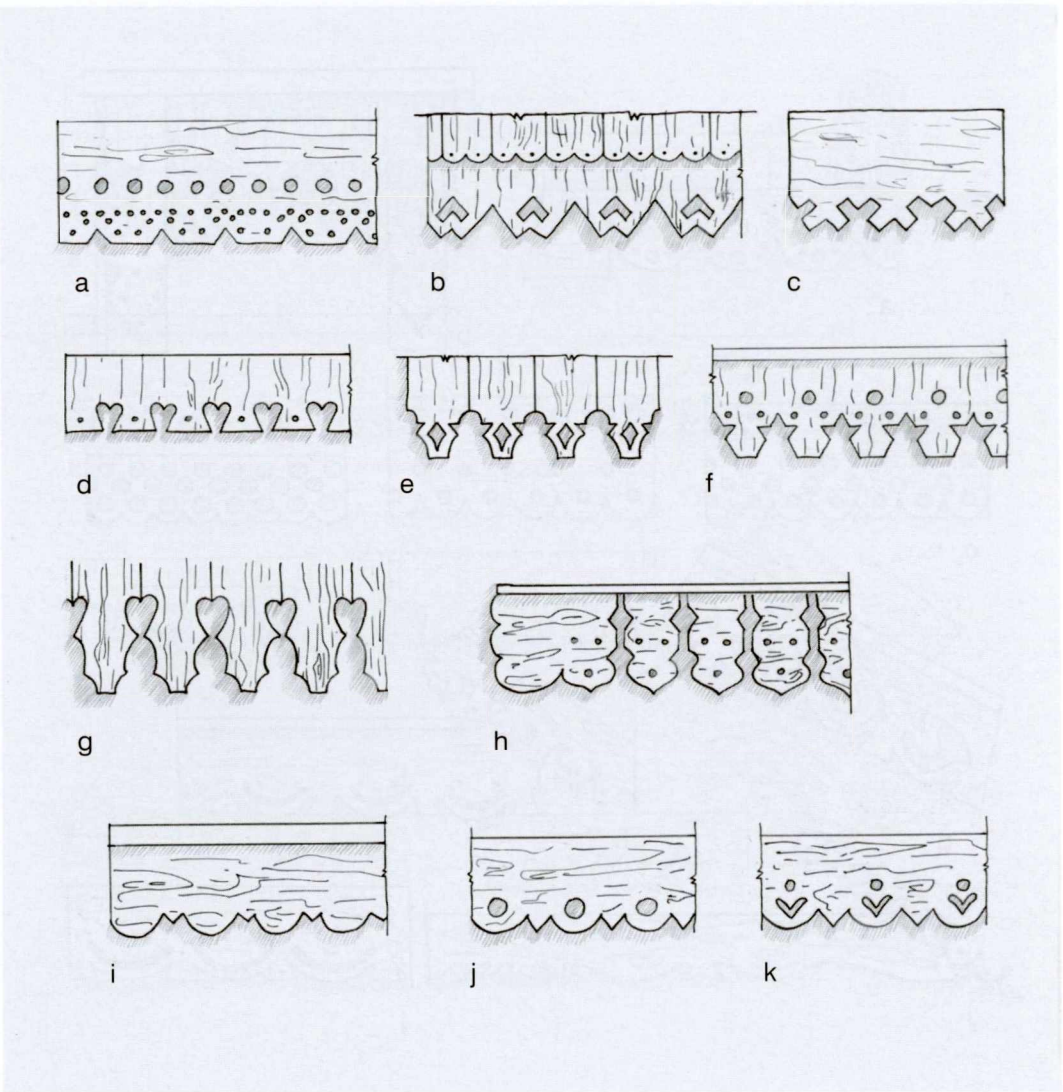

a • pirkios Užtakų k., Kaišiadorių rj. (iš 1987 m. E. J. Morkūno fot.);
b • pirkios Medžionių k., Prienų rj.;
c • pirkios Valkininkų apyl. (pieš. iš MAE);
d • pirkios Alšininkų k., Prienų rj.;
e • pirkios Bytautonių k., Trakų rj.;
f • pirkios Kalvių k., Jiezno rj. (iš fot.: LLMA I, 1957, 132 pav.);
g • pirkios Alšininkų k. (b, d, e, g iš: LLA I, 1965, 92–2, 92–1, 118 pav.);
h • prieangio Buchtos k., Vilniaus rj. (iš 1950 m. V. Miliaus fot.);
i • pirkios Kiemelių k., Kaišiadorių rj. (iš 1958 m. I. Butkevičiaus fot.);
j • pirkios Kuklių k., Varėnos rj. (iš fot.: Butkevičius, 1989);
k • pirkios Kalvių k., Varėnos rj. (iš 1957 m. I. Butkevičiaus fot.)

XV DZŪKIJOS VĖJALENTĖS IR KARNIZAI

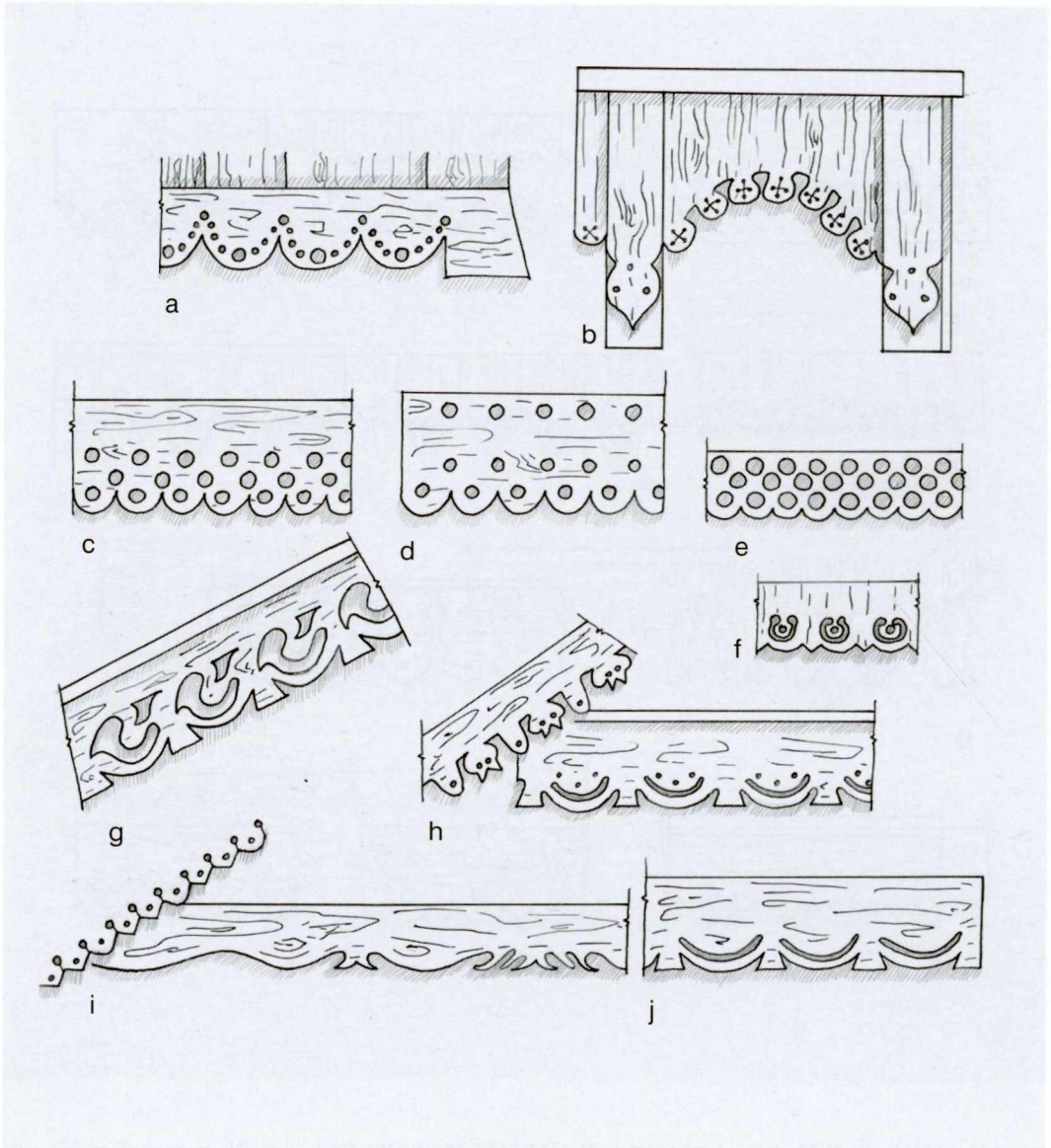

a • prieangio Zervynų k., Varėnos rj. (iš 1963 m. V. Miliaus fot.);
b • prieangio Dargužių k., Eišiškių rj. (pieš. iš MAE);
c • prieangio Alešiškių k., Trakų rj. (iš 1973 m. V. Miliaus fot.);
d • prieangio Šventežerio k., Lazdijų rj. (iš fot.: Baršauskas, 1956);
e • pirkios Užtakų k., Kaišiadorių rj. (iš 1989 m. E. J. Morkūno fot.);
f • pirkios Stakliškių k., Prienų rj. (iš: LLA I, 1965, 87 pav.);
g • pirkios Kaniūkų k., Onuškio vls. (iš fot.: LLMA I, 1957, 191 pav.);
h • pirkios Tiltų k., Trakų rj. (iš 1957 m. I. Butkevičiaus fot.);
i • pirkios Asavos k., Suvalkų aps. (iš 1959 m. M. Gimbutienės fot.);
j • pirkios Gėlūnų k., Šalčininkų rj. (iš 1973 m. I. Butkevičiaus fot.)

XVI DZŪKIJOS PIRKIŲ VĖJALENTĖS IR KARNIZAI

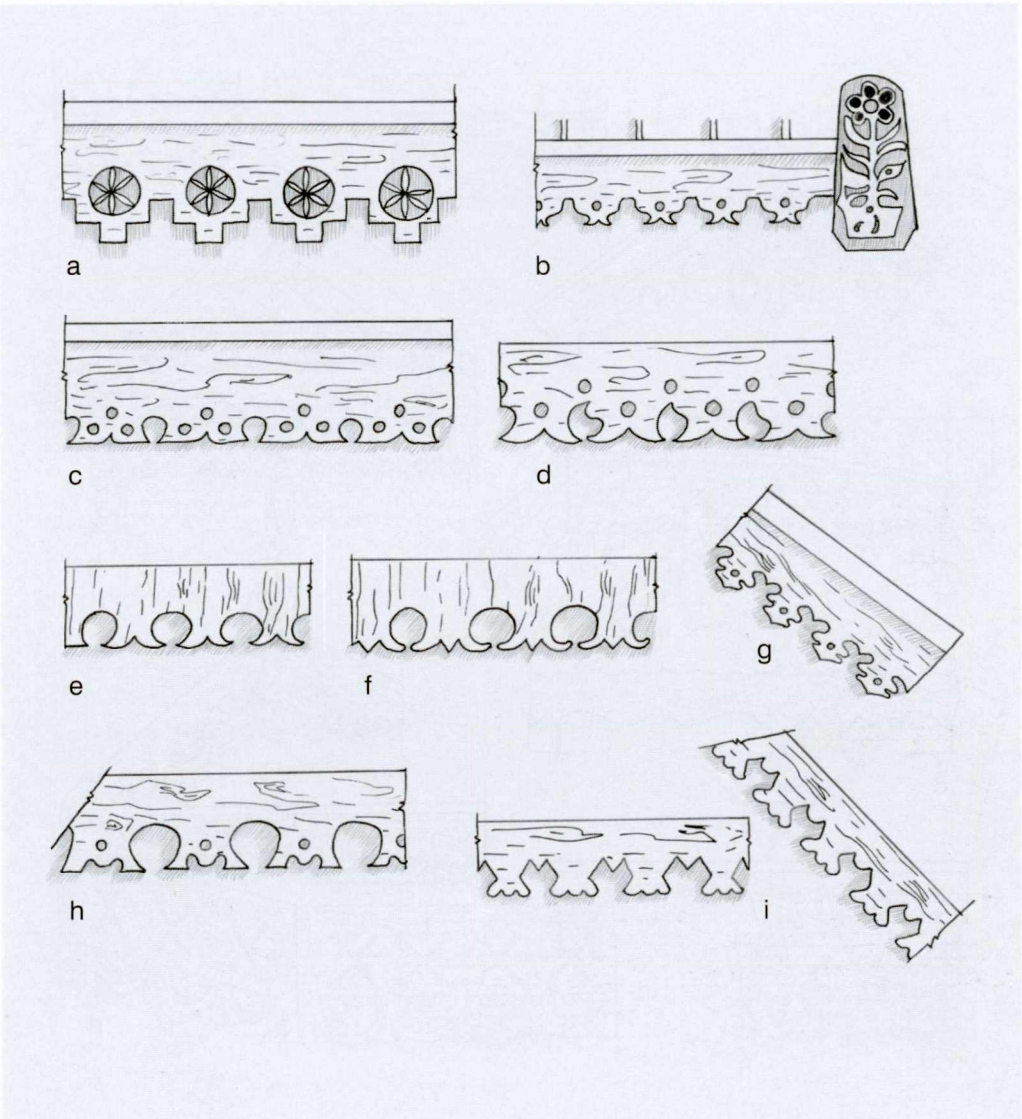

a, b • Davaikonių k., Kaišiadorių rj.;
c • Jiezno rj. (a, b, c iš fot.: LLMA I, 1957, 134, 126, 128 pav.);
d • Aštraragio k., Kaišiadorių rj. (iš 1955 m. V. Miliaus fot.);
e • Gėlūnų k., Šalčininkų rj. (iš 1956 m. I. Butkevičiaus fot.);
f • Daržininkų k., Varėnos rj. (iš 1957 m. I. Butkevičiaus fot.);
g • 1902 m. pirkios Mančiagirės k., Varėnos rj. (iš 1963 m. V. Miliaus fot.);
h • Merkinės mstl., Alytaus aps. (iš: LLMA I, 1957, 316 pav.);
i • Medeikonių k., Birštono apyl. (iš 1936 m. I. Končiaus fot.)

XVII DZŪKIJOS VĖJALENTĖS IR KARNIZAI

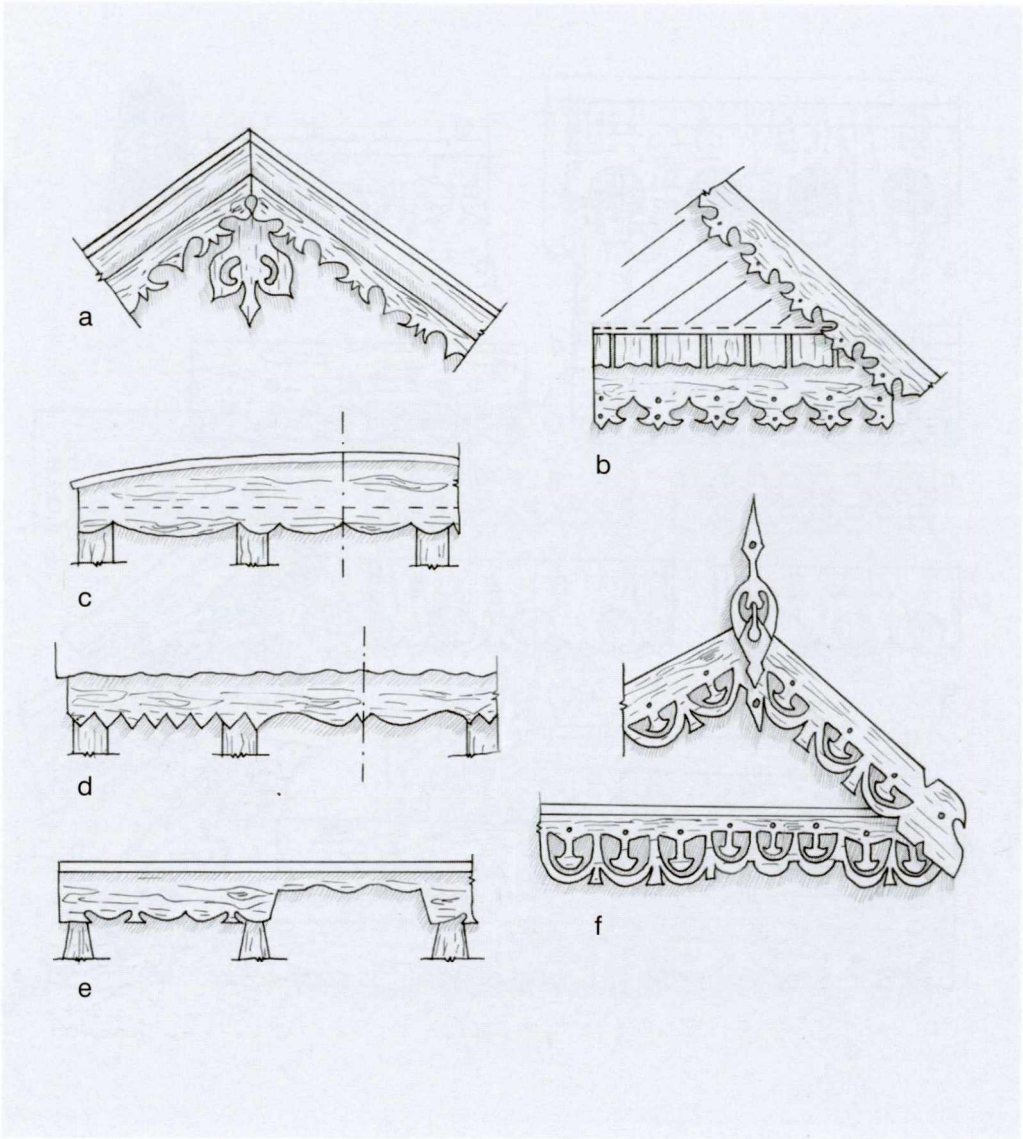

a • prieangio Rykantų k., Trakų rj. (iš 1954 m. V. Miliaus fot.);
b • pirkios Čižiūnų k., Eišiškių rj. (iš 1962 m. I. Butkevičiaus fot.);
c • prieangio Zervynų k., Varėnos rj. (iš 1963 m. V. Miliaus fot.);
d • prieangio Trakiškių k., Varėnos rj. (iš: LLA I, 1965, 46 pav.);
e • prieangio Čižiūnų k.;
f • prieangio Lapainios k., Kaišiadorių rj. (e, f iš fot.: LLMA I, 1957, 198, 250 pav.)

XVIII DZŪKIJOS VĖJALENTĖS IR KARNIZAI

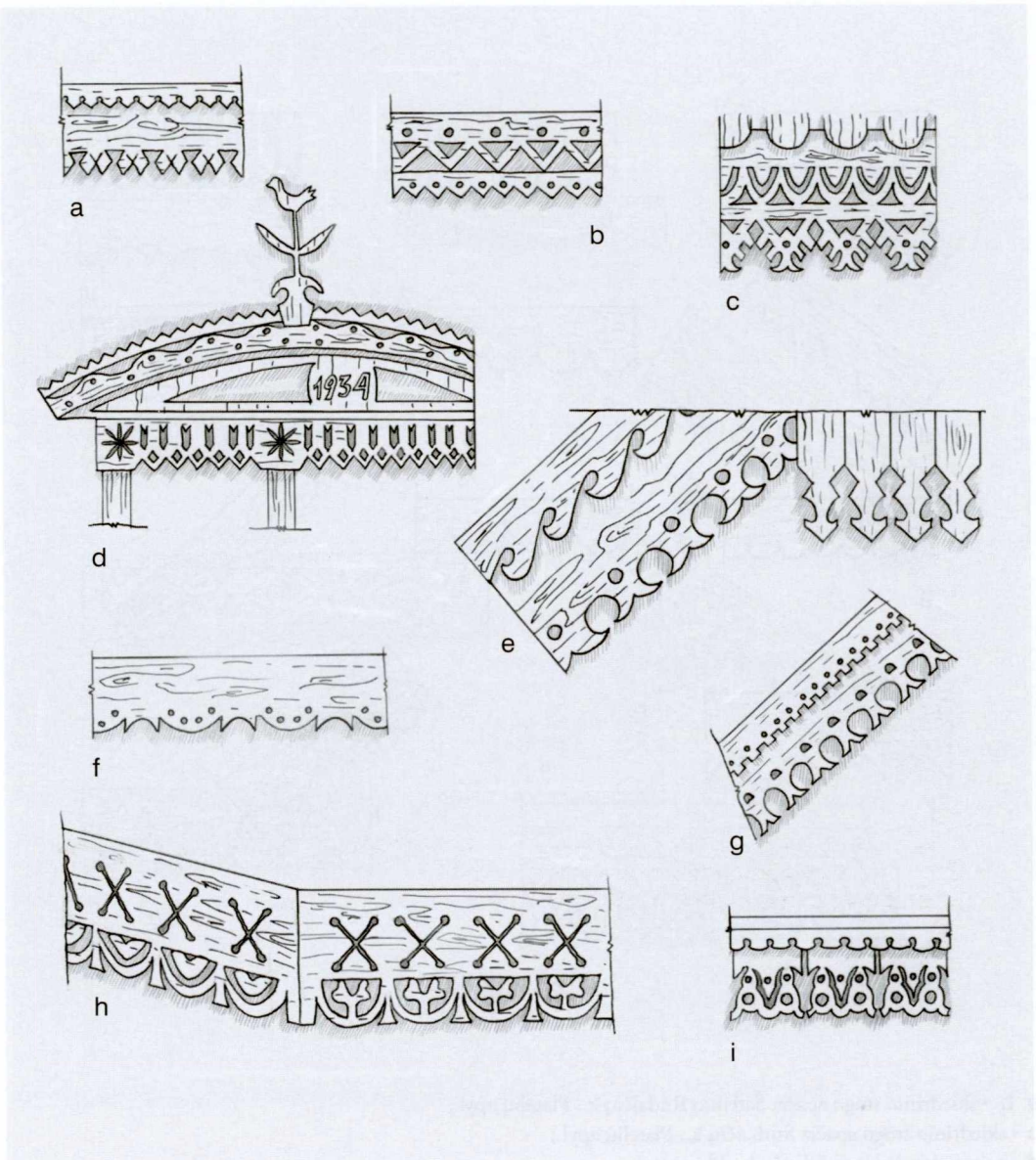

a • pirkios Kuklių k., Varėnos rj.;
b • pirkios Didžiųjų Sėlų k., Šalčininkų rj. (iš 1957 m. I. Butkevičiaus fot.);
c • pirkios Žuklijų k., Trakų rj.;
d • prieangio Buteliūnų k., Veisiejų rj. (pieš. iš MAE);
e, i • pirkios Stakliškių k., Prienų rj. (a, c, e, h iš: LLA I, 1965, 88, 93, 86, 87 pav.);
f • pirkios Biekšių k., Varėnos rj. (iš fot.: LLMA I, 1957, 139 pav.);
g • pirkios Kuršių k., Varėnos rj. (iš 1956 m. I. Butkevičiaus fot.);
h • prieangio Lapainios k., Kaišiadorių rj. (iš 1960 m. K. Šešelgio fot.)

XIX ŽEMAITIJOS VĖJALENTĖS IR KARNIZAI

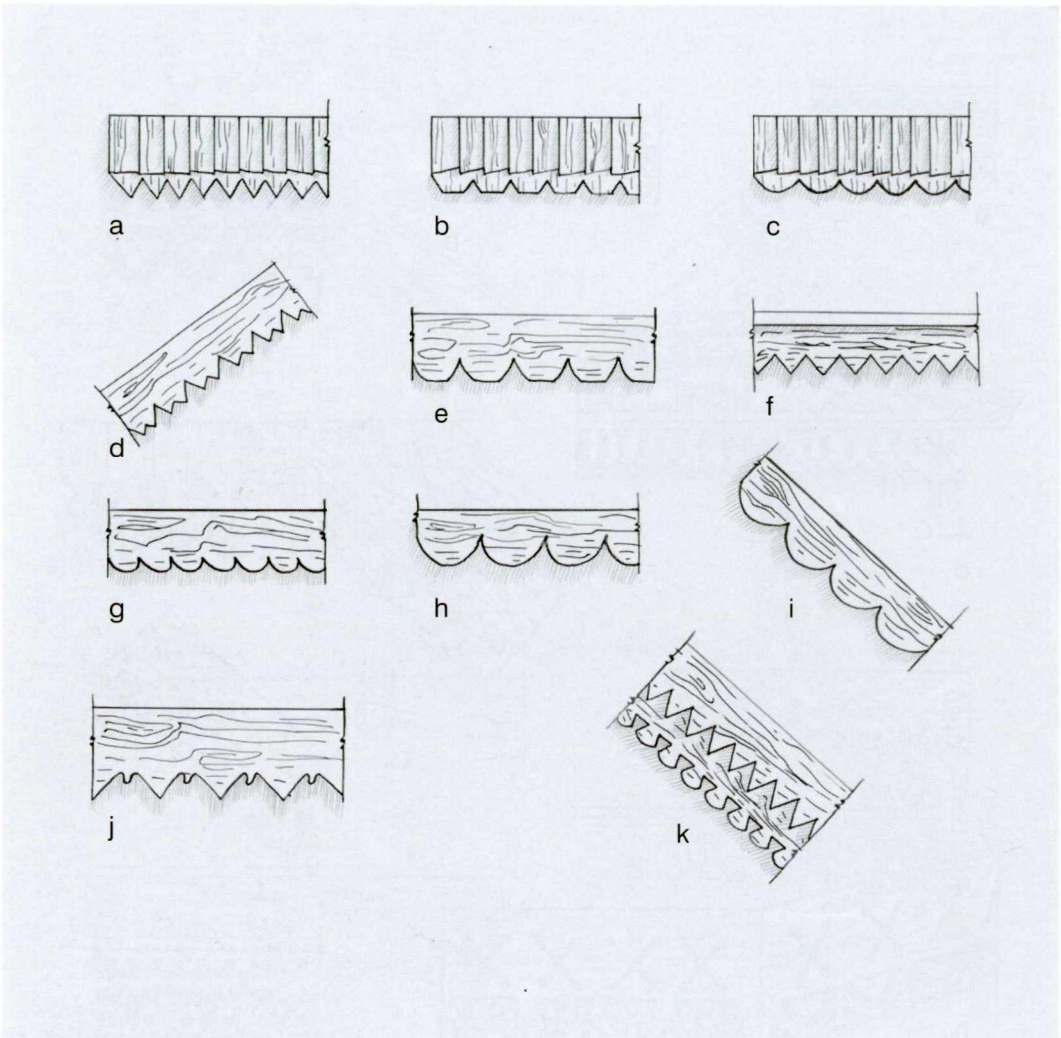

a, b • skiedrinio stogo apačia Šateikių Rūdaičių k., Platelių apyl.;
c • skiedrinio stogo apačia Stirbaičių k., Platelių apyl.;
d • prieangio vėjalentė Atlaužų k., Plungės rj.;
e • trobos skydo apačia Notėnų k., Skuodo rj. (a–e iš: Milius, 1959, 24, 22, 21 pav.);
f • Paežerio dv. svirno vėjalentė Šilalės vls. (iš senos fot. iš asmeninio albumo);
g • svirno vėjalentė Baublių k., Kretingos rj. (iš fot.: LLMA I, 1957, 331 pav.);
h • svirno vėjalentė Aleknų k., Raseinių rj. (iš: Baršauskas, 1960, 35 pav.);
i • prieangio vėjalentė Žarėnų mstl., Telšių rj. (iš fot.: Baršauskas, 1956, 115 pav.);
j • prieklėčio karnizas Maloniškių k., Kretingos rj. (iš fot., VDKM);
k • prieangio vėjalentė Beržoro k., Plungės rj. (iš: LLA I, 1965, 120 pav.)

XX ŽEMAITIJOS VĖJALENTĖS IR KARNIZAI

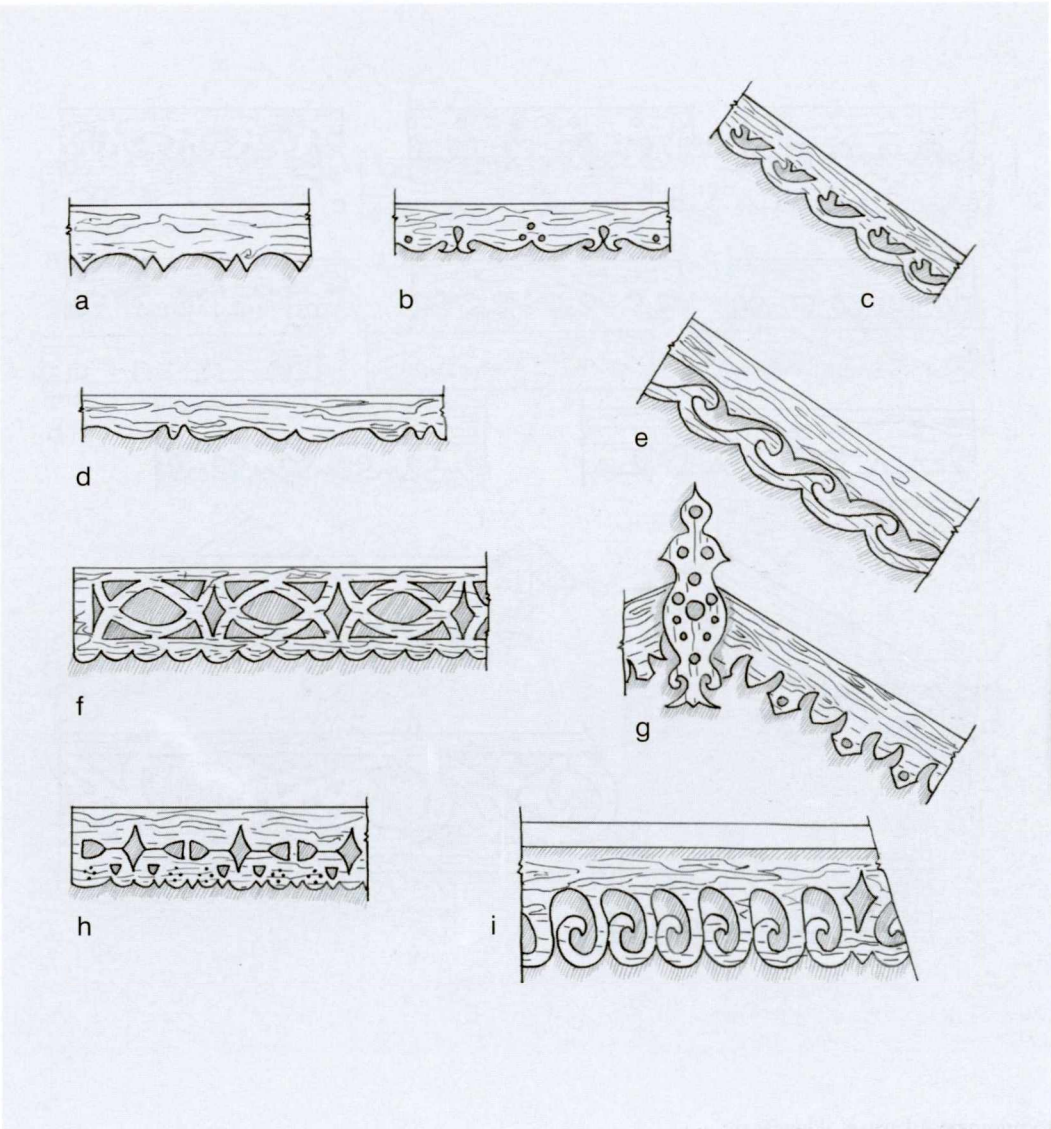

a • trobos Notėnų k., Skuodo rj.;
b • trobos Platelių mstl., Plungės rj.;
c • prieangio Stirbaičių k., Platelių apyl. (a, b, c iš: Milius, 1959, 21, 22 pav.);
d • trobos karnizas Kretingoje (iš fot.: Baršauskas, 1956, 120 pav.);
e • prieangio Notėnų k. (iš fot.: LLMA I, 1957, 231 pav.);
f • priekliečio Padvarių k., Kretingos aps. (iš 1936 m. I. Končiaus fot.);
g • trobos Paramotėlio k., Kelmės rj. (iš 1972 m. V. Miliaus fot.);
h • trobos stoginuko karnizas (iš fot.: LLA I, 1965, 90 pav.);
i • prieangio Surblių k., Plungės rj. (iš 1963 m. V. Miliaus fot.)

XXI ŽEMAITIJOS VĖJALENTĖS IR KARNIZAI

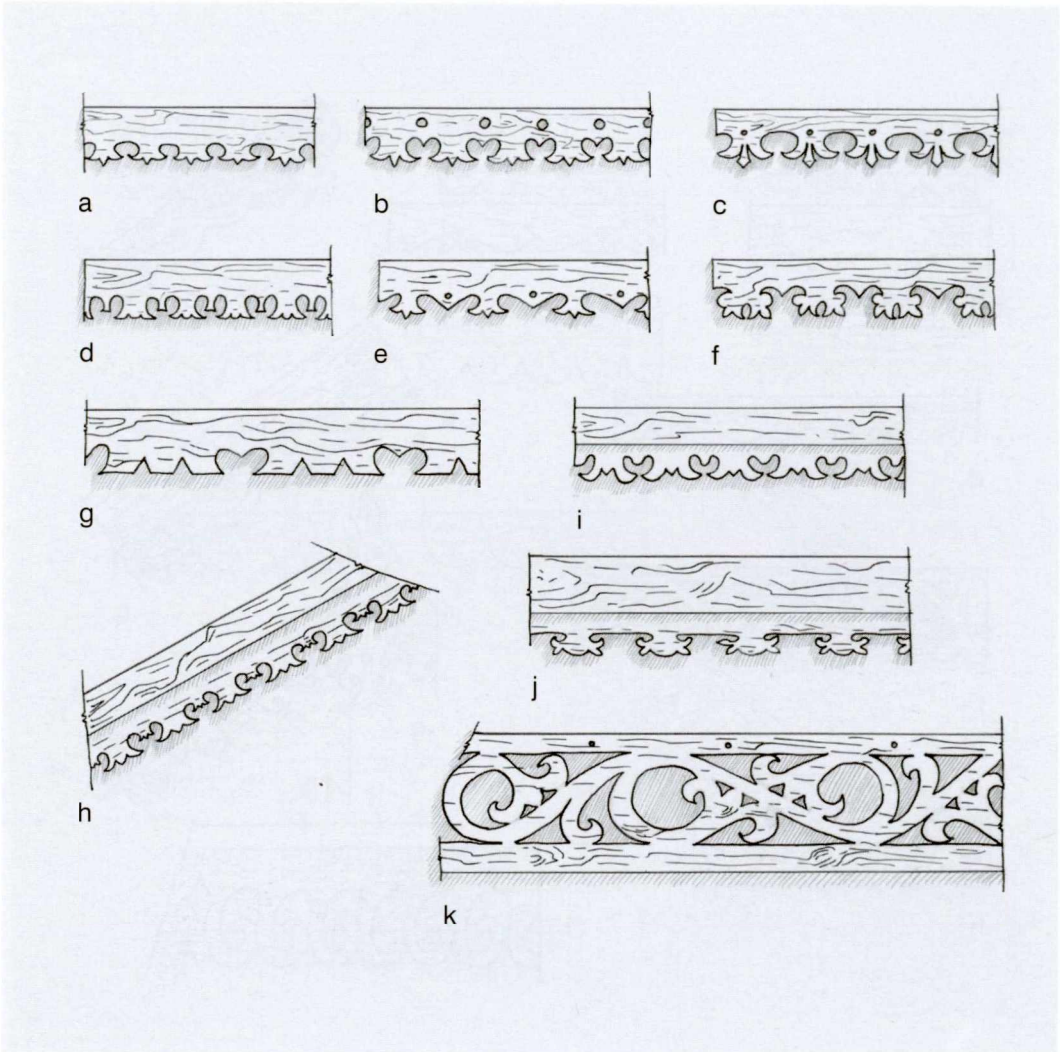

a • prieangio Atlaužų k., Plungės rj.;
b, c, d • trobos Notėnų k., Skuodo rj.;
e • prieangio Beržoro k., Plungės rj.;
f • prieangio Dvarviečių k., Skuodo rj. (a–f iš: Milius, 1959, 21, 22 pav.);
g • trobos Tėvelių k., Skuodo rj. (iš 1957 m. V. Miliaus fot.);
h • trobos Pašiliškių k., Šilutės rj. (iš 1970 m. V. Miliaus fot.);
i • trobos Palangoje (iš 1988 m. J. Gimbuto fot.);
j • trobos Naujokų k., Skuodo rj.;
k • prieangio Žarėnų mstl., Telšių rj. (j, k iš fot.: Baršauskas, 1956, 114, 115 pav.)

XXII MAŽOSIOS LIETUVOS VĖJALENTĖS IR KARNIZAI

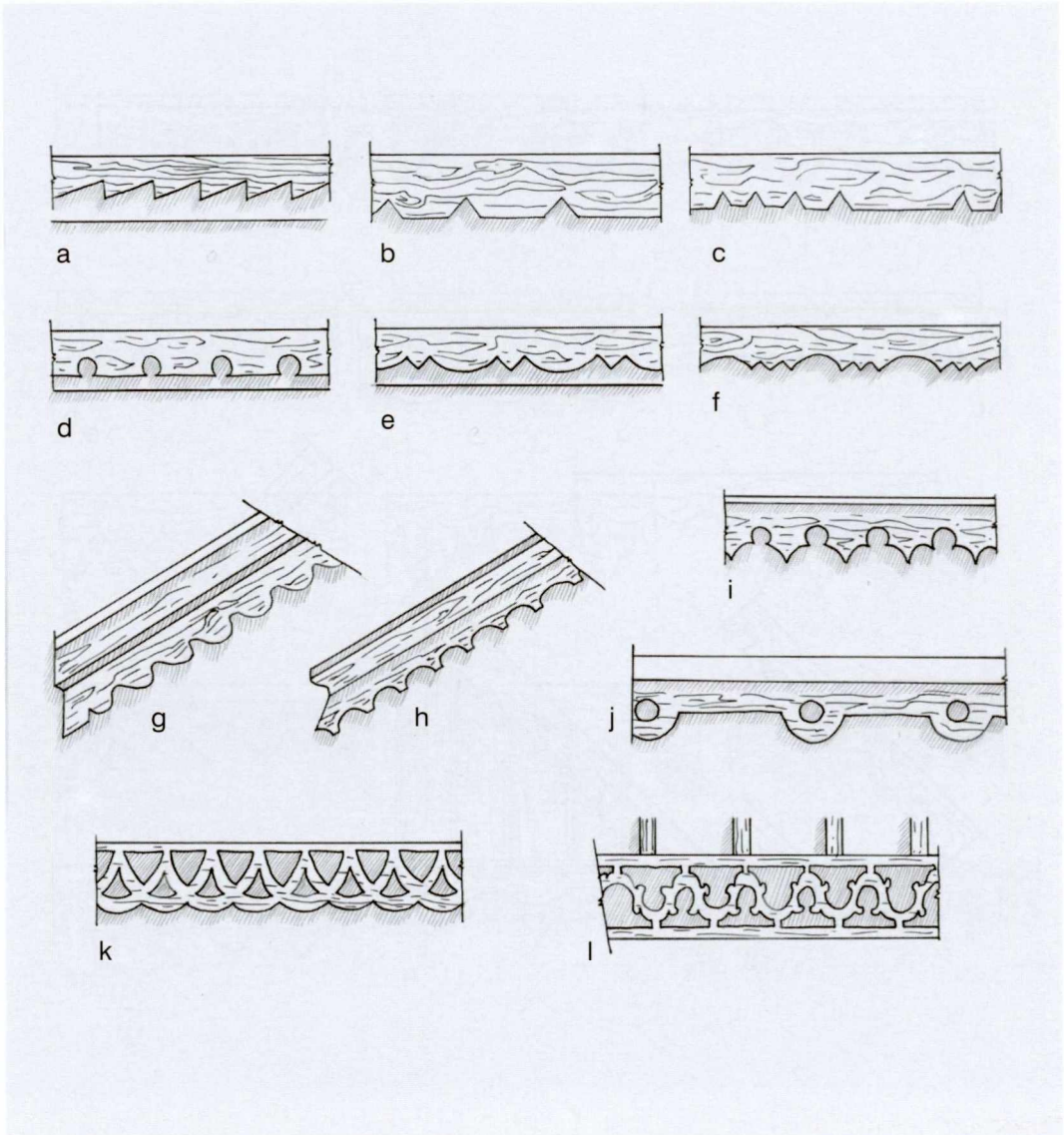

a, e, f, j • Scherdeno k. (tarp Šešupės ir Unguros upių);
b • Naujininkų dv. (tarp Šešupės ir Unguros upių);
c • Sesslackeno k. (tarp Šešupės ir Unguros upių);
d • Meškių dv. (tarp Šešupės ir Unguros upių);
g • verandos vėjalentė Nartuliškių k., Pagėgių rj. (1960 m. pieš. iš MAE);
h • gyv. namo karnizas Skirvytėlės k., Rusnės apyl. (1987 m. M. Purvinienės pieš.);
i • Vėluvos mstl.; (a–f, i, j – 1944 m. D. Giedraitytės pieš.);
k • klėties karnizas Juodkrantėje, Kuršių nerijoje (iš senos fot.);
l • klėties karnizas Gindulių k., Klaipėdos aps. (iš 1859 m. pieš.: Bezzenberger, 1893, p. 7)

XXIII MAŽOSIOS LIETUVOS VĖJALENTĖS IR KARNIZAI

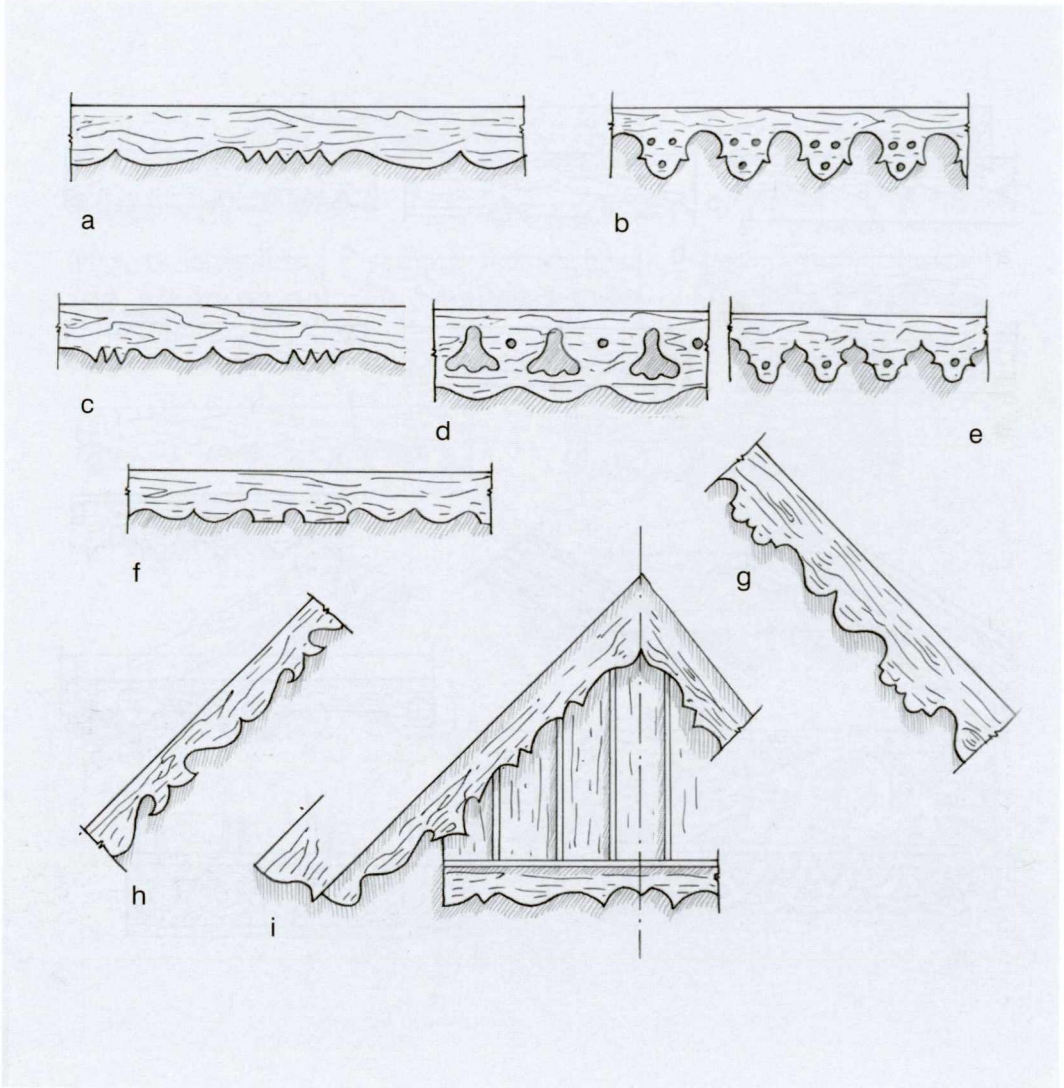

a • Rusnės apyl. (1987 m. M. Purvinienės pieš.);
b • Pakalnės k., Rusnės apyl. (iš 1987 m. M. Purvino fot.);
c • Sesslackeno k. (tarp Šešupės ir Unguros upių);
d • Mažosios Lietuvos vakaruose;
e • Lewitteno k. (Mažosios Lietuvos vakaruose);
f • Scherdeno k. (tarp Šešupės ir Unguros upių);
g • Naujaniškių k. (tarp Šešupės ir Unguros upių);
h • Meškių dv. (tarp Šešupės ir Unguros upių; c–h – 1944 m. D. Giedraitytės pieš.);
i • prieangio vėjalentė ir karnizas Nidoje (iš fot.: Baršauskas, 1956, 72 pav.)

XXIV MAŽOSIOS LIETUVOS VĖJALENTĖS IR KARNIZAI

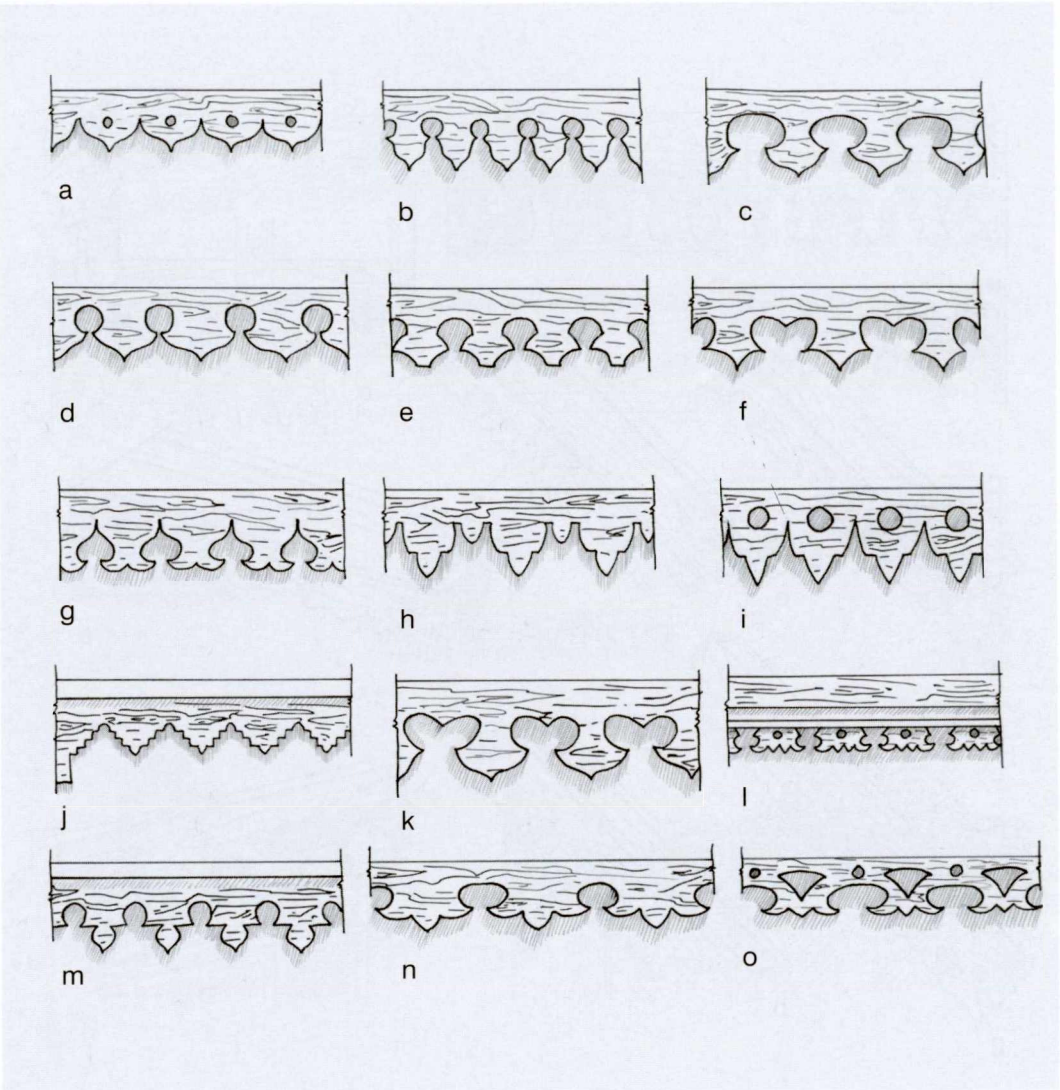

a, b, c • Didžiųjų Lašininkų dv. (tarp Šešupės ir Unguros upių);
d • Insterblecko k. (prie Įsros upės);
e • Lewitteno k. (Mažosios Lietuvos vakaruose);
f • Naujininkų dv. (tarp Šešupės ir Unguros upių);
g • Naujaniškių k. (tarp Šešupės ir Unguros upių);
h • Georgenthalio k. (Mažosios Lietuvos vakaruose);
i • Liebenfeldo k. (Mažosios Lietuvos vakaruose);
j • mūrinio namo palangės Klaipėdoje, Kastyčio g. 2 (iš 1988 m. J. Gimbuto fot.);
k • Wirtbergo k. (prie Vėluvos mstl.);
l • Kintų k., Šilutės rj. (iš 1954 m. I. Butkevičiaus fot.);
m, n • Meškių dv. (tarp Šešupės ir Unguros upių);
o • Neu Dolstädto k. (Mažosios Lietuvos vakaruose; 1944 m. D. Giedraitytės piešiniai, išskyrus j ir l pav.)

XXV MAŽOSIOS LIETUVOS VĖJALENTĖS IR KARNIZAI

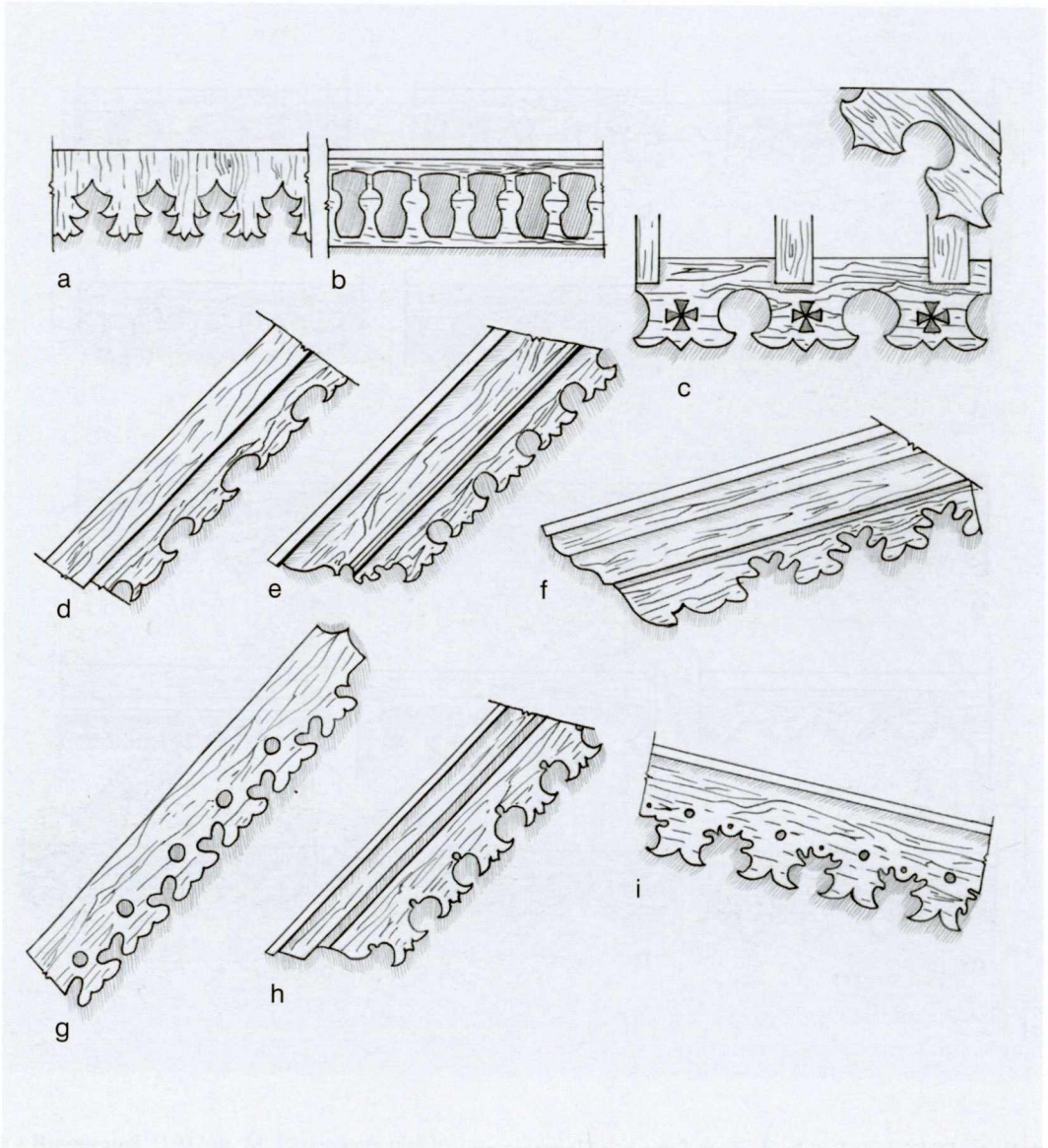

a • Lewitteno k. (Mažosios Lietuvos vakaruose; 1944 m. D. Giedraitytės pieš.);
b • priekl̃ėčio Povilų k., Šilutės aps. (iš fot. prieš 1914 m.);
c • gyv. namo Nidoje (iš 1956 m. V. Miliaus fot.);
d • Šyšgirių k., Šilutės rj. (iš 1969 m. V. Miliaus fot.);
e • gyv. namo Pakalnės k., Šilutės rj. (iš: LLA I, 1965, 94 pav.);
f • gyv. namo Nidoje;
e • gyv. namo Kintų k., Šilutės rj. (f, g iš fot.: LLMA I, 1957, 83, 86 pav.);
h • gyv. namo Pakalnės k. (iš 1987 m. M. Purvino fot.);
i • gyv. namo Šyškrantės k., Rusnės apyl. (1987 m. M. Purvino pieš.)

XXVI MAŽOSIOS LIETUVOS VĖJALENTĖS IR KARNIZAI

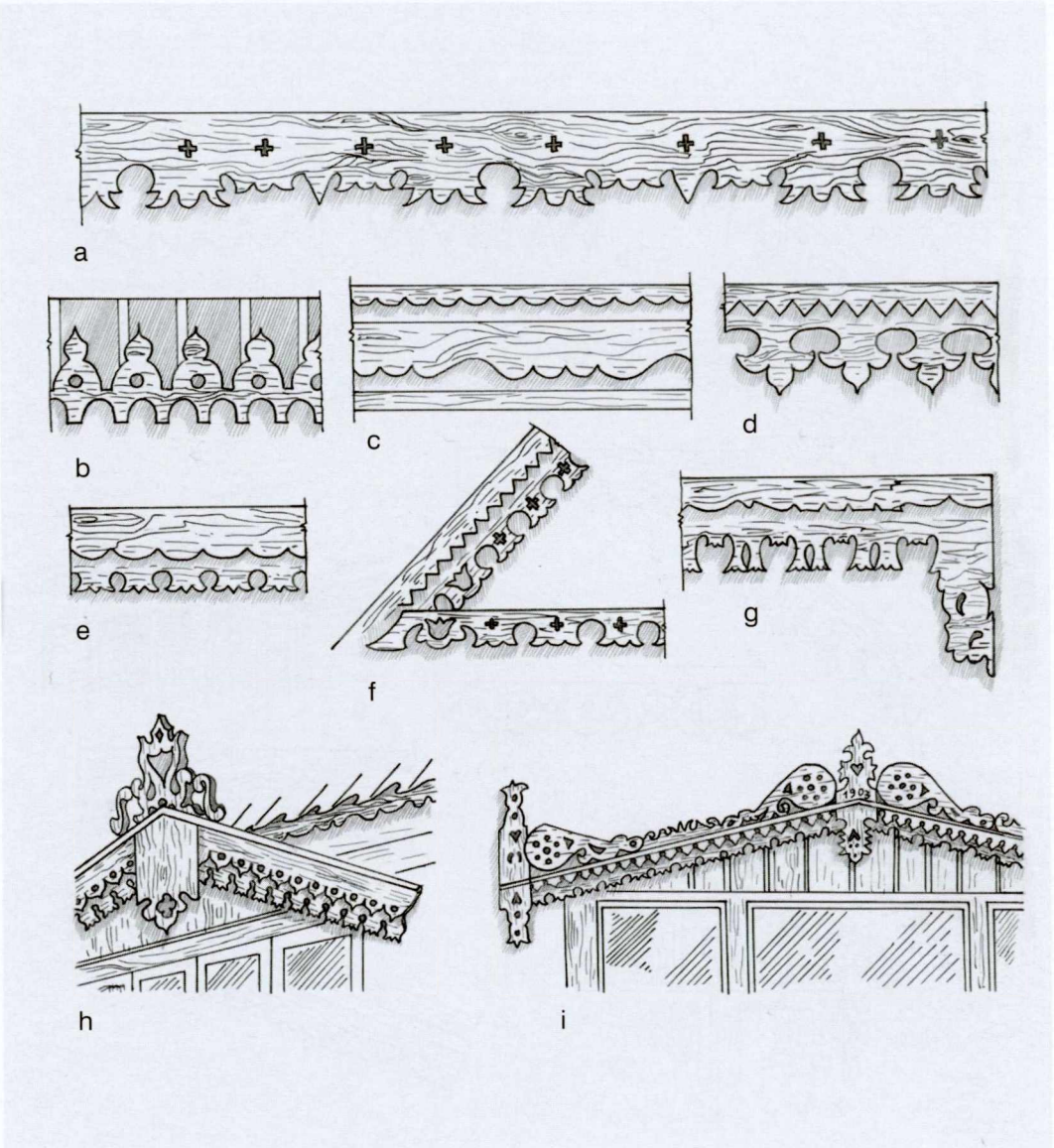

a • stubos Gilijos k., Labguvos aps. (iš fot. prieš 1938 m.);
b • vilos Nidoje (iš 1933 m. A. Naruševičiaus fot.);
c • Vėluvos mstl.;
d • Wirtbergo k. (prie Vėluvos; c, d – 1944 m. D. Giedraitytės pieš.);
e • stubos Viešvilės apyl., Jurbarko rj. (iš 1969 m. A. Vyšniauskaitės fot.);
f • stubos Įsės k., Labguvos aps. (iš fot.: Boetticher, 1898, p. 54);
g • stubos Drevernos k., Priekulės rj. (1959 m. R. Bulavaitės pieš., MAE);
h • prieangio Šlepų k., Pagėgių rj. (1960 m. V. Strigūno pieš., MAE);
i • prieangio Skirvytės k., Šilutės rj. (1956 m. V. Jurkšto pieš., MAE)

XXVII SUVALKIJOS VĖJALENTĖS IR KARNIZAI

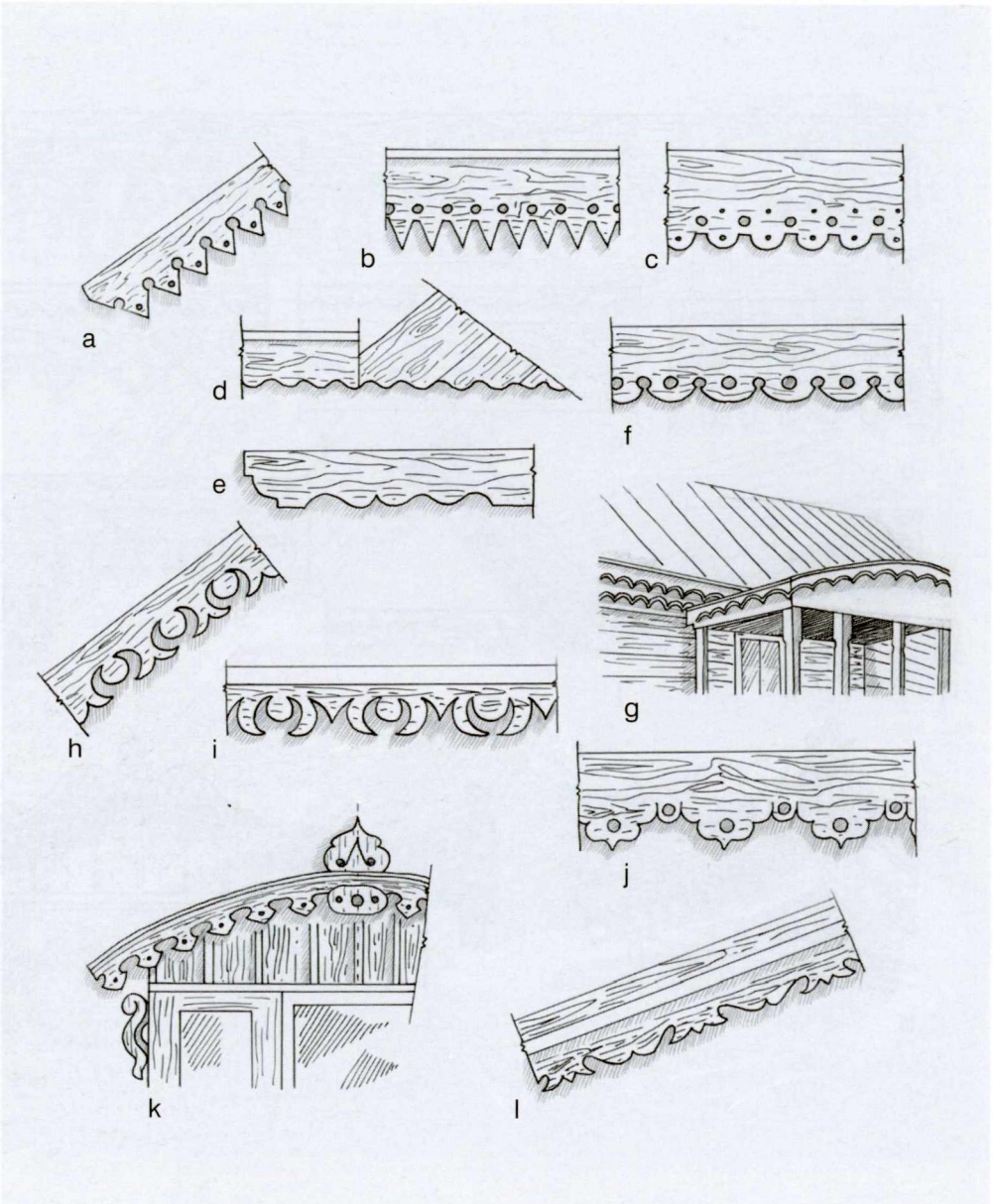

a • stubos vėjalentė Rūdos k., Vilkaviškio rj. (iš 1966 m. V. Miliaus fot.);
b, c • klėties karnizai iš Obelinės k., Marijampolės rj., dabar LBM (iš 1986 m. J. Gimbuto fot.);
d, e • klėties karnizai Slavikų k., Šakių rj. (iš: Baršauskas, 1960, 31 a pav.);
f • stubos karnizas Pavasijų k., Šakių rj. (iš 1966 m. I. Butkevičiaus fot.);
g • prieangio dalis Garliavos apyl., Kauno rj. (iš: Baršauskas, 1956, 73 pav.);
h, i • stubų „nartūnai" Bagdžių k., Gelgaudiškio apyl.;
j • prie Gelgaudiškio, Šakių rj. (h, i, j – 1944 m. D. Giedraitytės pieš.);
k • Katilių mokyklos prieangio dalis Griškabūdžio apyl. (iš 1953 m. V. Miliaus fot.);
l • Alksnėnų klebonijos prieangio vėjalentė Vilkaviškio rj. (iš fot.: B. Kviklio rink.)

Stogo galuose, ant skydo ar ant čiukuro sudurtos vėjalentės kartais puošiamos lėkiais. Literatūroje įsigalėjusį bendrinį vardą lėkiai bene pirmasis spaudoje yra pavartojęs Simonas Daukantas savo veikale *Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių*, išleistame 1845 metais Petrapilyje Jokūbo Laukio slapyvardžiu. Daukantas rašė šitaip: „Ant čiukuro namo buvo lėkiai antkabinti, o stogo sketeras spaliais apkrautas..." (Daukantas, 1954, p. 37). Pagal skirtingus pavidalus įvairiose etnografinėse srityse lėkiai vadinami arkliukais, žirgeliais, ragais, gaidžiais, „apūkais" ar dar kitaip. Be minėtojo zoomorfinio, jie dar būna stilizuotos gėlės, geometrinio ar daiktinio ornamento pavidalo. Lėkiai būna sukryžiuoti iš dviejų lentų arba išpjaustinėti vienoje statmenoje lentoje, arba sudėti iš visų trijų dalių.

Lėkiais puošiami gyvenamieji namai, klėtys, rečiau tvartai ir daržinės ar jaujos. Jų forma yra sudėtingesnė Mažojoje Lietuvoje ir Žemaitijos pajūryje, kur arkliukų galvos dabinamos išpjaustinėtomis gėlėmis ir paukščiukais. Aukštaitijoje dažnesni paprasti rago, gaidžio ar žirgo galvos siluetai be kitų priedų. Simboliškai tikėta, kad žirgeliai ar gaidukai ant stogo apsaugo tuos namus nuo visokio blogio. Arklio figūros ar jo galvos motyvas žemdirbių mene yra labai senos kilmės, Šiaurės Europoje atsiradęs gal apie 3000 m. pr. Kr. Vadinamąjį „gyvulinį meną" kūrė medžiotojų kultūros žmonės priešistoriniais laikais. Išplito Centrinės Azijos nomaduose, keltų ir vikingų mene, o jie juk buvo baltų kaimynai. Zoomorfinių ornamentų esama ir antikos graikų mene, Europos viduramžių rankraščiuose bei architektūroje ir daug kur mūsų laikais (Lewis, 1986, p. 319).

Tolimesnis trobesių puošmenų nagrinėjimas grindžiamas 440 lėkių rinkiniu, kuriame esantys pavyzdžiai pasiskirsto taip: trobesių stogų lėkių 359, prieangių – 78. Iš jų 275 iš Didžiosios Lietuvos, 165 – iš Mažosios. Daugiausia pavyzdžių, apie trečdalis visų, vaizduoja paukščius ar augalus (paukščių siluetų pasitaiko ir ant geležinių kryžių), kiti – arkliukus, ragus, visokius abstrakčius ir realistinius ornamentus. 250 pavyzdžių, atrinktų knygai iliustruoti, suskirstyta pagal etnografines sritis, o tarp jų yra daug kas bendra.

A u k š t a i t i j o s lėkių apžvalga pradedama siluetinių arklių galvų pavidalo lėkiais (XXVIII pav.). Kartais jie panašūs į paukščius, kaip c

pav. iš Svėdasų apylinkės. Ryškesnių paukščių siluetų lėkiai sugrupuoti XXIX iliustracijose; vieni jų tik galvutės, kiti – visos figūros pavidalo. Atpažįstame ne vien tik gaidžius, bet ir anteles (XXIX f pav. iš Garliavos apyl.), balandžius (XXIX g pav.) ar kitus sunkiau identifikuojamus gyvūnus. Gana populiarus zoomorfinis motyvas yra ragai (XXX a, b, c pav.). Ragų pavidalai kai kam gali atrodyti panašūs į jauno mėnulio lanką, bet tai tik menamas panašumas. Originalus lėkis yra stilizuota jaučio galva su ragais iš Varžų kaimo (Taujėnų vls.; XXX b pav.). Kažkokio abstrahuoto pavidalo, gal žvėriuko su ragais ar kiškio su ilgomis ausimis, lėkis užtiktas Pakinės apylinkėje (Vilniaus rj.; XXXIII c pav.). Pasitaiko kaimiškų namų su lėkiais ir miestuose: pvz., 1930 m. Šiauliuose, Pakluonių gatvėje buvo nugriauta pirkia su lėkiais-gaidukais (fotografija išspausdinta *Gimtinės* 1992 m. kalendoriuje Vilniuje).

Statmenų lėkių geometrinės formos yra savaime suprantamos (XXX e–h, XXXI a–d pav.). Nepaprasti yra lyg ir kryželio pavidalo lėkiai su dinamiška saulute (XXXI e pav.). Tarptautinis ornamentų žodynas tokią „besisukančią saulutę" vadina japonišku vardu *kikumon*, nes Japonijoje toks ornamentas vaizduoja chrizantemos žiedą su 16 lapelių. Vakarų Europoje jis imtas mėgdžioti nuo XIX a. pabaigos (Lewis, 1986, p. 179). Tokios saulutės vokiečių literatūroje vadinamos *Drehkreuz* (besisukantis kryžius); Marburgo apskrityje tokių ornamentų užtinkama ant namų sienų, o Alpėse – išpjaustinėtų ant jaučių jungo (Spiess, 1943, p. 55; Weigel, 1942, p. 27). Minėtasis aukštaitiškas pavyzdys iš LBM Rumšiškėse turi 16 išlenktų sparnelių – panašu į malūno ratą. „Kikumono" saulutę ar ratuką su 24 sparneliais dar matysime aukštaitiškose duryse (CXIV e pav.).

Kai kurių lėkių geometrinės formos nejučiomis pereina į augalinius ornamentus (plg. XXXI ir XXXII pavyzdžius). Labai puošnius ažūrinius lėkius 1920 m. nupiešė iš natūros bemokslis Jonas Buračas Šiaulių apskrityje (XXXII a, b, c pav.). Panašaus sudėtingumo kiaurapjūvių lėkių užtinkama Rytų Aukštaitijoje (XXXII h pav.). Retkarčiais pasitaiko žmogaus pavidalo lėkių. Tokie antropomorfiniai ornamentai parodyti XXXIII a piešinyje ir galbūt f piešinyje. 1966 m. (Bieniūnų k. Ignalinos rj., Rimšės apyl.) buvo rastas pirkios lėkis, kažkiek panašus į iškeltomis rankomis mergaitę (Skrodis, 1969, p. 162). Toji pirkia pastatyta 1946 m. Itin originalus yra XXXIII d piešinys iš Šlapučių k. (Ariogalos rj.) – karvelių ar antelių pora su augalu centre. Statmenųjų lėkių lenta kartais pratęsiama žemyn po kraigu. Ir ne tik pratęsiama, bet ir gausiai ornamentuojama čiukuro plote, kaip minėtuose J. Buračo drožiniuose ar 1925 metų eglutėmis raštuotose lentelėse iš Riešės apylinkės (XXXIII g pav.).

D z ū k i j o s lėkių dekoro tematika ta pati kaip ir Aukštaitijos, tačiau šabloniškai vienodų nepastebėta. Vienur tarp arkliukų galvų įdėta kažkokio gyvūno galva su plačiomis ausimis, kitur – vazonas su fantastišku žiedu (XXXIV e, f pav.). Tame iliustracijų lape atkreiptinas dėmesys į meistro Tomo Miškinio inicialais pažymėtą lyg ir vertikalų lėkį su viso žirgo figūra, o ne vien tik jo galva (XXXIV g pav.). Daugiau įvairių paukščių ir ragų pavidalo lėkių turime iš Dzūkijos (XXXV, XXXVI, 38 pav.). Kai kurie statmeni lėkiai panašūs į prieverpstes (XXXVII h, 40 pav.). Realistiški ar stilizuoti žmogaus pavidalai, pavieniai ar poromis, užtikti keliuose Dzūkijos kaimuose (XXXIX c–g pav.). Kitoks žirgelių pavidalo lėkis užtiktas lietuvių etnografinės teritorijos pakraštyje, Augustavo aps. (Lenkija; 39 pav.). Labai originalus lėkis su ne išorėn, o vienas į kitą žvelgiančiais žirgais rastas Vilniaus apylinkėje (XXXIX a pav.). Žemyn, po kraigu pratęsti statmeni lėkiai Dzūkijai nebūdingi, tačiau pasitaiko (41 pav.). Tokius lėkius galima vadinti čiukuriniais lėkiais, nes jie yra čiukuro vietoje. Čiukurinių lėkių matėme ir Aukštaitijoje.

Ž e m a i t i j o s lėkiai mažai kuo tesiskiria nuo kitų Lietuvoje: arkliukų būna ne tik galvos, bet retkarčiais ir visa figūra; yra paukščių, ragų pavidalo, statmenų lėkių. Viena karvelių pora „tupi“ ant Šventosios kaimo trobos (42 pav.). Žemaičių lėkiai, kaip ir kitos ornamentuotos trobesių dalys, mažiau susmulkinti pjaustiniais negu Aukštaitijoje, bet pasitaiko ir panašių (XLV b, c, d pav.). Savitas yra trijų paukštelių lėkis iš Kretingos rajono (XLI f pav.). Žemaitijoje surasta panašių į prieverpstes (XLIV b, c, g pav.), užtikta ir žmogaus pavidalo lėkių (XLIV d, e pav.). Čiukurinio lėkio su kiaurapjūviais ornamentais pavyzdį turime iš Plungės rajono (43 pav.).

M a ž o s i o s L i e t u v o s lėkiai panašūs į Žemaitijos, tačiau jų būdavo daugiau ir ant trobų, ir ant jų prieangių, ir ant klėčių. Jie panašaus pavidalo, bet smulkiau, tobuliau išpjaustinėti. Literatūroje nagrinėti jau nuo XIX a. pabaigos. Ką senesnieji vokiečių autoriai yra rašę apie Mažosios Lietuvos trobesių lėkius, esu aptaręs grupės autorių knygoje *Mažoji Lietuva* (Gimbutas, 1958, p. 191–197). Vokiškąją literatūrą plačiai apžvelgė ir K. Šešelgis (1965, p. 73–75). Mažojoje Lietuvoje itin populiarios buvo žirgelių galvos su puošniais karčiais ir kamanomis, o dažnai dar ir su gėle tarp jų (XLVI, XLVII pav.). Dažnai nelengva atspėti, ką stilizuotas siluetas reiškia – arklius ar gaidžius. Arklių galvos žvelgia į priešingas puses, kaip ir paukščių. Kartais panaudojamos susmulkintos kiaurapjūvės formos, panašiai kaip ir Aukštaitijoje (LII b, f, LIII b, c pav.). Geometrinio ir augalinio ornamento vertikalūs lėkiai Mažojoje Lietuvoje turi daug variantų. Kai kurie jų lyg ir gyvūnų pavidalo (L l, LIV c, k pav.), panašūs į

senovinius antkapius – krikštus. Mįslingai atrodo toks Šlepų kaimo prieangio lėkis: gal čia žmogaus siluetas, o gal sudėtingas geometrinis ornamentas (44 pav.). Pamario ir pajūrio žvejų trobos kartais būdavo puošiamos ne vien minėtų tarsi tipiškų pavidalų lėkiais. Pasitaikydavo įdomių išimčių, pvz., Šilutės apskrities prieangiuose (LIII i, j pav.). Jie turi didesnį vidurinį lėkį ir pora mažesnių stogelio šonuose. Tarp jų raitosi drakoninis ornamentas, kurio formos panašios į voliutas, žalčius ar slibinus. Taigi kartu su frontono karnizu visu prieangio pločiu sudaryta turininga kompozicija. Panašių drakoninių ornamentų matėme Suvalkijos naujakurio prieangyje bei Nemunaičio miestelyje (XLV f, 40 pav.).

Pajūrio ir pamario kaimuose pasitaiko lėkių su inkaro ženklu (LV d – i pav.). Jūrininkystės motyvai, kaip inkaras, kompasas, susuktų virvių lynai pastatų puošyboje naudoti jau senovėje, atgijo Renesanso epochoje visuose Europos pajūriuose (Lewis, 1986, p. 29, 197). Kaip retesnius galima nurodyti lyros formos lėkius (XXXVII g, XLV f, LV b pav.). To muzikos instrumento, žinomo iš antikos laikų, motyvas dažnas neoklasicizmo architektūroje (Lewis, 1986, p. 194).

Kaip kitų trobesio dalių puošmenys, taip ir lėkiai turi analogų buv. Vakarų Rytprūsiuose už Mažosios Lietuvos ribų, Mozūrijoje ir Varmėje. Gausių šio pobūdžio pavyzdžių yra pateikęs Dethlefsenas (1911, Taf. 15, 23) ir kiti autoriai. Plačiau neanalizuodamas kitų šalių lėkių, primenu tik Latviją, kurios keturšlaičių stogų čiukurai buvo puošiami paprastais be smulkių pjaustinių lėkiais, panašiai kaip ir Žemaitijoje (Kundziņš, 1974, p. 295 ir kt.). Lėkių aptikta Karelijoje, o vakaruose – Vokietijos pajūrio rajonuose, Olandijoje, Belgijoje (Hansen, 1971, p. 75, 118).

S u v a l k i j o j e lėkiai – retenybė. Originalus, visai nebūdingas prieangio mažutis lėkis vos įžiūrimas virš taip pat savito išgaubto stogelio vėjalenčių. Jos čia turi dvi ažūrinių pjaustinių juostas. Frontono puošmuo po kraigu yra čiukurinis lėkis su drakoniniu ornamentu (45 pav.). Unikalus yra šv. Jurgio silueto lėkis iš Marijampolės rajono (XLV h pav.).

38. Prieangis Lazdynų k., Vilniaus rj. (1950 m. V. Miliaus fot.)

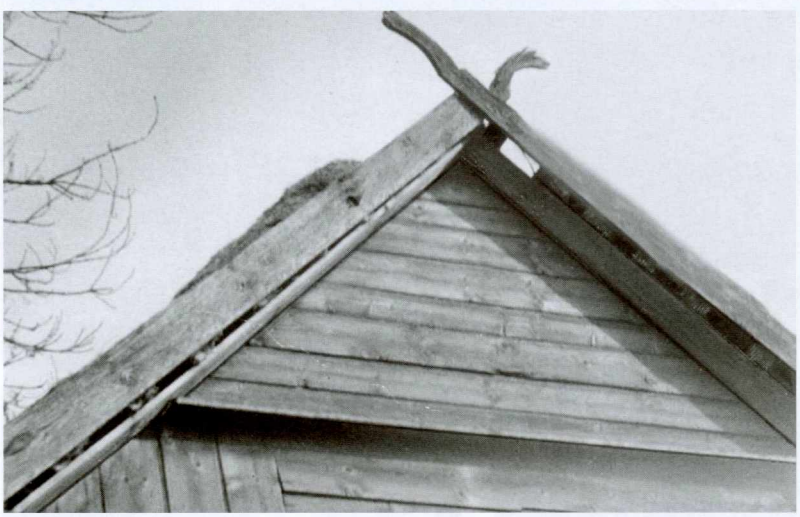

39. Gyvenamojo namo lėkiai-žirgeliai Jesionowa Dolina k. prie Dambravos, Augustavo aps. (1959 m. M. Gimbutienės fot.)

40. Pirkios prieangis Nemunaičio mstl., Alytaus rj. (1959 m. I. Butkevičiaus fot.)

41. Pirkios prieangis Rykantų k., Trakų rj. (1954 m. V. Miliaus fot.)

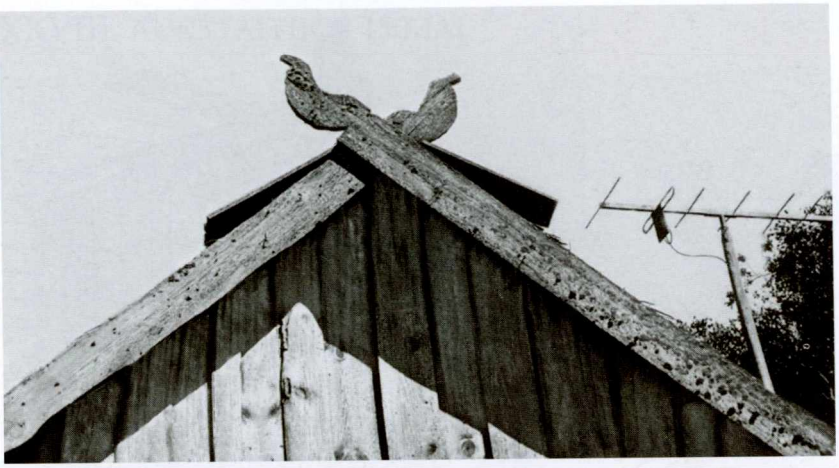

42. Karvelių pavidalo lėkiai Šventosios k., Kretingos rj. (1977 m. V. Miliaus fot.)

43. Trobos prieangis Surblių k., Plungės rj.; meistras Justinas Kazonas (1950 m. V. Miliaus fot.)

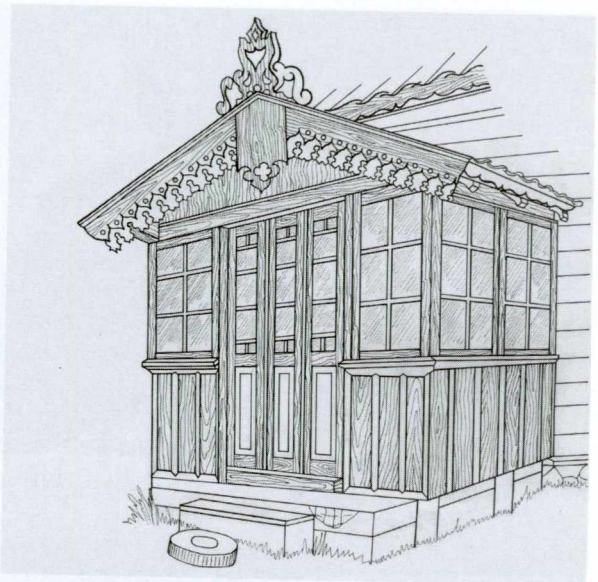

44. Gyvenamojo namo prieangis Šlepų k., Pagėgių rj. (1960 m. V. Strikūno pieš.)

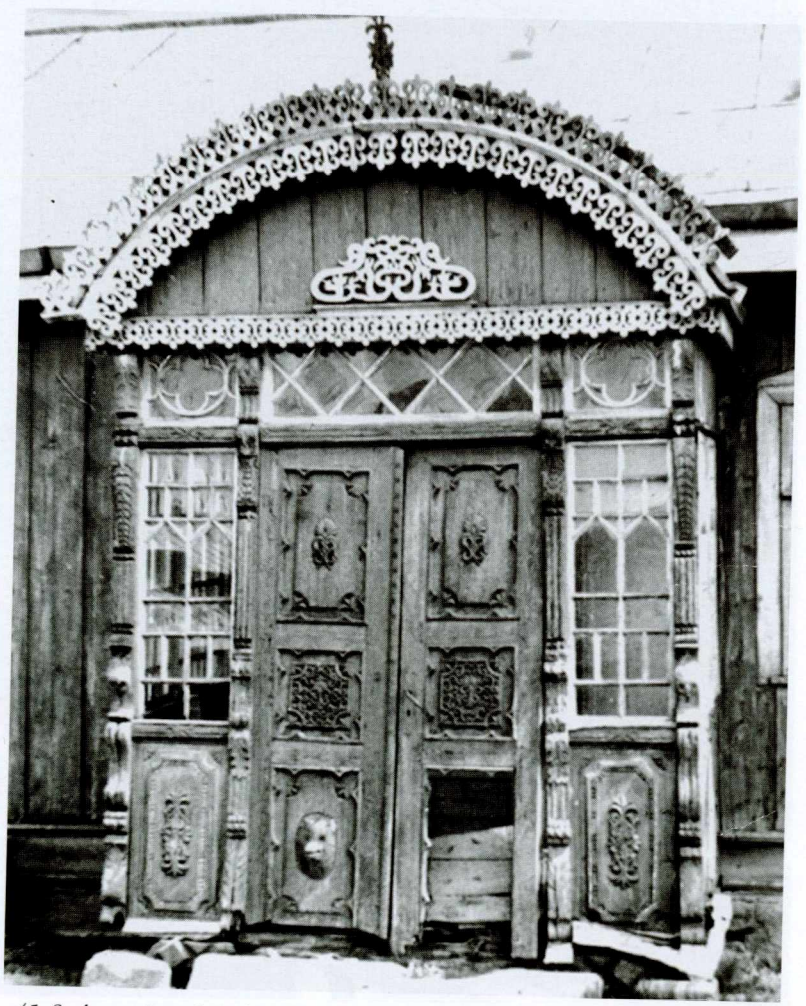

45. Stubos prieangis Buktos k., Marijampolės rj. (1954 m. I. Butkevičiaus fot.)

XXVIII AUKŠTAITIJOS LĖKIAI

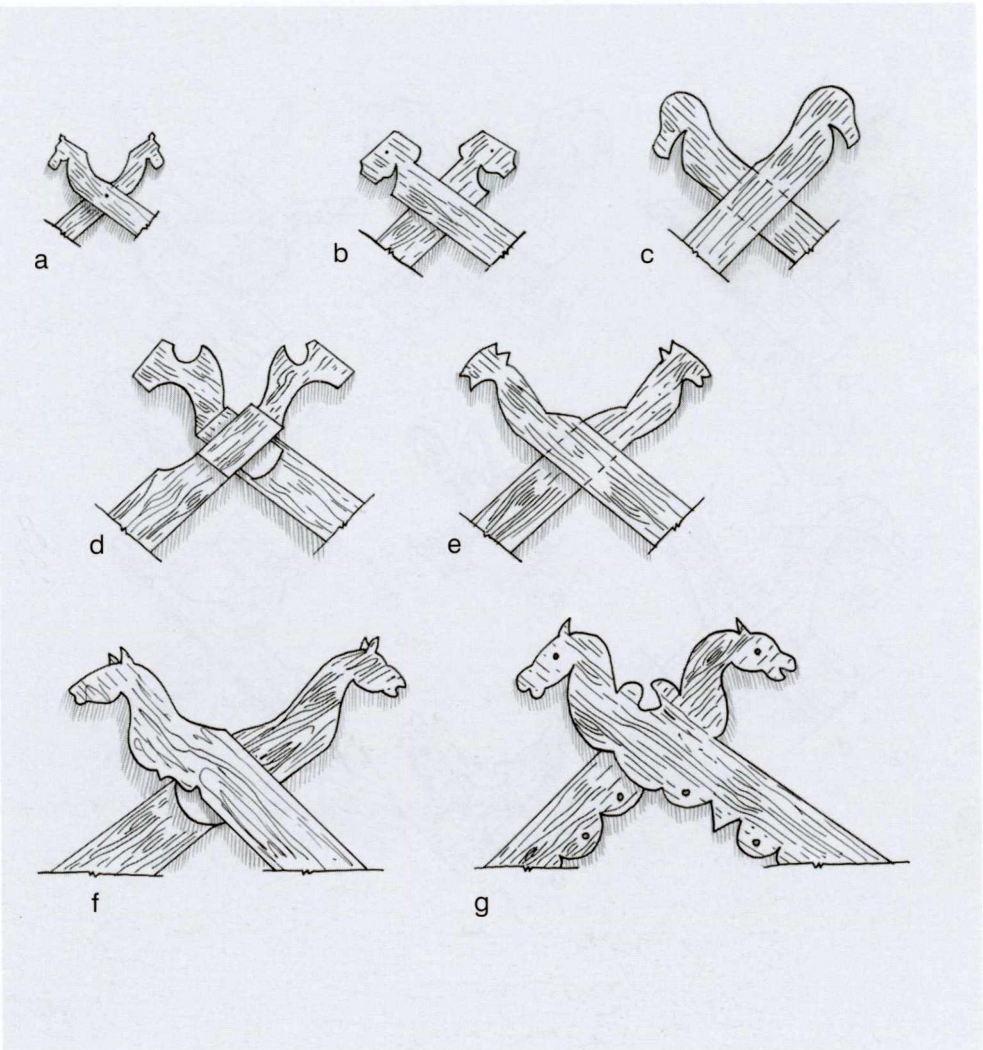

a • svirno Smiltynės k., Pasvalio rj. (iš: Baršauskas, 1960, 22 pav.);
b • svirno Tasučių k., Pandėlio rj. (1952 m. R. Kazlausko pieš., MAE);
c • prieangio Kunigiškių k., Svėdasų apyl. (iš K. Sklėriaus akvarelės prieš 1938 m.);
d • svirno Varžų k., Taujėnų vls. (iš 1944 m. J. Būgos fot.);
e • pirkios Šilėnų k., Šiaulių vls. (iš B. Buračo fot. prieš 1937 m.);
f • Dimšių k., Gruzdžių vls.;
g • Peleniškių k., Pakruojo rj. (f, g iš fot.: LLMA I, 1957, 57 pav.)

XXIX AUKŠTAITIJOS LĖKIAI

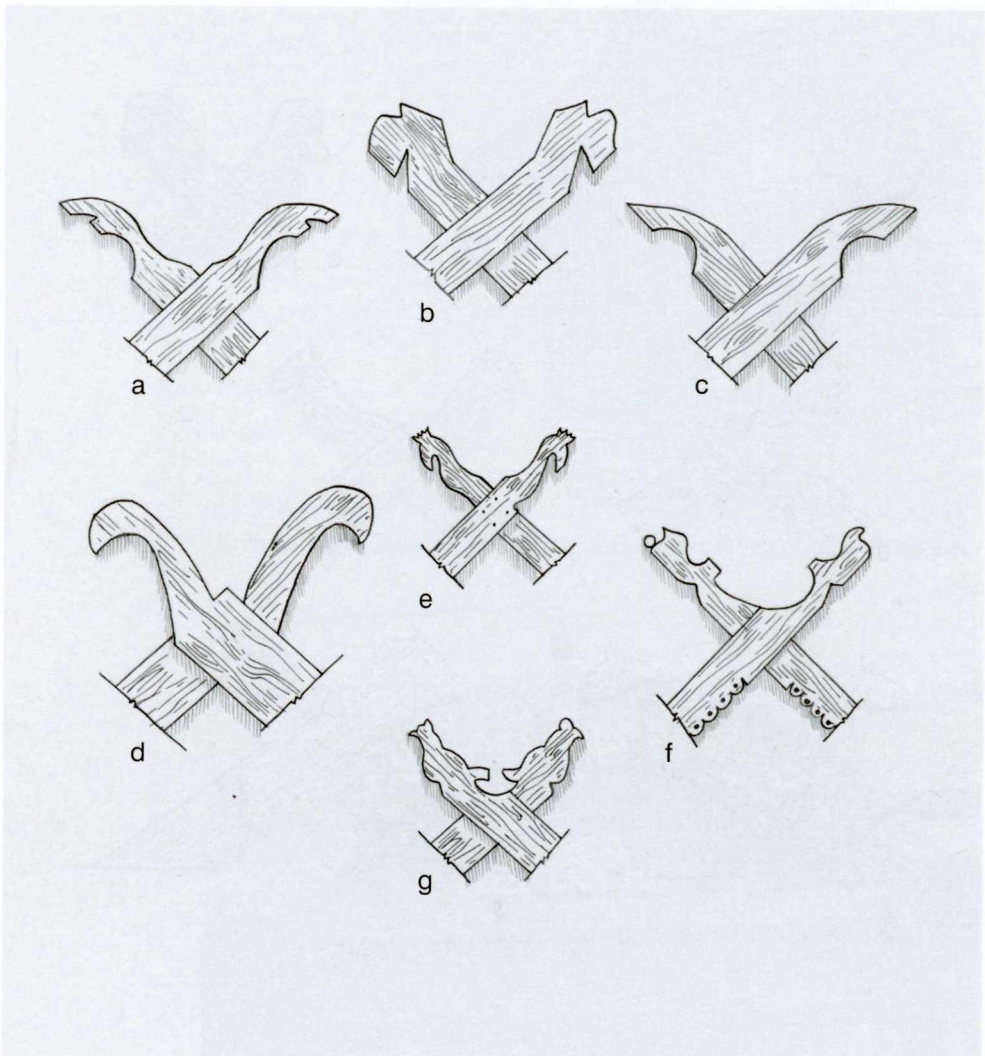

a • Anykščių rj.;
b • pirkios Kopūstėlių k., Pabaisko apyl. (1964 m. V. Lipskytės pieš.);
c • svirnelio Apydėmio k., Kuktiškių vls. (iš fot.: LLMA I, 1957, 379 pav.);
d • svirno Vaitiekūnų k., Grinkiškio vls. (iš fot. prieš 1948 m.);
e • Šiaulių rj. (iš: Čerbulėnas, 1974, 8 pav.);
f • Garliavos apyl.;
g • Kauno rj. (a, f, g iš: LLA I, 1965, 95, 96 pav.)

XXX AUKŠTAITIJOS LĖKIAI

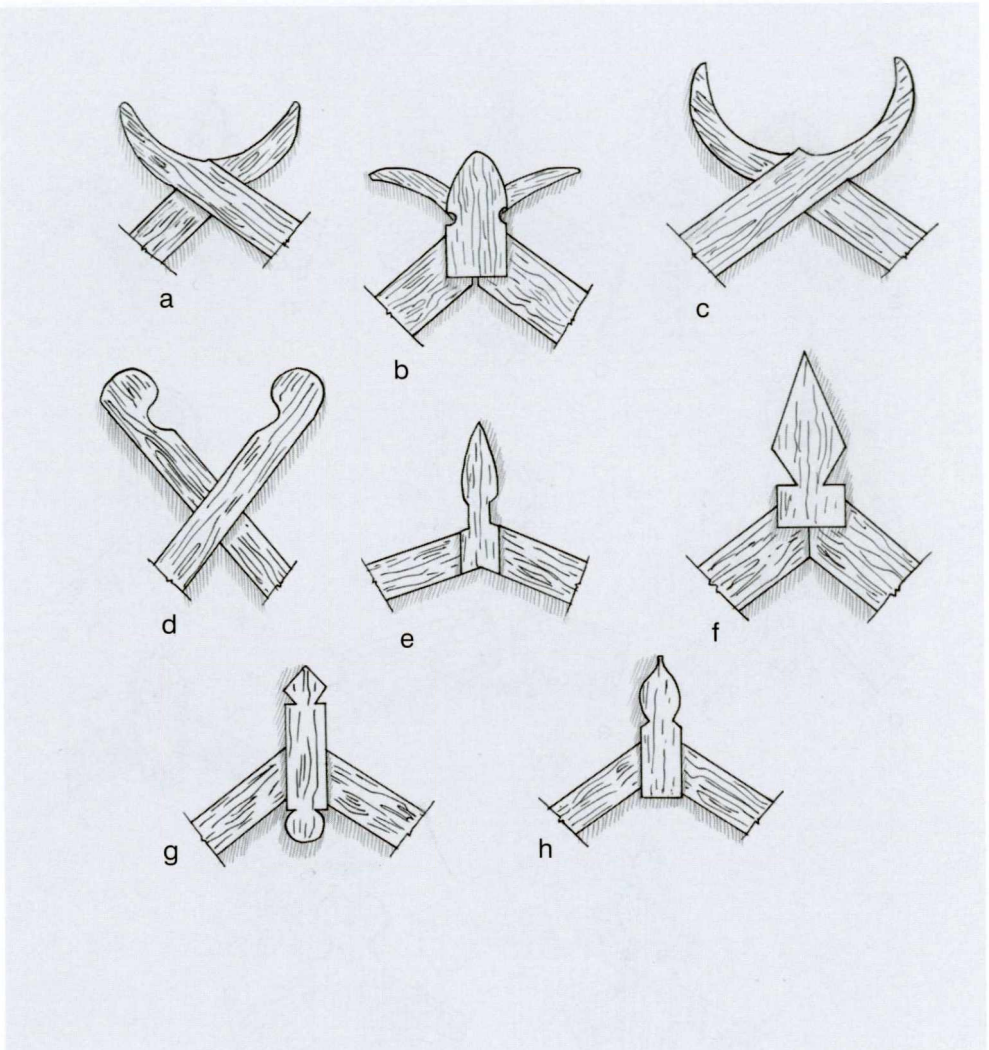

a • pirkios Šapnagių k., Šiaulių vls. (iš fot. prieš 1930 m.);
b • klojimo Varžų k., Taujėnų vls. (iš 1944 m. J. Būgos fot.);
c • svirno Marleniškės k., Rimšės vls. (iš: LLMA I, 1957, 402 pav.);
d • pirties Marleniškės k. (iš fot.: Minkevičius, 1960, p. 98);
e • prieangio Piliakalnio k., Pabaisko apyl. (iš fot. prieš 1939 m.);
f • pirkios Bikelių k., Utenos rj. (1960 m. Sakalausko pieš., MAE);
g • pirkios Jurėniškių k., Kupiškio rj. (iš: Baršauskas, 1956, 112 pav.);
h • tvarto Šuminų k., Utenos rj. (iš fot.: Šešelgis, 1980, 45 pav.)

XXXI AUKŠTAITIJOS LĖKIAI

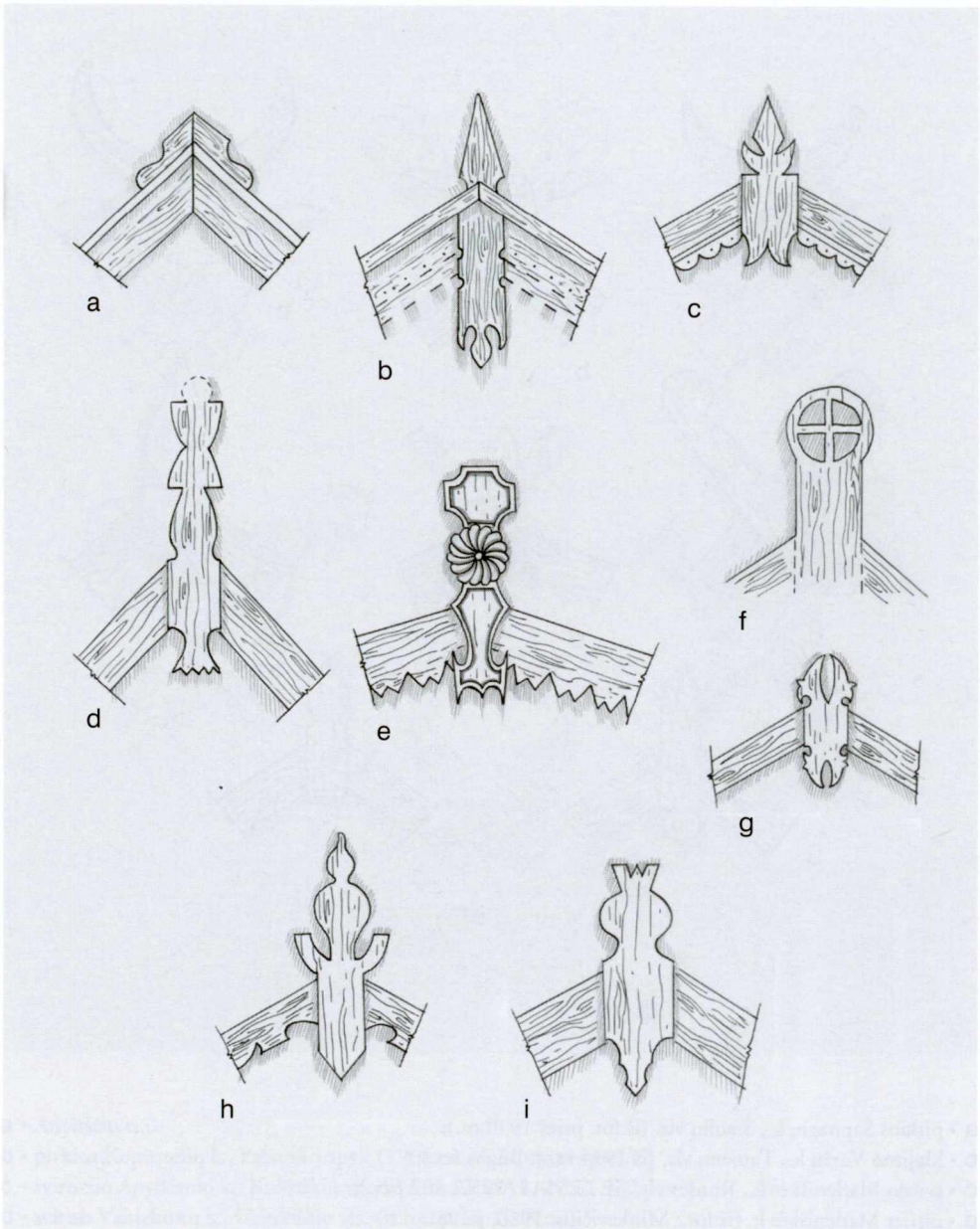

a • pirkios Kuktiškių k., Dysnos apyl. (iš 1960 m. fot.: LLMA II, 1965);
b • prieangio Riešės apyl. (iš Č. Kudabos fot. prieš 1967 m.);
c • prieangio Bimbėnų k., Molėtų rj. (iš: LLA I, 1965);
d • pirkios (iš fot. prieš 1939 m., J. Lingio rink.);
e • prieangio LBM (iš fot.);
f • pirkios Marijampolio k., Vilniaus rj. (iš 1957 m. fot.: Butkevičius, 1971);
g • pirkios Alionių k., Ukmergės apyl. (iš: LLA I, 1965, 82 pav.);
h • prieangio Minaičių k., Pašušvio vls. (iš fot.: LLMA I, 1957, 204 pav.);
i • Skiemonių k., Anykščių rj. (iš A. Tamošaičio fot. prieš 1939 m.)

XXXII AUKŠTAITIJOS LĖKIAI

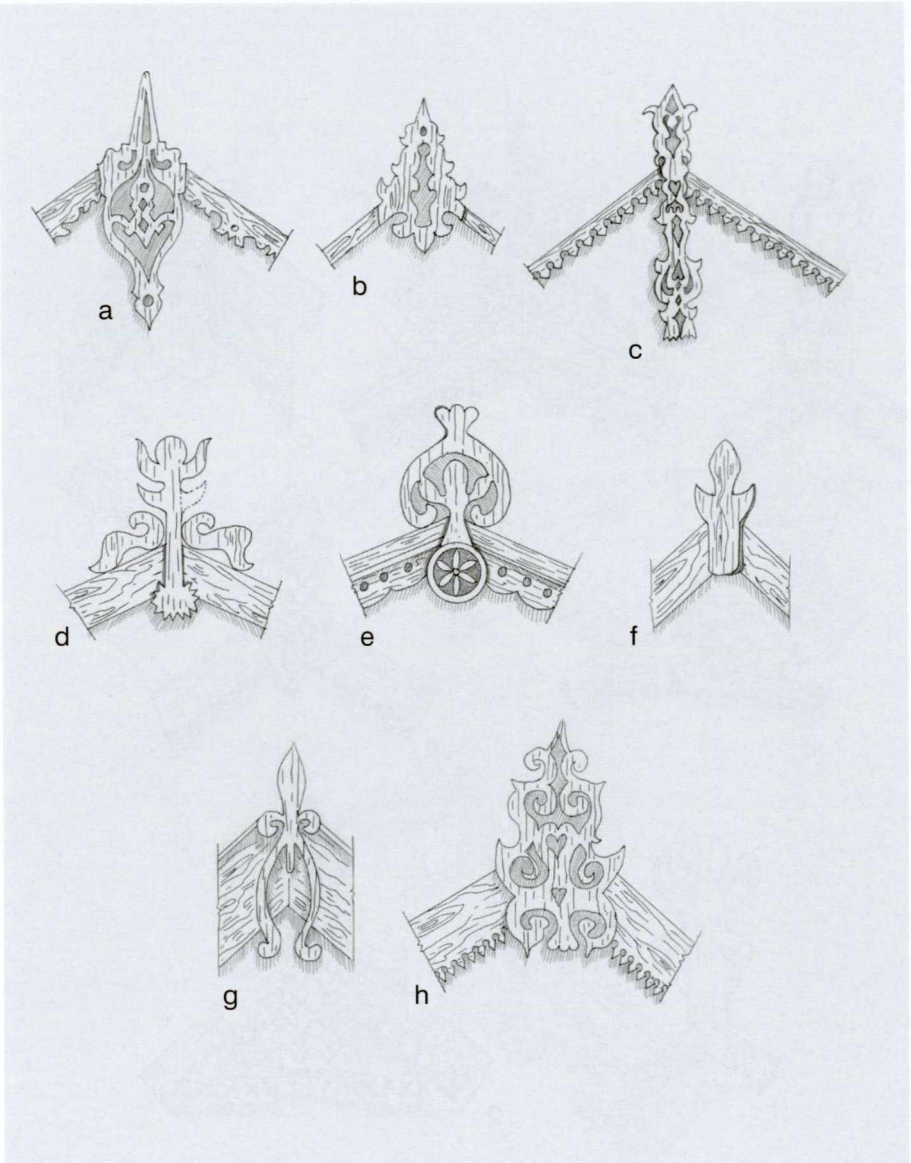

a • Šiaulėnų k., Šiaulių aps.;
b • Naujadvario k., Šiaulių aps.;
c • Šiauliuose, Didžiojoje g. 43 (a, b, c – 1920 m. J. Buračo pieš. iš A. Miškinio rink.);
d • prieangio Tauručių k., Pandėlio rj. (iš fot.: LLMA I, 1957, 197 pav.);
e • prieangio Daukšigalių k., Pakruojo vls. (iš fot. prieš 1940 m.: LLMA I, 1957, 223 pav.);
f • pirkios Roblių k., Rokiškio rj. (iš: LLA I, 1965, 53 pav.);
g • pirkios Kuksų k., Dysnos apyl. (iš fot.: LLMA II, 1965, 343 pav.);
h • pirkios Kudabiškės k., Dysnos apyl. (iš 1967 m. R. Lukšos fot.)

XXXIII AUKŠTAITIJOS LĖKIAI

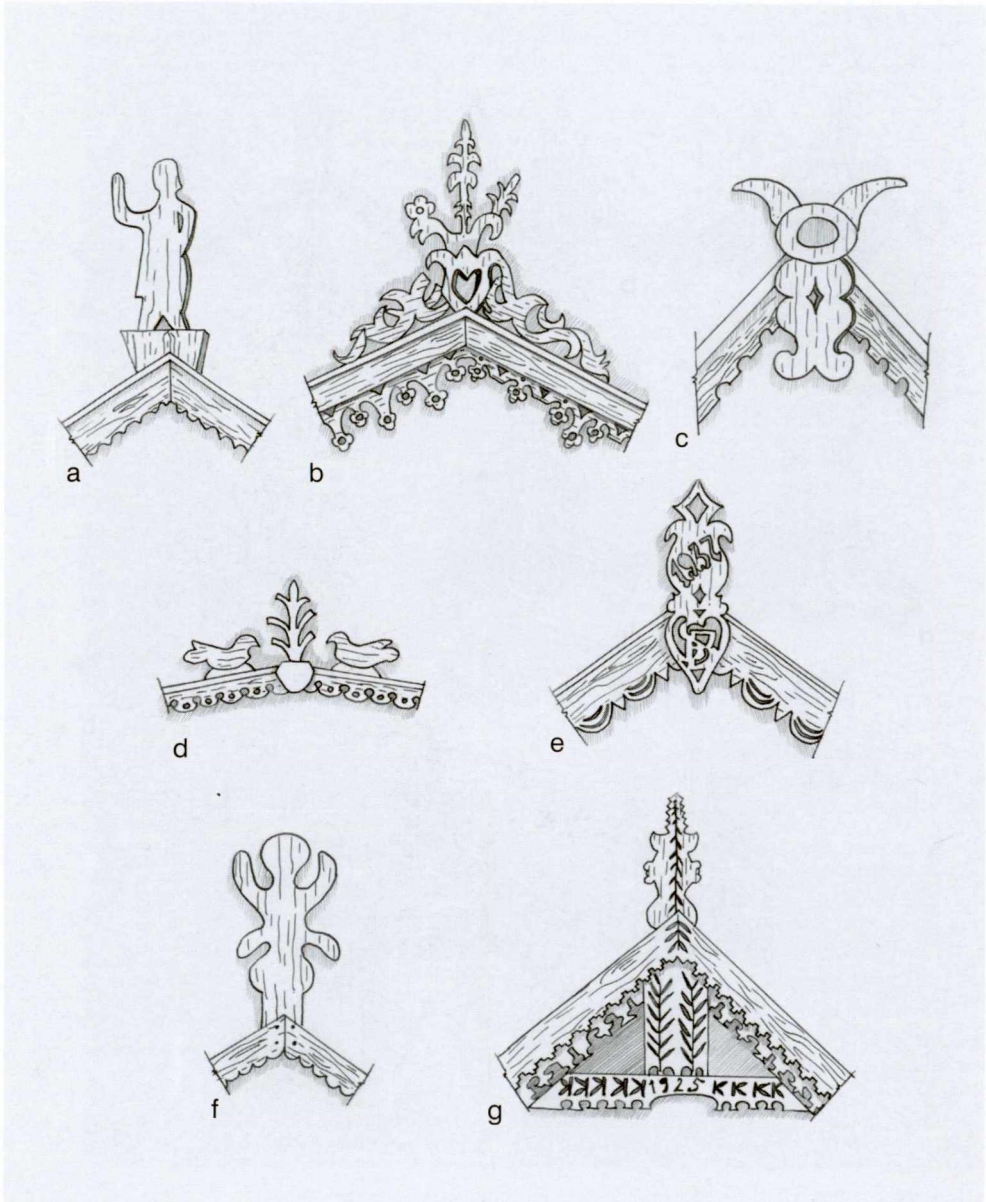

a • svirno Dubingių k. (1911 m. A. Jaroševičiaus piešinys);
b • prieangio Šinkūnų k., Ukmergės rj. (iš 1967 m. I. Butkevičiaus fotografijos);
c • pirkios Pakinės apyl., Vilniaus rj. (iš fotografijos: Šimoliūnas, 1940);
d • prieangio Šlapučių k., Ariogalos rj.;
e • prieangio Mikališkių k., Širvintų rj. (d, e iš 1955 ir 1969 m. I. Butkevičiaus fotografijų);
f • prieangio Užuožerių k., Anykščių vls. (iš A. Varno fotografijos prieš 1930 m.);
g • pirkios Riešės apyl. (iš Č. Kudabos fotografijos prieš 1967 m.)

XXXIV DZŪKIJOS LĖKIAI

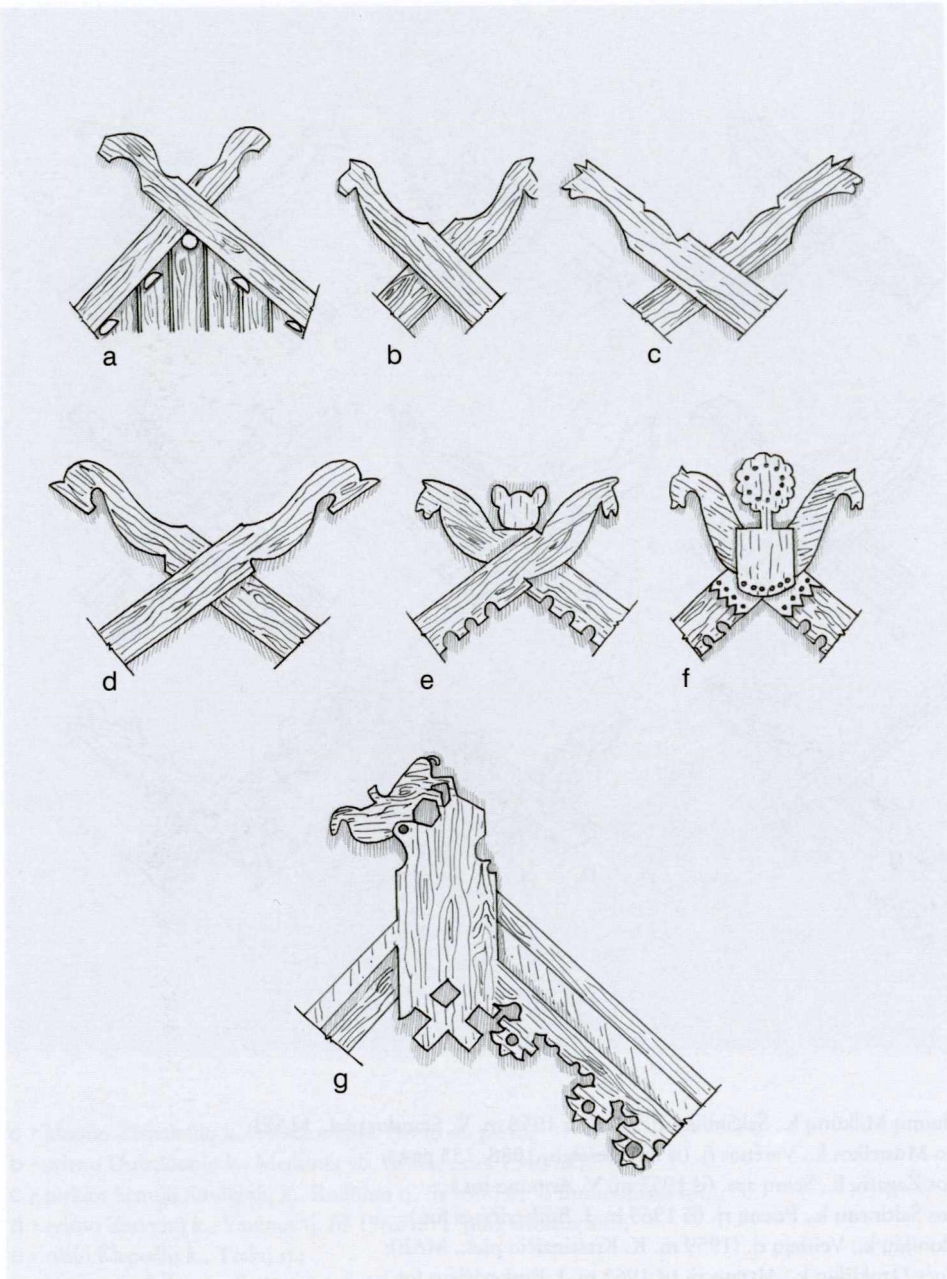

a • pirkios Žagarių k., Vilniaus rj. (1957 m. V. Stausko pieš., MAE);
b • Papečių k., Lazdijų rj.;
c • pirkios Eisenos k., Augustavo aps. (iš 1959 m. M. Gimbutienės fot.);
d • pirkios Krokialaukio k., Alytaus rj. (iš 1959 m. I. Butkevičiaus fot.);
e • pirkios Škėvonių k., Birštono apyl.;
f • pirkios Tolkiškių k., Onuškio vls. (b, e, f iš: LLMA I, 1957, 97, 165, 133 pav.);
g • prieangio lėkis, padarytas Tomo Miškinio, Mančiagirės k., Varėnos rj. (iš 1963 m. V. Miliaus fot.)

XXXV DZŪKIJOS LĖKIAI

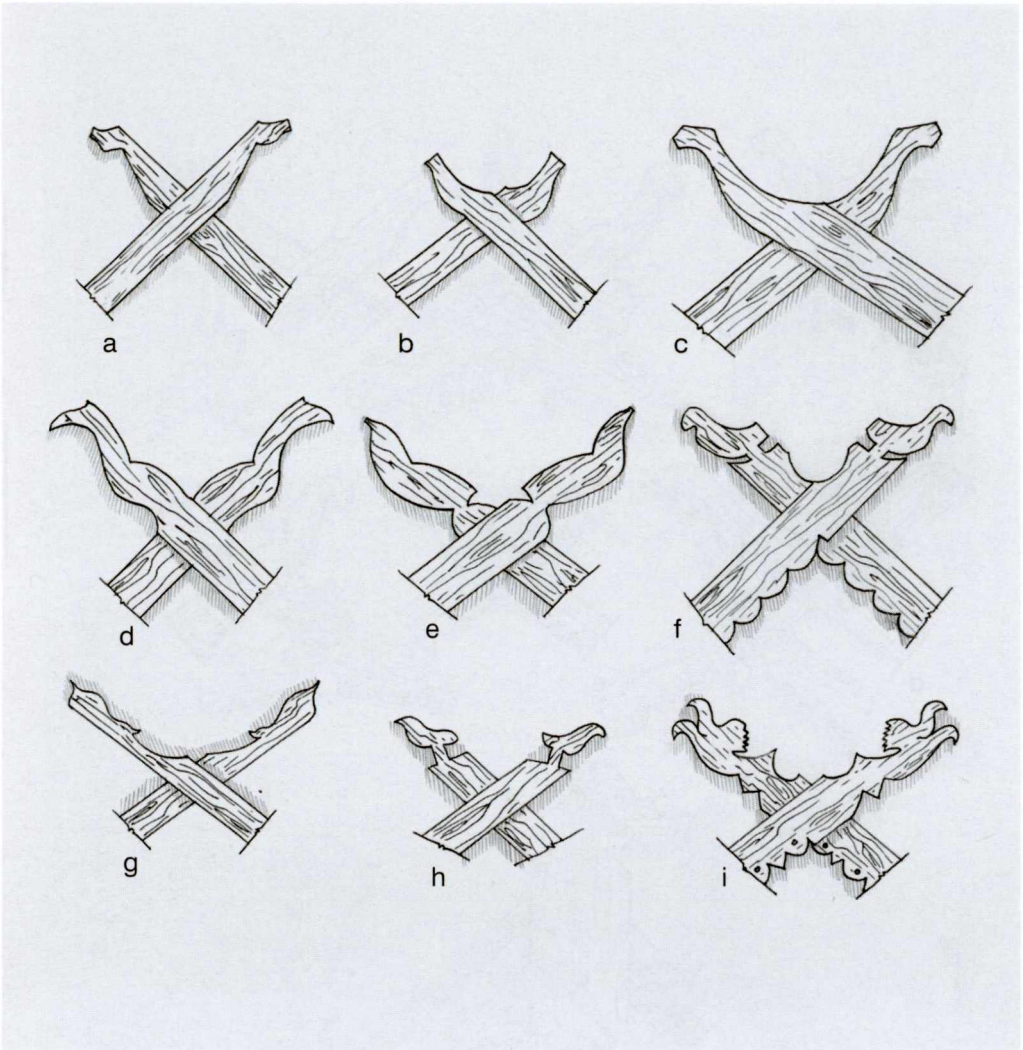

a, b • kluonų Milkūnų k., Šalčininkų rj. (1957 ir 1958 m. V. Stausko pieš., MAE);
c • svirno Musteikos k., Varėnos rj. (iš fot.: Šešelgis, 1988, 135 pav.);
d • pirkios Žagarių k., Seinų aps. (iš 1957 m. V. Armono fot.);
e • pirkios Šaltinėnų k., Prienų rj. (iš 1969 m. I. Butkevičiaus fot.);
f • Raudonikių k., Veisiejų rj. (1959 m. K. Krastinaičio pieš., MAE);
g • daržinės Dapkiškių k., Alytaus rj. (iš 1962 m. I. Butkevičiaus fot.);
h • pirkios Siponių k., Prienų rj. (iš 1965 m. I. Butkevičiaus fot.);
i • pirkios Lazdijų rj. (iš 1975 m. I. Butkevičiaus fot.)

XXXVI DZŪKIJOS LĖKIAI

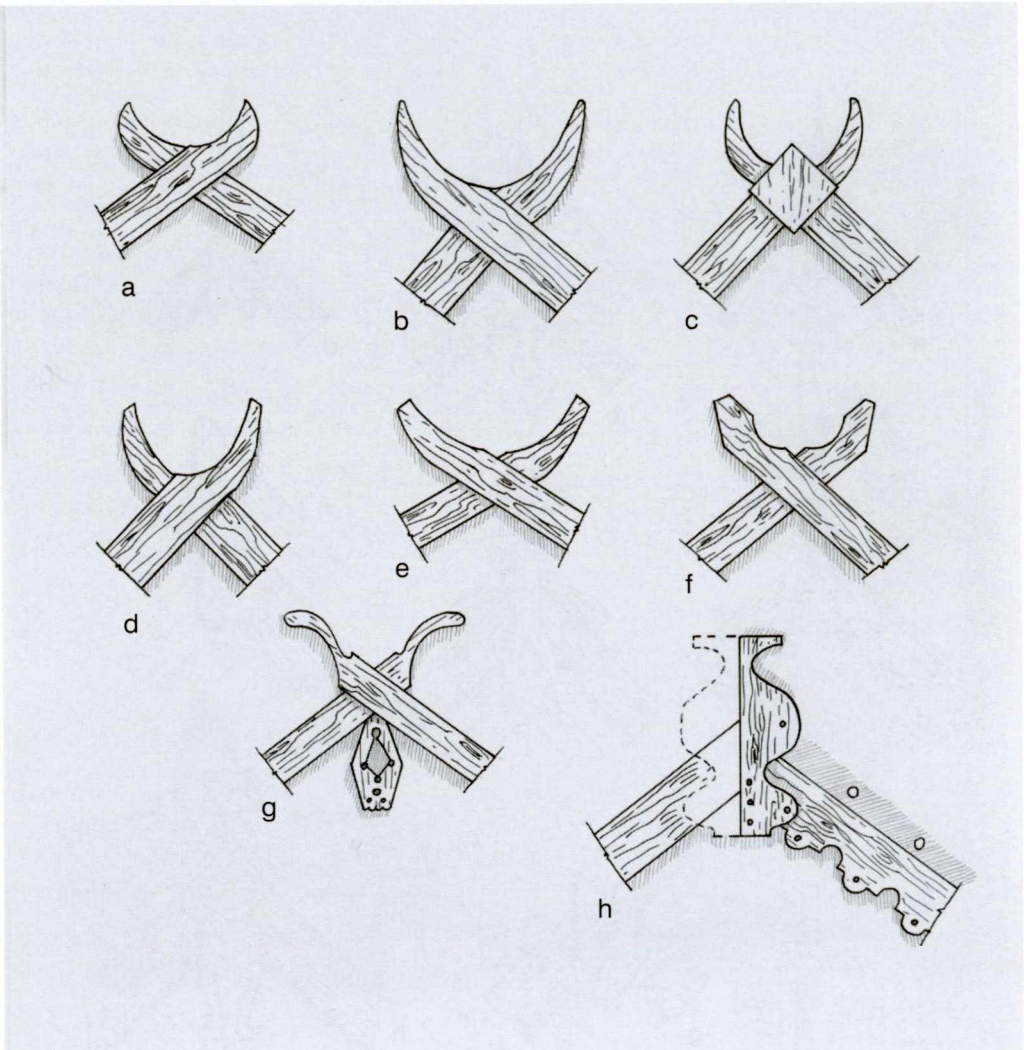

a • kluono Žemaitėlių k., Vilniaus apyl. (1940 m. pieš.);
b • svirno Dubaklonio k., Merkinės vls. (iš fot. prieš 1940 m.);
c • pirkios Senųjų Smilginių k., Rodūnės rj. (iš 1956 m. I. Butkevičiaus fot.);
d • svirno Zervynų k., Varėnos rj. (iš 1962 m. I. Butkevičiaus fot.);
e • rūsio Klepočių k., Trakų rj.;
f • kluono Milkūnų k., Šalčininkų rj. (e, f – 1957 m. V. Stausko pieš., MAE);
g • pirkios Antakalnio k., Varėnos apyl. (iš: LLA I, 1965, 83 pav.);
h • pirkios Asavos k., Suvalkų aps. (iš 1959 m. M. Gimbutienės fot.)

XXXVII DZŪKIJOS LĖKIAI

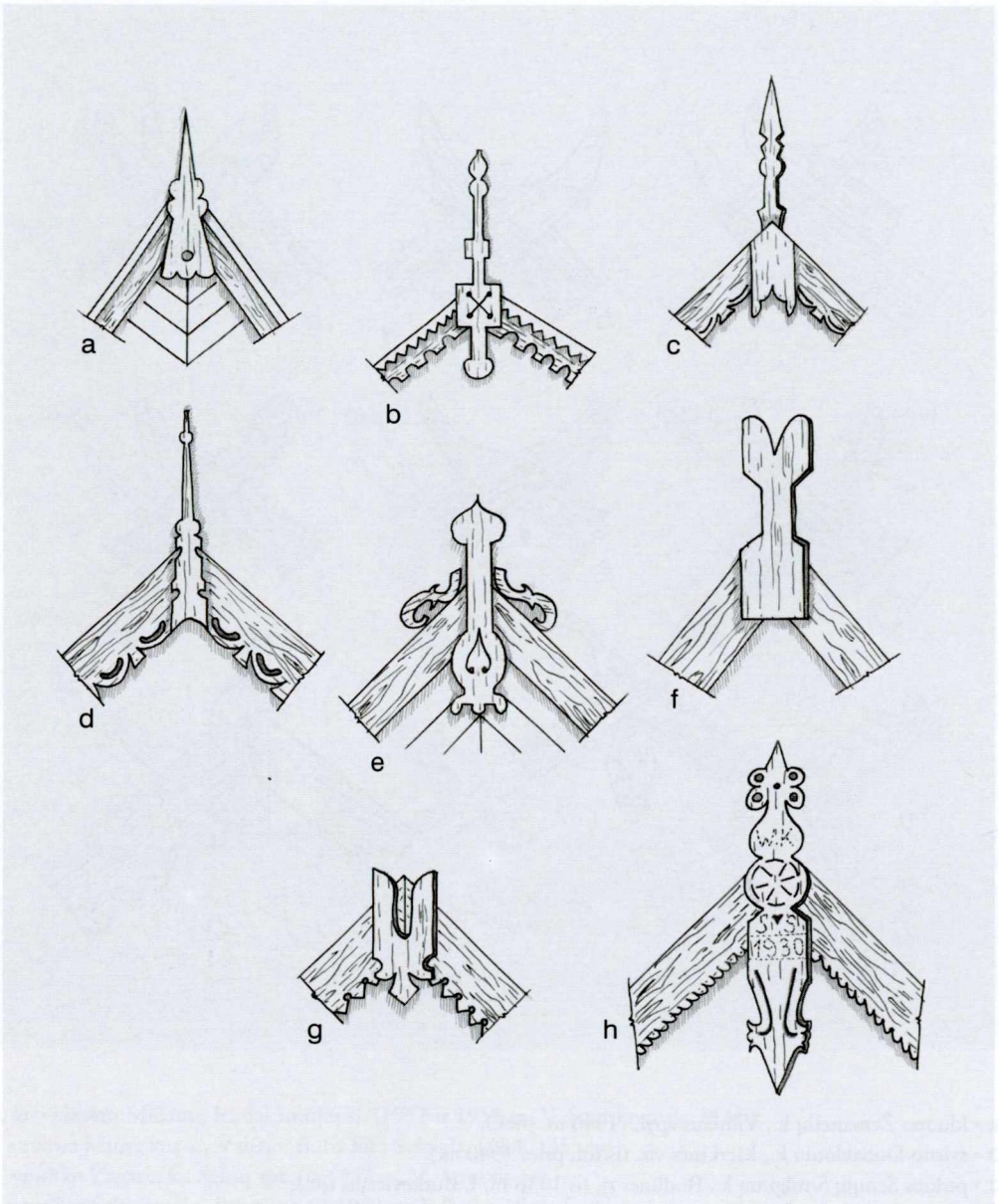

a • prieangio Buchtos k., Vilniaus rj. (iš 1950 m. V. Miliaus fot.);
b • pirkios Kuklių k., Varėnos rj.;
c • pirkios Daržininkų k., Varėnos rj.; padarytas 1922 m. (iš 1973 m. I. Butkevičiaus fot.);
d • Valkininkų apyl. (1950 m. pieš., MAE);
e • prieangio Užukalnių k., Alytaus rj. (b, e iš: LLA I, 1965, 88, 125 pav.);
f • svirnelio iš Krūminių k., Varėnos rj., dabar LBM;
g • pirkios Asavos k., Suvalkų aps. (iš 1959 m. M. Gimbutienės fot.);
h • pirkios Rytų Lietuvoje; padarytas 1930 m. (iš fot.: LLMA I, 1957, 274 pav.)

XXXVIII DZŪKIJOS LĖKIAI

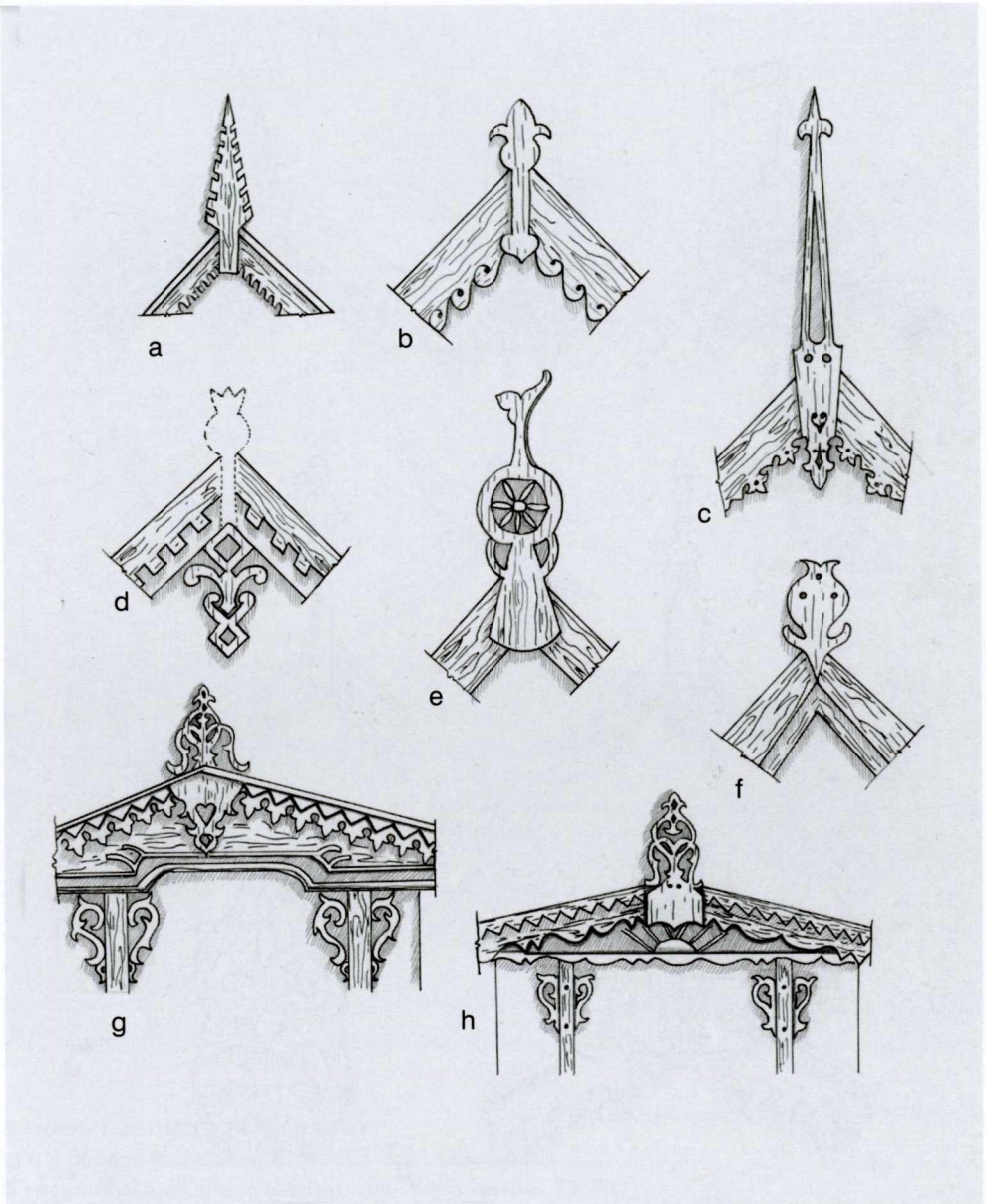

a • pirkios Dieveniškių apyl. (iš: Butkevičius, 1968, p. 107);
b • pirkios Medžionių k., Prienų rj.;
c • pirkios Vaikštenių k., Trakų rj. (1957 m. V. Stausko pieš., MAE);
d • pirkios Žuklijų k., Onuškio vls. (iš fot. prieš 1940 m.: LLMA I, 1957, 243 pav.);
e • pirkios, pastatytos apie 1907 m. Rudelės k., Punsko vls. (iš N. Bergo fot.: *Aušra,* 1988, nr. 4);
f • pirkios Trakiškių k., Varėnos rj. (b, f: LLA I, 1965, 92, 46 pav.);
g, h • prieangių Mašutkinės k., Vižainio apyl. (iš 1957 m. V. Armono fot.)

XXXIX DZŪKIJOS LĖKIAI

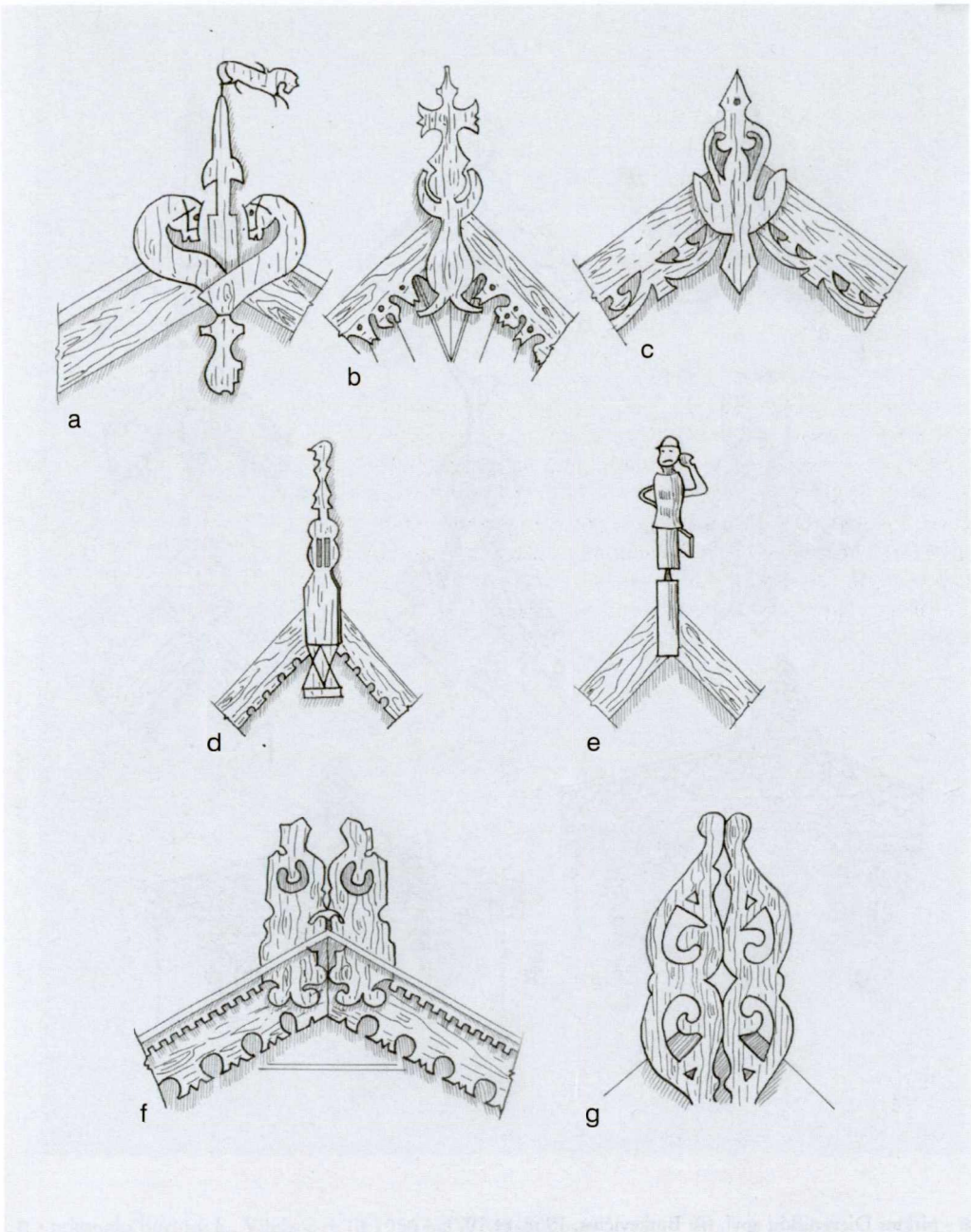

a • Vilniaus apyl. (iš fot.: Baršauskas, 1956);
b • pirkios Daržininkų k., Eišiškių rj. (1957 m. V. Stausko pieš., MAE);
c • prieangio Lapainios k., Kaišiadorių rj. (iš fot.: LLMA I, 1957, 250 pav.);
d • pirkios Biekšių k., Varėnos rj.;
e • pirkios (skulptūrinis) Syponių k., Prienų rj. (d, e iš 1968 m. ir 1965 m. I. Butkevičiaus fot.);
f • Valkininkų apyl. (1950 m. pieš., MAE);
g • Totoriškių k., Kaišiadorių rj. (1958 m. J. Strašunsko pieš., MAE)

XL ŽEMAITIJOS LĖKIAI

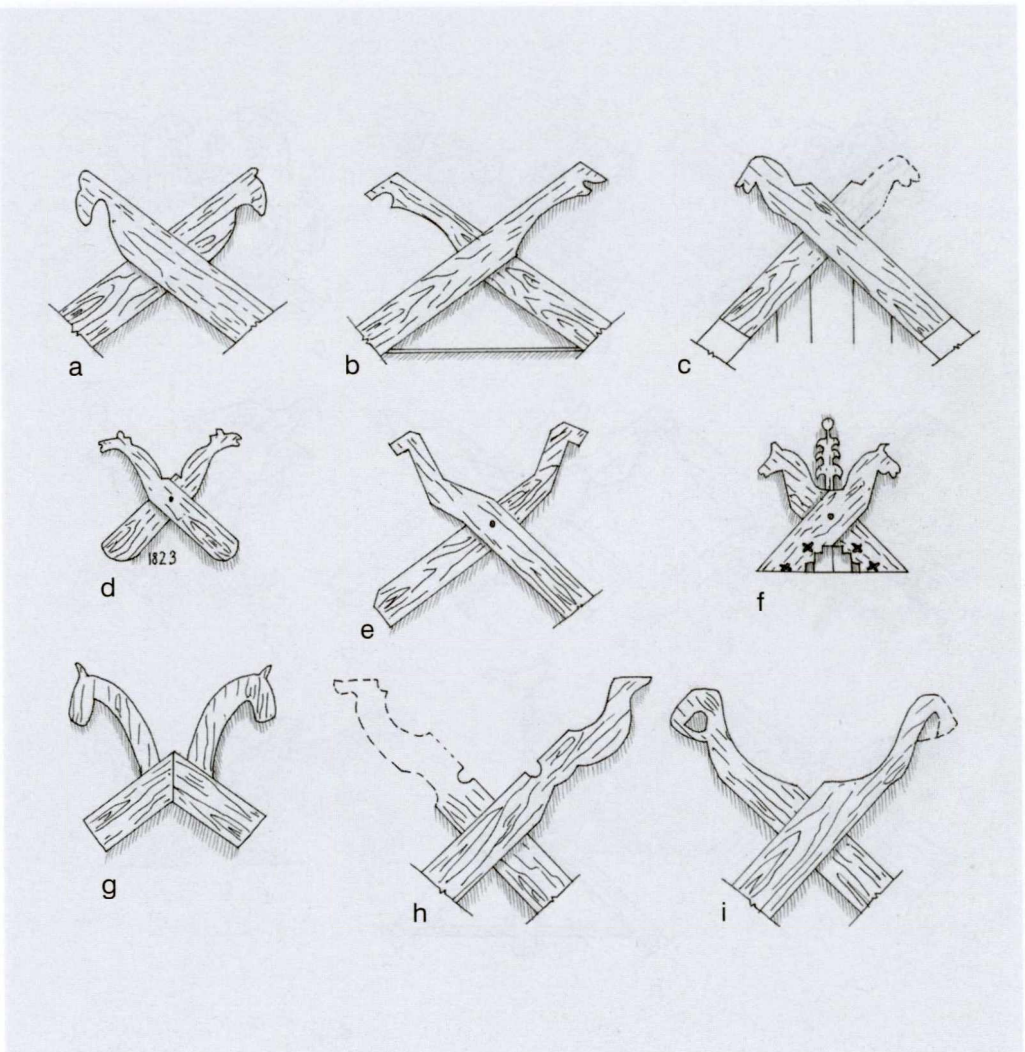

a • trobos Kurmaičių k., Kretingos vls.;
b, c • Būtingės k., Palangos rj. (iš 1977 m. V. Miliaus fot.);
d • svirno Vyskupiškių k., Veiviržėnų apyl. (iš: Butkevičius, 1969);
e • trobos Sodeikių k., Kretingos rj. (1957 m. J. Raginio pieš., MAE);
f • trobos Kartenos mstl., Kretingos rj. (iš: Čerbulėnas, 1974, 8 pav.);
g • trobos Dūdinėlių k., Veiviržėnų apyl. (iš 1959 m. I. Butkevičiaus fot.);
h • tvarto Bružių k., Veiviržėnų apyl. (iš 1942 m. J. Gimbuto fot.);
i • svirno Kretingos rj. (a, i iš fot.: LLMA I, 1957, 55, 363 pav.)

XLI ŽEMAITIJOS LĖKIAI

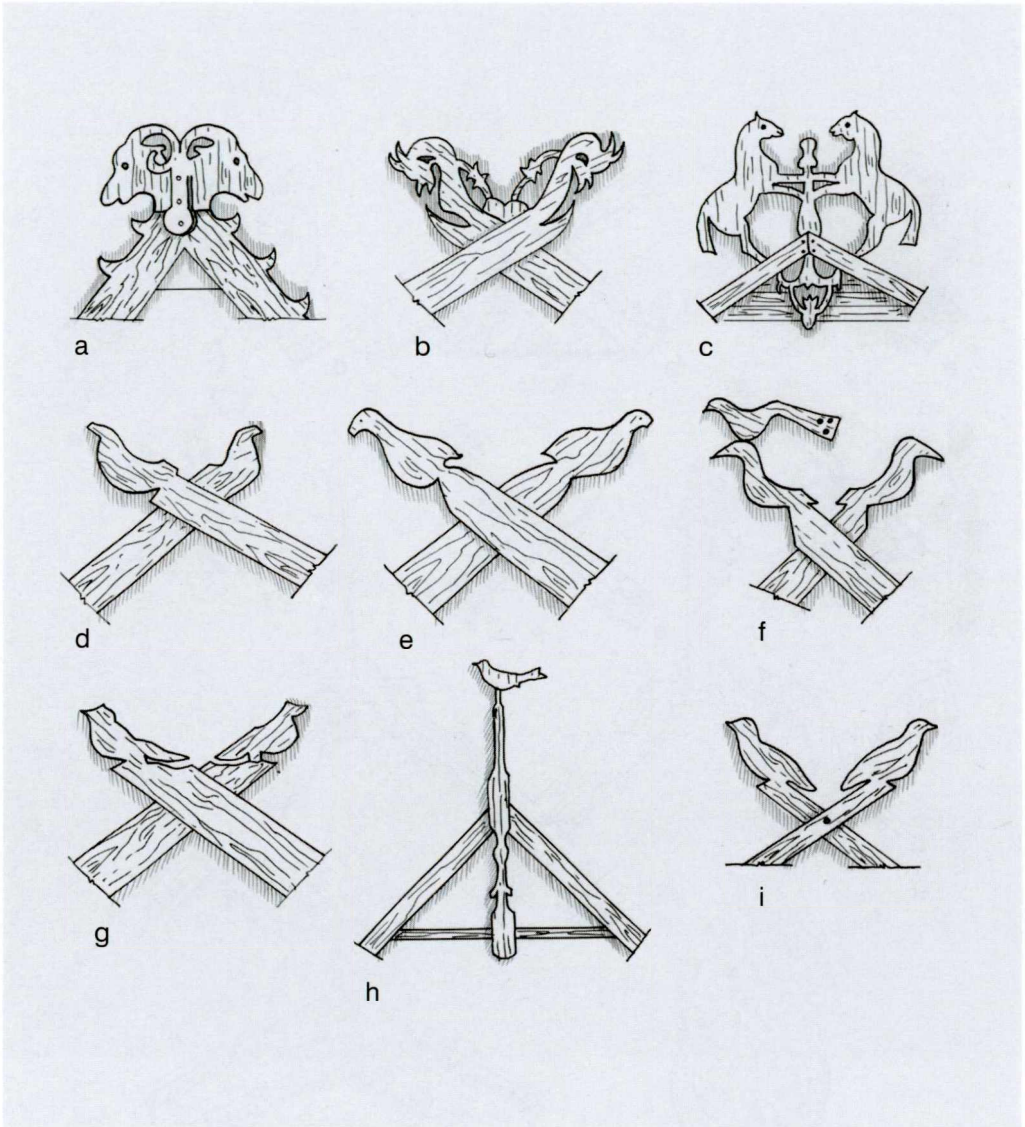

a • avinų galvų pavidalo lėkis; vieta nežinoma;
b • Kretingos aps. (a, b iš: Macijauskas, 1925);
c • trobos Pakurklių k., Krakių vls. (iš K. Šimonio pieš.: Galaunė, 1930);
d • trobos Šventojoje (iš 1977 m. V. Miliaus fot.);
e • trobos Lembo k., Kvėdarnos vls. (iš 1938 m. J. Lingio fot.);
f • Erlėnų k., Kretingos rj. (iš: LLA I, 1965, 96 pav.);
g • Alkos k., Rietavo rj. (iš fot.: Baršauskas, 1956, 122 pav.);
h • Dovainių k., Platelių apyl. (iš: Milius, 1959);
i • Pakievės k., Kelmės rj. (iš: Čerbulėnas, 1974, 8 pav.)

XLII ŽEMAITIJOS LĖKIAI

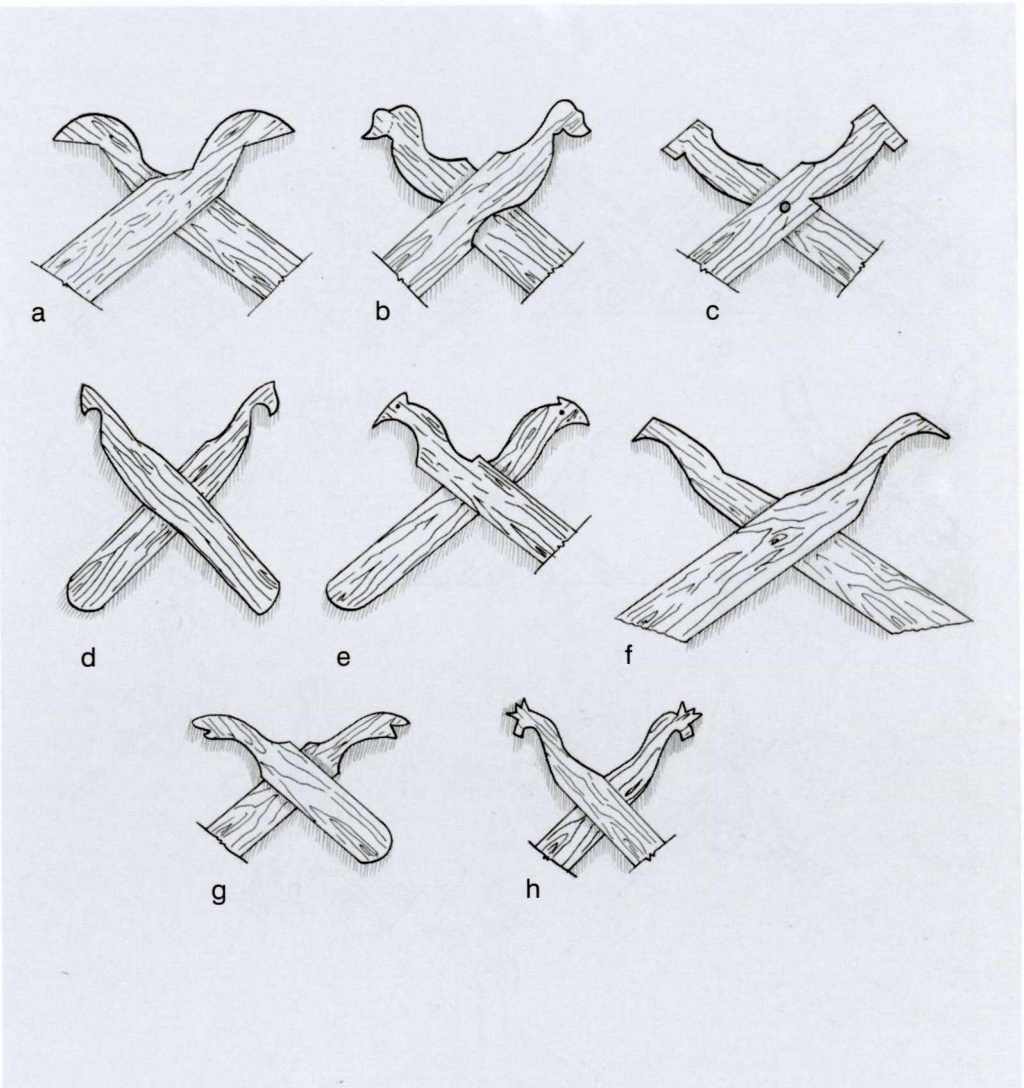

a • jaujos Labardžių k., Rietavo rj. (1960 m. K. Krastinaičio pieš., MAE);
b • Lembo k., Kvėdarnos vls. (pieš. apie 1937 m., ŠAM);
c • Būtingės k., Palangos rj. (iš 1977 m. V. Miliaus fot.);
d • trobelės Bikavėnų k., Vainuto vls. (iš 1939 m. J. Gimbuto fot.);
e • svirno, pastatyto 1746 m. Jakštaičių k., Kretingos rj., dabar LBM;
f • svirno Auksūdžio k., Darbėnų vls. (iš 1948 m. fot., VDKM);
g • ubladės iš Žernių k., Žemaičių Kalvarijos apyl., dabar LBM (iš 1985 m. J. Gimbuto fot.);
h • Tėvelių k., Skuodo rj. (iš: LLA I, 1965, 96 pav.)

XLIII ŽEMAITIJOS LĖKIAI

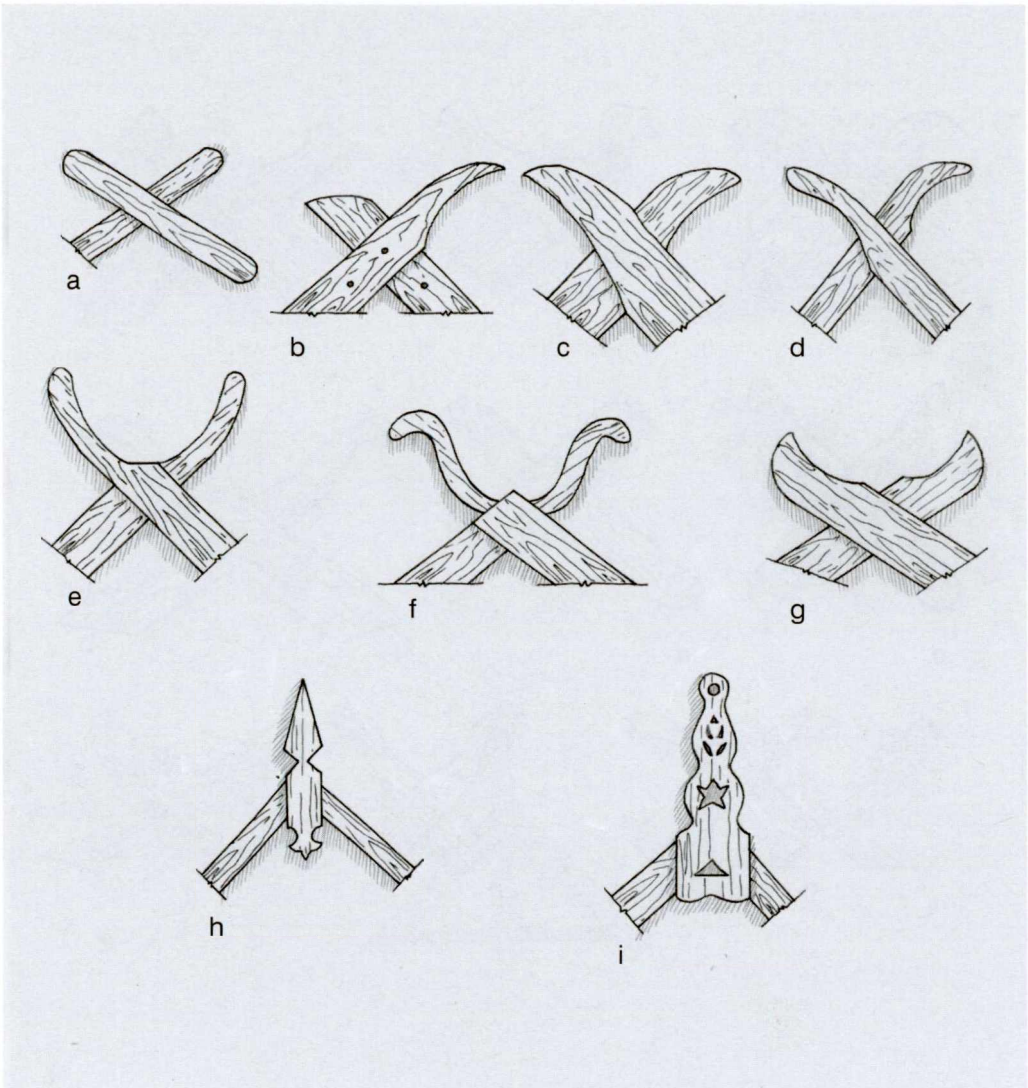

a • trobos Steigvilių k., Šilalės vls. (iš 1934 m. J. Gimbuto fot.);
b • svirno Medsėdžių k., Ylakių apyl.;
c • numo Laukmės k., Plungės rj.;
d • Gilaičių k., Platelių apyl. (iš: Milius, 1959, p. 235);
e • trobos iš Erlėnų k., Kretingos rj., dabar LBM (iš fot.);
f • trobos Krakių k., Mosėdžio apyl. (iš 1957 m. I. Butkevičiaus fot.);
g • numo Stalgėnų k., Plungės vls. (c, g iš fot.: LLMA I, 1957, 7, 8 pav.);
h • Užpelkių k., Platelių apyl. (iš: Milius, 1959, p. 235);
i • Kelmės rj. (b, i iš: LLA I, 1965, 22, 98 pav.)

XLIV ŽEMAITIJOS IR SUVALKIJOS LĖKIAI

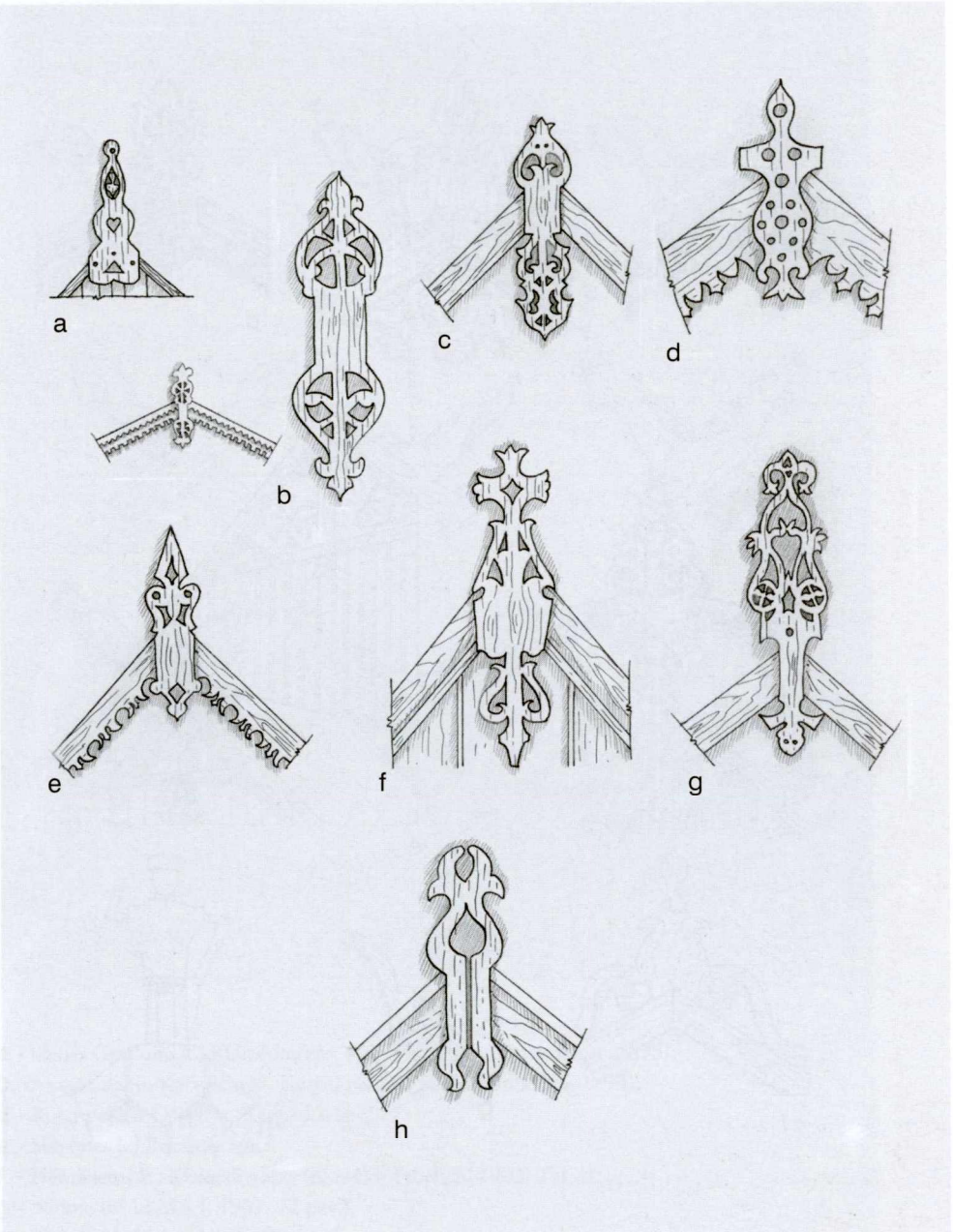

a • Lyduvėnų mstl., Raseinių rj. (iš: Čerbulėnas, 1974);
b • prieangio Beržoro k., Platelių apyl. (iš: LLA I, 1965, 120 pav.);
c • Zobielų k., Platelių apyl.;
d • prieangio Paramotėlių k., Kelmės apyl. (iš 1972 m. V. Miliaus fot.);
e • Platelių mstl. (c, e iš: Milius, 1959, p. 235);
f • koplyčios stogo Baršių k., Sedos rj.;
g • trobos Imbarės k., Salantų rj. (1957 m. V. Raginio pieš., MAE);
h • svirno Girdenių k., Sedos rj. (f, h – 1957 m. Ž. Brazauskaitės pieš., MAE)

XLV MAŽOSIOS LIETUVOS LĖKIAI

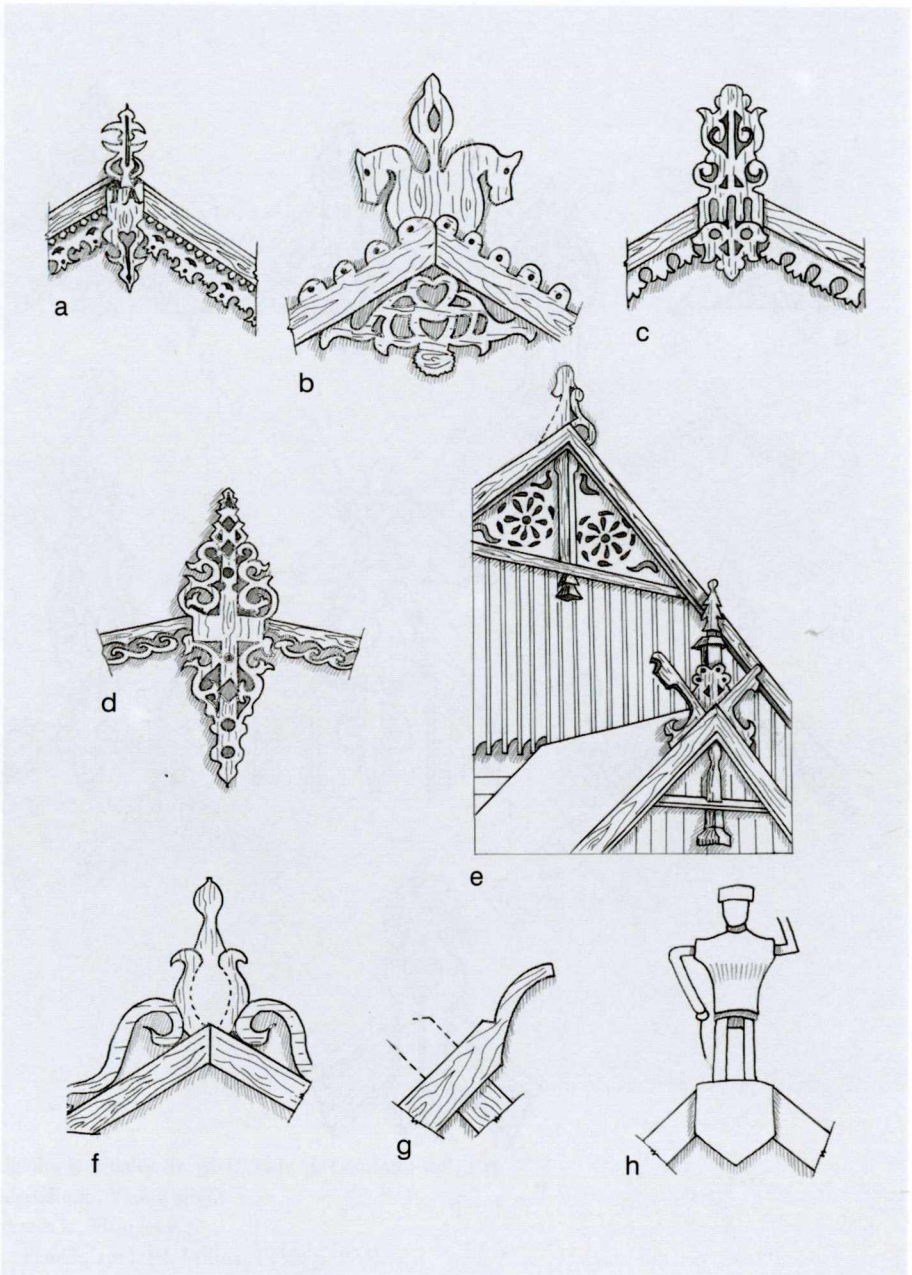

a • trobos Pašiliškių k., Gardamo apyl. (iš 1970 m. V. Miliaus fot.);
b • prieangio Igarių k., Skuodo rj. (iš fot.: Baršauskas, 1956, 74 pav.);
c, d • prieangių Notėnų k., Platelių vls.; lėkiai vieno meistro darbo (iš fot.: LLMA I, 1957, 235, 231 pav.);
e • Šaukėnų dv. vaisių svirno Šaukėnų vls. (iš 1925 m. B. Buračo fot.: LLMA II, 1965, 145 pav.);
f • naujakurio namo prieangio, pastatyto 1939 m. Lapšių k., Šakių rj. (iš 1954 m. I. Butkevičiaus fot.);
g • daržinės Lekėčių k., Šakių aps. (iš 1943 m. J. Gimbuto fot.);
h • svirno Marčiukinio k., Marijampolės rj. (iš 1954 m. I. Butkevičiaus fot.)

XLVI MAŽOSIOS LIETUVOS LĖKIAI

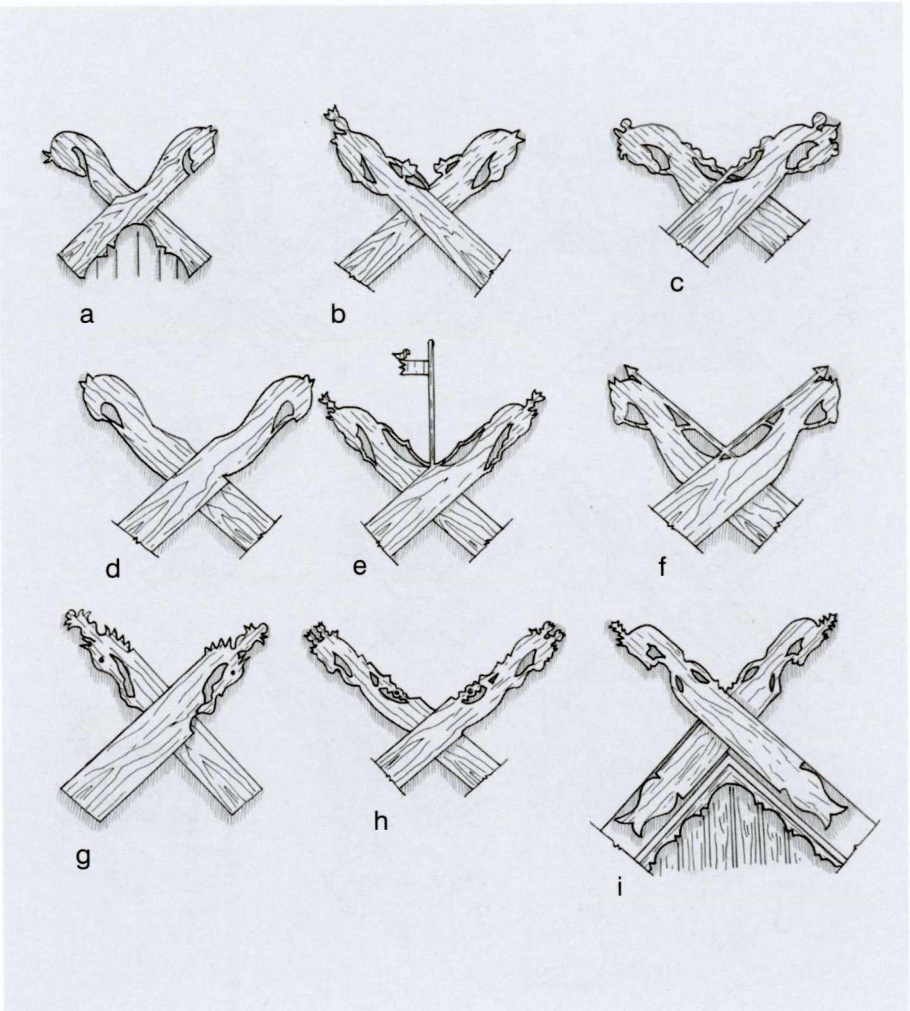

a • klėties Gindulių k., Klaipėdos aps. (1859 m. pieš.: Bezzenberger, 1893);
b, c • gyv. namų Karvaičių k., Kuršių nerijoje (iš: Bezzenberger, 1893);
d • Ruschpelken Görge k., Klaipėdos aps.;
e • Skirvytės k., Pakalnės aps.;
f • Nemirsetos k., Klaipėdos aps. (d, e, f iš: Froelich, 1902, Taf. I);
g • Nidoje (iš: LLMA I, 1957, 72 pav.);
h • Nidoje (iš: LLA I, 1965, 97 pav.);
i • Nidos apyl. (iš: Spelskis, 1955, 139 pav.)

XLVII MAŽOSIOS LIETUVOS LĖKIAI

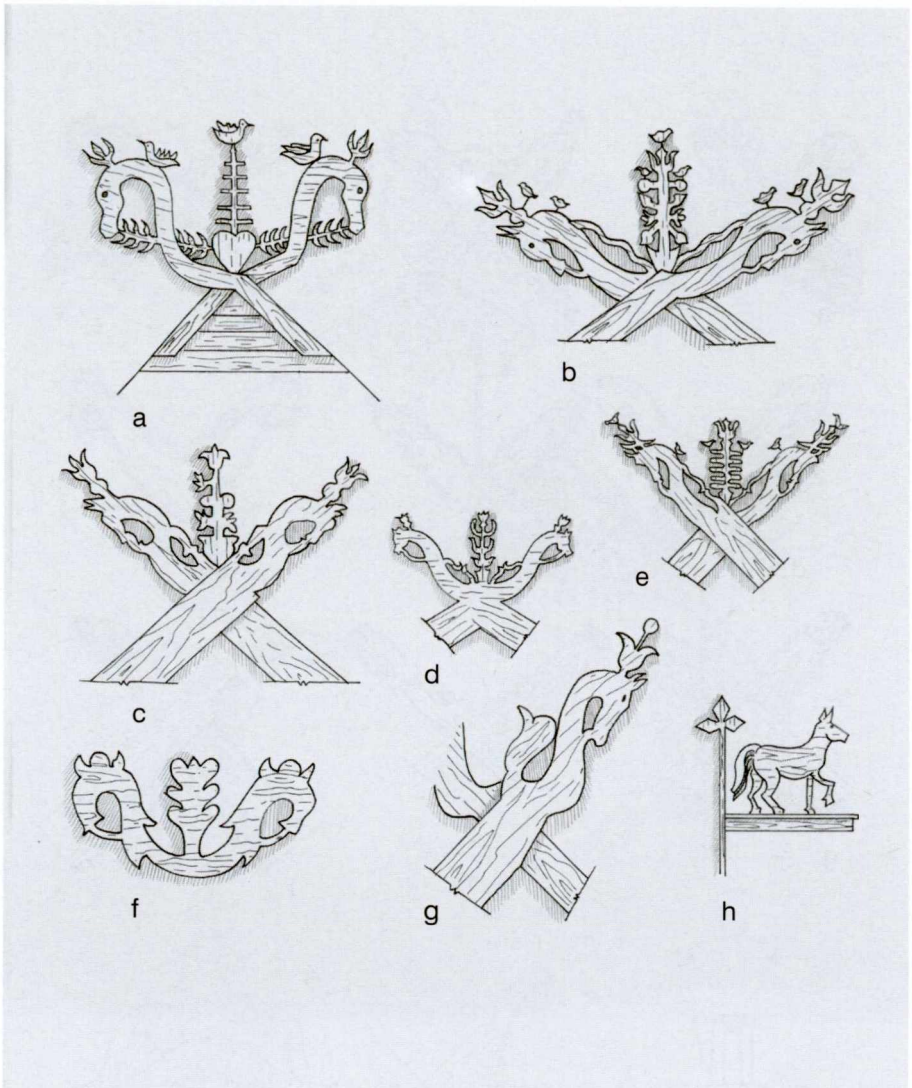

a • Litauischer Dachgiebelschmucko k. (iš: *Mitteilungen der litauischen literarischen Gesellschaft,* Heidelberg, 1887);
b • Nidoje (O. Dubeneckienės pieš. iš: Galaunė, 1930, IX lent.);
c • Nidoje (iš: LLMA I, 1957, 71 pav.);
d • Šyšos k., Šilutės rj. (iš: LLA I, 1965, 102 pav.);
e • Skirvytės k., Šilutės rj. (iš: LLA I, 1965, 102 pav. – pagal fot. iš: Boetticher, 1895);
f • gyv. namo Ilgjonių k., Klaipėdos aps. (iš: Bezzenberger, 1893, Taf. II);
g • Insterblicko k. (prie Įsros upės);
h • vėjarodis Sesslackeno k. (tarp Šešupės ir Unguros upių; g, h – 1944 m. D. Giedraitytės pieš.)

XLVIII MAŽOSIOS LIETUVOS LĖKIAI

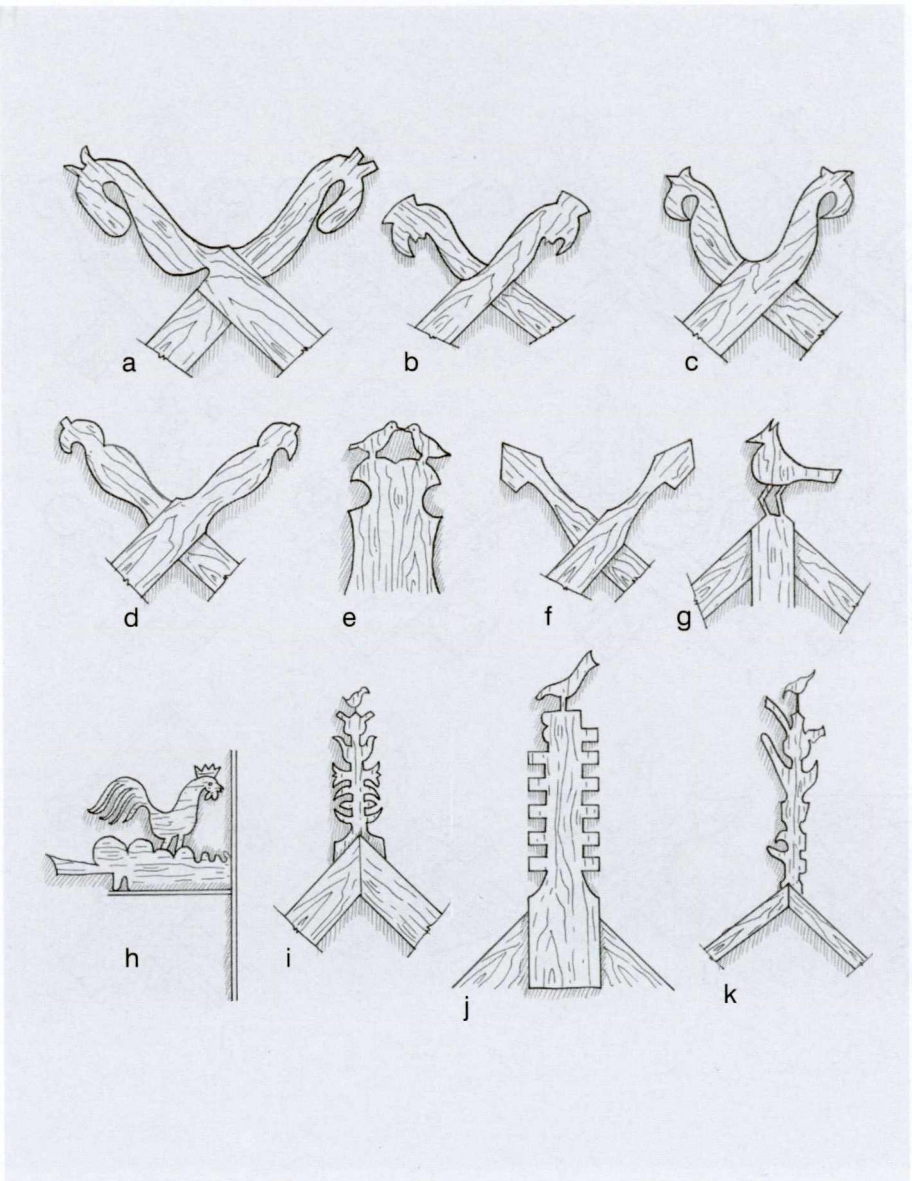

a • gyv. namo Jagučių k., Klaipėdos aps. (iš: Bezzenberger, 1893, p. 4 – iš 1867 m. akvarelės);
b • Baltų k., Klaipėdos aps.;
c • Juodkrantėje (b, c iš: Bezzenberger, 1893, Taf. I);
d • Melnragėje, Klaipėdos aps.;
e • Bendikų k. (Runde-Görge) k., Klaipėdos aps. (d, e iš: Froelich, 1902, Taf. I);
f, g, h • Siemoneno ir Sesslakeno k. (tarp Šešupės ir Unguros upių; 1944 m. D. Giedraitytės pieš.);
i • Klaipėdos rj. (iš: LLA I, 1965, 98 pav.);
j • Nidoje (iš: Virchow, 1891, Fig. 4);
k • daržinės Nidoje (iš: Zaborsky, 1936, Abb. 195)

XLIX MAŽOSIOS LIETUVOS LĖKIAI

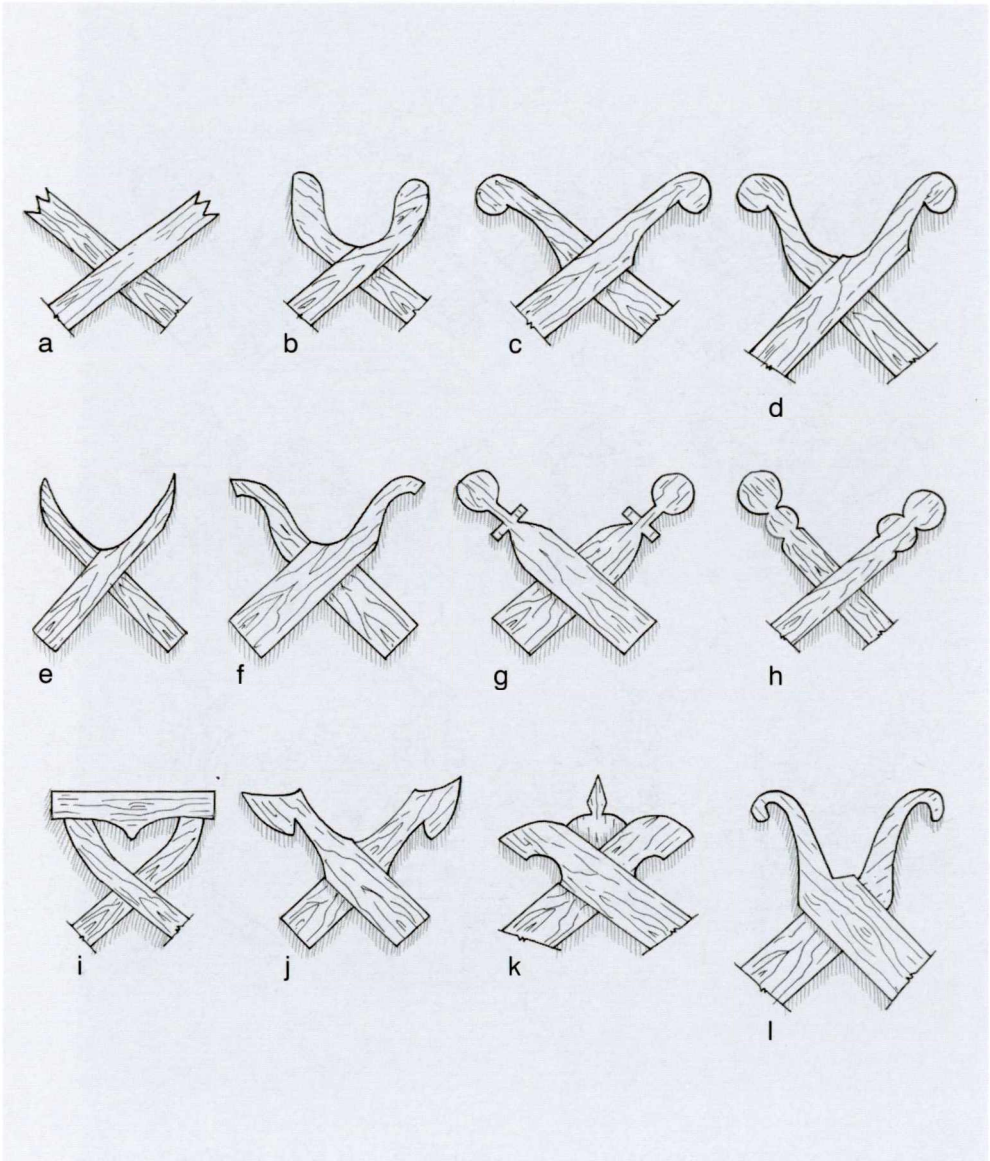

a, b, c • Siemoneno k. (tarp Šešupės ir Unguros upių);
d • seno namo Didžiųjų Lašininkų k. (tarp Šešupės ir Unguros upių);
e • seno tvarto Akmeniškių k., Įsruties aps.;
f, g • seno gyv. namo Akmeniškių k.;
h • Bergentalio k. (a–d, h – 1944 m. D. Giedraitytės pieš.);
i • Labagynos k., Labguvos aps. (iš: Bezzenberger, 1893, Taf. I);
j • Seigių (Szodeiken-Jonell) k., Klaipėdos aps.;
k • Balzkehmeno k., Darkiemio aps. (e, f, g, j, k iš: Froelich, 1902, Taf. I, II);
l • klėties Juodkrantėje (iš fot.: Rūkštelė, 1941, XXVII – 3 pav.)

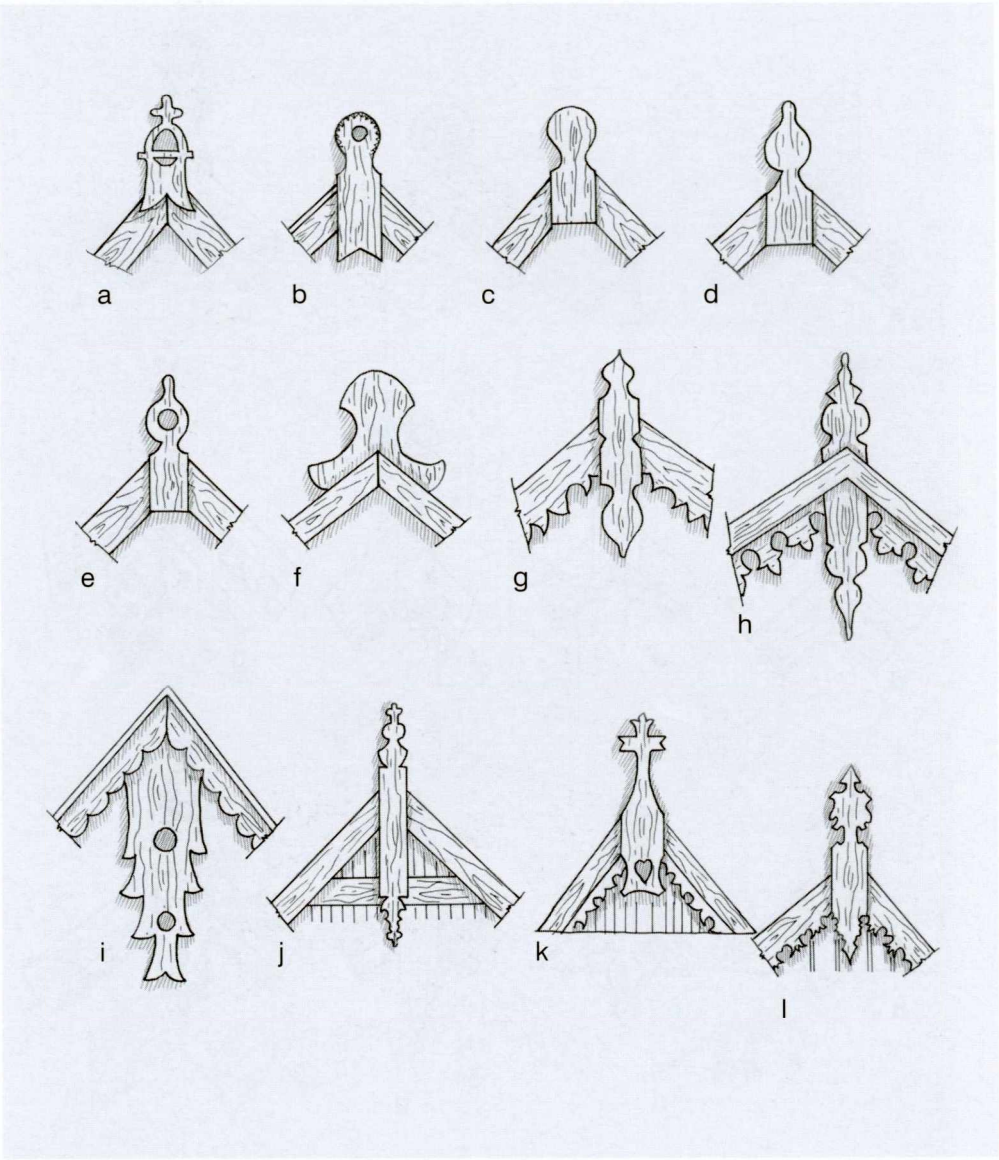

a • klėties Bajorų k., Klaipėdos aps. (iš fot.: Boetticher, 1895, p. 14);
b • Juknaičių k., Šilutės rj. (iš: LLA I, 1965, 101 pav.);
c, d, e • Hohenhageno k. (prie Prėgliaus upės);
f • Neu Dolstädto k. (Mažosios Lietuvos vakaruose);
g • Tarplaukių k., Įsruties aps.;
h • Vėluvos mstl., Įsruties aps.;
i • Finkengrundo k., Įsruties aps. (c–i – 1944 m. D. Giedraitytės pieš.);
j • Kebelkštų (Ilgauden-Mauserim) k., Klaipėdos aps.;
k • Skirvytėlės k., Pakalnės aps. (j, k iš: Froelich, 1902, Taf. II);
l • Pervalkos k., Kuršių nerijoje (1956 m. V. Jurkšto pieš., MAE)

LI MAŽOSIOS LIETUVOS LĖKIAI

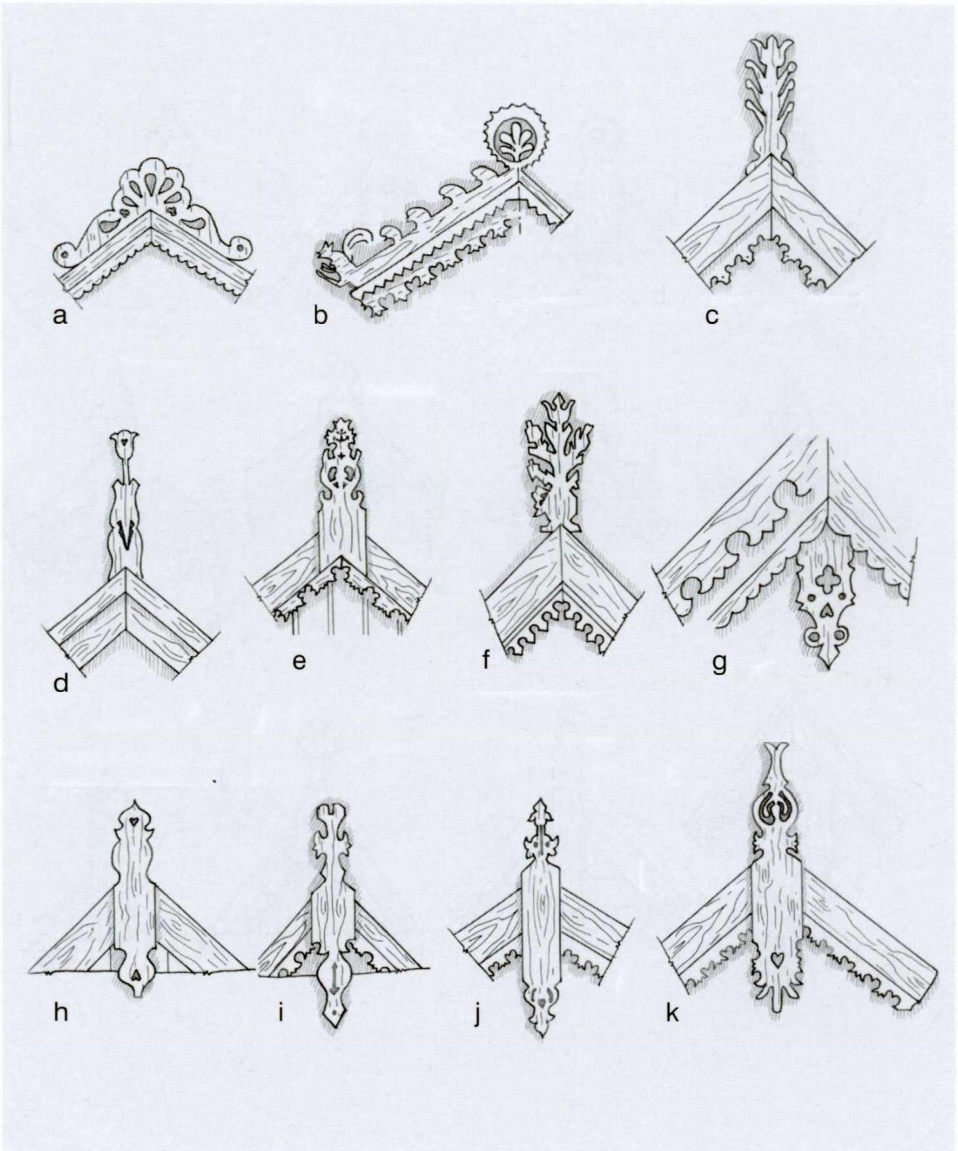

a • Trapėnų k. (prie Smalininkų);
b • prieangio Laukininkų k. (prie Šilėnų; a, b – 1944 m. D. Giedraitytės pieš.);
c • Klaipėdos rj.;
d • tvarto Drevernos k., Priekulės rj. (1959 m. R. Bulavaitės pieš., MAE);
e • gyv. namo Pervalkos k., Kuršių nerijoje (1956 m. J. Jurkšto pieš., MAE);
f • gyv. namo Nidoje (O. Dubeneckienės pieš. iš: Galaunė, 1930, IX lent.);
g • Sesslackeno k. (tarp Šešupės ir Unguros upių; a, b, g – 1944 m. D. Giedraitytės pieš.);
h, i • Nidoje (iš: Čerbulėnas, 1974, 9 pav.);
j • Kintų k., Šilutės rj.;
k • Nidoje (c, j, k iš: LLA I, 1965, 98, 99, 100 pav.)

LII MAŽOSIOS LIETUVOS LĖKIAI

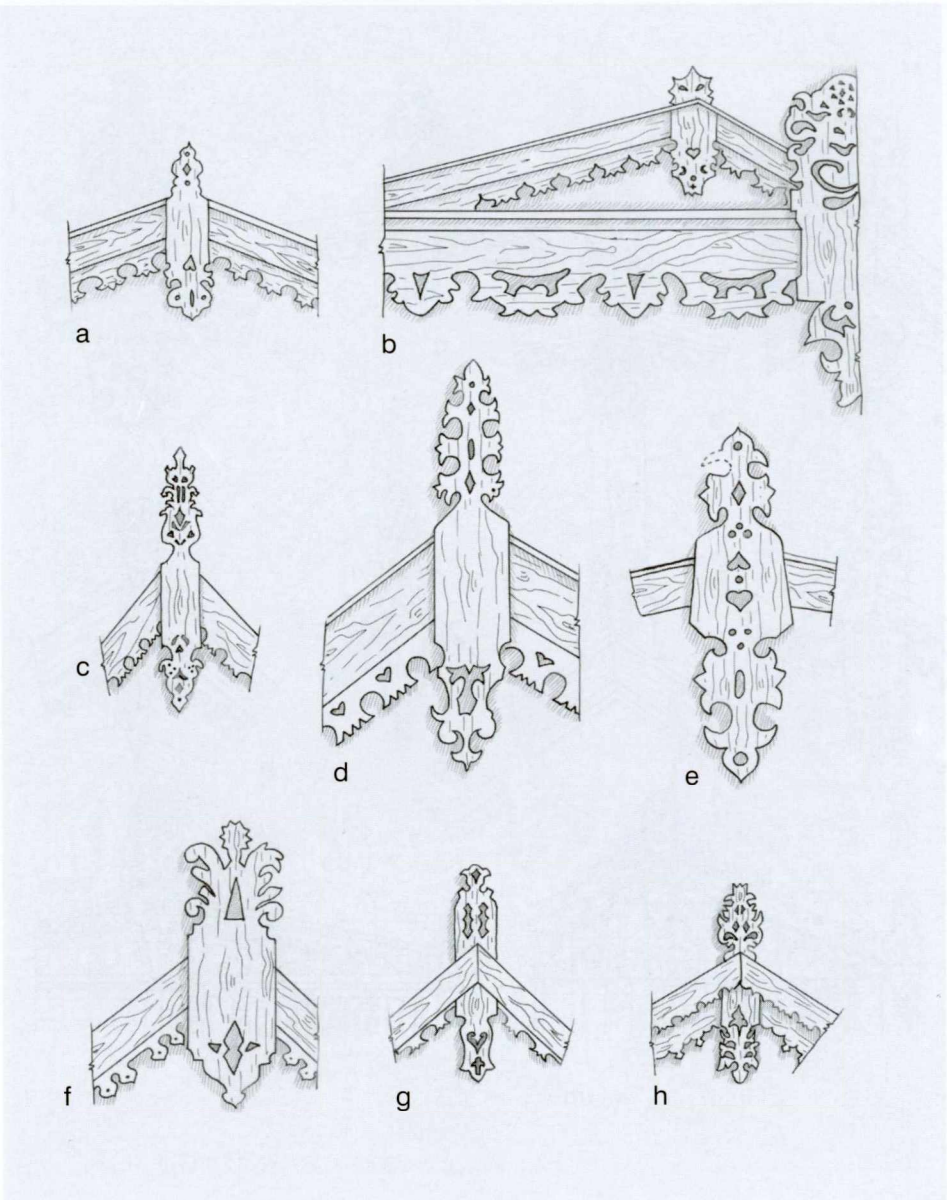

a, b • prieangių Šyškrantės k., Rusnės apyl. (1987 m. M. Purvinienės pieš.);
c • gyv. namo Nidoje (O. Dubeneckienės pieš. prieš 1930 m.);
d • gyv. namo Nidoje (iš: LLMA I, 1965, 76 pav.);
e • gyv. namo Pakalnės k., Rusnės apyl. (iš 1987 m. M. Purvino fot.);
f • gyv. namo Šyšgirių k., Šilutės rj. (iš 1969 m. V. Miliaus fot.);
g • gyv. namo Pervalkos k., Kuršių nerijoje;
h • prieangio Pakalnės k. (g, h – 1956 m. V. Jurkšto pieš.)

LIII MAŽOSIOS LIETUVOS LĖKIAI

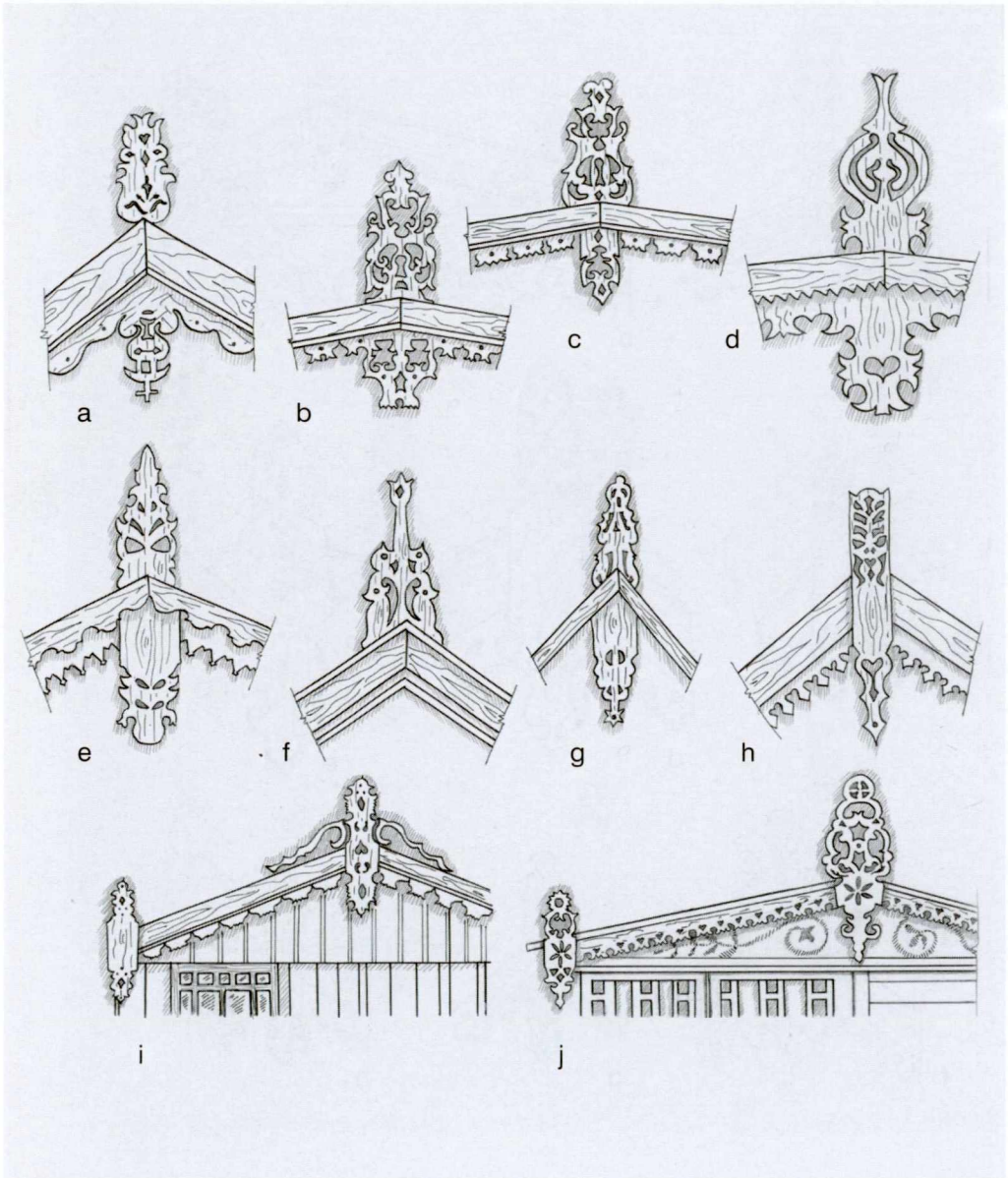

a, d • Nidoje;
b, c • Kintų k., Šilutės rj. (iš: LLA I, 1965, 127 pav.);
e • prie Nidos (iš: Spelskis, 1955, 148 pav.);
f • stubos „lakis" Stučių k., Klaipėdos rj. (1959 m. K. Krastinaičio pieš., MAE);
g • Drevernos k., Priekulės rj. (1954 m. R. Bulavaitės pieš., MAE);
h • Vorusnės k., Šilutės rj. (a, d, h iš: LLMA I, 1957, 76, 232, 89 pav.);
i • Šyškrantės k., Šilutės rj.;
j • Kintų k., Šilutės rj. (i, j iš: LLA I, 1965, 121–2, 121–1 pav.)

LIV MAŽOSIOS LIETUVOS LĖKIAI

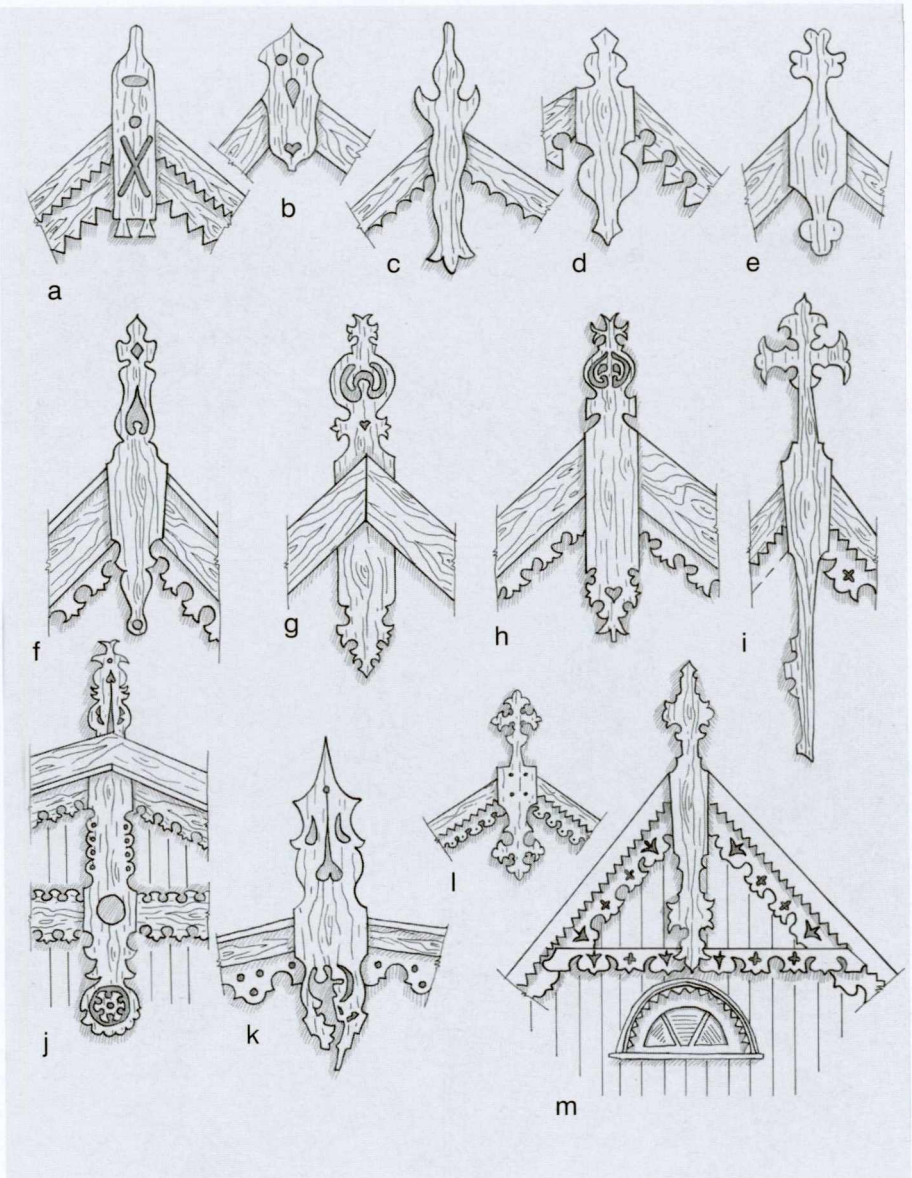

a • Siemoneno k. (tarp Šešupės ir Unguros upių);
b • Tarplaukių k., Įsruties aps.;
c • Neunischkeno (Neunassau) k.;
d • Saalau k. (?);
e • Heinrikau k. (?; prie Karaliaučiaus; a–e – 1944 m. D. Giedraitytės pieš.);
f • Mingės k., Šilutės aps. (1956 m. V. Jurkšto pieš., MAE);
g • Svencelės k., Priekulės apyl. (1959 m. K. Krastinaičio pieš., MAE);
h • Preilos k., Kuršių nerijoje (iš: LLMA I, 1957, 88 pav.);
i, m • Įsės k., Labguvos aps. (iš: Boetticher, 1898, Abb. 28, 29);
j • Viešvilės apyl., Jurbarko rj. (iš 1969 m. A. Vyšniauskaitės fot.);
k • vilos Pakalnės k., Rusnės apyl. (iš 1987 m. M. Purvino fot.);
l • Gilijos k., Labguvos aps. (iš: *Das Bauernhaus... Ostpreussen,* 1906, Abb. 10)

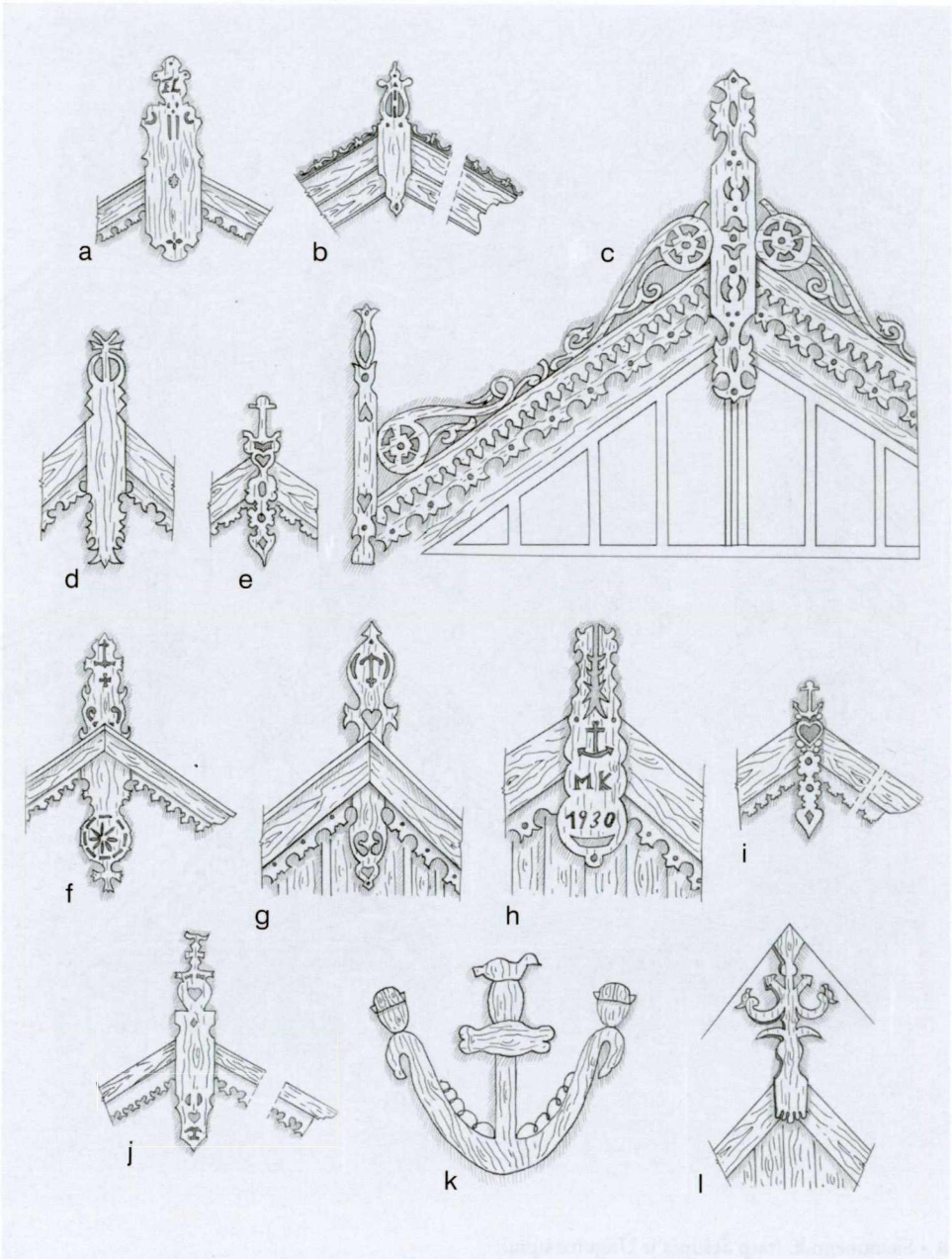

a, b, f, i • Nidoje;
c • verandos Rusnėje (1980 m. pieš., IEM);
d, e • Nidoje (iš: LLA I, 1965, 100 pav.);
g • Nidoje (iš: LLA II, 1968, 28 pav.);
h • Nidoje (1956 m. V. Jurkšto pieš., MAE);
j • Minijos k., Šilutės apyl. (a, b, f, i, j iš: Spelskis, 1955, 146, 145, 147, 141, 143 pav.);
k • Labagynos k., Labguvos aps. (iš: Bezzenberger, 1893, Taf. I);
l • Įsės k., Labguvos aps. (iš: Boetticher, 1898, Abb. 28)

KOLONOS

Kolona, arba stulpas, stiebas, yra trobesio konstruktyvinė dalis, perduodanti stogo ir lubų krūvio dalį pamatams. Lietuvos kaime kolonos statomos išorėje, daugiausia prieklėčiuose, rečiau gyvenamųjų namų prieangiuose. Aptarsiu trobesių kolonas, neliesdamas klojimų, kur yra ir vidinių stulpų stogui paremti, tačiau nepuošiamų. Dvi arba keturios kolonos būna prieangyje, o daugiau jų prieklėčiuose; jos puošiamos. Keturių kolonų prieklėčiai turi panašumo į klasikinį portiką, kurio prototipas galėjo būti antikos graikų megarono fasadas su kolonomis. Monumentaliojoje architektūroje kolonoms visada buvo skiriama ypatinga reikšmė. Antikos graikai sukūrė pagrindinius orderius, kurie naudojami ir mūsų laikais. Klasikinės kolonos sudėtos iš trijų dalių: 1) bazė (pėda, plintas), 2) liemuo ir 3) kapitelis su abaku ir astragalu. Kartais kolonos paaukštinamos pjedestalu (papėde). Lietuvos bažnyčių, dvarų ir miestų mūro, o kartais ir medžio architektūroje būna stilingų kolonų su minėtais elementais. Netaisyklingų kolonų, kur arba trūksta kurių nors klasikinių dalių, arba jos neproporcingos, būna mediniuose dvareliuose, miesteliuose ir kartais kaimuose. Tai nekintančio apskrito skerspjūvio arba aukštyn laibėjančios nutekintos ar nutašytos kolonos su maža baze ir nežymiu kapiteliu. Kartais jos panašios į seniausias dorėninio orderio arba į vėlesnes toskaninio orderio kolonas. Tokių medinių kolonų prieangiuose per du aukštus pasitaiko dvareliuose, pvz., Ritinės (Mažeikių rj.), Dirvonėnų (Luokės vls.), Pakriaunės (Rokiškio rj.). Vieno aukšto medinių klasikinio pavyzdžio kolonų buvo Džiuginėnų dvare prie Telšių ir daugelio kitų dvarelių namų prieangiuose.

Kaimo trobesių kolonos yra vieno aukšto, daromos ir puošiamos paprastais dailidžių įrankiais: kirviu, kaltu, skaptuku ir peiliu. Puošmenys yra įvairūs liemens profiliavimai ir išraityti spyriai viršuje. Papuošto liemens kolonos vizualiai padalijamos nevienodais santykiais į kintančio skerspjūvio elementus. Dėl konstruktyvinės paskirties kolonos visada būna vientisos medienos, nesudurstytos iš kelių dalių. Jų viršus jungiamas su perdangos horizontaliu rąstu ar pagegniu be tarpinių kapitelių. Tik kartais standumui sustiprinti naudojami įstriži spyriai. Tam tikri išdrožinėti, išraityti, dažnai kiaurapjūviai spyriai toliau vadinami kolonų sparneliais.

Daugiausia puošnių kolonų Lietuvos kaimo prieklėčiuose. Pagrindiniai jų bruožai: 1) konstruktyvumas, stiprumas; 2) dekoratyvinė funkcija – ritmiškai ir reljefiškai padalija fasado plokštumą; 3) ornamentiškumas, pasireiškiąs geometrinių linijų ir plastiškų formų deriniu. Ne visi kaimo meistrai turėjo menišką nuovoką ar talentą, tad ir jų dirbiniai kartais išeidavo paprasti, nepasižymintys minėtais bruožais. Panagrinėjau 105 prieangių ir 107 prieklėčių skirtingai ornamentuotas kolonas. Apie 60% jų tenka Aukštaitijai, o kitoms sritims – maždaug po trečdalį likusių. Į iliustracijų lapus sudėjau 101 kolonos pavyzdį.

A u k š t a i t i j o s kolonose pirmiausia pastebimas disko, burbulo ar prizmės formos plastiškas elementas, išskobtas ar išdrožtas maždaug ties liemens viduriu, vienodu atstumu nuo viršaus ir apačios. Tai pagrindinis kolonos puošybos akcentas (LVI a–d pav.). Toksai puošmuo buvo naudojamas Šiaurės Europos architektūroje nuo viduramžių ar net ir anksčiau (Kundziņš, 1952). Šis kolonos liemens reljefinis elementas, ornamentų žodynuose vadinamas anuletu, buvo mėgstamas ir baroko pastatuose (Lewis, 1986, p. 46). Latviškai kolonos anuletas vadinamas bumbulu, o tokia kolona – *bumbulstabs* (Kundziņš, 1974, p. 305).

Aukštaitijos klėčių, rečiau prieangių, kolonų viršutinė dalis paprastai yra tokia pati kaip ir apatinė: to paties profilio, vienodo skerspjūvio. Centrinė ornamentuota dalis gali būti arba anuletas, arba ilgesnė liemens padala, kitokio profilio negu apačia ar viršus (LVI e–h, LVII a–d pav.). Sudėtingesnio profilio apvalios kolonos gali būti ir asimetriškos apie centrinę gulsčiąją ašį – čia jau baroko stiliaus įtaka (LVI i–k, LVII d, g, k, l pav.). Dar kitokios kaimo kolonos turi skirtingai profiliuotas liemens dalis be centrinio anuleto, yra apvalaus (LVIII b, c, g pav.) arba kvadrato (LIX b–d pav.) skerspjūvio. Pasitaiko kintančio skersmens kolonų su daugiau vienodų dalių (LVIII i–l, LX a–f, 46 pav.). Tai vis prieklėčių be tvorelių kolonos. Prieangių kolonos dažniausiai profiliuojamos viršutinėje dalyje aukščiau tvorelės (LVII e, i, LIX a pav.). Yra kolonų, padarytų iš storų lentų, kaip pavyzdys iš Miliūnų kaimo (Rokiškio rj.; LX k pav.). Jos profiliuojamos tik vienoje plokštumoje.

D z ū k i j o s kolonų su puošmenimis turime mažiau, ir jos tik prieangių. Dėl to jų profiliuotos dalys yra iškeltos virš tvorelių. Pasitaiko čia vieno ar kelių diskų pavidalo anuletų (LXI c, d, f–l pav.). Būdingos dzūkiškos kolonos parodytos nuotraukose iš Eišiškių rajono (47, 48 pav.). Varėnos rajono Kuklių kaime užtikta retenybė – spirališkai išdrožtos kolonos (LXI m pav.). Spirališkos kolonos galėjo ateiti į Renesansą iš IV a. Bizantijos architektūros; tokia yra, pvz., Colona Santa Romoje, Šv. Petro bazilikoje. Medinių spirališkų kolonų pa-

stebėta Tiuringijos (Vokietija) gyvenamųjų namų kertėse (Weigel, 1942, p. 8, 28). Nenagrinėjame kolonų be puošmenų, o jų daugiausia. Jų lieknumui pabrėžti nusklembiamos briaunos panašiai, kaip padaryta puošniose kolonose iš Maciučių k. (Valkininkų rj.; LXI b pav.).

Iš Žemaitijos turime tik prieklėčių kolonų. Vyrauja simetriškos, apie centrinę ašį kintančio profilio kolonos. Yra jų kvadrato ir apskrito skerspjūvio, dažniausiai su anuletu (LXII, 49 pav.). Išsiskiria duotasis pavyzdys iš Padvarių kaimo (Kretingos aps.) su trimis originaliai susmauktomis dalimis. Puošnias fasadines kolonėles turi medinės koplytėlės, statomos ant žemės daugiausia Žemaitijoje. Tokios koplytėlės yra lyg ir namukai šventųjų skulptūroms sustatyti, tai ir jų puošyba labai panaši į žmonių trobesių.

Iš Mažosios Lietuvos turime ir prieangių, ir prieklėčių XX a. pradžios ar senesnių kolonų piešinių. Šio krašto kolonos panašios į Žemaitijos. Ties viduriu ornamentuotos kolonos parodytos LXIII a–i iliustracijose. Pasitaiko jų ir su anuletais. Storoje lentoje išpjaustinėtos kolonos pateiktos LXIII i–l, barokiškai suapvalintos – LXIV iliustracijose. Daugiau panašių kolonų yra naujesniuose Kuršių nerijos trobesiuose. Jos nėra simetriškos apie gulsčiąją ašį. Nereiškia, kad visos tokios sudėtingo profilio kolonos yra šiuolaikinės. Štai Gindulių kaimo (Klaipėdos aps.) 1859 metų klėties piešinys rodo šešias tokias kolonas (Bezzenberger, 1893, p. 7).

Kolonų jungtis su perdangos sija dažnai puošiama išraityto kontūro spyriais arba kiaurapjūvio ornamento priedais – sparneliais. Įstrižiniai spyriai sutvirtina sandūrą, o sparneliai dažniausiai tik puošia, nes jie per daug trapūs, kad pajėgtų perduoti krūvį. Kolonų sparneliai laikomi būdinga trobesių puošmena; tai matyti ir iš to, kad P. Dundulienės knygos *Lietuvių etnografijos bruožai* (Vilnius, 1982) viršelyje išspausdinta sparnelių iš Auksūdžio kaimo (Darbėnų vls.) fotografija (LXVI c pav.). Iš turimų 56 sparnelių bei spyrių pavyzdžių šią knygą iliustruoti atrinkau 27. Atrodo, kad jų būta gerokai, bent dvigubai daugiau prieangiuose negu prieklėčiuose. Sparnelių ornamentas visur augalinis, sukomponuotas dažniausiai pagal voliutos pavidalą. Kai kas gali čia įžiūrėti išriestą žalčiuką su žiedo galvute (LXVI b–g, 50 pav.). Žemaitiški ir aukštaitiški sparneliai labai panašūs. Retkarčiais jie prisegami tik viename kolonos ar kertės šone, kaip padaryta Griškabūdžio apylinkėje (XXVII k pav.) arba Lipniūnų kaime (Varėnos rj.; LXVI h pav.). Pasitaiko sparnelių, kurie pritvirtinti prie kolonos, o viršutinės sijos iš viso neliečia, taigi nepadidina sandūros standumo (pvz., sparneliai iš Pabiržės vls., LVII b pav. arba iš Vižainių apylinkės, XXXVIII g, h pav.). Būna spyrių-sparnelių, kurie ir stiprūs, ir puošnūs (LXIII a, b, g, j, LXV pav.).

Dekoratyvinių sparnelių galima užtikti monumentaliosios architektūros statinių kolonadose, pvz., Sienos katedroje (Italija), statytoje XII–XIV a., arba Anglijos vadinamojo Indijos stiliaus XIX a. pabaigos pastatuose (Lewis, 1986, p. 36, 167). Labai populiarūs kolonų sparneliai, beveik tokie patys kaip Lietuvoje, yra Naujosios Anglijos (JAV) XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios mediniuose namuose, jų prieangiuose.

Ypatinga prieangio puošmena yra kiaurapjūvis ornamentas per visą prieangio aukštį tarp dviejų kolonų (LXVI l, 51 pav.). Šiuo atveju tai plati išdrožinėta lenta tarp dviejų kraštinių kolonų, dėl to apsieita be tvorelės ir sparnelių. Mano turimi tokie trys pavyzdžiai visi yra iš tos pačios Pasvalio apylinkės, tai gal to paties meistro išmonė? Panašus prieangių puošimas tarp šoninių kolonų, vadinamasis *Carpenter Gothic* (dailidžių gotika), buvo populiarus XIX amžiuje JAV. Ten naudotieji ir Lietuvos kaimo ornamentų motyvai panašūs: vazonai su augalais, rozetės, voliutiniai kolonų sparneliai.

Kitas būdas kompoziciškai sujungti kolonas su antablemento sija arba iš karto ir su prieangio frontonu yra arkučių imitacijos. Jos yra rudimentinės puošmenos, nes konstruktyviai nereikalingos, krūvio nepriima ir kolonoms jo neperduoda. Iš 45 tokių arkučių pavyzdžių iliustracijoms atrinkau 12. Skiriame tris dekoratyvinių arkučių formas: trikampių, segmentinių ir puslankių (LXVII pav.). Arkutės būna be ornamentų arba profiliuotos, kaip Šlapučių k. (Raseinių rj.) arba Kaune (LXVII i, l pav.). Retenybė – platus frizas su rombiniu ornamentu (LXVII f pav.) iš Gerviškių k. (Šalčininkų rj.). Savotiškai kuklus, tačiau dekoratyvus prieangis iš Skamaičiukų k. (Radviliškio rj.; LXVII h pav.). Čia tarp arkučių įterptos statmenos reljefinės plokštelės, lyg ir klasikinės architektūros triglifai. Tai sijos galo rudimentinė forma, nes už jos nėra sijos. Paprastai arkučių briaunų pjaustiniai derinami su sienų karnizais ir su stogelio vėjalentėmis. Arkutė gali būti imituojama, pridėjus atitinkamos formos sparnelius prie kolonų (52 pav.). Pasitaiko originaliau papuoštų kapitelių, kaip Kalvių (Eišiškių rj.; 27 pav.) arba Laumenų kaime (Kaišiadorių vls.; 53 pav.). Medinių trobesių kolonos panašiai puošiamos daugelyje Europos kraštų. Čia paminėsiu tik du Lietuvos kaimynus vakaruose. Mozūrų prieangiuose pastebėta „bumbulinių" kolonėlių (su anuletais), o taip pat ir sudėtingesnio profilio tekintų kolonų. Jų spyriai konstruktyvūs, papuošti pjaustiniais, bet ne tokiais smulkiais kaip sparneliai Žemaitijoje. Maždaug tas pats sakytina apie buv. Rytprūsių Varmę, kur, be kitų žinomų ornamentų kolonoms puošti, naudotos ir arkų imitacijos (Dethlefsen, 1911, Taf. 15: Masuren; Taf. 23 ir 24: Oberland).

Kolonų puošybos elementai būna sumaišyti, be sistemos, tad ne visus parinktus pavyzdžius galima vienaip ar kitaip sugrupuoti. Nė ne-

bandžiau klasifikuoti Lietuvos kaimo trobesių kolonų į schemas, tipus ar dar kitaip, kaip kad buvo daroma kitų autorių. Pavyzdžiui, J. Baršauskas atliko didelį darbą, suskirstęs 30 skirtingų kolonėlių (tik prieklėčių) į penkis tipus (Baršauskas, 1960, p. 96). Ne visų žinomų pavidalų kolonos į juos pateko. Kitas autorius gali klasifikuoti kolonas kitaip, kaip kad padarė F. Bielinskis, atrinkęs 60 įvairių kolonų ir jas savaip sugretinęs viename puslapyje (Bielinskis, 1960, p. 74). Turime reikalą su savita meno apraiška, tad bandymai suvesti visa tai į schemas vargu ar turi mokslinį pagrindą ir kažin ar reikalingi. Individuali meistrų kūryba, kad ir išaugusi iš senų tradicijų glaudžioje kaimo bendruomenėje, buvo veikiama skirtingų įtakų iš šalies, ir paliko mums tokią gausią įvairovę, kad bandymai reglamentuoti tą paveldą pasidaro asmeniškų nuomonių dalykai.

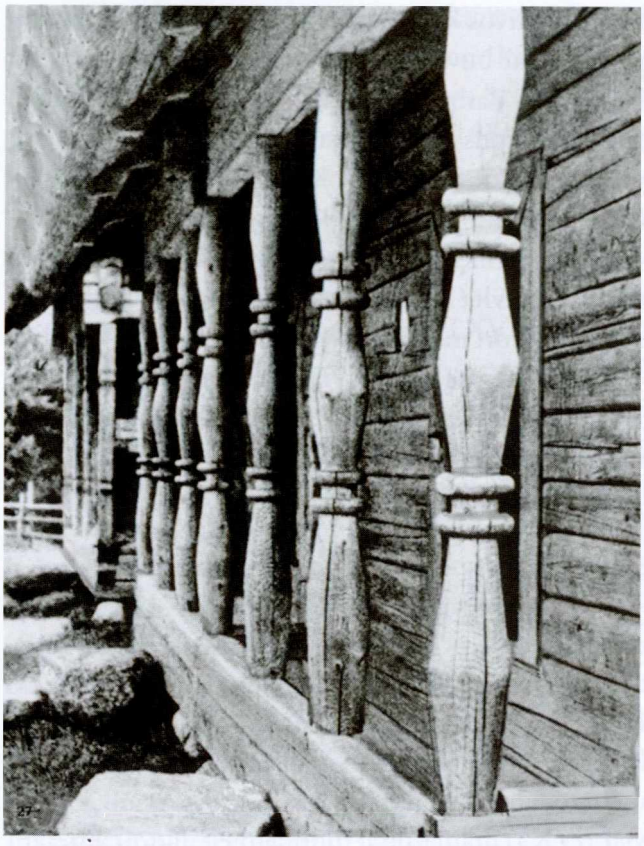

46. Du priesvirniai Miegonių K., Biržų rj. (iš: Vėlyvis, 1977, 27 pav.)

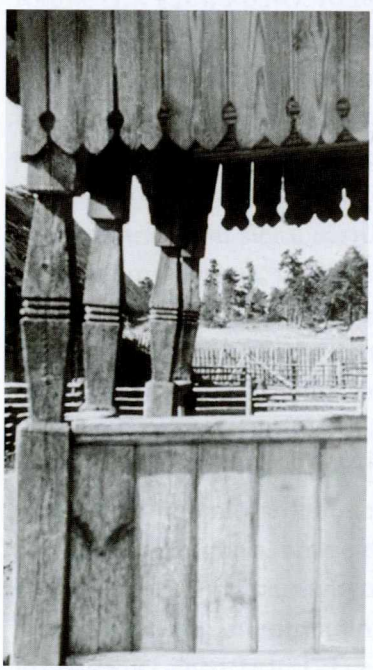

47. Prieangis iš šono Daržininkų k., Eišiškių rj. (1956 m. V. Miliaus fot.)

48. Pirkios prieangis Dargužių k., Eišiškių rj. (1961 m. V. Gobio fot.)

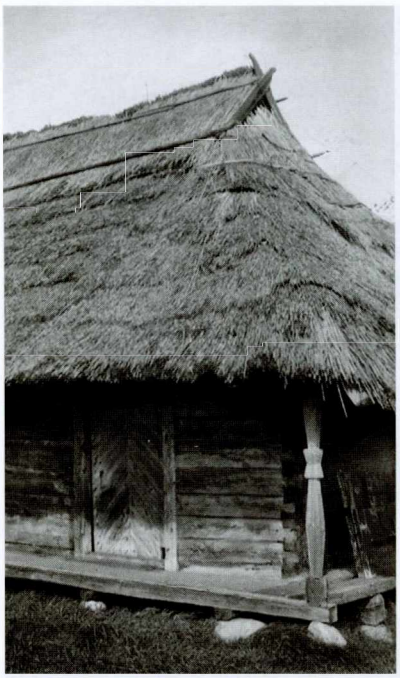

49. Svirnas iš Tėvelių k., Skuodo rj., dabar LBM (1985 m. J. Gimbuto fot.)

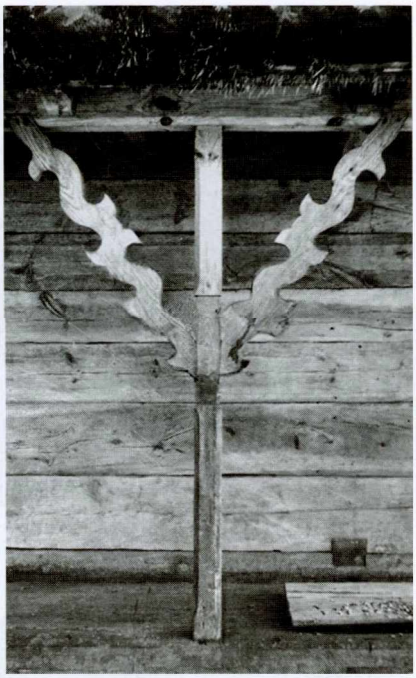

50. Priekliečio kolona su spyriais Kiauleikių k., Kretingos vls. ir aps. (1942 m. J. Gimbuto fot.)

51. Pirkios prieangis Ustukių k., Pasvalio rj. (1967 m. I. Butkevičiaus fot.)

52. Pirkios prieangis Rudesos k., Molėtų vls., Utenos aps. (1940 m. J. Gimbuto fot.)

53. Pirkios prieangis Laumėnų k., Kaišiadorių vls. ir aps. (fot. prieš 1940 m. iš: LLMA I, 1957, 202 pav.)

LVI AUKŠTAITIJOS KOLONOS

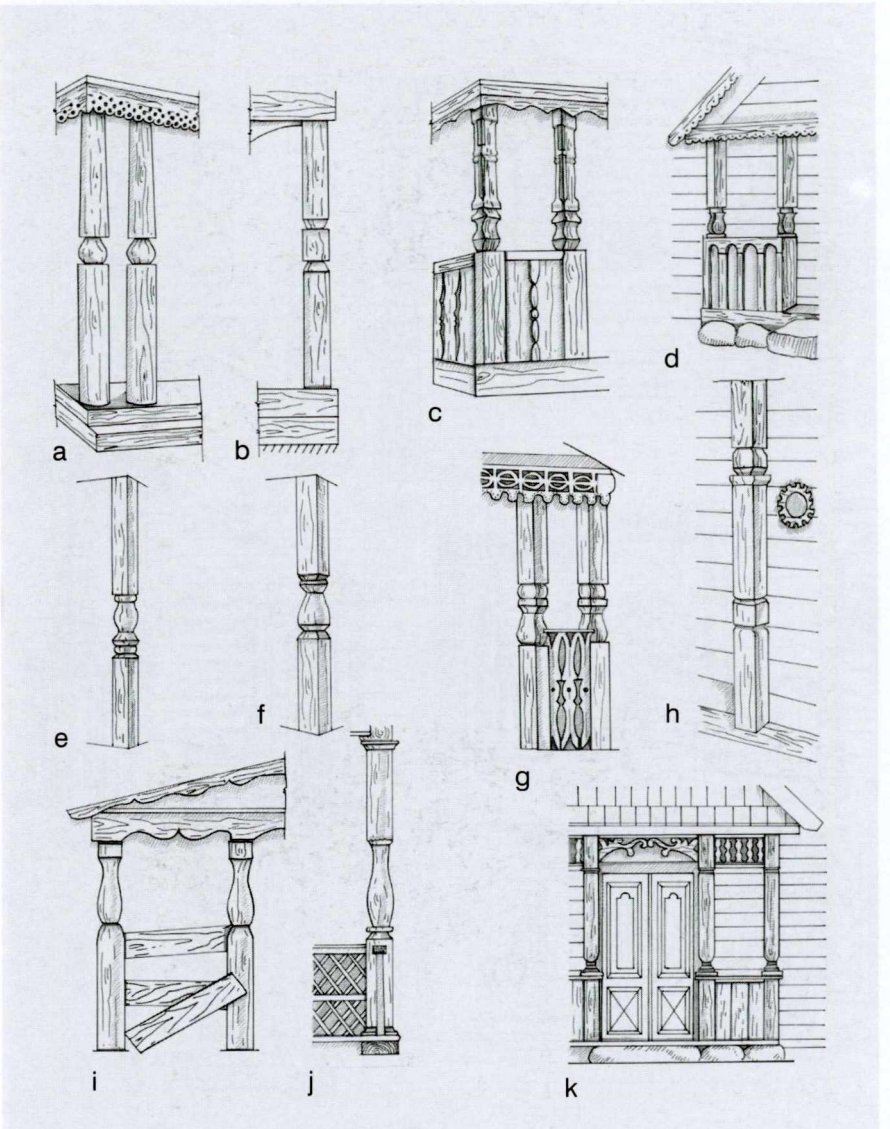

a • prieangio Pratkūnų k., Salako vls., Zarasų aps.;
b • klėties Tasučių k., Pandėlio rj. (iš 1952 m. R. Kazlausko brėž., IEM);
c • prieangio Stripeikių k., Švenčionėlių rj.; kolonų su panašiu puodynės pavidalo anuletu yra Sudeikių mstl., Utenos rj. (a, c iš: LLMA I, 1957, 249, 193 pav.);
d • prieangio Veleikių k., Zarasų rj. (1960 m. Sakalausko pieš., MAE);
e • klėtelės Pačiaunės k., Dusetų vls., Zarasų aps. (iš 1938 m. J. Lingio fot.);
f • prieangio Aštrakalnio k., Zarasų rj. (iš fot.: P. Galaunė, *L'art Lithuanien,* Malmö, 1934, p. 33);
g • prieangio Utenos aps. (iš fot., J. Lingio rink.); kolonų su panašiu anuletu yra Rukšėnų k., Linkmenų vls.;
h • prieklėčio Rytų Lietuvoje (iš fot., IEM);
i • prieangio Šlapščių k., Biržų rj. (pieš. iš IEM);
j • prieangio Padustėlio k., Zarasų rj.;
k • prieangio Lamėsto k., Utenos rj. (j, k iš: LLA I, 1965, 81, 124 pav.)

LVII AUKŠTAITIJOS KOLONOS

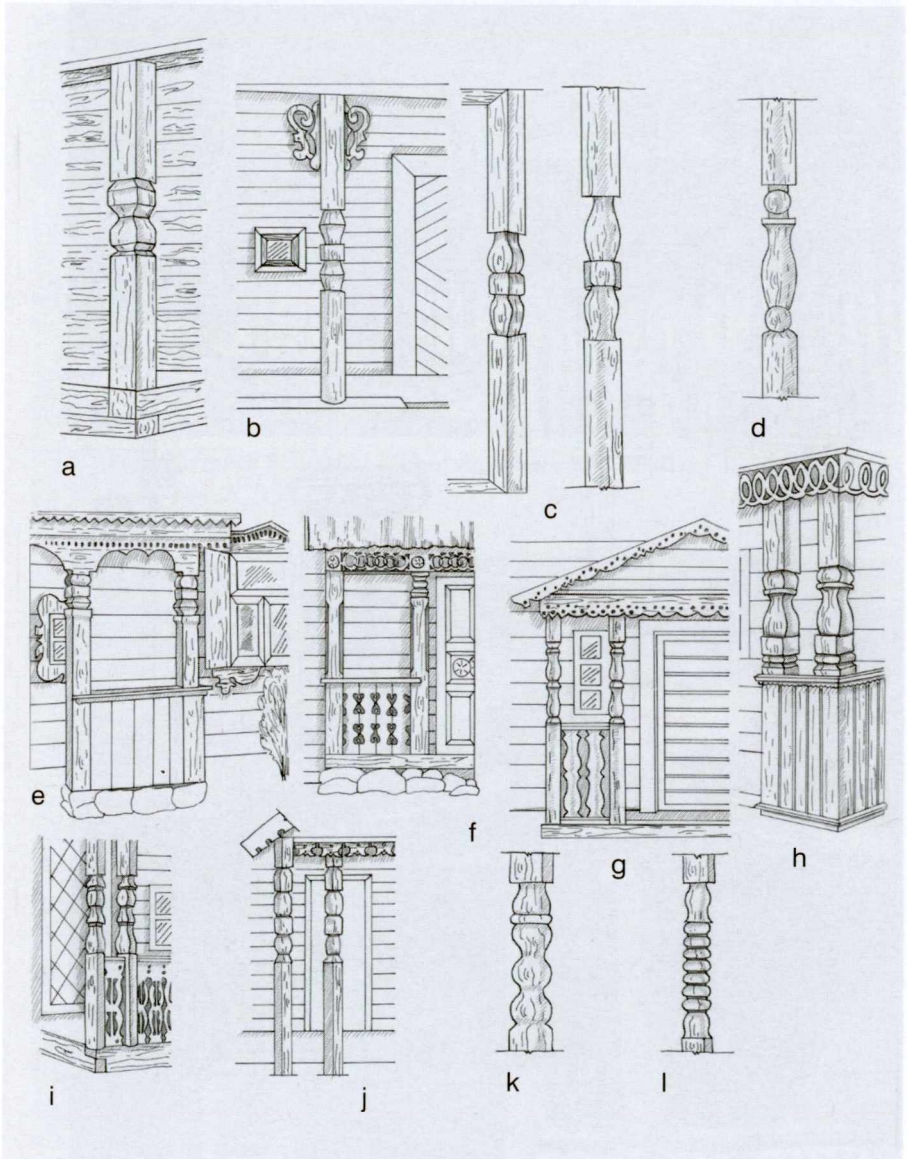

a • prieklėčio Aukštupėnų k., Kupiškio vls.;
b • prieklėčio Pabiržės vls., Biržų aps.;
c • dvi skirtingos prieklėčio kolonos Jurėniškių k., Kupiškio rj. (iš 1970 m. A. Vyšniauskaitės fot., MAE);
d • prieklėčio Gipėnų k., Zarasų rj. (iš 1968 m. I. Butkevičiaus fot., MAE);
e • prieangio Laičių k., Ukmergės rj. (iš fot., IEM);
f • prieangio Ukmergės rj.;
g • prieangio Vandžiogalos mstl., Kauno rj. (f, g iš: LLA I, 1965, 119 pav.);
h • prieangio Rukšėnų k., Linkmenų vls., Utenos aps.;
i • prieangio Kirdeikių k., Linkmenų vls., Utenos aps. (iš fot., IEM);
j • prieangio Liudvinavo k., Vilniaus rj. (a, b, h, j iš: LLMA I, 1957, 428, 443, 225, 230 pav.);
k • prieangio iš Gūrų k., Kupiškio rj., dabar LBM (iš 1985 m. J. Gimbuto fot.);
l • prieklėčio Alančių k., Vadoklių vls., Panevėžio aps. (iš fot., VDKM)

LVIII AUKŠTAITIJOS KOLONOS

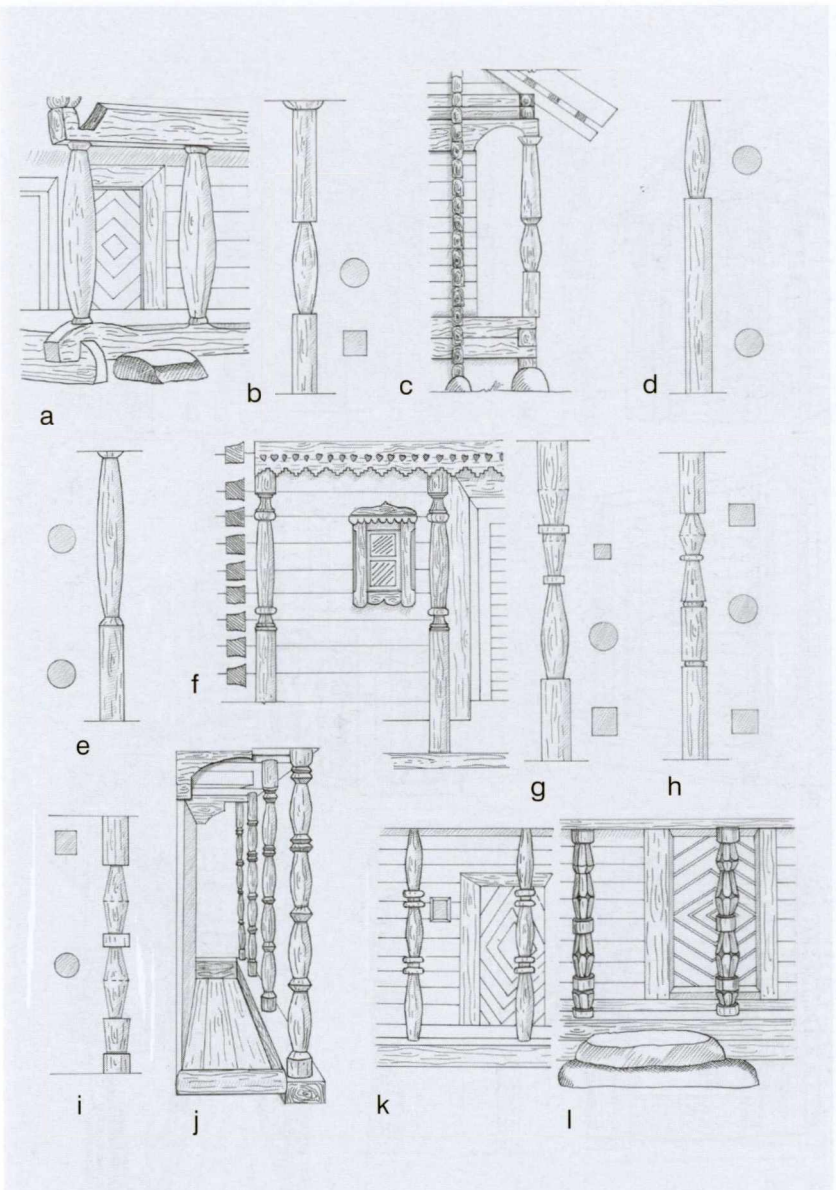

a • kertinio priekl̇ėčio Juodžių k., Grinkiškio vls., Kėdainių aps. (iš: Galaunė, 1930, 23 pieš.);
b • priekl̇ėčio Svidenių k., Kupiškio vls.; tokių pat kolonų yra Paketurių k.;
c • Žaidelių k., Kupiškio rj. (iš: Spelskis, 1955, 116 pav.);
d • klėties Pabiržių k., Krekenavos vls.;
e • prieangio Zabičiūnų k., Zarasų rj.;
f • prieangio Šnieriškių k., Utenos rj. (c, f iš: LLA I, 1965, 56, 50 pav.);
g • priekl̇ėčio Svidenių k. (b, g iš fot.: LLMA I, 1957, 441, 399 pav.);
h • klėties Pabiržių k. (d, h iš fot. prieš 1940 m.: LLMA I, 1957, 388 pav.);
i • klėties Sabališkės k., Švenčionių rj. (iš: LLMA I, 1957, 421 pav.);
j • klėties iš Kreipšių k., Kupiškio rj., dabar LBM;
k • klėties iš Miegonių k., Biržų rj., dabar LBM (j, k iš 1988 m. E. J. Morkūno fot.);
l • klėties Sabališkių k., Ignalinos vls. (1952 m. pieš., IEM)

LIX AUKŠTAITIJOS KOLONOS

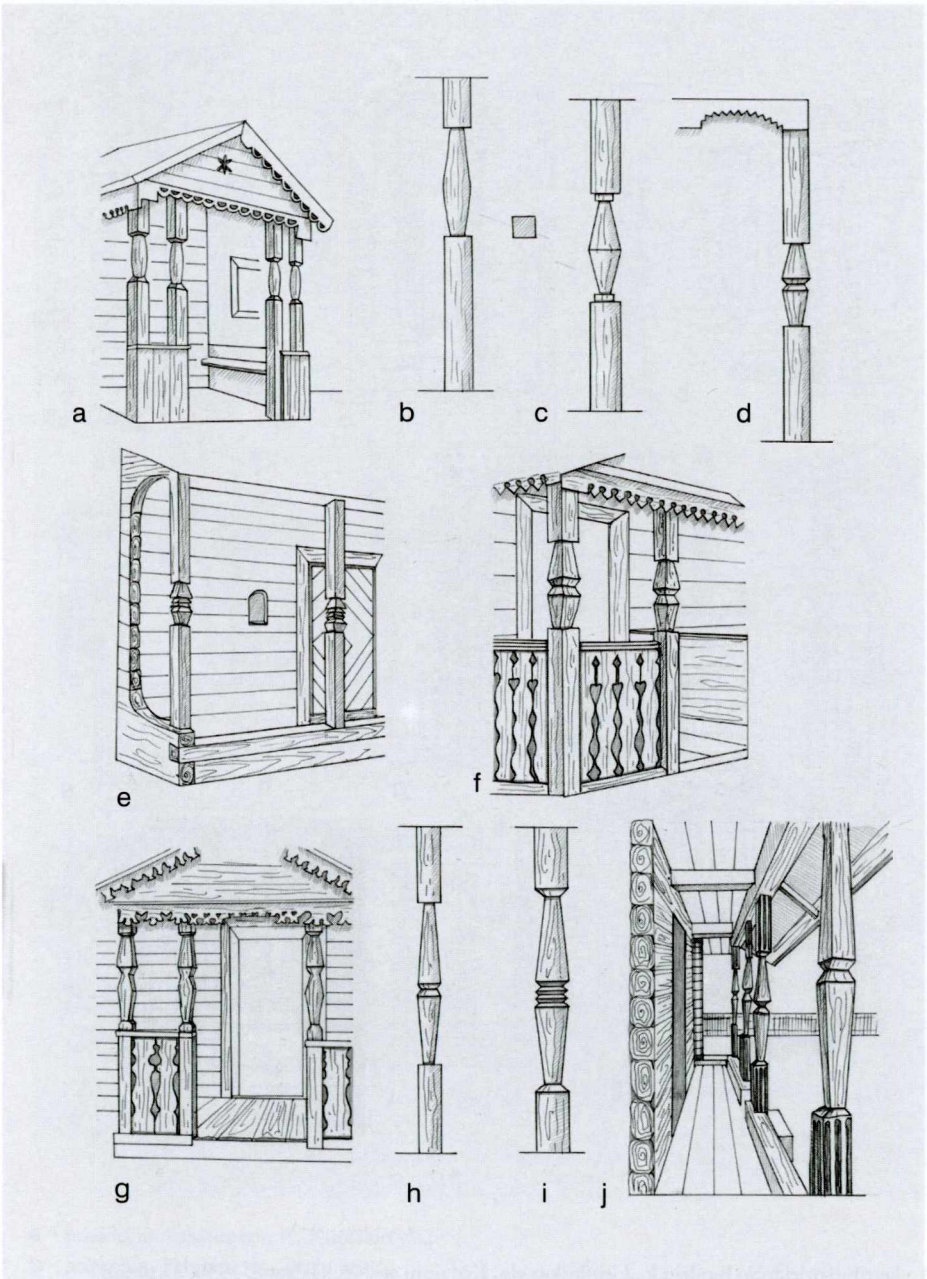

a • prieangio Ripaičių k., Linkmenų vls. (iš 1937 m. fot., VDKM);
b • prieklėčio Aukštupėnų k., Kupiškio vls.;
c • prieklėčio Mikalajūnų k., Širvintų rj. (iš fot.: LLMA II, 1965, 211 pav.);
d • prieklėčio Ramygalos mstl., Panevėžio aps. (iš 1929 m. B. Buračo fot.);
e, i • prieklėčio Svidenių k., Kupiškio vls. (b, i iš fot.: LLMA I, 1957, 401, 420 pav.);
f • prieangio Paskutiškių k., Kauno rj.;
g • prieangio Jonavos rj. (e, f, g iš fot.: LLMA I, 1957, 396, 218, 206 pav.);
h • klėties iš Kamėnų k., Kėdainių rj., dabar LBM (iš 1988 m. E. J. Morkūno fot.);
j • prieklėčio Smilgių k., Kupiškio vls. (iš fot.: LLMA I, 1957, 425 pav.)

LX AUKŠTAITIJOS KOLONOS

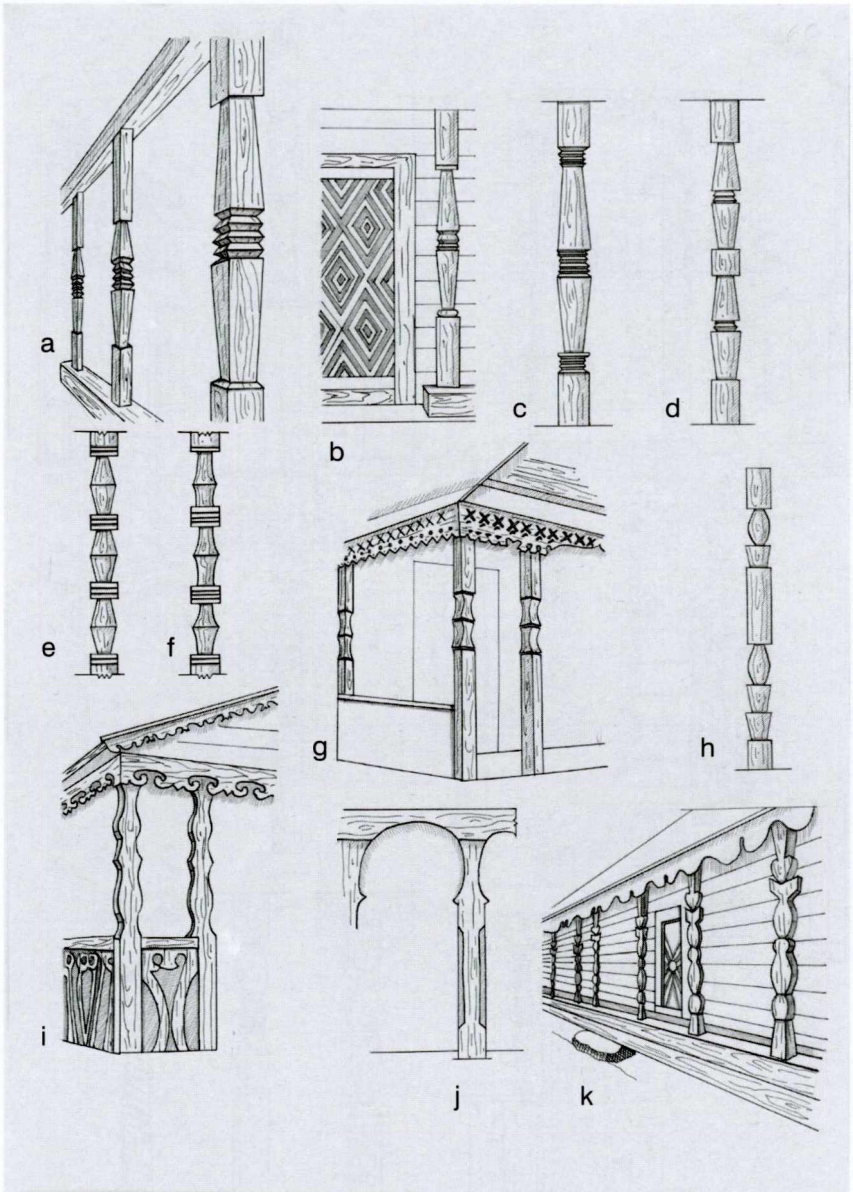

a • prieklėčio Smilgių k., Kupiškio vls.; tokių pat kolonų su trimis skersiniais viduryje yra Pasuosių k., Kupiškio vls.;
b • prieklėčio Bygailių k., Panevėžio rj. (iš 1970 m. A. Vyšniauskaitės fot.);
c • prieklėčio Svidenių k., Kupiškio rj. (iš fot.: Dulaitienė, 1958);
d • Salamiesčio mstl., Kupiškio rj. (iš 1988 m. J. Gimbuto fot.);
e • prieklėčio Svidenių k. (iš 1974 m. I. Butkevičiaus fot., MAE);
f • prieklėčio Svidenių k.;
g • prieangio Žeimių apyl., Kėdainių aps. (iš fot. prieš 1940 m., VDKM);
h • klėties Anykščiuose (iš fot. prieš 1940 m., J. Lingio rink.);
i • prieangio Dimšių k., Gruzdžių vls.;
j • prieklėčio iš Kenelių k., Pasvalio rj., dabar LBM (iš 1988 m. E. J. Morkūno fot.);
k • Miliūnų k., Pandėlio apyl. (a, f, i, k iš fot.: LLMA I, 1957, 427, 410, 211, 435 pav.)

LXI DZŪKIJOS KOLONOS

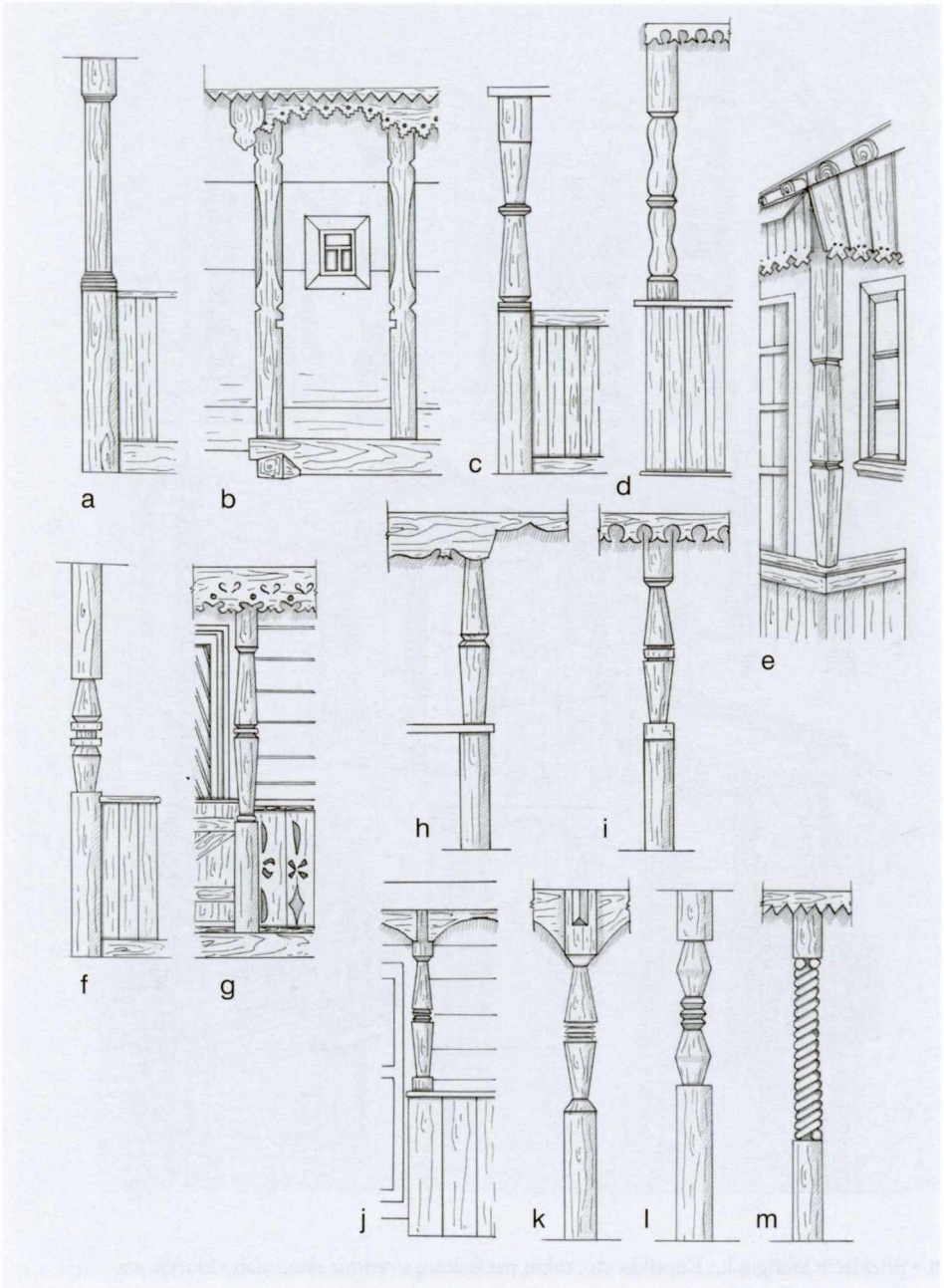

a, c, d, f • Eišiškių apyl. (1950 m. pieš., IEM);
b • Maciučių k., Valkininkų rj.;
e • Deksnių k. (prie Valkininkų mstl.; iš 1991 m. J. Gimbuto fot.);
g • S. Latvio piekios Lieponių k., Eišiškių rj.;
h, i • prieangių Čižiūnų k., Eišiškių rj. (iš fot.: LLMA I, 1957, 198, 192 pav.);
j • J. Radėno pirkios Lieponių k. (b, g, h – 1957 m. V. Stausko pieš., MAE);
k • Žuklijų k., Onuškio vls. (iš fot. prieš 1940 m. iš: LLMA I, 1957, 243 pav.);
l • Naniškių k., Šalčininkų rj. (iš 1962 m. I. Butkevičiaus fot.);
m • Kuklių k., Varėnos rj. (iš: LLA I, 1965, 88 pav.)

LXII ŽEMAITIJOS KOLONOS

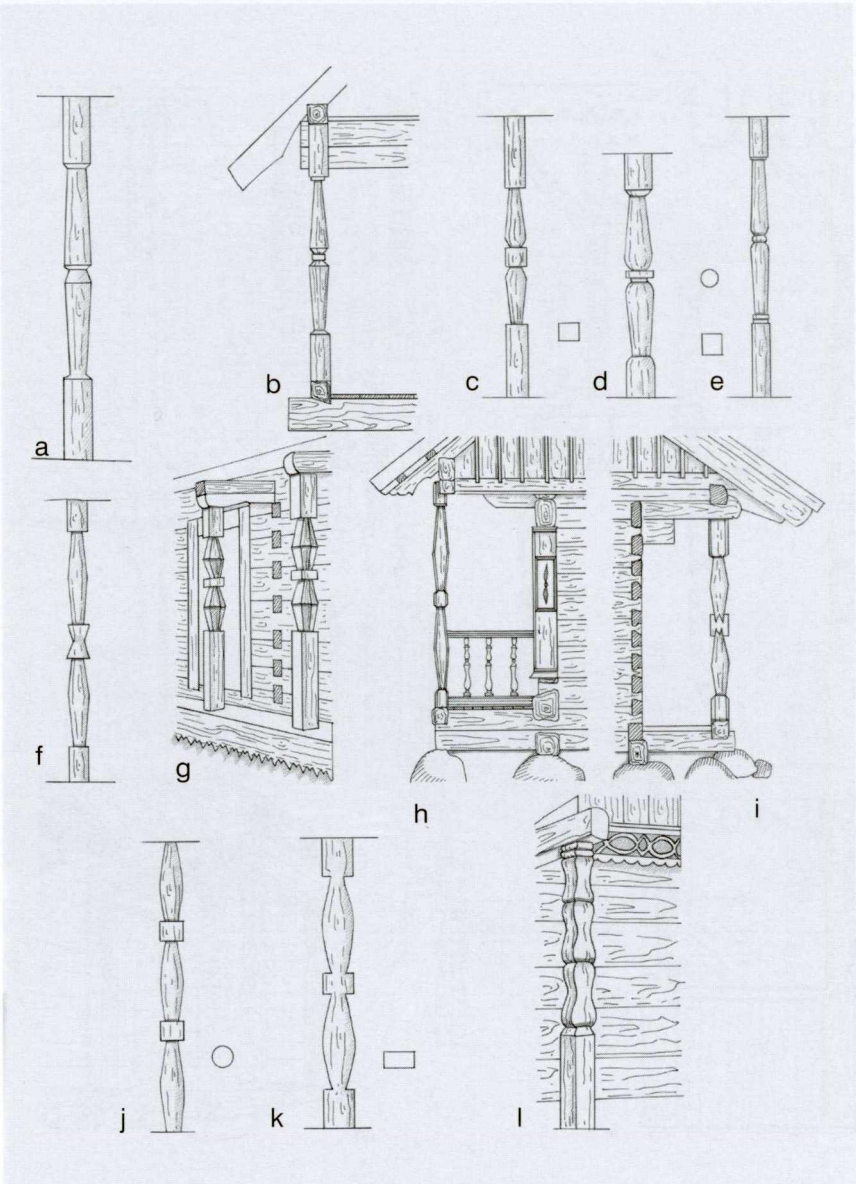

a • Auksūdžio k., Kretingos rj. (iš 1969 m. I. Butkevičiaus fot., MAE);
b • klėties, pastatytos 1740 m. Tauzų k., Skuodo rj. (iš: Jablonskis, 1967, p. 133);
c • Bliudrakių k., Kretingos rj. (iš 1936 m. I. Končiaus fot.);
d • iš Kirkšių k., Kretingos rj., dabar LBM (iš 1988 m. E. J. Morkūno fot.);
e • Daukšių k., Skuodo rj.;
f • iš Tėvelių k., Skuodo rj., dabar LBM;
g • iš Maloniškių k., Kretingos rj., dabar LBM (f, g iš 1985 m. J. Gimbuto fot.);
h • P. Vasario klėties Igarių k., Skuodo rj.;
i • P. Jankaus klėties Igarių k. (h, i iš: Baršauskas, 1960, 40, 41 pav.);
j • Kretingsodžio k., Kretingos vls. (iš fot. prieš 1940 m., VDKM);
k • Daubėnų k., Darbėnų vls. (e, k iš fot.: LLMA I, 1957, 49, 358 pav.);
l • Padvarių k., Kretingos aps. (iš 1936 m. I. Končiaus fot.)

LXIII MAŽOSIOS LIETUVOS KOLONOS

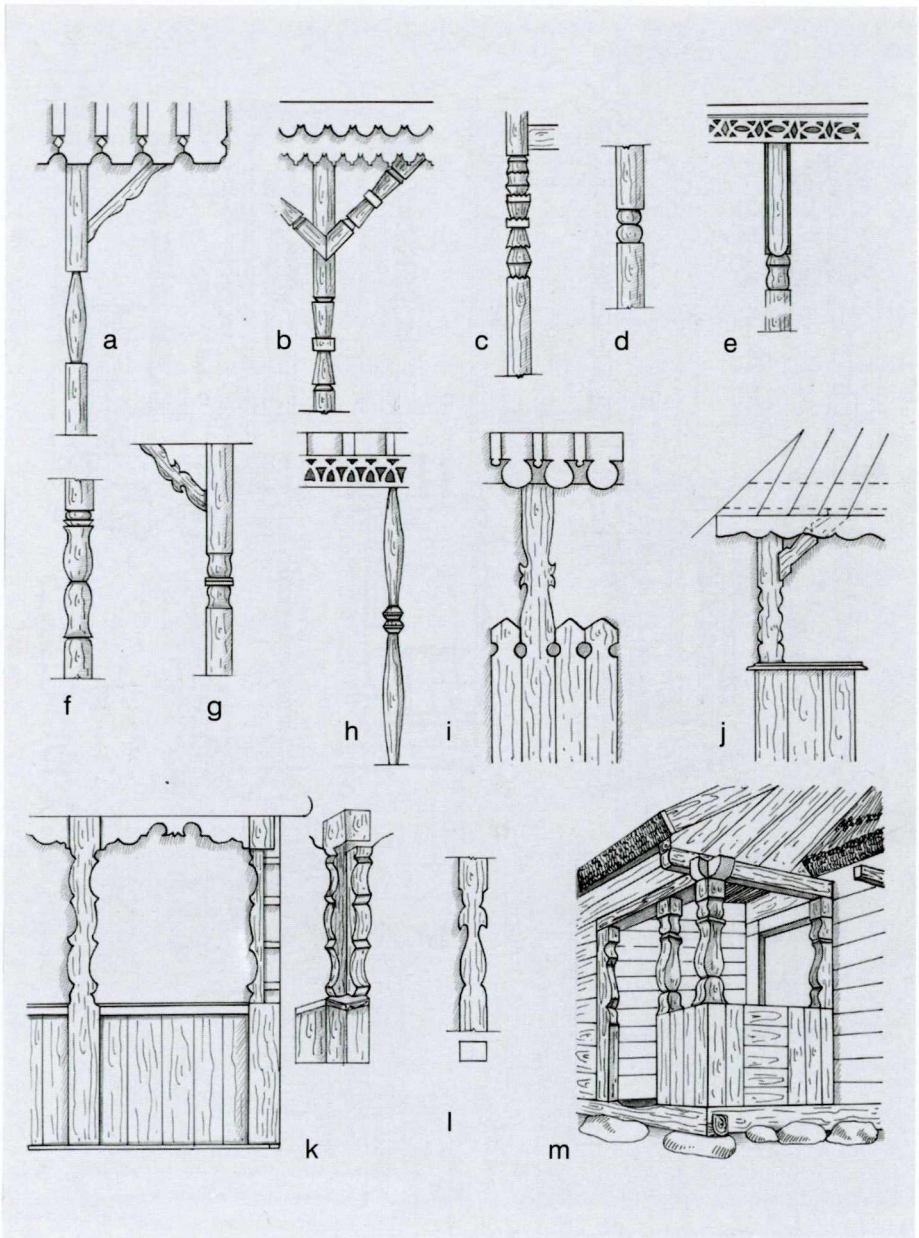

a, d, e, g, h • prieklėčių Karklininkų k., Klaipėdos aps.;
b • prieklėčio Baičių k., Šilutės aps.;
c • prieklėčio Lankupių k., Klaipėdos aps.;
f • prieklėčio Bajorų k., Klaipėdos aps.;
i • prieklėčio Šaukių k., Klaipėdos aps.;
j • prieklėčio Suvėnų k., Šilutės aps.;
k • Liepkojo gyv. namo prieangio Gilijos k., Labguvos aps.;
l • Tovės k., Pakalnės aps.;
m • 1806 m. pastatyto namo prieangis Labguvos aps. (tarp Lapynų ir Įsės kaimų; f, m iš: Boetticher, 1898, kiti iš: Dethlefsen, 1911, Taf. 4)

LXIV MAŽOSIOS LIETUVOS KOLONOS

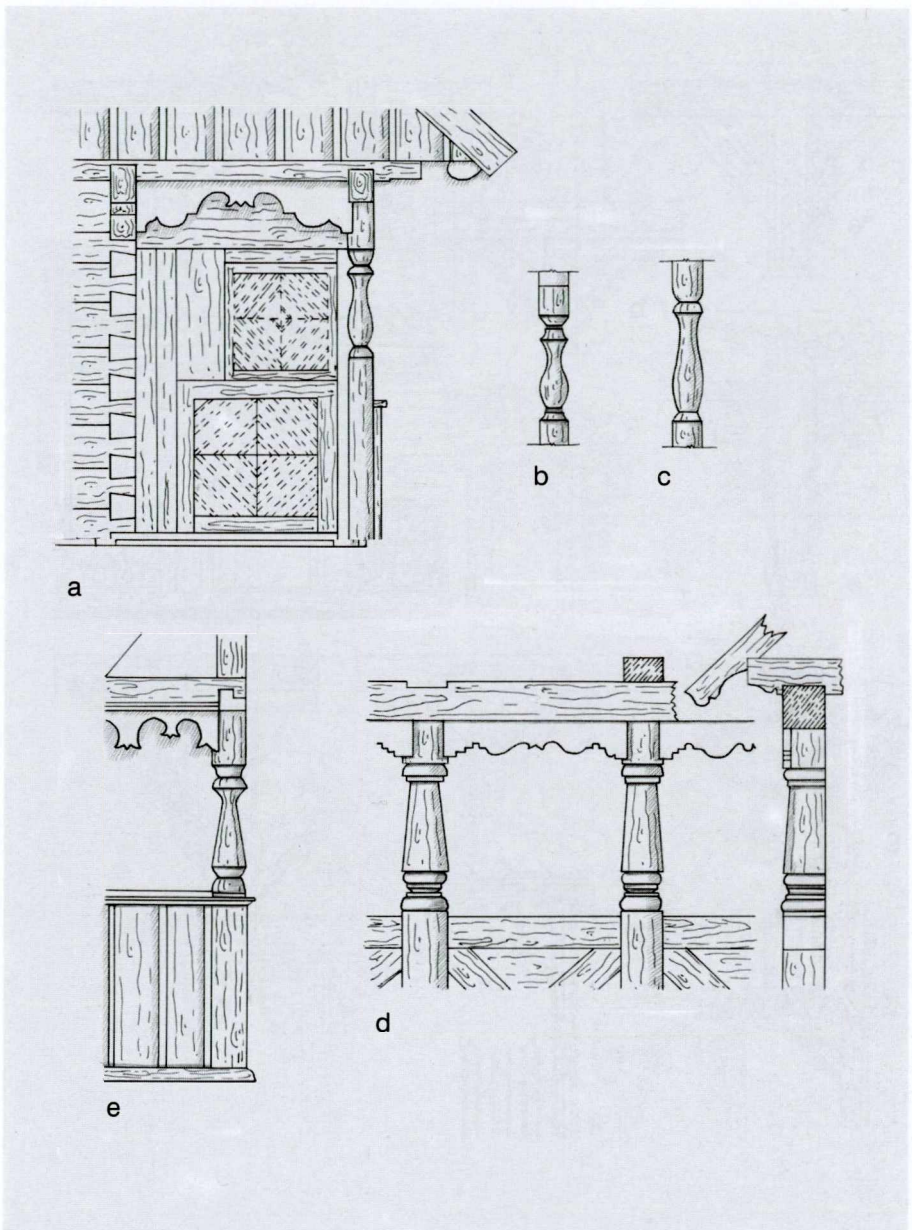

a • Liepkojo gyv. namo kampinis prieangis Gilijos k., Labguvos aps.;
b, c • Liepkojo gyv. namo prieangių kolonos;
d • smuklės prieangio dalis Sadwetscheno k., Gumbinės aps.;
e • ūkininko F. Landsbergerio gyv. namo prieangio dalis Nemunyno k., Labguvos aps. (a, b, c, e iš: Dethlefsen, 1911, Taf. 8, d iš t. p., Taf. 1)

LXV KOLONŲ SPYRIAI

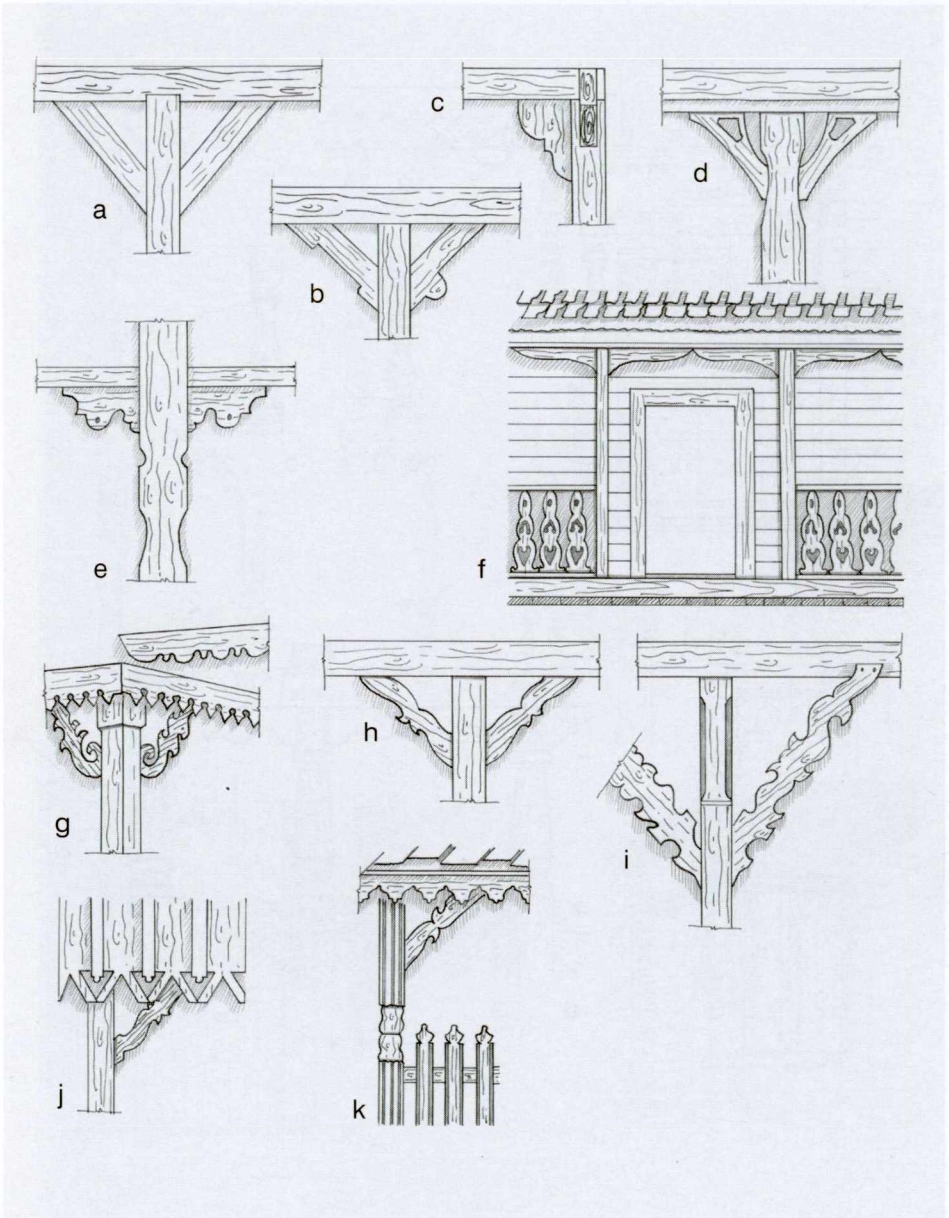

a • svirno, pastatyto 1926 m. Marcinkonių k., Varėnos rj., dabar LBM;
b • klėties Mažučių k., Gumbinės aps. (iš: Dethlefsen, 1911, Abb. 16);
c • klėties, pastatytos XVIII a. pab. Nausėdų k., Kretingos rj., dabar LBM (a, c iš 1988 m. E. J. Morkūno fot.);
d • pirkios prieangio Rudesos k., Molėtų rj. (iš 1940 m. J. Gimbuto fot.);
e • vilos prieangio Palangoje (iš fot.: *Mokslas ir gyvenimas*, 1990, nr. 5);
f • svirno Steigvilių k., Linkuvos rj.;
g • pirkios prieangio Berčiūnų k., Panevėžio rj. (f, g iš fot.: LLMA I, 1957, 433, 217 pav.);
h • klėties Pievėnų k., Mažeikių rj. (iš fot.: LLA II, 1968, 106–3 pav.);
i • klėties Kiauleikių k., Kretingos vls. (iš 1942 m. J. Gimbuto fot.);
j, k • klėties Karklininkų k., Klaipėdos aps. (iš: Dethlefsen, 1911, Taf. 4)

LXVI KOLONŲ SPARNELIAI

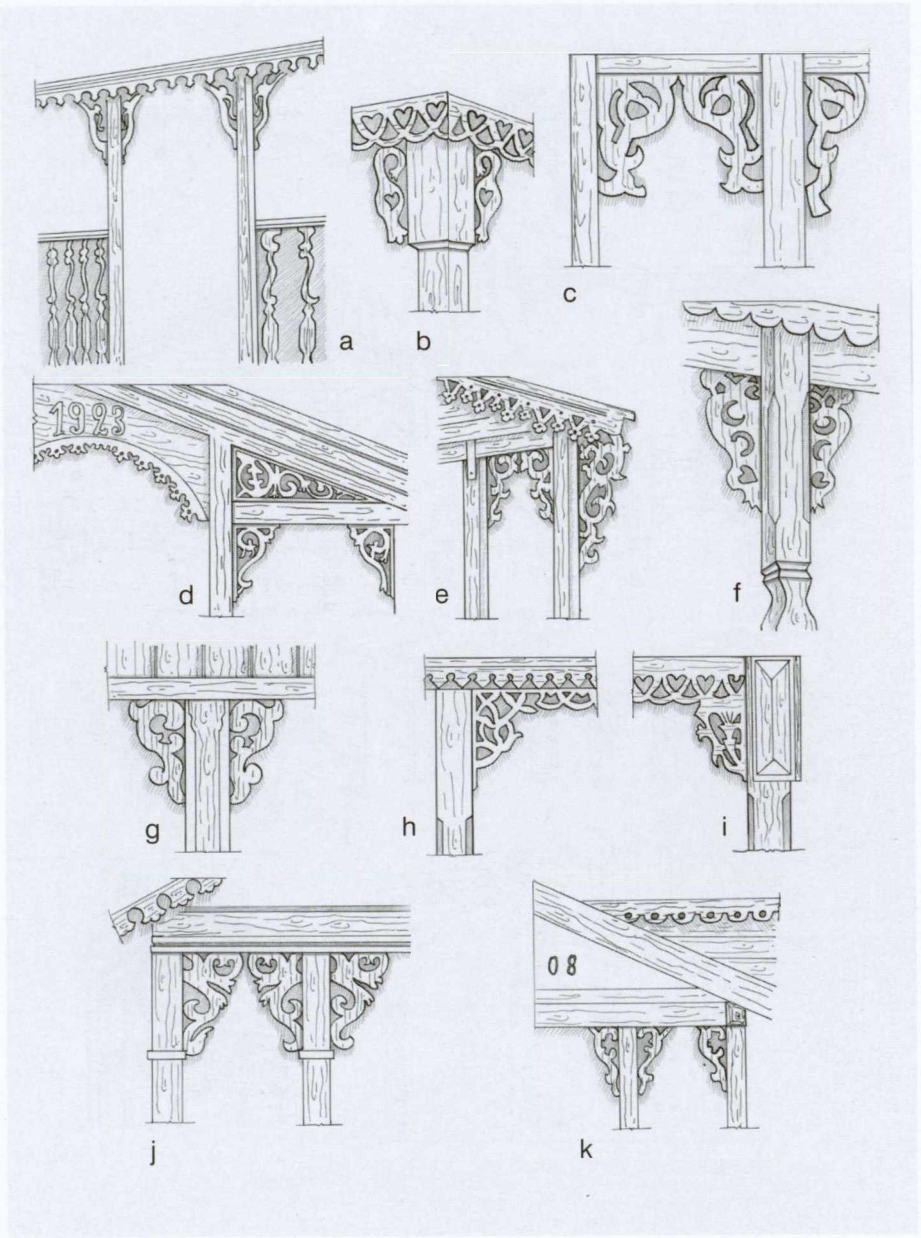

a • svirno Prienuose (iš 1956 m. B. Buračo fot.);
b • prieangio Gruožninkų k., Onuškio vls. (iš fot. prieš 1938 m.: LLMA I, 1957, 337 pav.);
c • prieangio Auksūdžio k., Darbėnų vls. (iš 1938 m. fot.: LLMA I, 1957, 212 pav.);
d • prieangio Palangoje, Dariaus ir Girėno g. 35 (iš 1988 m. J. Gimbuto fot.);
e • prieangio Šinkūnų k., Ukmergės rj. (iš 1967 m. I. Butkevičiaus fot.);
f • svirno Beržynės k., Utenos rj. (iš: Baršauskas, 1956, 80 pav.);
g • prieangio Lukšių k., Šakių rj. (1955 m. Stanevičiaus pieš., MAE);
h • prieangio Lipniūnų k., Varėnos rj.;
i • prieangio Užuguosčio k., Prienų rj. (h, i iš: LLA I, 1965, 126, 125 pav.);
j • prieangio Notėnų k., Platelių vls. (iš: LLMA I, 1957, 235 pav.);
k • prieangio Pavasijų k., Šakių rj. (iš 1966 m. I. Butkevičiaus fot.)

LXVII ARKUTĖS TARP KOLONŲ

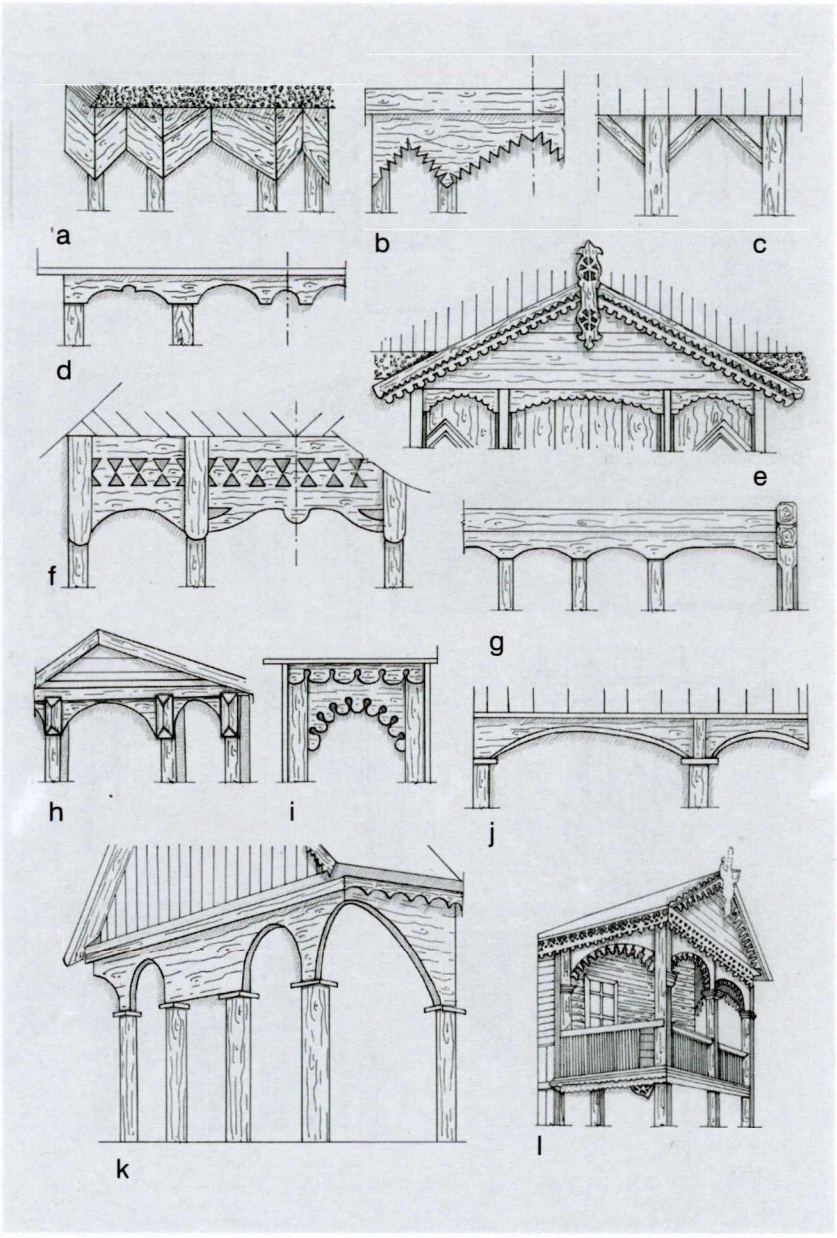

a, b • prieangio, pastatyto 1916 m. Gėliūnų k., Gervėčių par. (iš 1951 m. V. Miliaus fot.);
c • prieangio Juodkrantėje (iš 1962 m. K. Čerbulėno fot.);
d • priesvirnio Dvariškių k., Ramygalos rj. (iš: Baršauskas, 1960);
e • prieangio Beržoro k., Platelių apyl. (iš: LLA I, 1965, 120 pav.);
f • prieangio su paplatintu frizu Gerviškių k., Eišiškių rj. (iš fot.: Butkevičius, 1967);
g • prieklėčio Lekėčių k., Šakių aps. (iš 1943 m. J. Gimbuto fot.);
h • prieangio Skamaičiukų k., Radviliškio rj. (iš 1967 m. I. Butkevičiaus fot.);
i • prieangio Šlapučių k., Ariogalos rj. (iš 1955 m. I. Butkevičiaus fot.);
j • prieangio Žemaitiškių k., Panevėžio rj. (iš 1967 m. I. Butkevičiaus fot.);
k • didelės pirkios, vad. rūmo, prieangio Aukštaitijoje (iš fot., J. Lingio rink.);
l • dviejų aukštų prieangio Kaune, Jonavos g. (iš 1937 m. J. Gimbuto fot.)

Prieangių, balkonų ir prieklėčių baliustradas čia vadinu tvorelėmis. Darželiai ir kiemai aptveriami tvoromis. Šiokia tokia vardų maišatis, bet tuo tarpu neturime geresnio lietuviško vardo. Kita vertus, trobesių tvorelės būna ir uždaros, kaip sienelės, be baliustrų – profiliuotų stulpelių, tai ir baliustrados vardas čia ne visada tinka. Baliustrados architektūroje pradėtos naudoti senovėje, o plačiau paplito renesanso ir baroko laikais. Tada, daug kur ir dabar populiarios baliustros yra lieknos vazos arba dviejų priešpriešiais sujungtų vazų pavidalo. Šitaip nutekintų baliustrų yra ir Lietuvoje.

Iš turimų tvorelių iliustracijų 123 yra prieangių ir 32 – prieklėčių. Iš knygon sudėtų 83 tvorelių pavyzdžių apie ketvirtadalis yra prieklėčių arba svirnų balkonų (antrojo aukšto). Prieklėčiai dažnai paliekami be tvorelių, tik svirnų balkonai visada aptveriami (54 pav.). Gyvenamieji namai retai kada turi balkonus antrajame aukšte. Tais atvejais jie aptveriami ir papuošiami (55, 56 pav.).

Pagal konstrukciją ir pavidalą tvoreles galima skirti į dvi grupes: uždaros sienelės ir atviros lentų arba baliustrų tvorelės. Uždarųjų lentelės yra stačios, rečiau – gulsčios tarp kolonų. Jos kukliai puošiamos karnizu su lankeliais arba įsprūdomis panašiai kaip langinės. Pasitaiko raižytų ar dažytų ornamentų lygiame paviršiuje. Atvirųjų tvorelių baliustros būna profiliuotos lentelės, kartais ir su kiaurapjūviu ornamentu, arba apskriti tekinti stulpeliai barokui būdingo profilio. Pastarųjų kaimuose reta, daugiau dvareliuose ir miesteliuose. Pasitaiko ir tinklelio ar pinučių formos tvorelių (LXXII f, g pav.).

Neturint pakankamai pavyzdžių iš kiekvienos etnografinės srities, bus patogiau panagrinėti visą Lietuvą kartu. Palyginę įvairių sričių tvoreles, matome, kad visur esama panašių ar net tokių pačių ornamentų, dažniau augalinių, rečiau geometrinių motyvų. Sudėtingesnės technikos kiaurapjūviai ornamentai kaimuose rečiau teužtinkami, tačiau ir jų yra visur (Aukštaitijoje – LXVIII e, k, LXIX j pav., Dzūkijoje – LXX l, LXXI f, g, h pav., Žemaitijoje – LXXII e pav., Mažojoje Lietuvoje – LXXIII e pav.). Populiariausia technika yra kontūrinė, kada atskiros lentelės išpjaustinėjamos tik iš kraštų. Simetriškai suglausti tokie elementai sudaro kiaurapjūvio įspūdį, kaip matyti iš daugumos paveikslų.

Reikšmingas yra vienintelis turimas pavyzdys iš XVIII a. pabaigos (LXXI j pav.) – architekto Lauryno Stuokos-Gucevičiaus suprojektuota klasicistinio stiliaus tvorelė dvaro pastato antrojo aukšto balkonams. Toks augalinis ornamentas daug kur pasikartoja ir kaimuose. Nesiimu spėlioti, kas ką galėjo nusižiūrėti. Gausiai išpjaustinėtas tvoreles su ornamentų kiaurymėmis Juozas Baršauskas vadina ažūrine tvorele (Baršauskas, 1956, p. 53). Itin gausiai ažūriniu pjaustiniu papuoštos balkono tvorelės fotografiją išsaugojo senasis *Krivulės* žurnalas (Kaunas, 1924, nr. 11, p. 21). Ten rašoma, kad tos pirkios puošyba – tai žinomo kryždirbio Vinco Svirskio darbas. Nuotraukoje matome daugybę medinių skulptūrų, sudėtų balkone prie tvorelės (46 pav.). Gal tik skulptūros – žmonių ir gyvulių – išdrožtos Vinco Svirskio, o ažūrinė tvorelė galėjo būti pirkios savininko Petro Vaitkevičiaus darbo, nes ir jis yra buvęs geras meistras. Tos pirkios antlangės taip pat puošnios, su voliutiniais ornamentais, kokius matome ir balkono tvorelėje. Universalūs voliutos, arba S formos ornamentai yra naudojami metalinėse baliustradose Anglijoje maždaug nuo 1800 metų. Jie buvo populiarūs senovės Egipte ir vėlesnėse kultūrose (Racinet, 1988, p. 24).

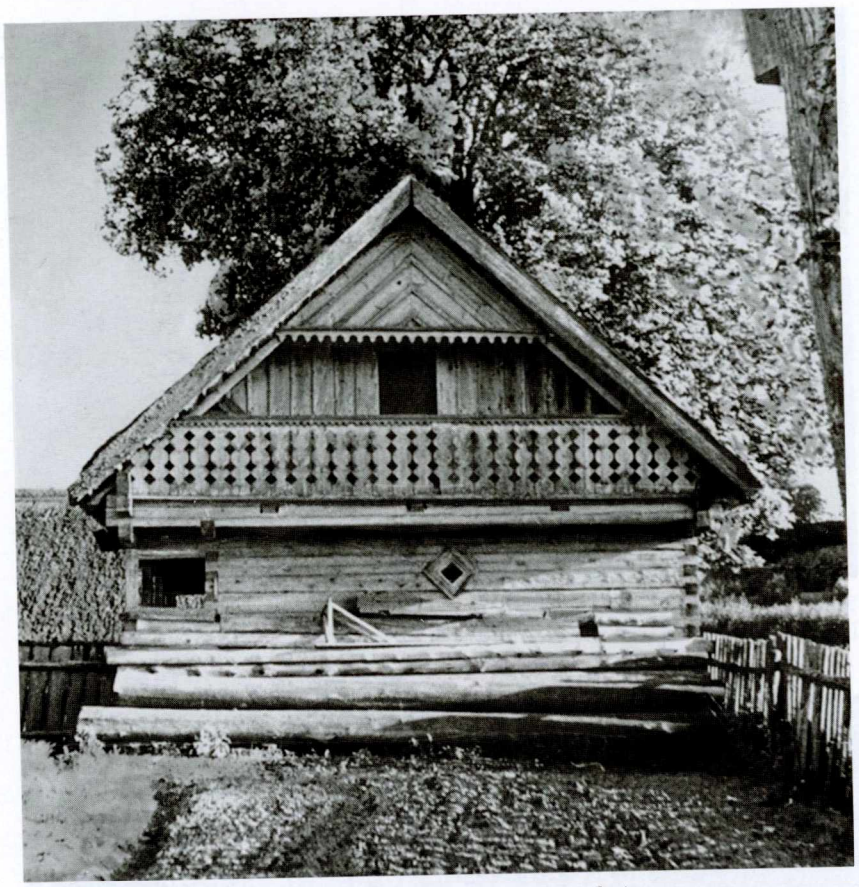

54. Klėtis Pakalniškių k., Kauno rj. (1953 m. I. Butkevičiaus fot.)

55. Pirkia su balkonu Jogvilų k., Pabaisko vls., Ukmergės aps. (fot. prieš 1940 m. iš: LLMA I, 1957, 136 pav.)

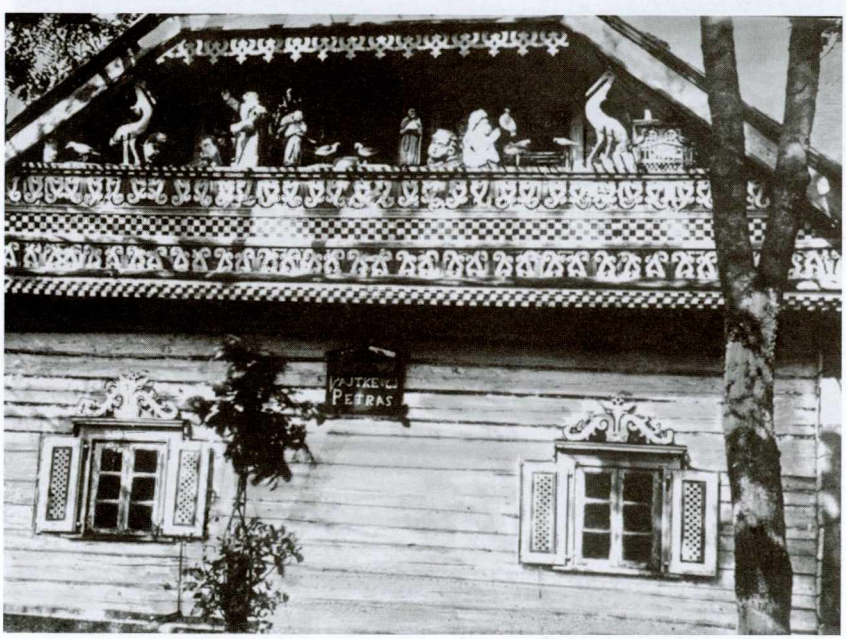

56. Pirkia su ornamentuotu balkonu Pakruostės k., Surviliškio vls., Kėdainių aps. (B. Mikštavičiaus fot. iš: *Krivulė*, 1924, nr. 11, p. 21; A. Miškinio rink.)

LXVIII AUKŠTAITIJOS TVORELĖS

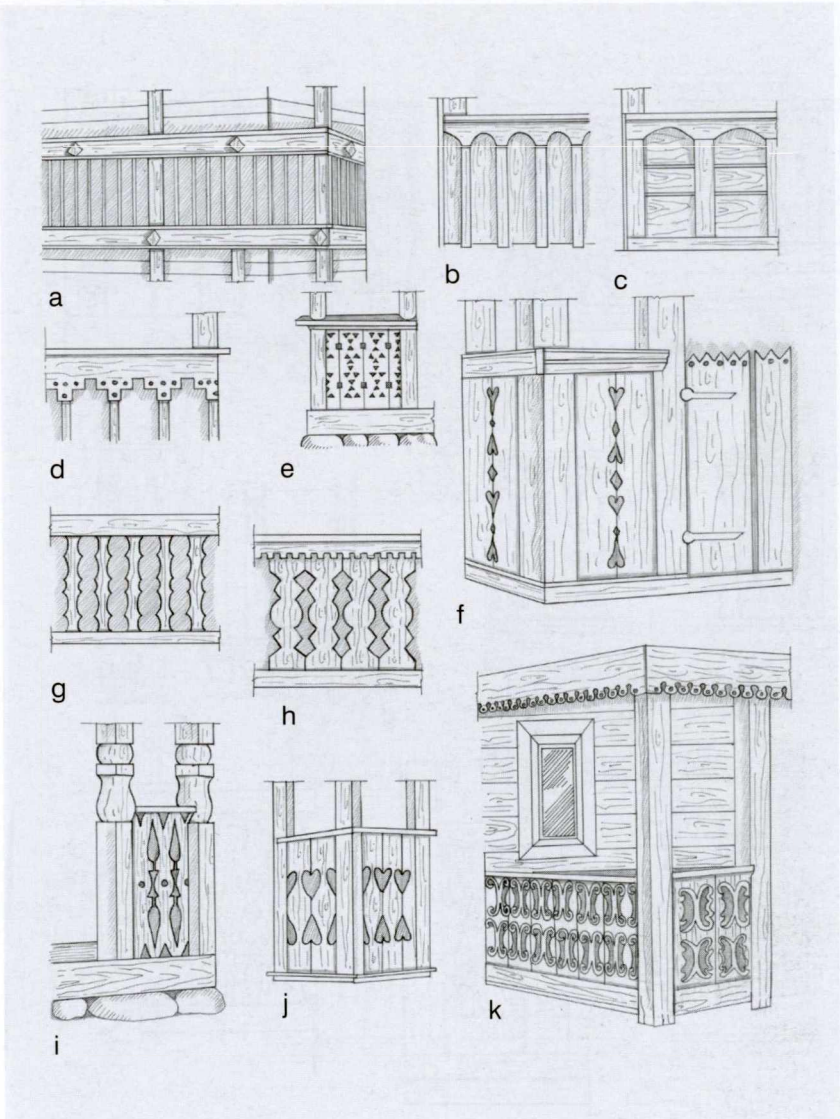

a • Grybų dv. svirno pirmo ir antro aukšto; pastatytas XIX a. antrojoje pusėje Švenčionių rj., dabar LBM (iš 1988 m. E. J. Morkūno fot.);
b • prieangio Tauručių k., Pandėlio rj.;
c • prieangio Rudesos k., Molėtų rj. (iš 1940 m. J. Gimbuto fot.);
d • prieangio Šiaulių k., Anykščių rj. (1960 m. Sakalausko pieš., MAE);
e • prieangio Varžų k., Ukmergės rj. (iš 1944 m. J. Būgos fot.);
f • prieangio Turžėnų vls., Jonavos rj. (iš fot. prieš 1939 m., VDKM);
g • priekl ėčio (pirmo aukšto ir balkono) Diržų k., Linkuvos rj. (b, g iš fot.: LLMA I, 1957, 197, 387 pav.);
h • priekl ėčio (pirmo aukšto ir balkono) Pakalniškių k., Kauno rj. (Suvalkijos dalis; 1953 m. I. Butkevičiaus fot.);
i • prieangio Zarasų aps. (iš 1938 m. J. Lingio fot.);
j • prieangio Stasiūnų k., Kuktiškių vls. (iš 1937 m. fot., VDKM);
k • prieangio Skrebiškių k., Papilio vls. (iš fot. prieš. 1940 m.: LLMA I, 1957, 222 pav.)

LXIX AUKŠTAITIJOS TVORELĖS

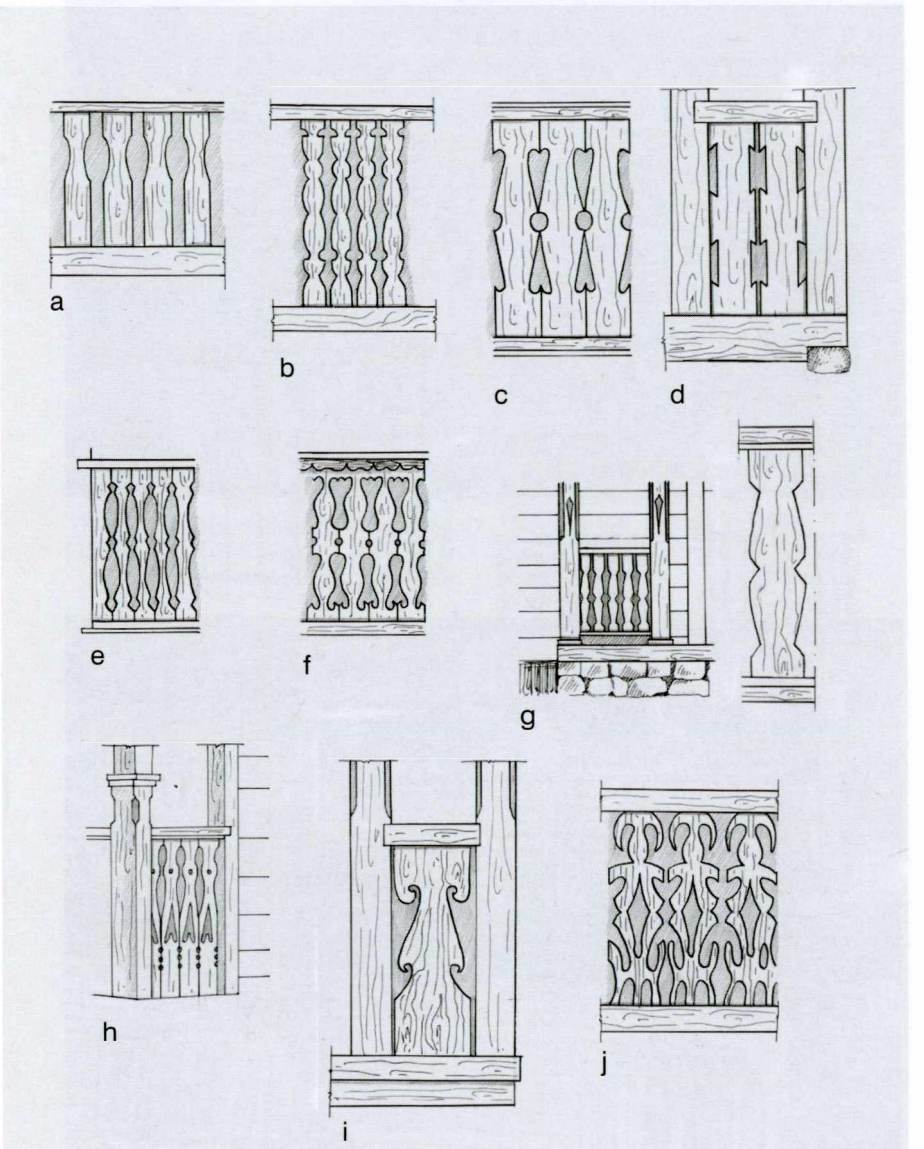

a • prieklėčio balkono Švenčionių rj. (iš fot.: Baršauskas, 1956, p. 58);
b • prieklėčio balkono Dubingių mstl. (1911 m. A. Jaroševičiaus pieš.);
c • prieangio Antalamėstės k., Utenos rj. (iš: LLA I, 1965, 127 pav.);
d • prieangio Utenos aps. (iš fot.: Rūkštelė, 1929);
e • prieangio Narbutiškių k., Vilniaus rj. (1989 m. A. Butvilos pieš., MAE);
f • prieangio Svėdasų mstl. (1960 m. A. Svilainio pieš., MAE);
g • prieangio Anykščių apyl. (iš: Spelskis, 1955, 117 pav.);
h • prieangio Berčiūnų k., Panevėžio rj.;
i • prieangio Geidžiūnų k., Biržų rj. (iš 1934 m. fot., VDKM);
j • prieklėčio balkono Pabiržių k., Krekenavos vls. (h, j iš fot. prieš 1940 m., VDKM)

LXX DZŪKIJOS TVORELĖS

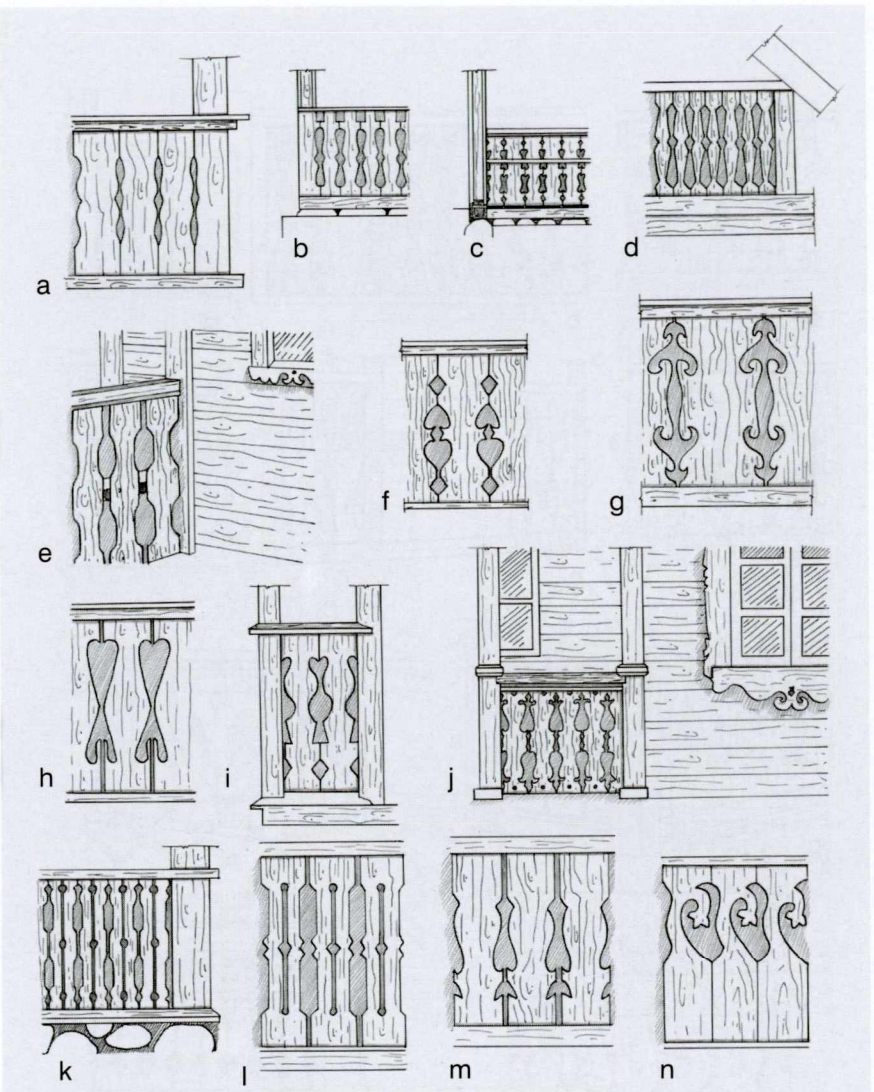

a • prieangio Eišiškių apyl. (pieš. iš IEM);
b • prieangio Užukalnių k., Alytaus rj.;
c • prieangio Stakliškių k., Prienų rj.;
d • 1926 m. pastatyto svirno balkono iš Marcinkonių k., Varėnos rj., dabar LBM (iš 1988 m. E. J. Morkūno fot.);
e • prieangio Dublakonių k., Kaišiadorių rj. (iš: Baršauskas, 1956, 113 pav.);
f • prieangio Gerviškių k., Šalčininkų rj.;
g • prieangio Milkūnų k., Šalčininkų rj.;
h • prieangio Gerviškių k. (f, g, h – 1957 m. V. Stausko pieš., MAE);
i • prieangio Totoriškių k., Kaišiadorių rj. (1958 m. J. Strašunsko pieš., MAE);
j • prieangio Delnickų k., Lazdijų rj. (iš 1975 m. I. Butkevičiaus fot.);
k • prieangio Stakliškių k., Prienų rj.;
l • prieangio Semeliškių mstl., Trakų rj.;
m • prieangio Gripiškių k., Prienų rj.;
n • prieangio Stakliškių II k., Prienų rj. (b, c, k, n iš: LLA I, 1965, 125, 117, 58, 127 pav.)

LXXI DZŪKIJOS TVORELĖS

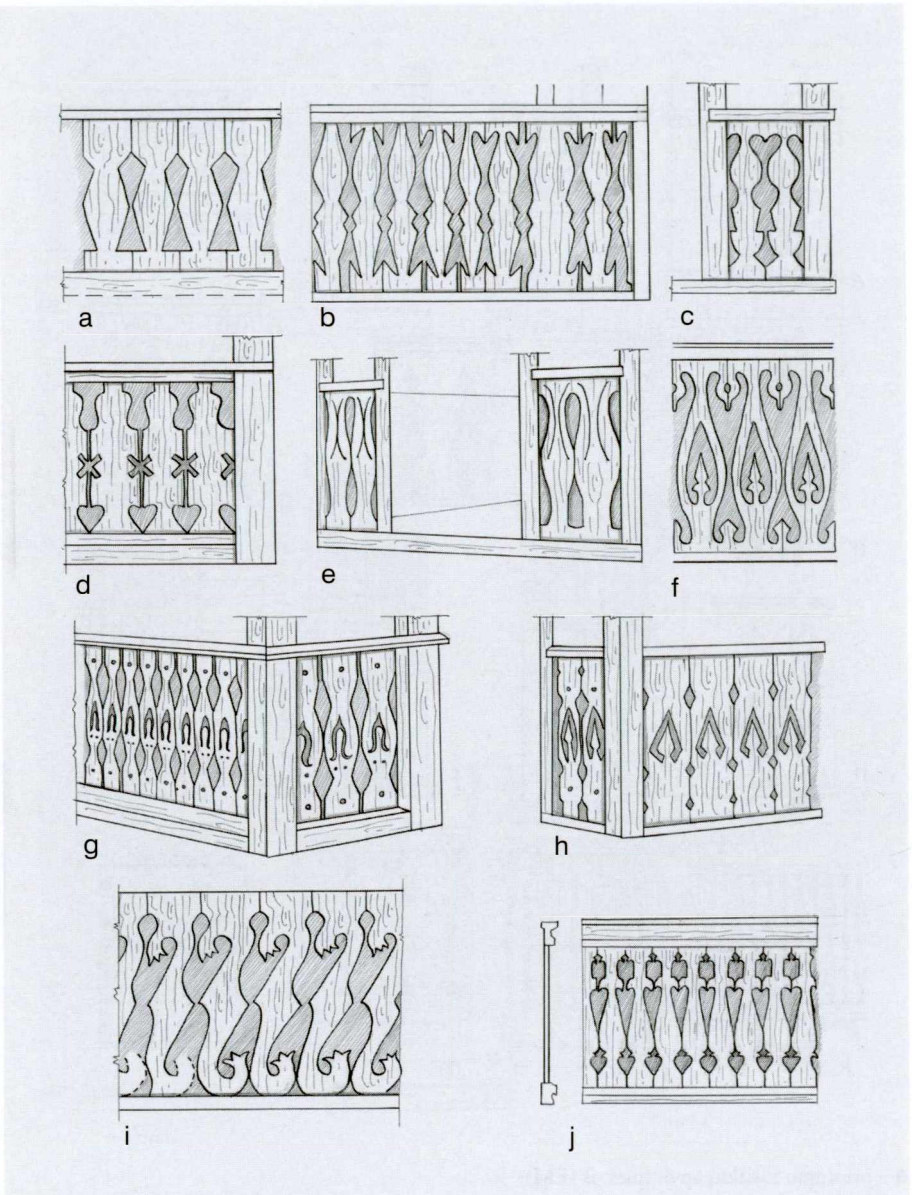

a • priekl̃ėčio balkono Rudnios k., Varėnos rj. (iš 1939 m. B. Buračo fot.);
b • prieangio Darniniškio k., Jiezno apyl. (iš 1955 m. V. Miliaus fot.);
c • prieangio Totoriškių k., Kaišiadorių rj. (iš fot.: Butkevičius, 1967, 1 pav.);
d • prieangio Gruožninkų k., Onuškio vls. (iš 1938 m. fot., VDKM);
e • prieangio Šventežerio k., Druskininkų rj. (iš: Baršauskas, 1956, 66 pav.);
f • prieangio Truseikiškių k., Kaišiadorių rj. (iš: LLA I, 1965, 127 pav.);
g • prieangio Lapainios k.; Kaišiadorių rj. (iš 1960 m. K. Šešelgio fot.: LLMA II, 1965, 375 pav.);
h • prieangio Lapainios k.;
i • prieangio Stakliškių k., Prienų rj. (h, i iš: LLMA I, 1957, 250, 238 pav.);
j • Verkių dv. kumetyno balkono Vilniuje; 1790 m., archit. L. Stuoka-Gucevičius (iš: Budreika, 1954, p. 66)

LXXII ŽEMAITIJOS TVORELĖS

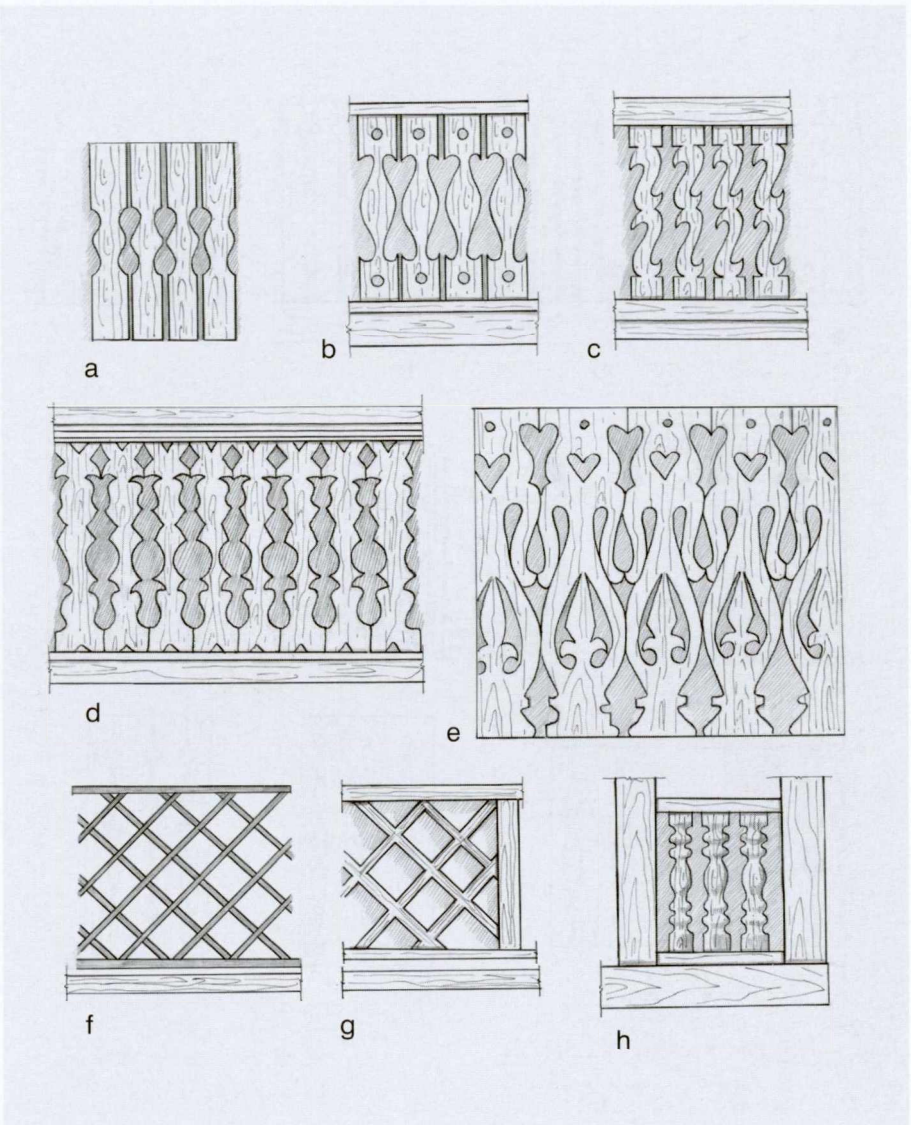

a • priekliečio Trubiškės k., Tauragės rj. (iš fot.: LLMA I, 1957, 335 pav.);
b • priekliečio iš Nausėdų k., Kretingos rj., dabar LBM (iš 1988 m. E. J. Morkūno fot.);
c • Užvenčio dv. svirno balkono Viekšnių vls.;
d, e • prieangių Kretingos rj. (c, d, e iš fot.: LLMA I, 1957, 368, 248, 245 pav.);
f • Vėžaičių dv. svirno balkono Kretingos aps. (iš: Macijauskas, 1925);
g • Skaraitiškių dv. rūmų antro aukšto balkono Kelmės rj. (iš fot.: Schlichting, 1917, p. 106);
h • vilos pirmo ir antro aukšto balkono Palangoje (iš fot.: *Mokslas ir gyvenimas*, 1990, nr. 5); dar žr. LXII h pav.

LXXIII MAŽOSIOS LIETUVOS TVORELĖS

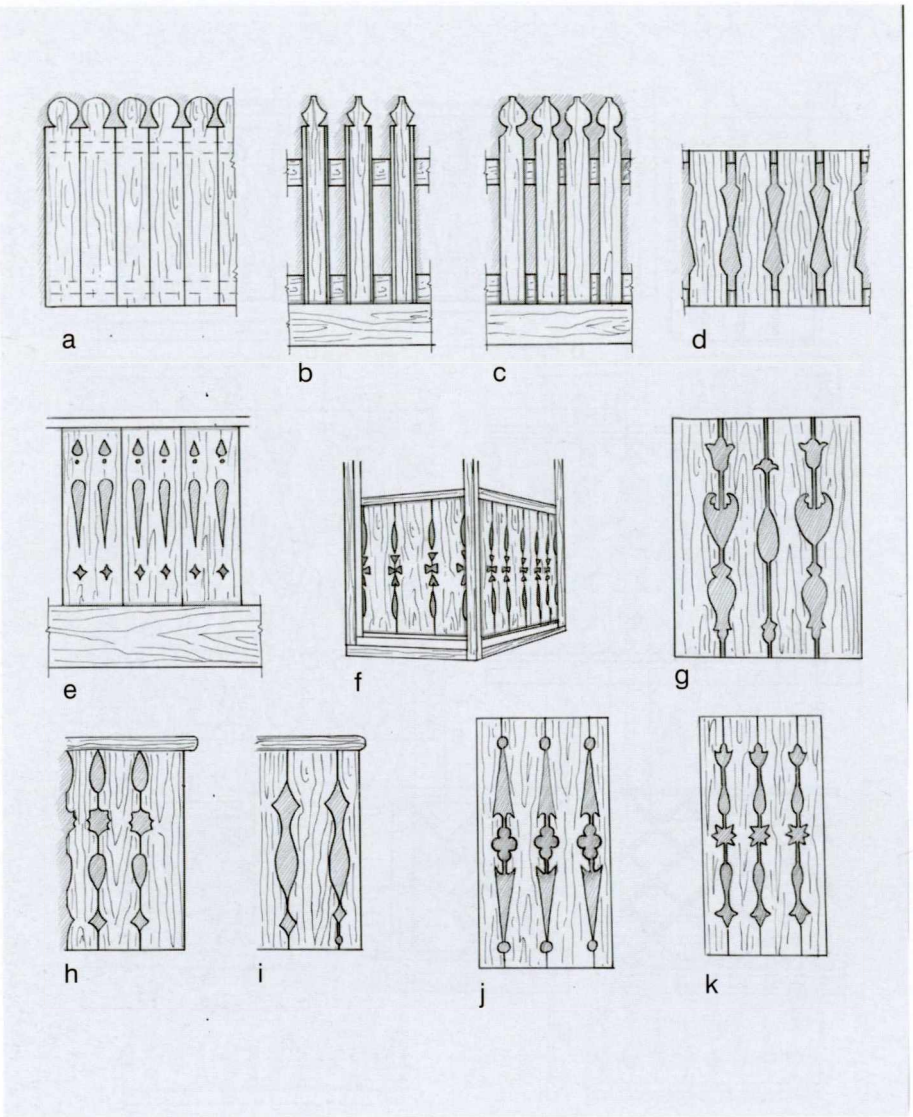

a • klėties Povilų k., Šilutės aps.;
b • klėties Karklininkų k., Klaipėdos aps.;
c • prieangio Karklininkų k. (iš fot., M. Nauburio rink.);
d • klėties Karklininkų k.;
e • prieangio Nemunyno k., Labguvos aps. (a, b, d, e iš: Dethlefsen, 1911, Taf. 4, 5, 8);
f • prieangio Vartuliškių k., Pagėgių rj. (1960 m. pieš., MAE);
g • prieangio Drevernos k., Priekulės rj. (1959 m. R. Bulavaitės pieš., MAE);
h, i • prieangių Norkyčių k.;
j • prieangio Krosseno k.;
k • prieangio Augustwalde's k. (h, k – 1944 m. D. Giedraitytės pieš.)

Šiame knygos skirsnyje nagrinėsiu tuos sienų puošmenis, kurių neliečiau anksčiau, aptardamas karnizus ar stogo skydus. Iš eilės peržvelgsiu: ornamentuotas sienų kertes; profiliuotus sijų ir gegnių galus, matomus sienų viršuje; apsauginius pagegnių skydelius galinėse sienose; sienų lentinius apmušalus.

Medinių sienų, suręstų iš gulsčių sienojų, kertės dažnai apkalamos stačiomis lentomis, kad apsaugotų rąstų galus nuo puvimo ir kad dailiau atrodytų. Kartais tos apsauginės lentos pagražinamos drožiniais ar padažymu. Kerčių ornamentus suskirsčiau pagal jų formą, o ne pagal etnografines sritis, nes nedaug pavyzdžių tėra. Galima įžiūrėti 4 formų grupes: architektūrinių stilių elementai, geometriniai, augaliniai ir zoomorfiniai ornamentai. Pirmosios grupės 8 pavyzdžiai parodyti LXXIV iliustracijose. Ją sudaro piliastrų ir rustų imitacijos. Tokios riestinio kontūro lentelės, kaip prieangio kertės iš Degučių vls. (Zarasų aps., LXXIV c pav.), pasitaiko ir kitur, pvz., Varmėje (Dethlefsen, 1911, Taf. 24). Šiaip jau architektūrinių piliastrų imitavimas kertėse nėra būdingas Lietuvos kaimui (LXXIV a, b, d pav.). Sienų kertės iš Širvintų ir Zarasų rajonų panašios į mūrinius rustus (LXXIV e, f pav.); palyginimui parodyti mūrinės sienos rustai iš Ramygalos rajono (LXXIV h pav.). Dantytas kertės ornamentas iš Šilalės rajono galėtų būti priskirtas kitai – geometrinių ornamentų grupei (LXXIV g pav.).

Geometriniai ornamentai dažniau naudojami kertėms puošti. Jie būna reljefiški; smulkūs pjaustiniai, dažniausiai rombukai, kartais pakaitomis su skrituliais ar su stačiakampiais, prikalami prie kertinių lentų (57, LXXV a–j, LXXVI a–e pav.). Iliustracijose iš Kretingos ir Plungės rajonų (LXXV k, l pav.) įžiūrime palmetės ar vėduoklės ornamentus – tai yra retenybės Lietuvos kaime. Stilizuoti palmės lapai, panašūs į jūros kriauklių ornamentus, buvo mėgstami antikos graikų mene ir vėliau daug kur kitur.

Augaliniai ornamentai yra turbūt populiariausi kaimo trobesių kerčių puošyboje. Į juos įpinama ir geometrinių motyvų (58, LXXVII a, d pav.). Augalų su vazonais puošmenų pastebėta Aukštaitijoje (LXXVI g, h, i pav.). Vazonas su šakelėmis ir su dideliu žiedu viršuje yra Lietuvoje daug kur naudojamas kaimo skrynių, spintų ir langinių tapy-

boje. Šis puošybos motyvas galėjo būti atėjęs iš Vakarų ir Vidurio Europos (TLE, t. 3, 1987, p. 249; Lewis, 1986, p. 26, 256). Kaune atrasti XVI a. renesansiniai kokliai papuošti vazonais su gėlėmis. Toks augalas, paprastai dar su paukščiukais, yra gyvybės medžio simbolis, dažnai pasitaikantis antikos ir kitų tautų dailėje, pvz., vokiečių tautodailėje (Spiess, 1943, p. 27, 96, 275). Kitas pasaulyje plačiai paplitęs yra voliutos arba S raidės puošybos motyvas (LXXVIII a, b pav.). Daugiau ar mažiau išraityta voliuta, kartais pereinanti į spiralę, dažna senovės Egipto, graikų, romėnų mene (Pompėja), arabeskose, Europos viduramžių ir kitų laikų mene (Lewis, 1986, p. 244; Racinet, 1988, Plate V, IX; LTE, t. 1, 1976, p. 301). Spiralių piešiniais namų kertės puoštos Tiuringijoje ir kitur Vokietijoje palei Mainco upę (Weigel, 1942, p. 8, 28). Tad nenuostabu, jog ir Lietuvos trobesių puošėjai galėjo perimti voliutos ir spiralės ornamentus iš monumentaliosios architektūros ar iš dailės kūrinių, pvz., iš herbų skydų (Šiaulių miesto ir kiti herbai). Sudėtingą S spiralės pjaustinį ant sienos kertės užtinkame Mozūrijoje prie Mažosios Lietuvos (Dethlefsen, 1911, Taf. 15). Kai kurie augaliniai ornamentai yra smulkūs, filigraniškai išpjaustinėti (LXXVIII f pav.; 59, 60 pav. – iš Lubių k. ir iš Mosėdžio mstl.). Paskutinės grupės kerčių ornamentų – zoomorfinių – rečiau pasitaiko. Pavyzdys iš Vosgėlių k. (Zarasų aps.) vaizduoja žalčiukus, o nuotrauka iš Tiltų k. (Varėnos rj.) – paukštį (LXXVIII c, d pav.). Sudėtingo kontūro pjaustinys iš Lynežerio k. (Varėnos rj.) gali būti žvėriuko kailio įvaizdis (61 pav.).

Netikėta formų įvairovė atrandama tokiose trobesių vietose, kur nelengva pamatyti. Tai yra stogo paražėse išsikišę lubų sijų galai, ant kurių guli pagegninis rąstas (pagegnys). Platesnes paražes turi tik senesnieji trobesiai, daugiausia Žemaitijoje. Naujųjų trobesių gegnės įremtos į viršutinį sienos vainiką ir sudaro siauras stogo paražes. Sijų ir gegnių galuose išdrožiami ornamentai būna stambių formų, be smulkių išpjovų. Keturiose iliustracijų grupėse 29 pavyzdžiai iš įvairių Lietuvos vietų suskirstyti maždaug pagal jų formą. Toji puošyba tik geometrinių motyvų (LXXIX, LXXX pav.). Trobesio kertėse pagegniams laikyti pailginami du ar trys viršutiniai sienojai. Jų galai taip nutašomi ir išpjaustomi, kad susidaro puošnūs laiptuoti profiliai (LXXXI c, e, LXXXII a, c, e, f pav.).

Pagegnių galai kartais apsaugomi prigręžtomis ar prikaltomis lentelėmis, kurias čia vadinu skydeliais. Dekoratyviai išpjaustinėtų skydelių pavyzdžių turiu tik 20, daugiausia iš Aukštaitijos. Jie puošti augaliniais, rečiau geometriniais ornamentais; tai skrituliukai (LXXXIII a pav.), bangelės (LXXXIII i pav.), spiralės užuomazga (LXXXIV b pav.). Lyg ir žmogaus pavidalas išpjaustinėtas skydelyje iš Vandžiogalos miestelio (LXXXIII h pav.), inkaras – Gėlūnų k. trobesyje (Šalči-

ninkų rj.) greta plačiai paplitusio karnizo su girliandų juosta (LXXXIV c pav.). Kitose trobesio dalyse dažnas S voliutos ornamentas pastebėtas ir prieangio skydelyje iš Drevernos k. (Klaipėdos rj.; 62 pav.). Dar pora skydelių pavyzdžių duota su vėjalentėmis ir karnizais ankstesniame šios knygos skirsnyje (VII f, VIII g pav.).

Kai sienojai apsaugai nuo kritulių ir geresnei šilumos izoliacijai apmušami lentomis, tai jos dažniausiai būna stačios, be puošmenų. Tik apmušalo viršutinė briauna daroma iš gulsčios lentos, kurioje gana dažnai išpjaunamos arkutės ar smulkūs lankeliai ar kas kita. Šeši tokių puošmenų pavyzdžiai LXXXV iliustracijose. Ypatinga yra Pandėlio apylinkės kaimo pirkia, kurios galinė iš gatvės matoma siena po langais ištisai apmušta profiliuotomis lentelėmis (LXXXV g pav.). Kita retenybė yra langeliais briaunota lenta iš Šlepučių k. (Ariogalos rj.), dengianti sienos sandūrą (LXXXV h pav.). Žemaitijoje retkarčiais pasitaiko kryžmiškai ištašyti vidinių sienojų galai, matomi išorėje, kaip Urvikių kaimo troboje (Mažeikių apyl., LXXXV i pav.). Ypatingą sienos detalę užtiko etnologas Juozas Lingis Dusetų vls. kaime (63 pav.). Čia apskriti sienojai ne šiaip nutašyti, kad susijungtų su sienos šulu, o reljefiškais laipteliais, statmenai sulygiuoti. O kai vietoj langelio reikia pasitenkinti vėdinimo anga, ji būna išradingos formos, kaip kryželis ar keturlapis Skuodo rj. troboje (64 pav.).

57. Pirkios priestatas su ornamentuota kerte Rudnios k., Varėnos rj. (1962 m. I. Butkevičiaus fot.)

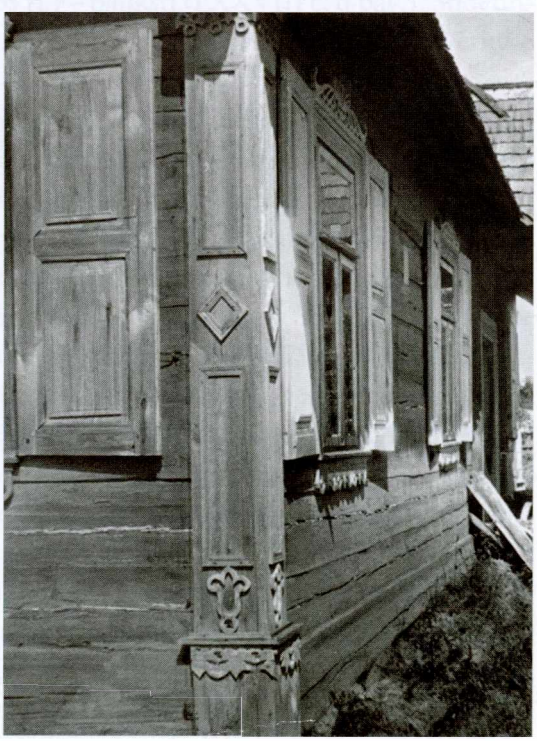

58. Pirkios kertė Azierkų k., Gardino rj., Gudijoje (1956 m. I. Butkevičiaus fot.)

59. Trobos kertė Lubių k.,
Kretingos rj. (1970 m. V. Miliaus fot.)

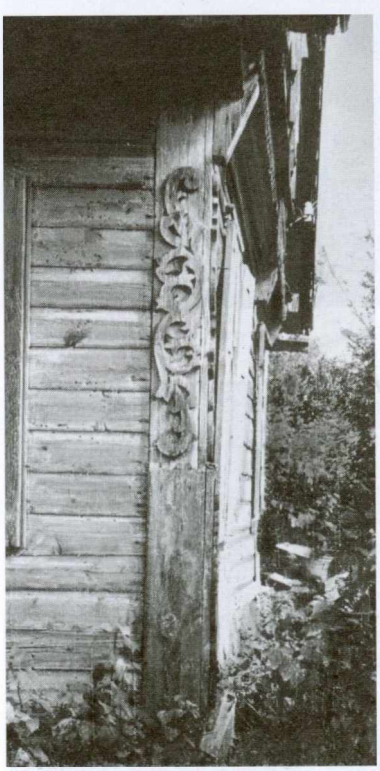

60. Trobos kertė Mosėdžio mstl.,
Skuodo rj. (1970 m. V. Miliaus fot.)

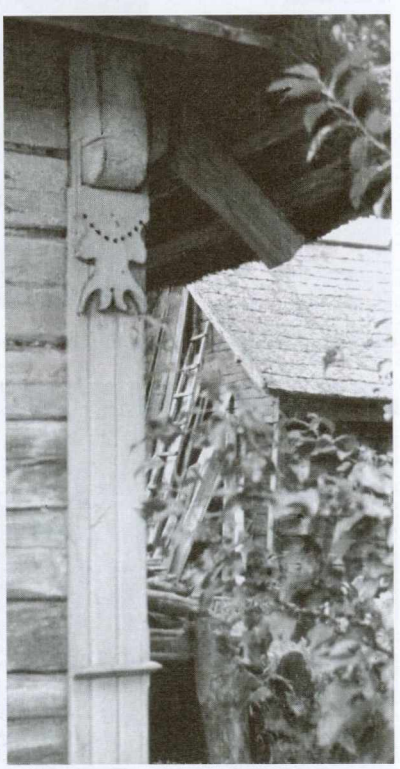

61. Pirkios kertė Lynežerio k., Varėnos rj.
(1968 m. I. Butkevičiaus fot.)

62. Prieangio karnizas ir vėjalentės Drevernos k., Priekulės rj. (1959 m. I. Butkevičiaus fot.)

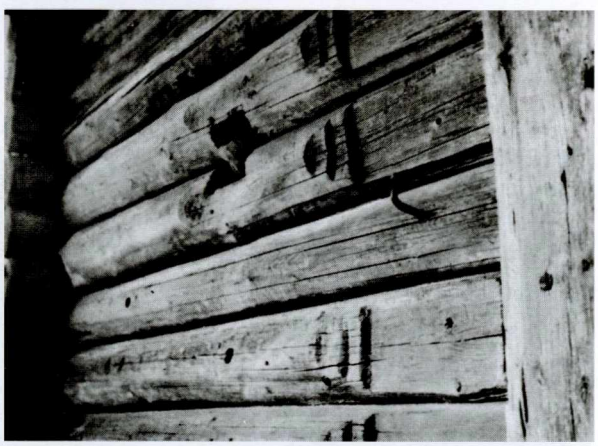

63. Tvarto sienos detalė Riškonių k., Dusetų vls., Zarasų aps. (1938 m. J. Lingio fot.)

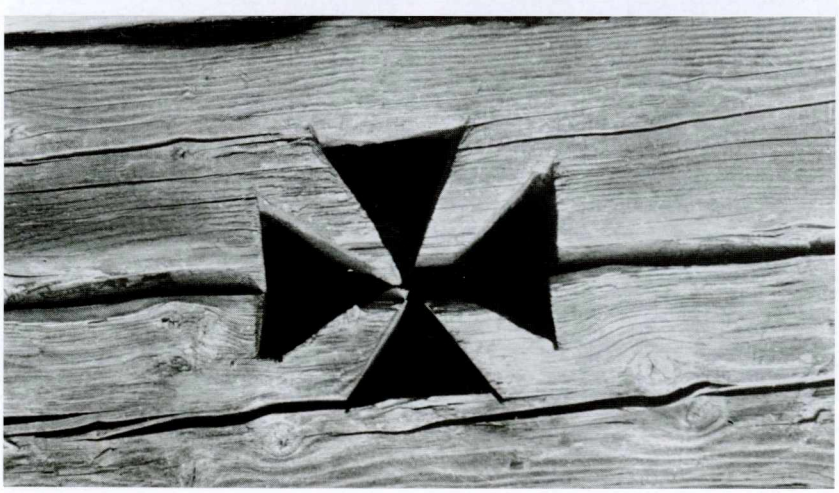

64. Trobos kamaros langelis Šauklių k., Skuodo rj. (1969 m. V. Miliaus fot.)

LXXIV SIENŲ KERTĖS

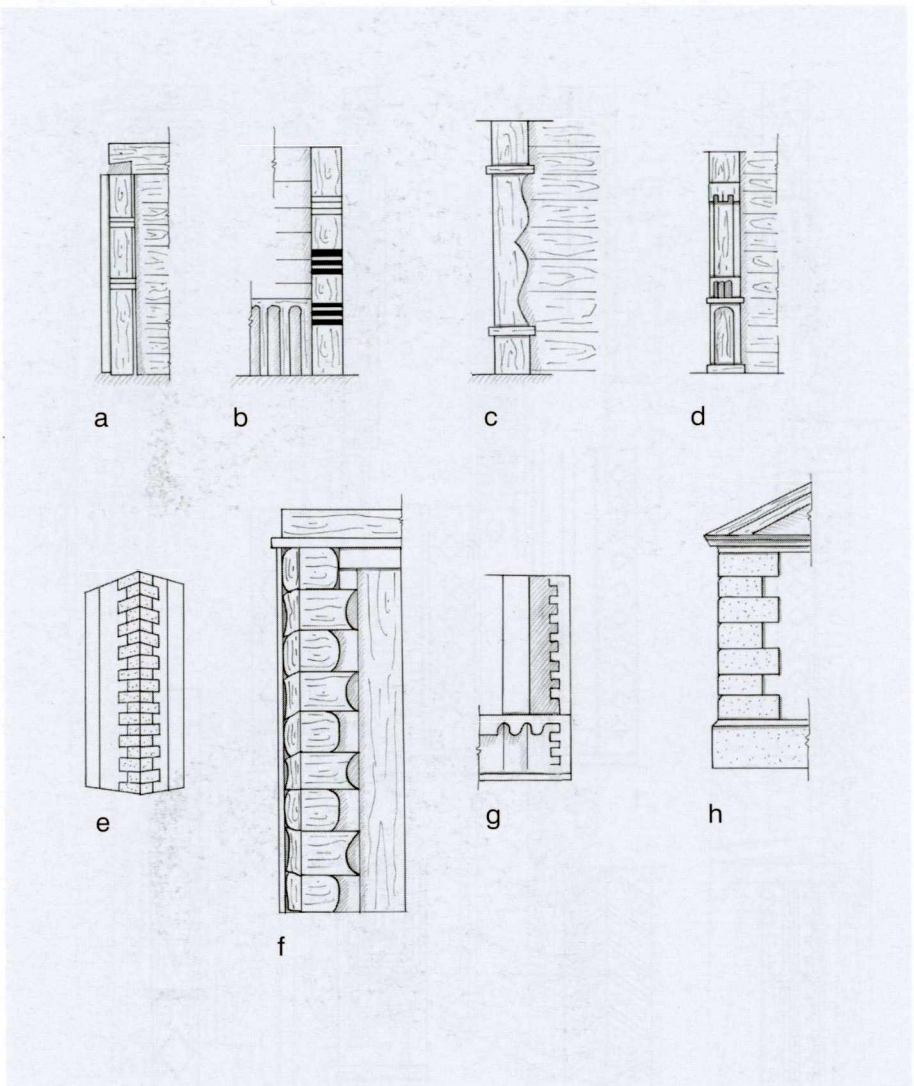

a • Totoriškių k., Kaišiadorių rj. (iš fot.: Butkevičius, 1971, XIX – 5 pav.);
b • Skrebiškio k., Papilio vls.;
c • prieangio Skeldų k., Degučių vls. (iš fot. prieš 1940 m., VDKM);
d • Kaniūkų k., Trakų rj. (b, d iš fot.: LLMA I, 1957, 222, 191 pav.);
e • Mikalajūnų k., Širvintų rj. (iš 1964 m. fot.: LLMA II, 1965, 206 pav.);
f • Padustėlio k., Zarasų rj. (iš 1962 m. I. Butkevičiaus fot.);
g • Prapymo k., Šilalės rj. (iš 1976 m. I. Butkevičiaus fot.);
h • Krekenavos mstl., Panevėžio aps. (iš fot. prieš 1940 m. : LE, t. XIII)

LXXV SIENŲ KERTĖS

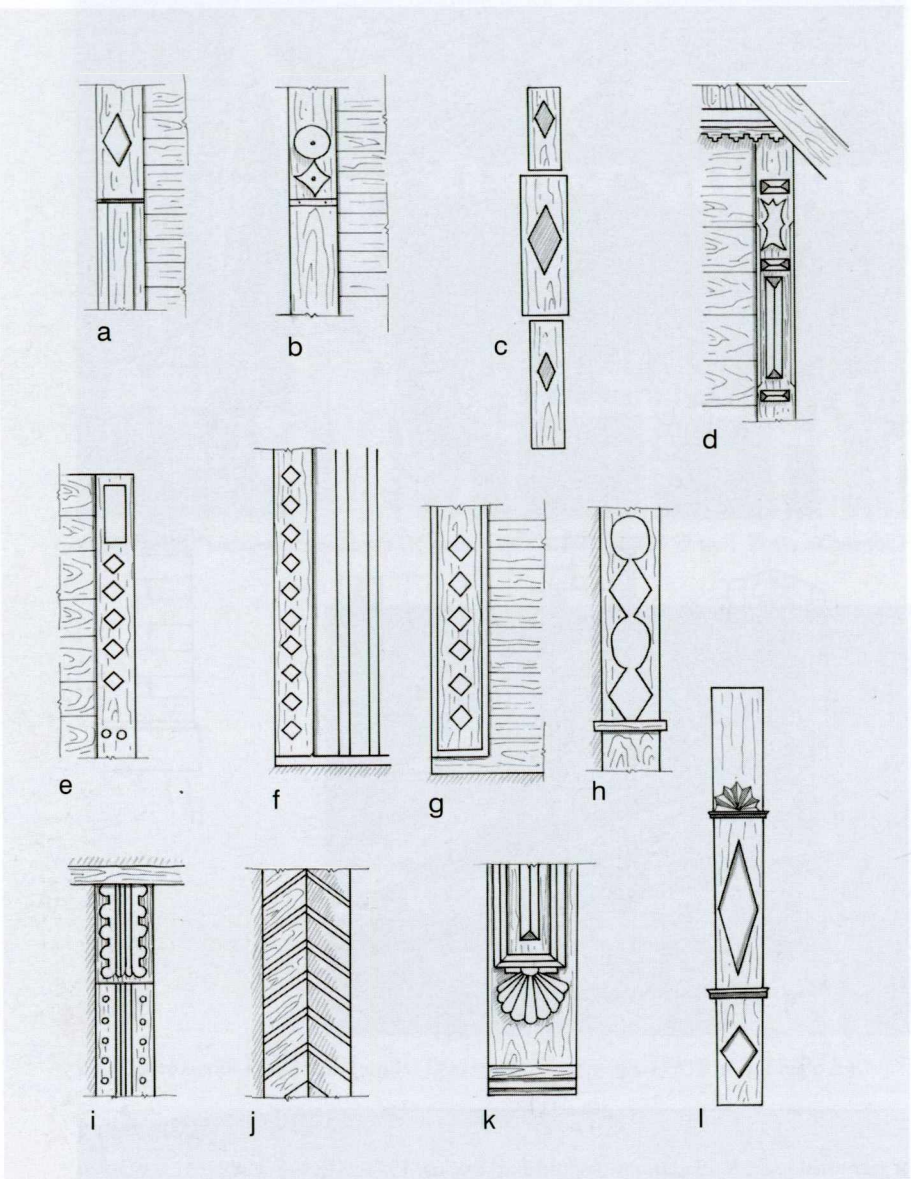

a • Endriškių k., Skaistgirio vls. (iš B. Buračo fot. prieš 1939 m.);
b • Uosos k., Alytaus rj. (iš 1965 m. I. Butkevičiaus fot.);
c • Kalvių k., Varėnos rj. (iš 1965 m. D. Šemetulskio fot.: Butkevičius, 1968, 52 pav.);
d • Pagrindos k., Vievio rj. (1958 m. J. Strašunsko pieš., MAE);
e • Dubaklonio k., Varėnos rj.;
f • Daukšių k., Skuodo rj. (e, f iš fot.: LLMA I, 1957, 158, 47 pav.);
g • iš Gūrų k., Kupiškio rj., dabar LBM (iš 1985 m. J. Gimbuto fot.);
h • Paminijų k., Plungės rj. (iš 1969 m. V. Miliaus fot., MAE);
i • Vandžiogalos mstl., Kauno rj. (iš: LLA I, 1965, 90 pav.);
j • Petraičių k., Židikų vls. (iš 1938 m. fot., VDKM);
k • Erlėnų k., Kretingos rj. (iš 1969 m. I. Butkevičiaus fot., MAE);
l • Kadaičių k., Plungės rj. (1921 m. pieš. iš: Milius, 1959, p. 233)

LXXVI SIENŲ KERTĖS

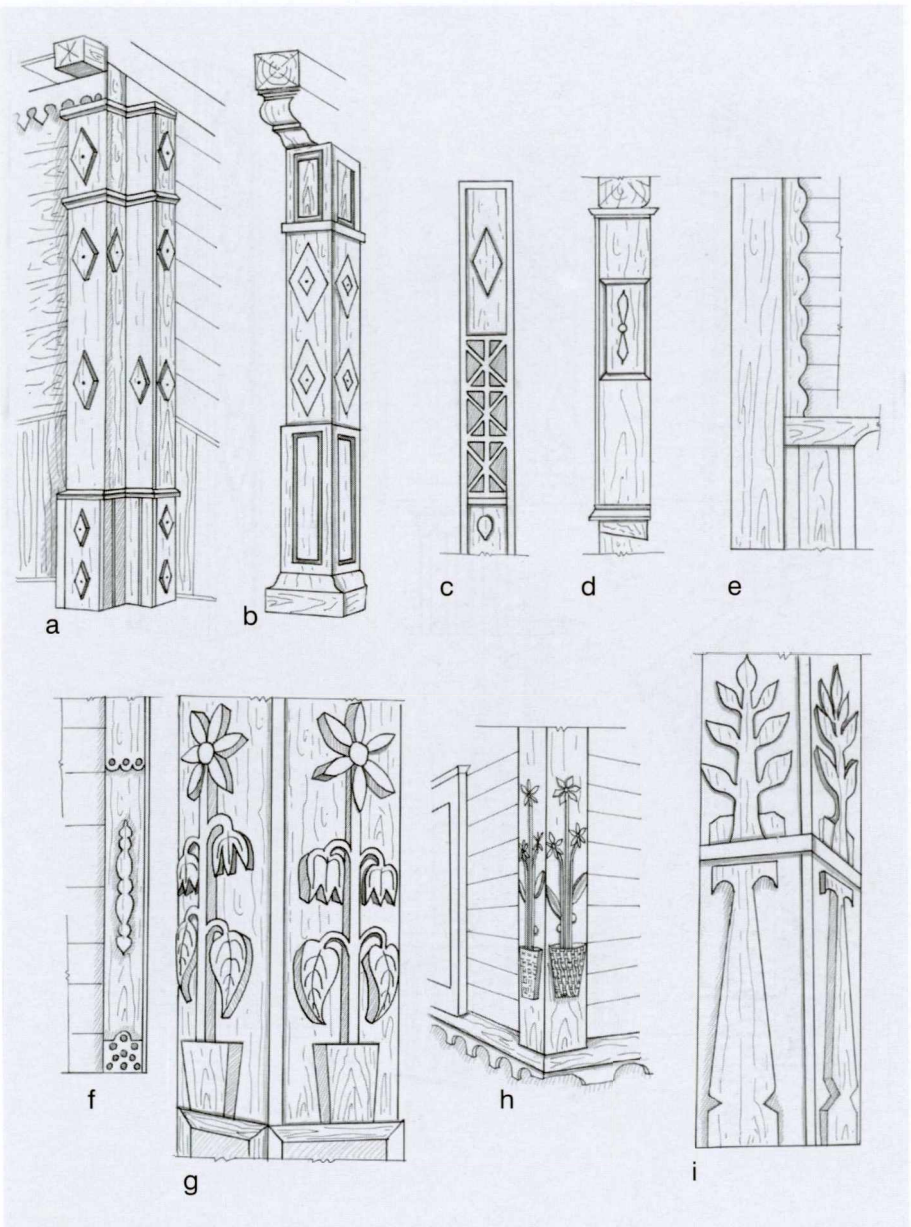

a • Manaičių k., Utenos rj. (1960 m. V. Strigūno pieš., MAE);
b • Klepočių k., Trakų rj. (pieš. iš MAE);
c • Ožkinių k., Švenčionių rj. (iš 1958 m. fot.: Butkevičius, 1971, XIX pav.);
d • Igarių k., Skuodo rj. (iš: Baršauskas, 1960, 40 pav.);
e • Sudeikių k., Utenos rj. (iš: LLA I, 1965, 77 pav.);
f • Degučių k., Zarasų rj.;
h • iš Sėlės k., Utenos rj., dabar LBM (iš 1985 m. J. Gimbuto fot.);
i • Dimšių k. (f, g, i iš fot.: LLMA I, 1957, 169, 159, 166 pav.)

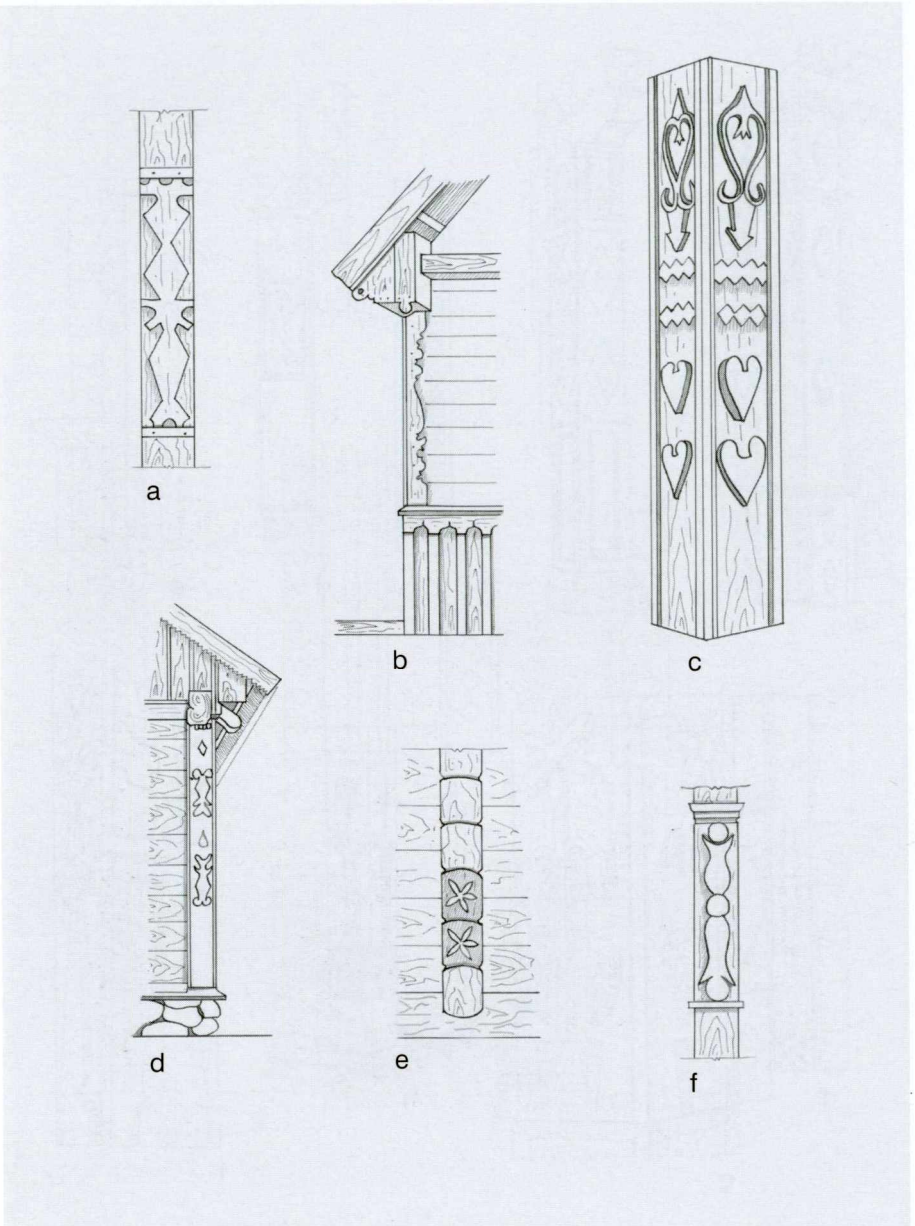

a • Naujokų k., Skuodo rj. (iš 1936 m. I. Končiaus fot.);
b • Biržų rj.;
c • Rytų Lietuvoje;
d • Babrų k., Lazdijų rj. (b, d iš: LLA I, 1965, 89 pav.);
e • Vaičiuliškės k., Reškutėnų apyl. (iš 1940 m. J. Gimbuto fot.);
f • Rakėnų k., Zarasų rj. (c, f iš fot.: LLMA I, 1957, 156, 168 pav.)

LXXVIII SIENŲ KERTĖS

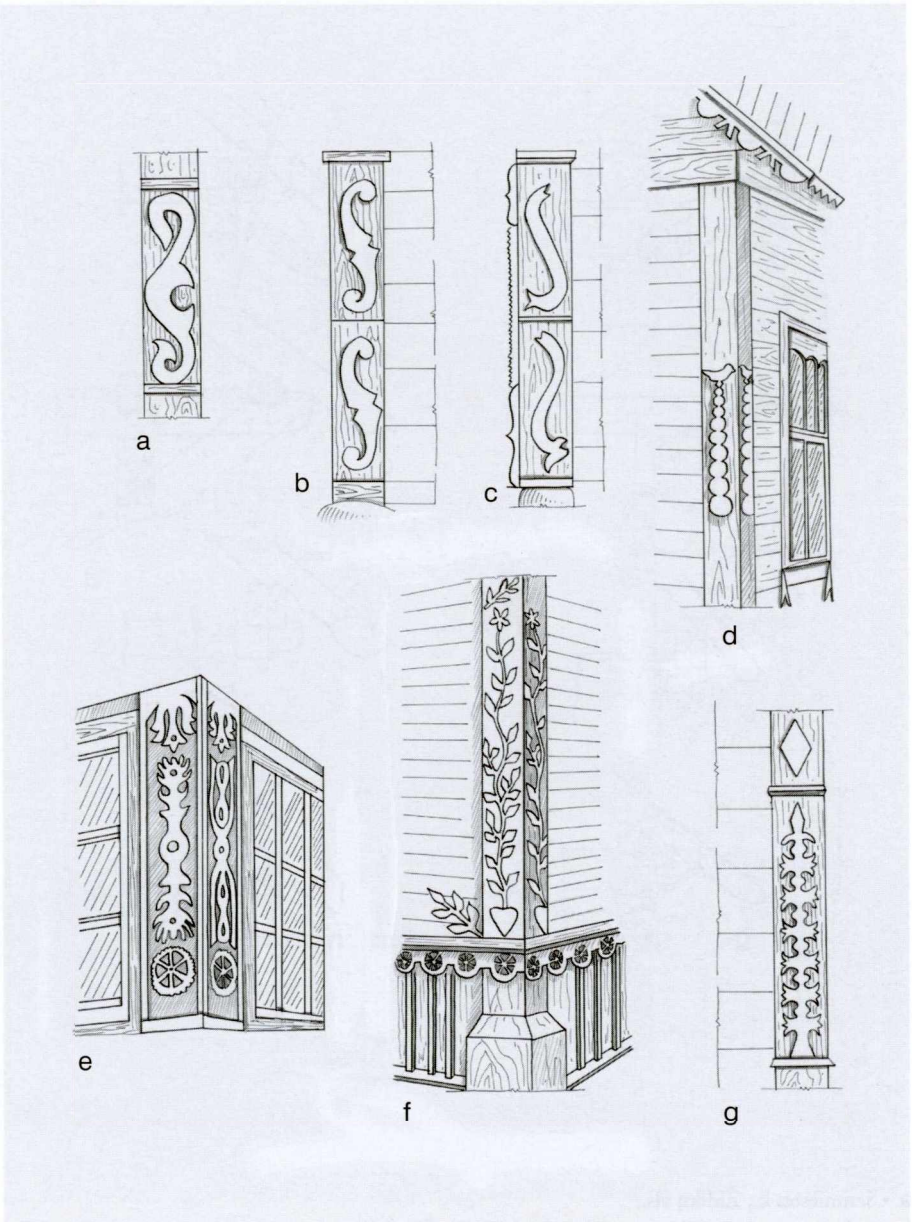

a • Užpelkių k., Plungės rj. (iš 1938 m. fot., VDKM);
b • Padustėlio k., Žukliškių apyl. (iš: LLA I, 1965, 81 pav.);
c • Vosgėlių k., Dusetų vls. (iš 1938 m. J. Lingio fot.);
d • Tiltų k., Trakų rj. (iš 1991 m. J. Gimbuto fot.);
e • Nidoje (iš fot.: Baršauskas, 1956, 119 pav.);
f • Joniškyje (iš fot.: Čerbulėnas, 1958, 6 pav.);
g • Margaravos k., Alytaus rj. (iš 1964 m. K. Vainoro fot., MAE)

LXXIX SIJŲ IR GEGNIŲ GALAI

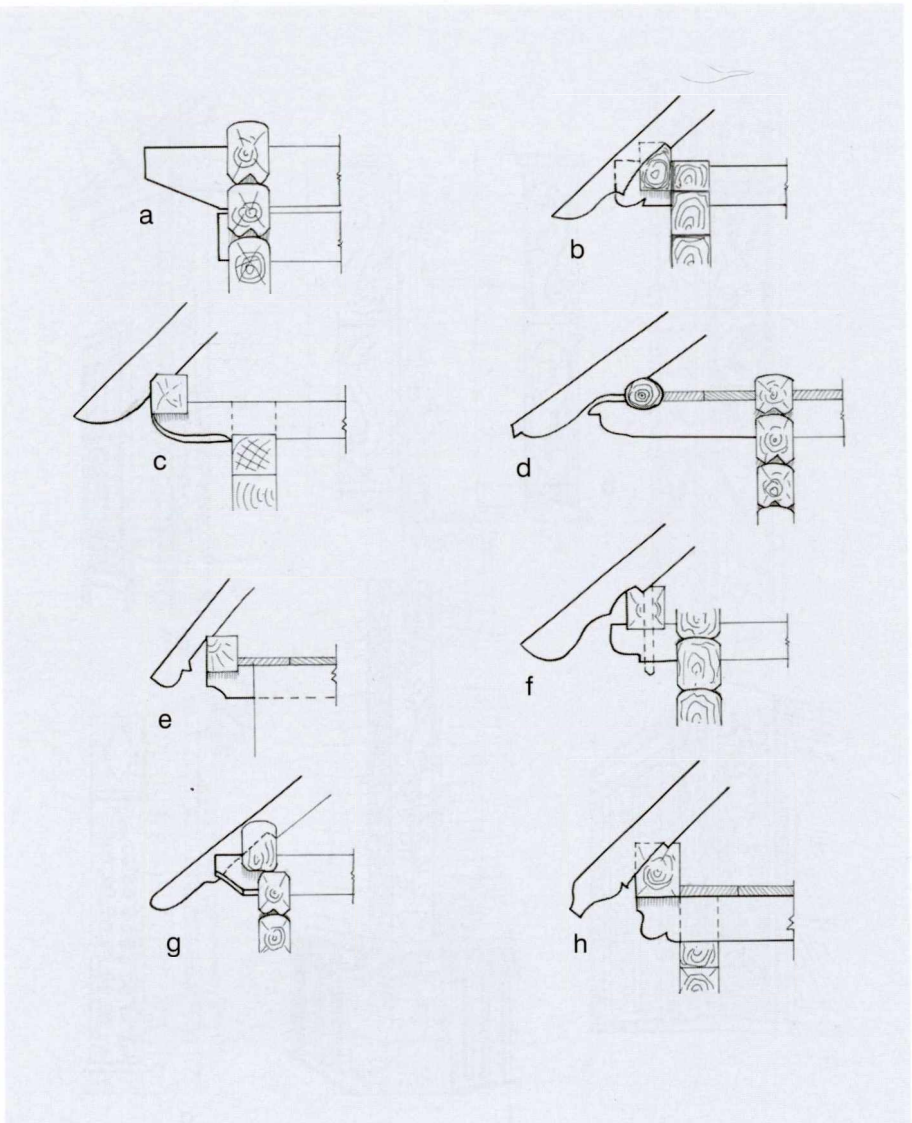

a • Senmiestės k., Židikų vls.;
b • trobos, pastatytos XIX a. pradžioje Kadaičių k., Šateikių apyl. (a, b iš 1938 m. pieš., VDKM);
c • Labguvos aps. (buv. Rytprūsiuose);
d • Urvikių k., Mažeikių rj. (iš: Minkevičius, 1960, p. 85);
e • Pempių k., Klaipėdos aps. (c, e iš: Dethlefsen, 1911, Taf. 5);
f • Stumbrių k., Plungės rj. (iš fot.: LLMA II, 1965, 62 pav.);
g • Lembo k., Šilalės rj. (iš 1938 m. pieš., VDKM);
h • Minijos k., Šilutės rj. (iš: LLA I, 1965, 91 pav.)

LXXX SIJŲ IR GEGNIŲ GALAI

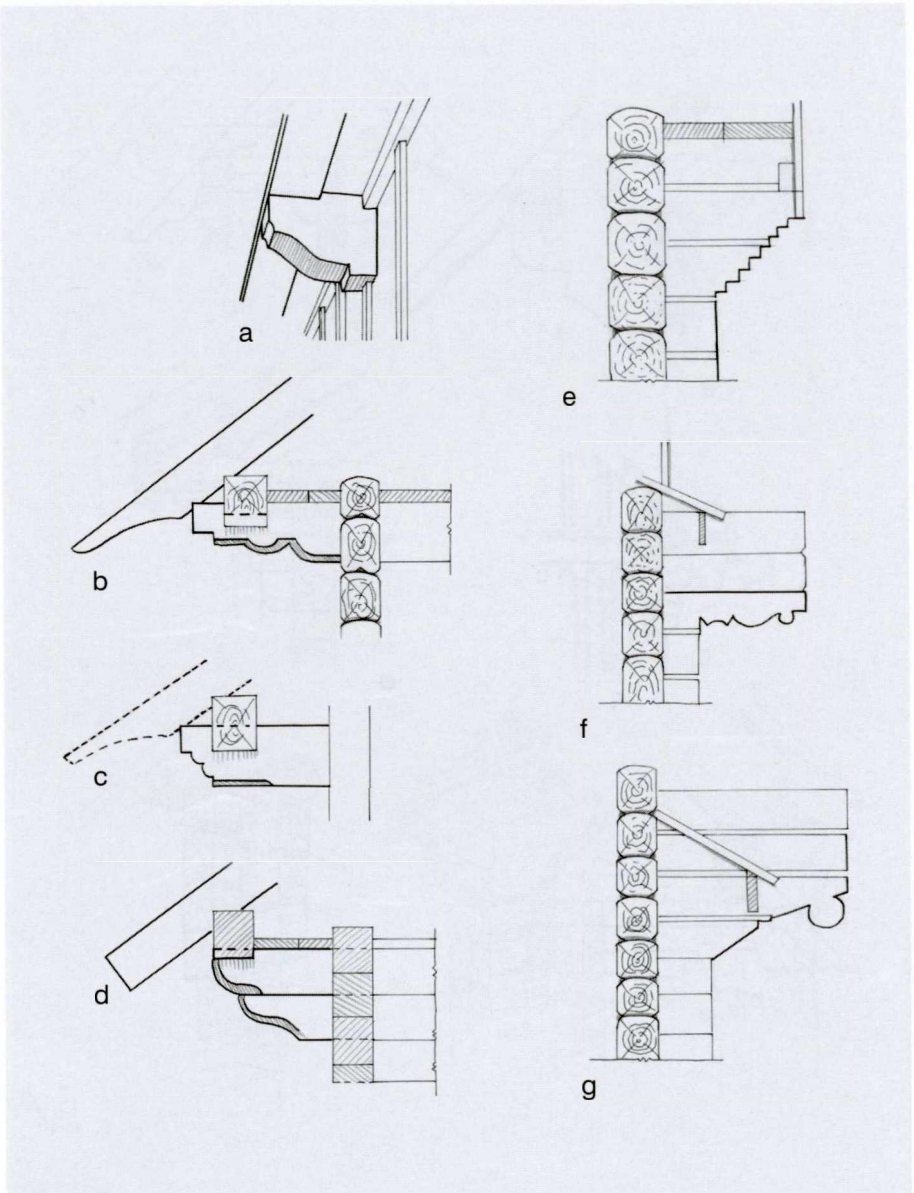

a • Nidoje (iš: LLA I, 1965, 85 pav.);
b, c • Vieštovėnų k., Plungės rj. (iš 1954 m. K. Šešelgio fot.);
d • Medsėdžių k., Platelių vls. (1938 m. pieš., VDKM);
e • Rumšiškių mstl., Kaišiadorių rj.;
f • Miškinių k., Raudondvario vls.;
g • Skarulių k., Jonavos rj. (e, f, g iš fot.: LLMA I, 1957, 141, 146, 145 pav.)

LXXXI SIJŲ IR GEGNIŲ GALAI

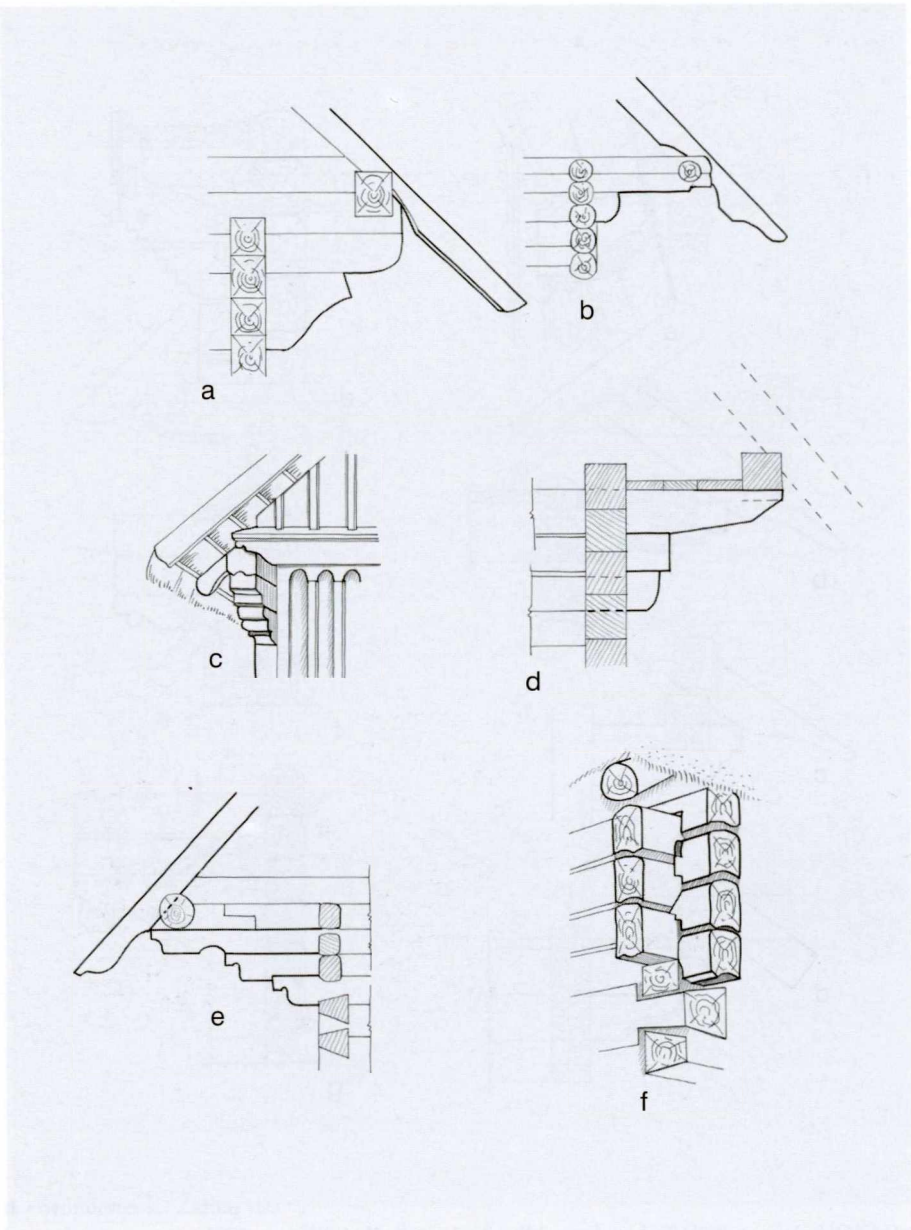

a • Kadaičių k., Tauragės aps. (1938 m. pieš., VDKM);
b • Papelkių k., Raseinių aps. (1939 m. pieš., VDKM);
c • Pasnietalio k., Jurbarko rj.;
d • Žibininkų k., Kretingos rj. (iš fot.: LLA II, 1968, 108 pav.);
e • Urvikių k., Mažeikių rj. (iš: Minkevičius, 1960, p. 850);
f • Stelmokų k., Radviliškio rj. (c, f iš: LLA I, 1965, 90, 91 pav.)

LXXXII SIJŲ IR GEGNIŲ GALAI

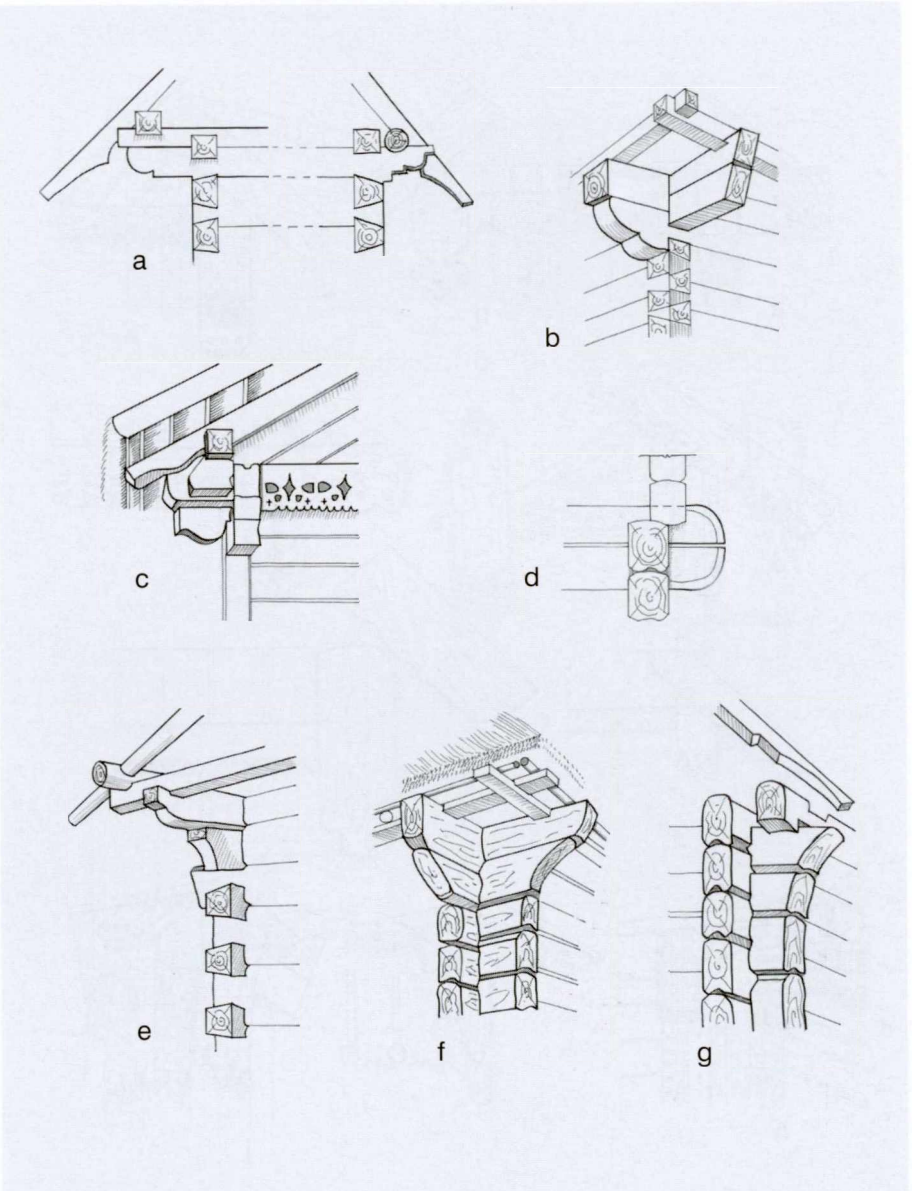

a • Užpelkių k., Platelių vls.;
b • Medsėdžių k., Platelių vls. (a, b – 1938 m. pieš., VDKM);
c • Žemaitijoje;
d • Daubiškių k., Akmenės rj. (iš 1958 m. I. Butkevičiaus fot.);
e • Senmiestės k., Židikų vls. (1938 m. pieš., VDKM);
f • Jurbarko rj.;
g • Urvikių k., Mažeikių rj. (c, f, g iš: LLA I, 1965, 90 pav.)

LXXXIII PAGEGNIŲ SKYDELIAI

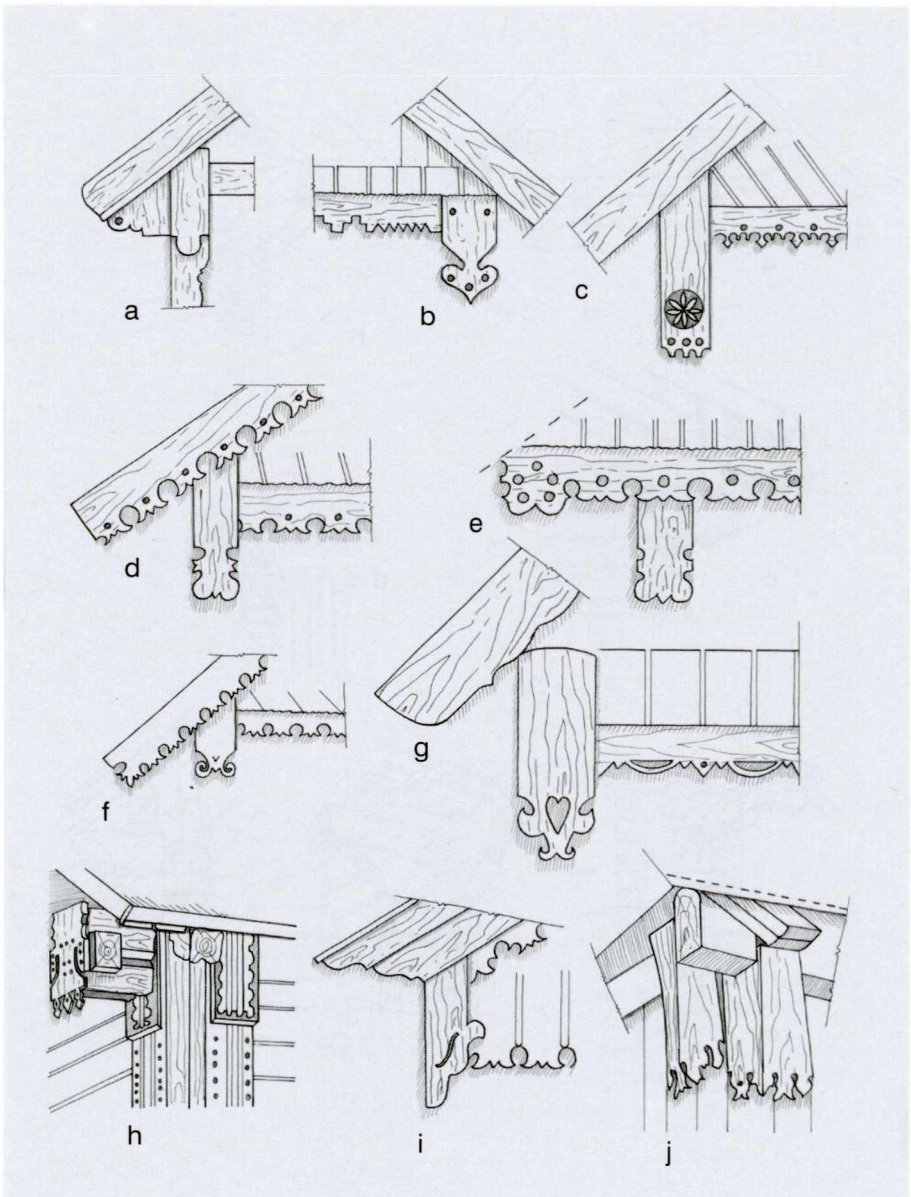

a • Biržų rj.; tokių pat skydelių rasta Viktoriškio k., Alantos vls.;
b • S. Kalvio pirkios Rimdžiūnų k., Astravo rj. (iš fot.: Butkevičius, 1967, p. 87);
c • Aukštaitijoje (iš fot. prieš 1939 m., J. Lingio rink.);
d • iš Gūrų k., Kupiškio rj., dabar LBM (iš 1985 m. J. Gimbuto fot.);
e • Laičių k., Ukmergės rj. (iš fot.: LLMA I, 1957, 127 pav.);
f • Kraupėnų k., Ukmergės rj. (iš 1936 m. I. Končiaus fot.: Šimoliūnas, 1940, p. 690);
g • Alionių k., Ukmergės rj. (a, g iš: LLA I, 1965, 89–1, 82 pav.);
h • Vandžiogalos mstl., Kauno rj. (iš: LLA I, 1965, 90 pav.);
i • Nidos apyl. (iš: Spelskis, 1955, 141 pav.);
j • trobos Žvirgždų k., Varnių vls. (iš ŠAM fot. iš E. Budreikos rink.)

LXXXIV PAGEGNIŲ SKYDELIAI

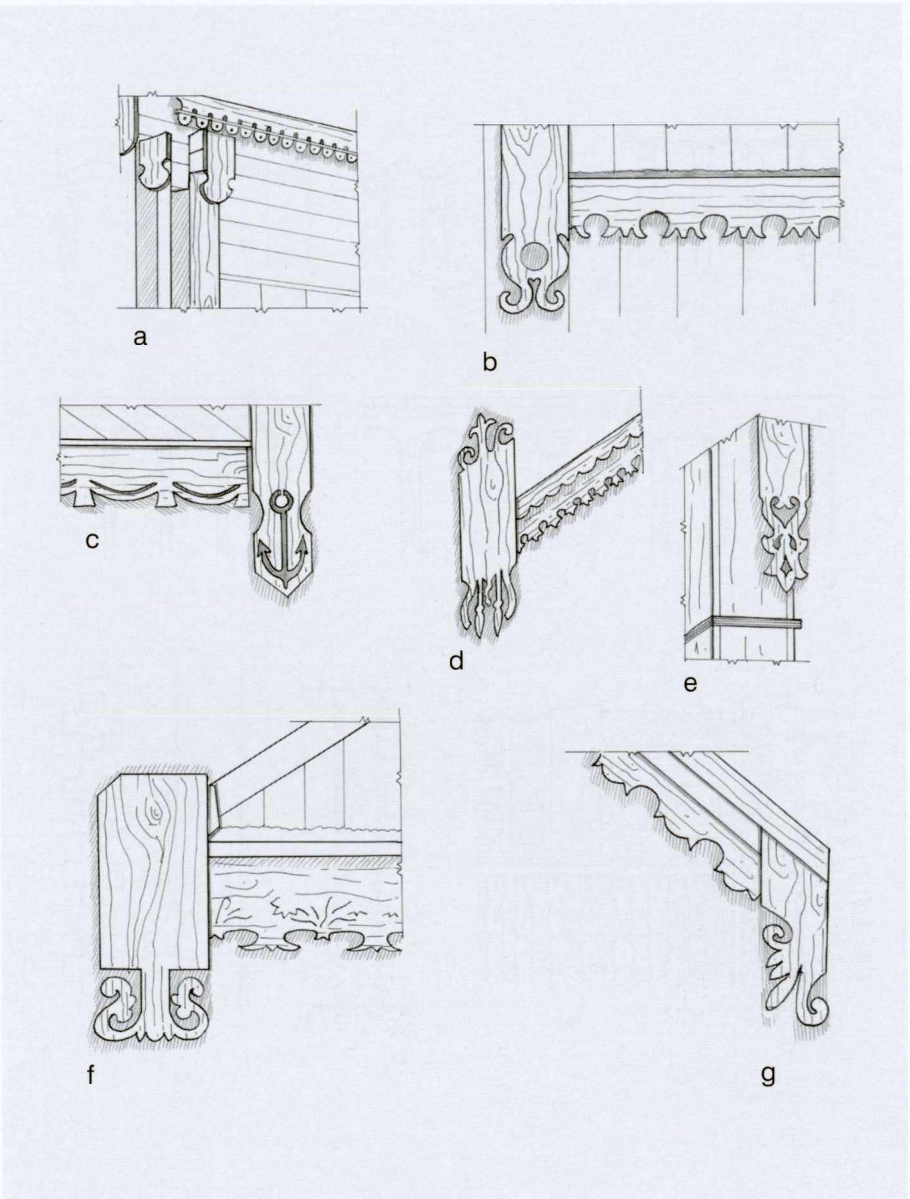

a • iš Obelinės k., Marijampolės rj., dabar LBM (iš 1988 m. E. J. Morkūno fot.);
b • Bernotiškių k., Ukmergės rj. (iš 1955 m. I. Butkevičiaus fot.);
c • Gėlūnų k., Šalčininkų rj. (iš 1973 m. I. Butkevičiaus fot.);
d • Viešvilės apyl., Jurbarko rj. (iš 1969 m. A. Vyšniauskaitės fot.);
e • Šiaulių k., Širvintų rj. (iš 1970 m. R. Merkienės fot.);
f • Plaktinių k., Kėdainių vls. (iš fot.: LLMA I, 1957, 138 pav.);
g • Šyšgirių k., Šilutės rj. (iš 1969 m. V. Miliaus fot.)

LXXXV SIENŲ APMUŠALAI

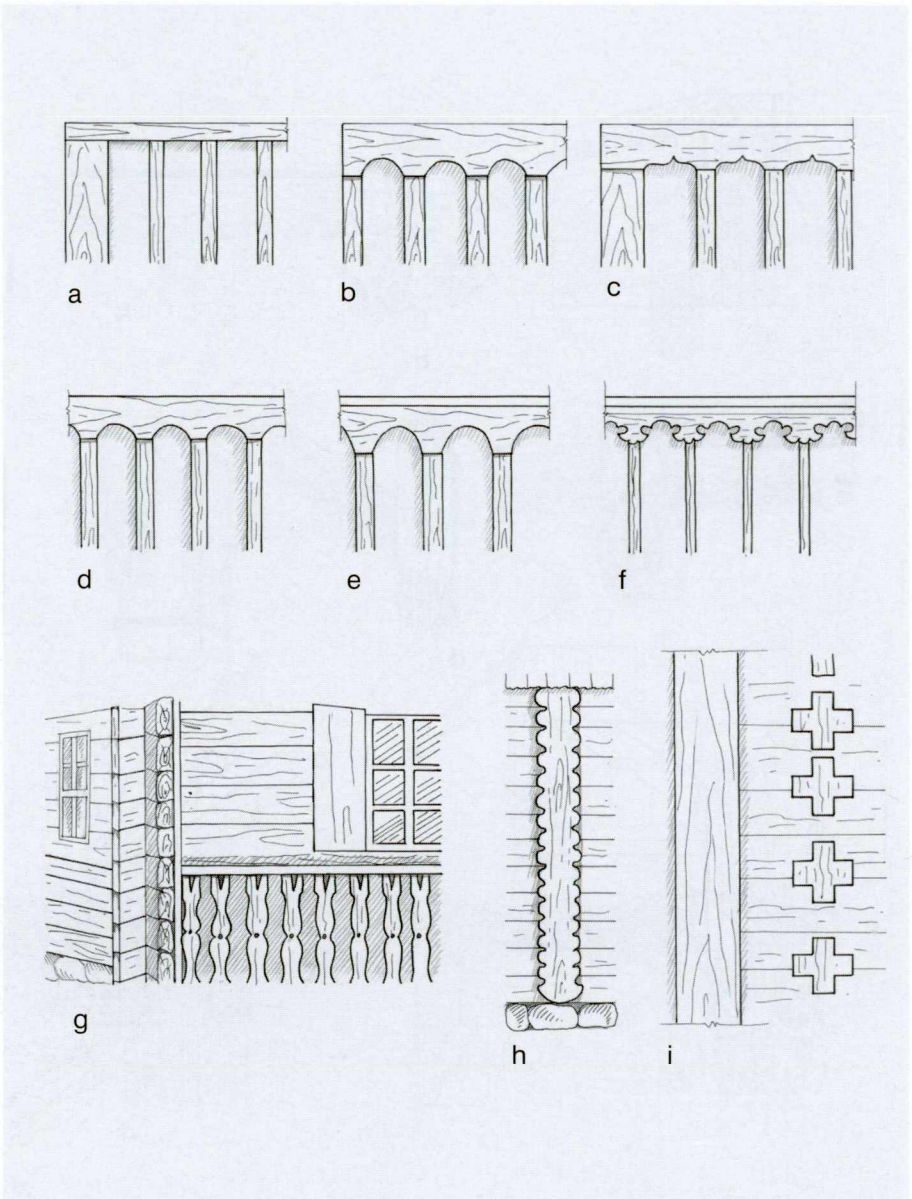

a • Auksūdžio k., Kretingos rj.;
b • Šyškrantės k. (prie Rusnės; iš 1987 m. M. Purvino fot.);
c • Minijos k., Šilutės rj. (iš: LLA I, 1965, 91 pav.; a, b, c – gulsčioji lenta stogo paražėje, apmušta visa siena);
d • Rūdaičių k., Kretingos rj. (iš: Milius, 1959, 19 pav.);
e • Skrebiškio k., Papilio vls. (iš fot.: LLMA I, 1957, 222 pav.);
f • Bimbėnų k., Molėtų rj. (a, f iš: LLA I, 1965, 89, 123 pav.; d, e, f – gulsčioji lenta po palangėmis, siena apmušta iki palangių);
g • Pandėlio apyl., Rokiškio aps. (iš J. Lingio fot. prieš 1934 m.);
h • Šlepučių k., Ariogalos rj. (iš 1955 m. I. Butkevičiaus fot.);
i • Urvikių k., Mažeikių rj. (iš fot.: Čerbulėnas, 1958, p. 80)

Gyvenamųjų namų langai išorėje puošiami apylangėmis. Jas sudaro antlangė, palangė ir šoninės lentos. Puošiami visi trys apylangių elementai, bet dažniausiai pasitenkinama tik antlange ir palange arba vien tik antlange. Paprasčiausios antlangės turi tik horizontalią lentelę ar briauną, vadinamą karnizu. Puošnesnės antlangės susideda iš dviejų dalių – karnizo ir sandriko. Architektūroje sandriku vadinamas trikampio ar kitokio pavidalo frontonėlis antlangės viršuje (63, 65, LXXXVII pav.). *Lietuvių enciklopedija* sudėjo sandriką kartu su frontonu (t. 6, 1955, p. 418–419). Kai kur sandrikai vadinami pedimentu. Būna dar kitokių antlangių kompozicijų: tik frizas, o tai yra platoka lenta, dekoruota plokščiai arba reljefiškai (67 pav.), frizas ir sandrikas be karnizo (68 pav.) arba tik frizas ir karnizas be sandriko (76, 77 pav.). Sudėtingiausios antlangės yra trijų dalių: turi frizą, karnizą ir sandriką (LXXXIX d, e pav.). Sandrikai puošiami kontūriniais išpjaustymais arba kiaurapjūviu. Kitas puošiamas langų priedas yra iš lauko pusės užveriamos langinės – apie jas toliau.

Savo rinkinyje turiu 823 papuoštų langų pavyzdžius. Maždaug po 35% jų tenka Aukštaitijai ir Dzūkijai, apie 15% Žemaitijai, o kiti – Suvalkijai ir Mažajai Lietuvai. Apie trečdalį jų sudėjau į šią knygą: Aukštaitijos 126 pavyzdžius, Dzūkijos 95, Žemaitijos 31, kitų tik 13. Be to, dar yra nuotraukų. Maža dalis atrinktųjų pavyzdžių yra miestų, miestelių ar dvarų antlangės. Kai kurie jų ornamentai yra architektūriškai universalūs, tačiau turi panašumo į kaimo meistrų kūrybą. Galėjo būti ir atvirkščiai – kaimo meistrai panaudojo miestų ar dvarų ornamentus kaimo trobesiuose, juos savaip perkurdami. Panašios ir medinių bažnyčių apylangės, dažnai su segmentiniais ar pertraukto trikampio sandrikais.

A u k š t a i t i j o j e langai puošiami gausiai, apylangės būna visų minėtų kombinacijų. Mažiausiai naudotas langų puošybos būdas yra toks, kai ornamentuojama palangė, o antlangę sudaro tik karnizas be puošmenų (LXXXVI a–d pav.). Karnizinės antlangės dažniausiai būna išpjaustinėtos geometriniais ornamentais, kai kada ir augaliniais. Pasitaiko reljefais papuoštų frizų (LXXXVI e, XC g pav.). Palangės daugiausia puošiamos riestiniais ornamentais, ypač mėgstamas dviejų priešpriešinių kreivių motyvas (LXXXVI k pav.). Toksai ornamentas

yra universalus, naudotas ir XVII–XVIII a. Anglijos balduose. Labai įvairi būna šoninių lentų apačia, kurios profiliavimas suderintas su visa palange. Klasicistiniai trikampiai sandrikai paįvairinami pjaustiniais, kaip pavyzdys iš Kupiškio rj. (LXXXVII e pav.). Dažniau pasitaiko ne trikampiai, o riestinio kontūro sandrikai. Geometrinio ornamento gražūs sandrikai aptikti Utenos ir Kupiškio rajonuose (LXXXIX a, b, d pav.). Kartais augaliniai ornamentai panaudojami kartu su gyvūniniais. Vieni jų yra sunkiai atpažįstami, abstraktūs (LXXXVIII a, b, c pav.). Kiti sandrikai puošiami realistiškais gyvūnų pjaustiniais – kačių, balandžių, žalčių (LXXXVIII d, h, k pav.). Vienos Ukmergės rajono pirkios antlangėje išpjaustyti kačiukai (XC g pav.), o Rimšės apylinkės antlangių formos primena kiškį ar lapę (XC k pav.).

Gana schemiški, nerealistiški būna ir augaliniai ornamentai (LXXXIX pav.). Daugelyje Aukštaitijos kaimų užtinkami sudėtingi kiaurapjūviai sandrikai iš šakelių ir žiedų pynės su voliutomis (XCI pav.). Kartais sandrikuose būna baroko architektūros reliktų, kaip pertrauktas trikampis su skrituliuku centre (LXXXVII e pav.) arba su gėlėmis ir paukščių siluetais (LXXXVIII l pav.). Itin puošnių, lyg ir ažūrinių antlangių padarė savo apylinkėje žinomas meistras Nikodemas Misiulaitis, išpuošęs daug pirkių tarp Adutiškio ir Tverečiaus (XCIV h–k, 66, 69, 16 pav.). Jis gausiai naudojo voliutos ornamentus su daugybe šakelių ir lapukų. Tame krašte būta ir kitų gabių meistrų, kaip rodo 71 pav. antlangė su zoomorfiniais ornamentais arba XCIV c pav. antlangė su paukšteliu ir zuikučiais. Pasitaiko šabloniškų antlangių (XCIV a, b pav).

Puošnesnės apylangės, išpjaustinėtos aplink visą langą. Jų antlangėse ir palangėse naudojami visų žinomų rūšių ornamentai, o šoninės lentos profiliuojamos geometriniais motyvais (10, 13, 14, 72, XCIII pav.). Panašiai iš visų šonų puošiami maži langeliai, kurie būna apskriti, pusapskričiai, trikampiai ar rombiški. Langelių apvadų profiliai geometriniai, rečiau augaliniai, su žiedų ar pumpurų kontūrais (XCV pav.). Mažųjų langelių apylangėse pasitaiko įdomių daugelyje kraštų paplitusių ornamentų, kaip ratukas su aštuoniais stipinais (XCV b pav.) arba pateros briauna, kartais vadinama šikšnosparniu (XCV i–l pav.). Ratukas su aštuoniais stipinais – mėgstamas ornamentas Austrijoje (Spiess, 1943, p. 19), o ratukais su keturiais stipinais, arba su kryžiumi – puošti X a. akmeniniai antduriai Vokietijos gilumoje (Weigel, 1942, p. 18, 22).

D z ū k i j o s pirkių apylangės panašios į aukštaičių, su tomis pačiomis puošmenų kombinacijomis. Kartojasi populiarūs trilapio žiedo ir voliutos ornamentai. Originalias antlanges matome vienoje Trakų rajono pirkioje – čia įkomponuotas keturlapis dobilas tarp dviejų

voliutų (31 pav.). Langas iš Nemunaičio miestelio įrėmintas barokiškai: sandriką puošia kartušo formos pjaustinys, o prie šoninių lentų prikabinti sparneliai, kurie yra retenybė, užtinkama ir toli nuo Lietuvos, pvz., Naujojoje Anglijoje (JAV, 72 pav.). Kitokia sudėtinga antlangė su išpjaustinėtu karnizu ir kiaurapjūviu sandriku iš Suvalkų apskrities (73 pav.). Originalus yra sandrikas iš Varėnos rajono su profiliuotu antstatu (74 pav.). Klasicistinių konsolių ornamentus šoninėse apylangių lentose matome XCVI g ir XCVII e paveiksluose. Tokių pasitaiko ir kitose etnografinėse srityse, pvz., Aukštaitijos trobesių palangėse (LXXXVII pav.). Kaimo ir miesto antlangių panašumą iliustruoja Vilniaus ir Trakų pavyzdžiai (XCVI h, i, j, XCVIII b pav.). Barokinių antlangių su pertrauktais sandrikais turime iš Varėnos ir Šalčininkų rajonų (XCVII f–j pav.). Yra ir paprastų ornamentų, kuriuos sudaro daugelis išgręžtų skylučių (XCVIII f, CII d–g, CIII d–h pav.). Antlangės su paukščių siluetais parodytos XCIX iliustracijose. Pasitaiko šabloniškai panašių, kaip sandrikai su žiedu centre ir paukščiais (antelėmis?) kraštuose (XCIX l, m, n pav.) arba su kiaurapjūviais drakoniniais ornamentais (CII a–f pav.). Originalūs langų sandrikai užtikti Stakliškių (Prienų rj.), Zervynų ir Dubaklonio kaimuose (Varėnos rj., C d, e, CII k pav.). Vienas jų gražiai apverstas aukštyn. Universalių drakoninių – žalčiukų ar voliutos – ornamentų daugiau (C a, CI a, b, c; CII f, n pav.). 1992 metų *Gimtinės kalendoriuje* (išleistas Kaune) įdėta sena Balio Buračo fotografija iš Dubaklonio kaimo: pirkios langas su antlange, papuošta vingiuota juosta, panašia į žalčiukus, su ratuku centre. Pastogės langelių arba prieangių langų ornamentuojamos šoninės apylangių lentos (75, CII pav.).

Ž e m a i t i j o s trobų langai dažniausiai buvo puošiami tik antlangėmis, kai kada ir profiliuotomis palangėmis. Pokario literatūroje apie lietuvių liaudies architektūrą buvo rašoma, kad Žemaitijos kaimų langai retai buvę ar iš viso nebuvę puošiami. Nurodoma priežastis: trobų paražės būdavo plačios, uždengdavo langų viršų, tai ir antlangių nereikėjo. Vlado Statkevičiaus atlikti tyrinėjimai parodo ką kita: dar neseniai buvo trobų su plačiomis paražėmis, kurių antlangės ornamentuotos. Jam pavyko atrasti apie 60 senų puošnių antlangių vien tik Šilalės rajone (Statkevičius, 1992, p. 81–84). Šešis jo antlangių piešinius įdėjau į iliustracijų lapus.

Žemaitijos langų puošybos apžvalgą pradedame klasicistinio stiliaus antlangėmis iš miestelio, dvaro ir kelių kaimų (CIV a–g pav.). Esama barokinių antlangių su pertrauktais sandrikais (CIV h–k, CV k pav.). Riestinio ornamento be kiaurapjūvio, kuklių antlangių taip pat matome dvarelių ir kaimų trobose (CIV l–p pav.). Pasitaiko ir sudėtingesnių sandrikų su augaliniais ar paukščių dekoro motyvais (CIV r, s,

CV a–f pav.). Veiviržėnų miestelio antlangėje išdrožta gana realistiška žalčių pora, o trijuose Šilalės rajono kaimų pavyzdžiuose – drakoninis ornamentas – stilizuoti žalčiai su mitologinėmis karūnėlėmis (CV g–j pav.).

Iš vos kelių turimų Suvalkijos pavyzdžių negalima daryti apibendrinimų. Matome trikampius ir riestinius sandrikus, o langelių apvadai padabinti augaliniu ornamentu (CVI a, b, c pav.).

Mažoji Lietuva buvo turtingesnė puošnių antlangių, bet ir jų pavyzdžių man nepavyko rasti daugiau, negu parodyta CVI iliustracijose. Pavyzdys iš Klaipėdos centro rodo miesto ir kaimo architektūros giminiškumą: matyti panašūs riestiniai ornamentai. Parodytoji dviaukščio mūrinio namo antlangė turi visus klasicistinius elementus: frizą, karnizą ir sandriką. Kaimuose tai retas reiškinys, nes dažniausiai, kaip buvo minėta, pakanka tik karnizo ir sandriko.

Lietuvos apylangių puošyba turi atitikmenų kituose Europos kraštuose. Rytuose gausu sudėtingos medžio drožybos, ažūrinių pjaustinių, o Vakaruose visa tai paprasčiau, kukliau. Pvz., buv. Rytprūsių Varmėje antlangių ir palangių ornamentai bemaž tik geometriniai, o langinėse – širdelių formos skylės (Dethlefsen, 1911, Taf. 23, 24). Bavarijoje ir Austrijoje antlangės puošiamos lentoje išdrožinėtais šakelių rezginiais, voliutomis ir drakonais su galvutėmis – panašiai kaip ir Lietuvoje (drakoninį ornamentą vadina *Spiralschlange*, Weigel, 1942, p. 30; Spiess, 1943, p. 19, 25).

Langinės yra medinės durelės langui uždaryti iš lauko pusės. Lietuvoje jos pirma paplito miestuose ir dvaruose, vėliau ir didesniuose kaimų namuose. Pasitaiko pirkių su 8 ar 10 langų, ir visi su langinėmis. Papuoštų langinių gausu Aukštaitijoje ir Dzūkijoje, kitur jų mažiau. Atvertos langinės pritvirtinamos prie sienų, kad jų neblaškytų vėjas. Puošiama toji pusė, kuri matoma dienos metu, kai langinės atviros. Iš turimų 167 puoštų langinių matyti, kad dauguma jų yra rėminės konstrukcijos su įsprūdomis (filingais). Paprasčiausios langinės yra plokščios lentos, dažytos ar margintos piešiniais ar drožiniais. Kitokia gana gausiai užtinkama langinių konstrukcija yra dvigubų lentų su puošniu apkalu.

Dauguma langinių ir jų puošmenų būna simetriški. Išimtis yra nesimetrinės langinių poros, kaip parodytosios 5 pav. Tai nėra kokia vieno lango klaida, o visa pirkia su daug langų turi tokias nesimetrines langines. Populiariausios įsprūdinės langinės turi po dvi plokščias įsprūdas be papildomų puošmenų (20, XCVII f, i pav). Dažniausiai tokios langinės spalvingai nudažomos. Retesnės trijų įsprūdų langinės (22 pav.). Puošnesnės įsprūdos turi reljefinius drožinius arba prikaltas ar priklijuotas rombines detales (74, LXXXVI a, b pav.). Retas pavyzdys yra iš Varėnos rajono – langinės su riestinio kontūro

rėmais (CII n pav.). Apie ketvirtadalis turimų pavyzdžių pasižymi vienokio ar kitokio rašto lentelių apkalais. Dažniausiai naudojamas įstrižų lentelių arba eglutės rašto apkalas, panašus į stogo skydų apkalus (XCI a pav.). Pasitaiko originalių, vis kitokių apkalų (CVII b–e pav.), kai kada langinių su skobtine puošyba (CVII f, g pav.).

Paprasta ir praktiška puošmena yra meniškos langinių angelės šviesai įleisti (CVII h pav.). Jos būna augalo šakelės, lapo, širdelės, mėnulio, užrakto skylutės formos. Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje pastebėta tokių langinių su šviesos angomis daugiau negu su kitokiais puošmenimis. Širdelėmis dar VIII a. puošti šventraščių rankraščiai. Jos dažnos Centrinės ir Šiaurės Europos tautodailėje. Tai yra žemiškos ir dangiškos meilės simbolis (Lewis, 1986, p. 154). Langinių puošyboje naudojama primityvi grafika ar tapyba. Mėgstami motyvai yra gėlė vazone arba saulutės (CVII i pav.). Ranka tapytos langinės būna šiek tiek skirtingos ir nesimetriškos, nors ir tose pačiose pirkiose, pvz., iš Vikonių k. (Anykščių vls., 76, 77 pav.). O paukščiai medyje ar ant augalo, kaip kad vaizduojama šios pirkios langinėse, nuo viduramžių buvo Šv. Dvasios simbolis (Lewis, 1986, p. 56). Ne ranka, o šablonu dažytos langinės būna vienodos, kaip trobų Veiviržėnų mstl. ar Sidarių k. (Radviliškio rj.) langinės (78, 79 pav.).

Kai kada prieangiuose dedami langai. Jie arba ištisos prieangio sienelės įstiklinamos, puošiama skirtingų geometrinių formų stiklais ir rėmeliais. Tokios kompozicijos gražiai suskaido monotoniškas plokštumas. Dedama ir spalvotų stiklų. Tai pasitaiko ne tik turtingesnių namų, bet ir vidutinių ūkių, ypač naujakurių vienkiemių namuose. Matome stačiakampių, trikampių, rombinių stiklų, retkarčiais net ir lenktinių linijų (CVIII, 45 pav.). Kartais, siekiant panašaus efekto, dideli stiklai pridengiami įmantriu rėmelių tinklu. Meistro Vlado Kuldos papuoštame prieangyje tinklelis sudėtas iš vienodų lankelių, ritmiškai keičiant jų kryptį (11 pav.).

65. Pirkios antlangė, padaryta 1948 m. Smilginių k., Varenavo rj., Gudijoje (1991 m. V. Miliaus fot.)

66. Pirkios langai Mociškės k., Švenčionių rj. (1967 m. R. Lukšos fot.)

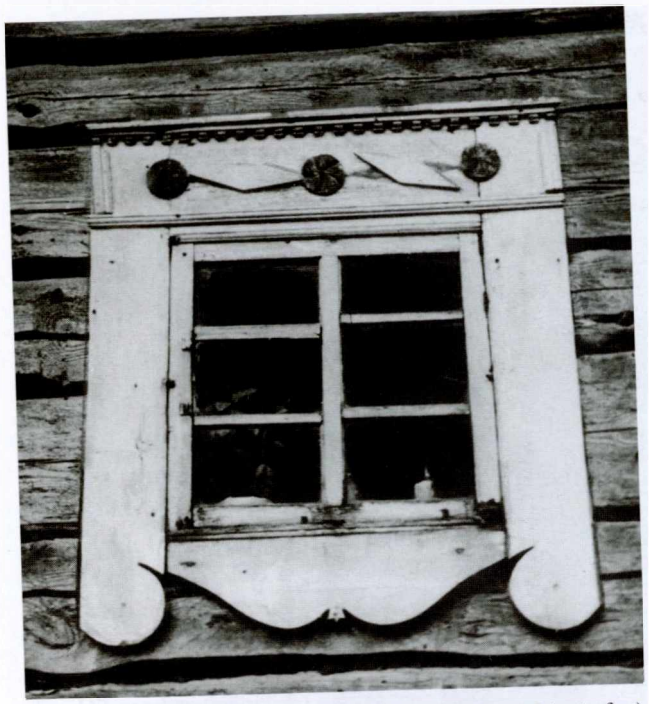

67. Pirkios langas Palakajo k., Molėtų rj. (1939 m. J. Lingio fot.)

68. Pirkios antlangė ir karnizas Mociškės k., Švenčionių rj. (1967 m. R. Lukšos fot.)

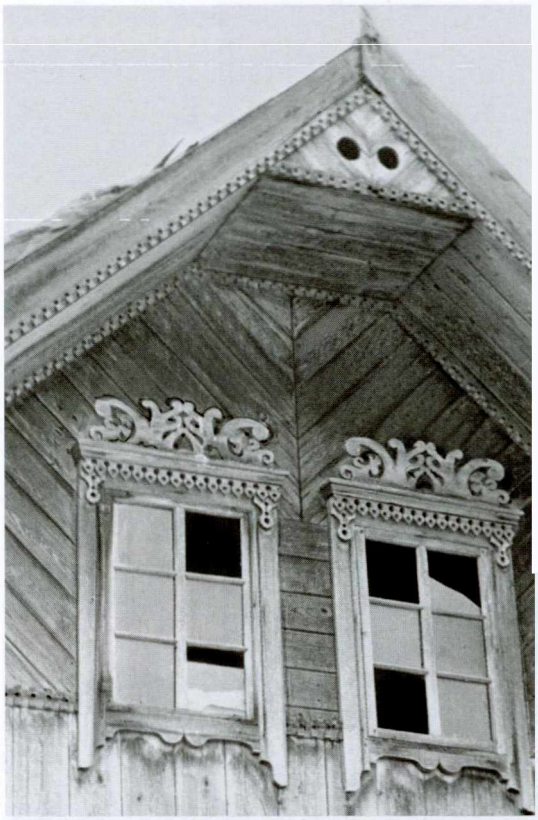

69. Pirkios skydas su čiukuru ir Nikodemo Misiulaičio darbo pjaustiniais Mociškės k., Švenčionių rj. (1967 m. R. Lukšos fot.)

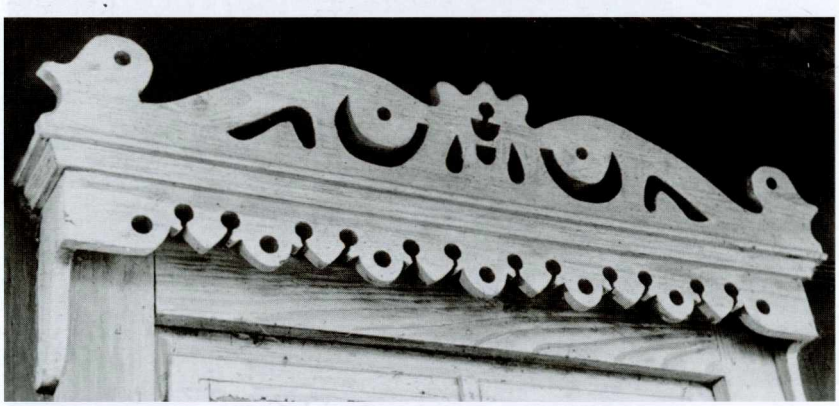

70. Pirkios antlangė Mociškės k., Švenčionių rj. (1967 m. R. Lukšos fot.)

71. Pirkios antlangė Mociškės k., Švenčionių rj. (1967 m. R. Lukšos fot.)

72. Pirkios langas su reljefine apdaila Nemunaičio mstl., Alytaus rj. (V. Stanionio fot. iš: *Dainava*, Vilnius, 1958, p. 118)

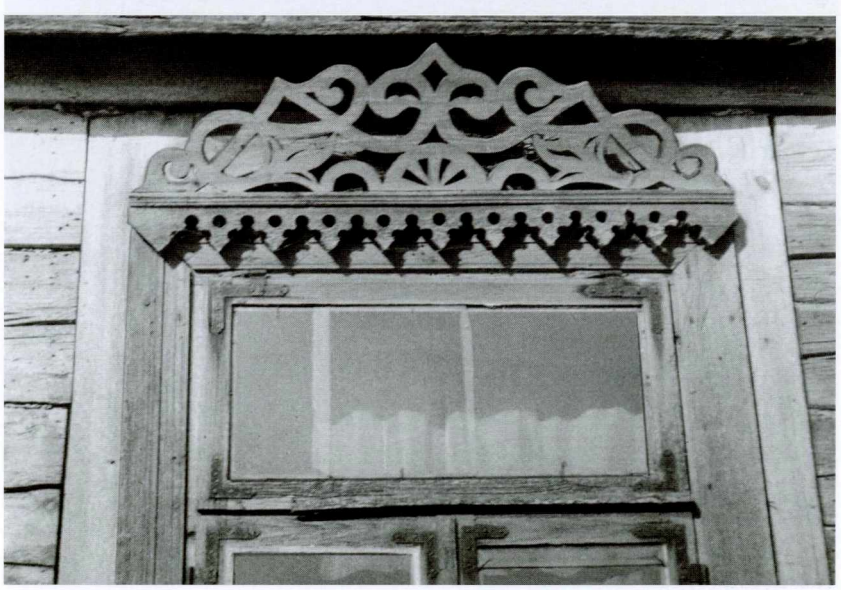

73. Pirkios antlangė Asavos k., Suvalkų aps., Lenkijoje (1959 m. M. Gimbutienės fot.)

74. Pirkios langas su sandriku ir įsprūdinėmis langinėmis Biekšių k., Varėnos rj. (iš: Baršauskas, 1956, 93 pav.)

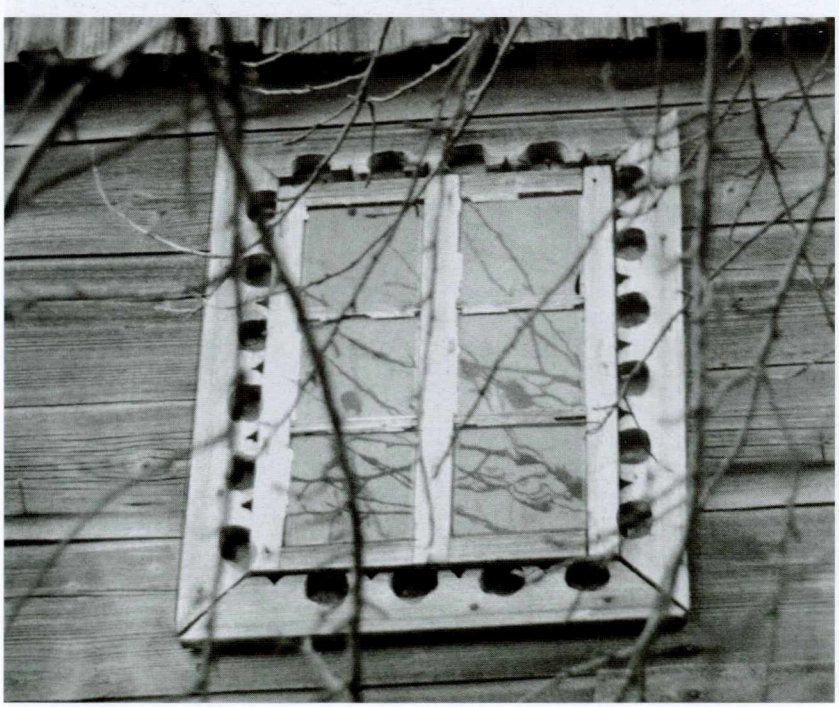

75. Pirkios skydo langas su apvadu Užtakų k., Kaišiadorių rj. (1987 m. E. J. Morkūno fot.)

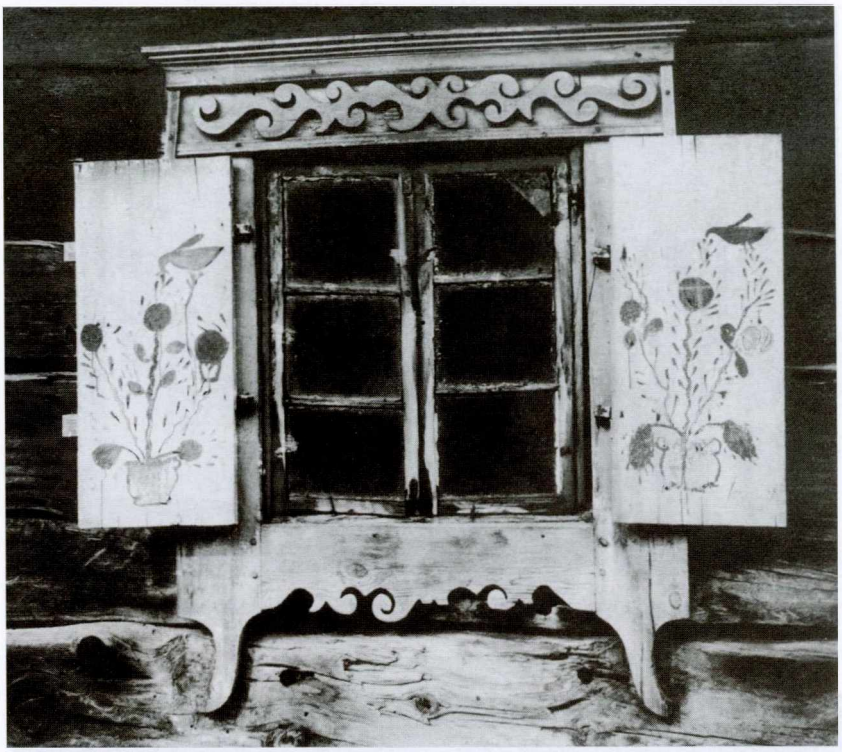

76. Pirkios langas su reljefiniu frizu ir tapytomis langinėmis Vikonių k., Anykščių vls., Utenos aps. (1948 m. fot. iš J. Lingio rink.)

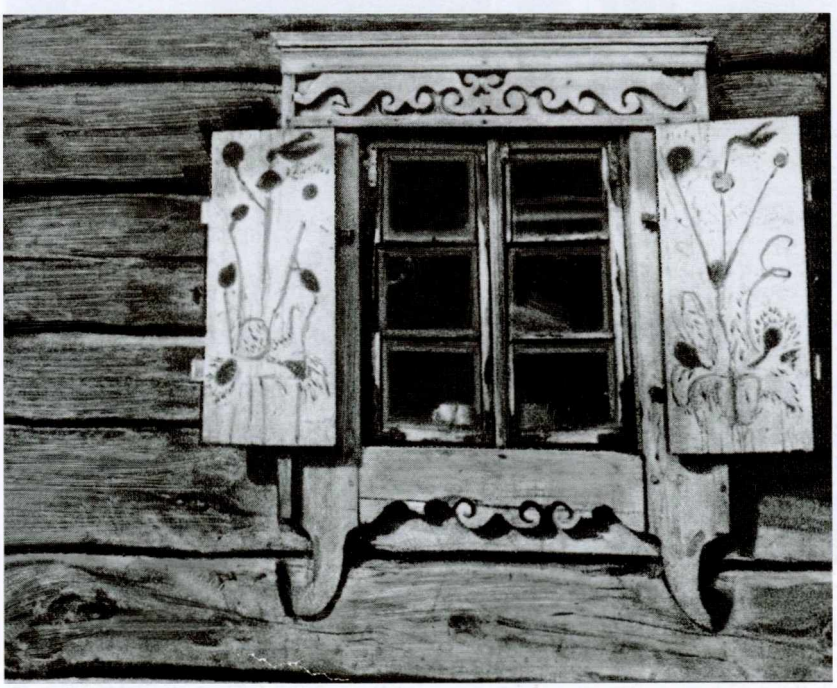

77. Pirkios langas su tapytomis langinėmis Vikonių k., Anykščių vls. (fot. iš: LLMA I, 1957, 174 pav.)

78. Trobos langas su tapytomis langinėmis Veiviržėnų mstl., Klaipėdos rj. (1980 m. I. Butkevičiaus fot.)

79. Trobos langas su tapytomis langinėmis Sidarių k., Šiaulėnų vls., Šiaulių aps. (fot. prieš 1940 m. iš: LLMA I, 1957, 278 pav.)

LXXXVI AUKŠTAITIJOS LANGAI

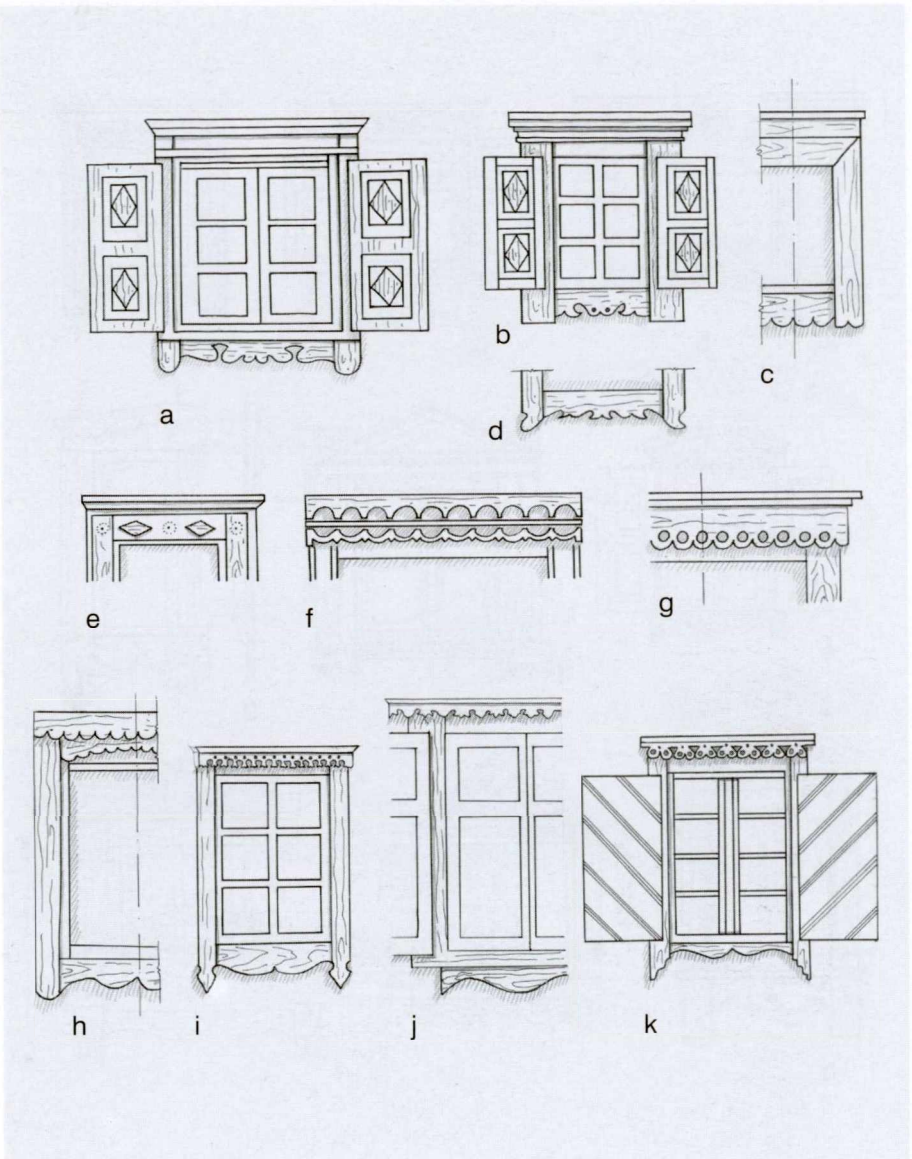

a • Trakinių k., Ukmergės rj. (iš 1963 m. I. Butkevičiaus fot.);
b • Pravydžių k., Anykščių rj. (iš: LLA I, 1965, 112–4 pav.);
c • Miliūnų k., Kupiškio rj. (iš fot.: Dulaitienė, 1958);
d • Rudesos k., Molėtų rj. (iš 1940 m. J. Gimbuto fot.);
e • Grybų k., Švenčionių rj. (iš: LLA I, 1965, 112–1 pav.);
f • Krūvandų k., Vilkijos rj. (iš 1955 m. I. Butkevičiaus fot.);
g • Ožkinių k., Švenčionių rj. (iš 1958 m. I. Butkevičiaus fot.);
h • Skeldų k., Degučių vls. (iš fot. prieš 1940 m., VDKM);
i • Šuminų k., Utenos rj. (iš: Šešelgis, 1980, 33 pav.);
j • Skamaičiukų k., Radviliškio rj. (iš 1967 m. I. Butkevičiaus fot.);
k • pirkios, pastatytos 1962 m. Gūrių k., Ignalinos rj. (iš: Skrodis, 1969, p. 157)

LXXXVII AUKŠTAITIJOS LANGAI

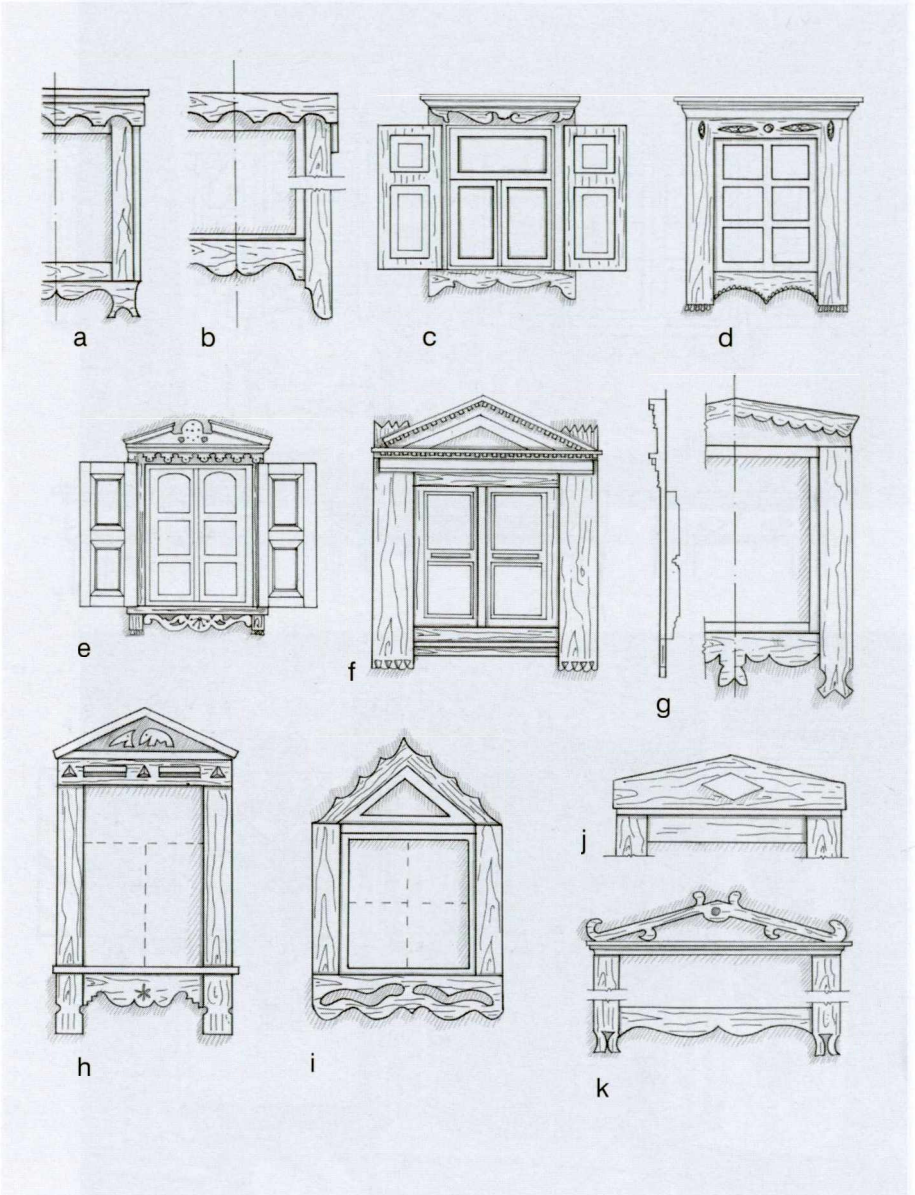

a • Stripeikių k., Švenčionėlių rj.;
b • Bikėnų k., Dūkšto vls. (iš fot. prieš 1939 m., VDKM);
c • Suvainių k., Kupiškio rj.;
d • Kirdeikių k., Utenos rj.;
e • Terpeikių k., Kupiškio rj. (c, d, e iš: LLA I, 1965, 112–5, 112–3, 113–4 pav.);
f • Bardiškių k., Linkuvos rj. (1952 m. pieš., IEM);
g • Varžų k., Taujėnų apyl. (iš 1944 m. J. Būgos fot.);
h • Rytų Lietuvoje (a, h iš fot.: LLMA I, 1957, 193, 156 pav.);
i • klėties Pabiržių k., Krekenavos vls. (iš fot. prieš 1939 m., VDKM);
j • iš Spalviškių k., Biržų rj., dabar LBM (iš 1985 m. J. Gimbuto fot.);
k • Narbutiškių k., Vilniaus rj. (1989 m. A. Butvilos pieš., MAE)

LXXXVIII AUKŠTAITIJOS LANGAI

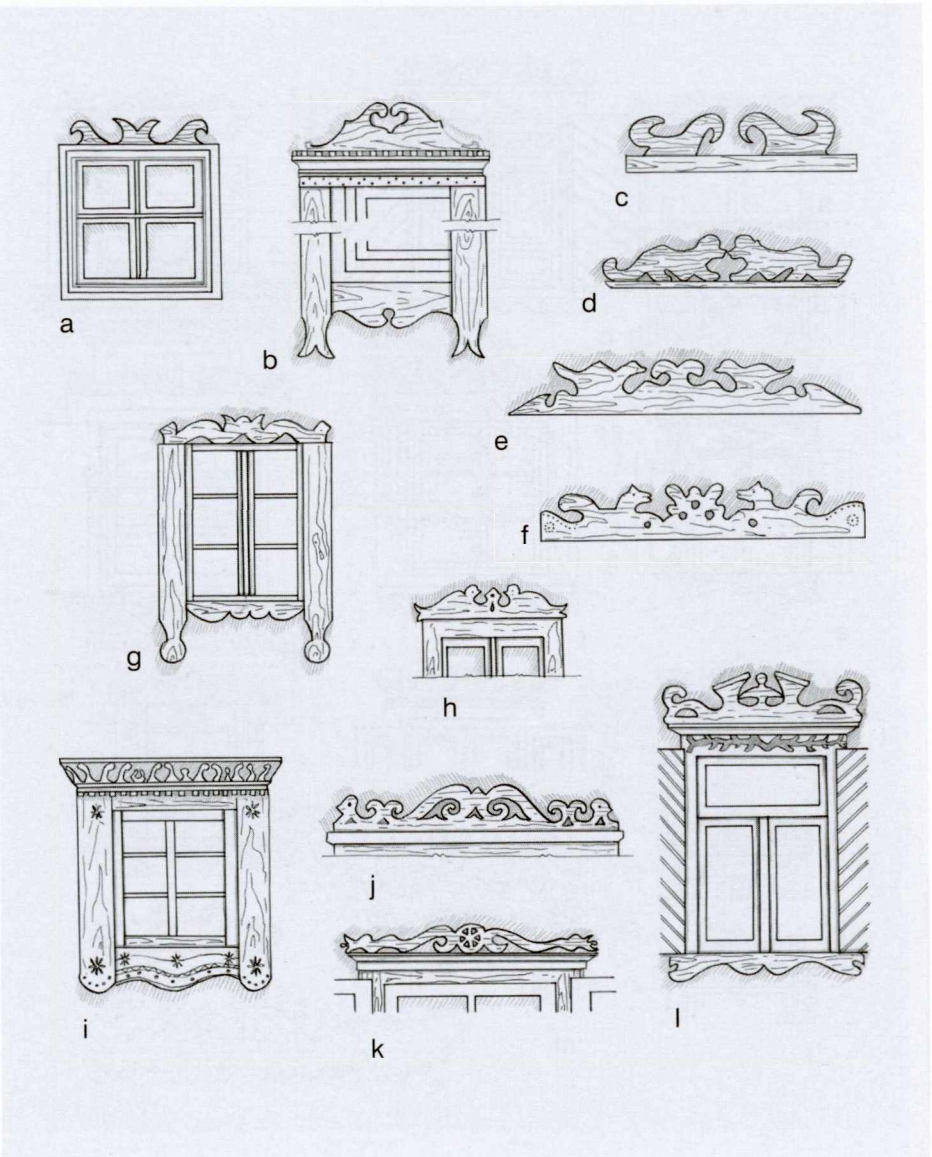

a • Bardiškių k., Linkuvos rj. (1952 m. A. Paulausko pieš., IEM);
b • Gaidės k., Ignalinos rj. (iš V. Ylevičiaus fot. prieš 1969 m.);
c • Radeikių vnk., Leliūnų vls.;
d • Užpalių k., Utenos aps.;
e • Seveikių k., Leliūnų vls.;
f • Skiemonių k., Leliūnų vls. (c, d, e, f iš A. Tamošaičio fot.: Galaunė, 1930, 28–1, 28–4, 28–2: 28–3 pav.);
g • pirkios, pastatytos 1919 m. Rudžių k., Ignalinos rj. (iš: Skrodis, 1969, p. 157);
h • Notiniškių k., Radviliškio rj.;
i • Rakėnų k., Salako vls.;
j • Velžių k., Radviliškio rj. (h, j iš: Čerbulėnas, 1974, 18–2, 18–5 pav.);
k • Vidiškių mstl., Ukmergės rj.;
l • Molėtų rj. (i, k, l iš fot.: LLMA I, 1957, 317, 302, 312 pav.)

LXXXIX AUKŠTAITIJOS LANGAI

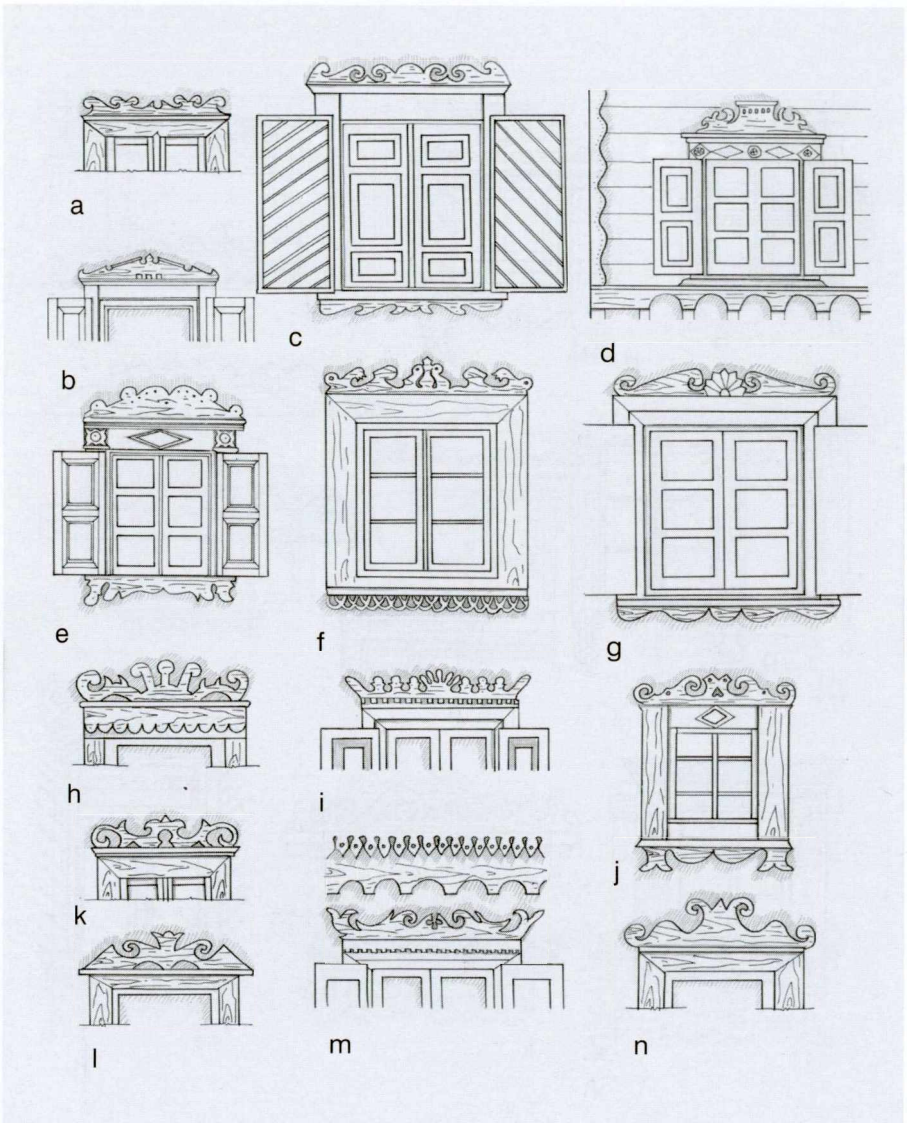

a • Utenos rj. (iš: Čerbulėnas, 1974, 18–3 pav.);
b • Drulėnų k., Kupiškio rj.;
c • Širvintose;
d • Sudeikių mstl., Utenos rj. (b, c, d iš: LLA I, 1965, 113–1, 114–2, 78 pav.);
e • Padustėlio k., Zarasų rj. (iš: LLA I, 1965, 112–6 pav. ir 1962 m. I. Butkevičiaus fot.);
f • Vaičionių k., Rokiškio rj. (iš: Spelskis, 1955, 131 pav.);
g • Joniškio rj.;
h • vnk. Aukštaitijoje (iš A. Naruševičiaus fot. prieš 1939 m.);
i • Užusalių k., Jonavos rj. (g, i iš: LLMA I, 1957, 291, 279 pav.);
j • pirkios, pastatytos 1894 m. Vygutėnų k., Ignalinos rj. (iš: Skrodis, 1969, p. 157);
k • Kupiškio rj. (iš: Čerbulėnas, 1974, 18–4 pav.);
l • Liepiškių k., Šiaulėnų vls. (iš B. Buračo fot. prieš 1940 m.);
m • Jurėniškių k., Kupiškio rj. (iš: Baršauskas, 1956, 45 pav.);
n • Molėtų vls. (iš 1940 m. J. Gimbuto fot.)

XC AUKŠTAITIJOS LANGAI

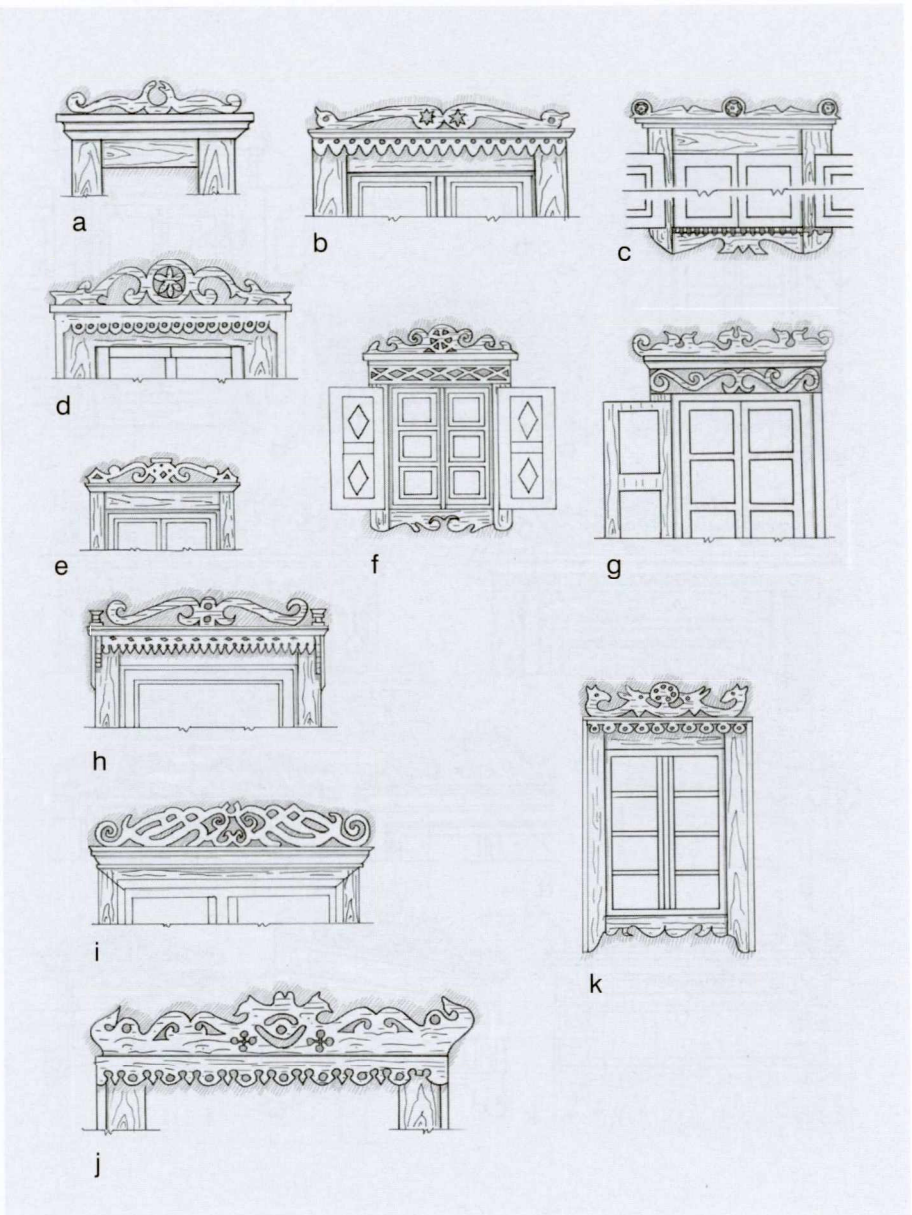

a • priemenės langelis Šinkūnų k., Ukmergės rj.;
b • Čižiūnų k., Dūkšto vls. (iš 1937 m. fot., VDKM);
c • Liūnelių k., Ukmergės rj. (a, c iš 1967 m. I. Butkevičiaus fot., MAE);
d • Mažėnų k., Ignalinos rj. (iš: Butkevičius, 1967, 2a pav.);
e • Imbrado mstl., Zarasų rj.;
f • Vidiškių k., Ukmergės rj.;
g • Kraupėnų k., Ukmergės rj. (iš 1936 m. I. Končiaus fot.);
h • Šnieriškių k., Utenos rj. (e, f, h iš: LLA I, 1965, 111–7, 115–1, 50 pav.);
i • Tautkių k., Ariogalos rj. (iš: LLMA I, 1957, 306 pav.);
j • Meironių k., Ignalinos rj. (iš: Grudzinskas, 1977, pav. nenumeruoti);
k • pirkios, pastatytos 1919 m. Rudžių k., Ignalinos rj. (iš: Skrodis, 1969, p. 157)

XCI AUKŠTAITIJOS LANGAI

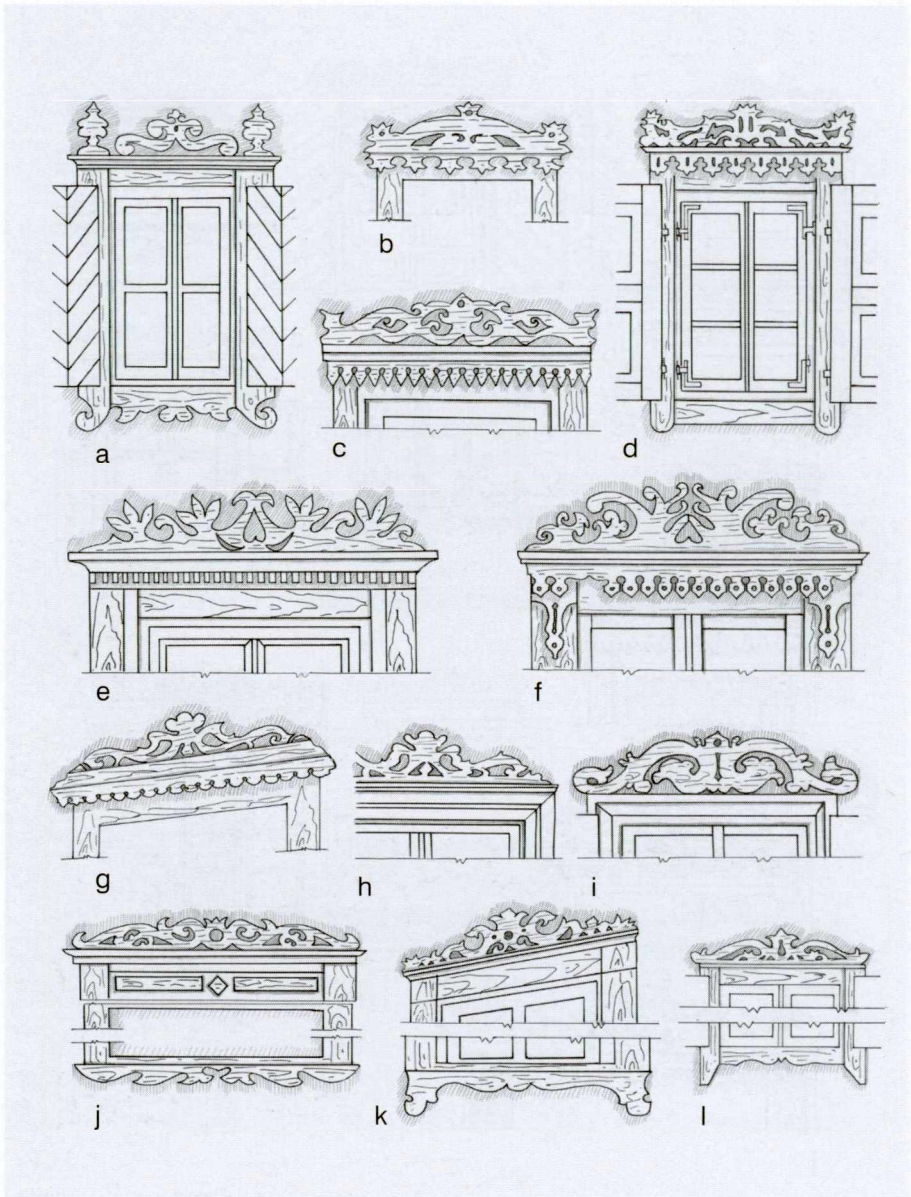

a • Užubalių k., Molėtų vls.;
b • Vilkeliškių k., Vilniaus rj. (iš 1951 m. V. Miliaus fot.);
c • Skverbų k., Kupiškio rj.;
d • Suginčių k., Molėtų vls. (a, d – A. Tamošaičio pieš. iš: Galaunė, 1930, p. 66);
e • Kuksų k., Tverečiaus apyl. (iš 1960 m. fot.: LLMA II, 1965, 341 pav.);
f • Kukutėlių k., Ignalinos rj.;
g • Kalnėnų k., Jonavos vls. (iš fot. prieš 1939 m., VDKM);
h • Karmėlavos mstl., Kauno rj.;
i • Dimšių k., Gruzdžių vls.;
j • Motiejūnų k., Širvintų vls. (c, f, h, i, j iš: LLMA I, 1957, 301, 318, 293, 295, 285 pav.);
k • Šunakojų k., Molėtų rj. (iš: Baršauskas, 1956, 89 pav.);
l • Klišabalės k., Širvintų rj. (iš 1969 m. V. Miliaus fot.)

XCII AUKŠTAITIJOS LANGAI

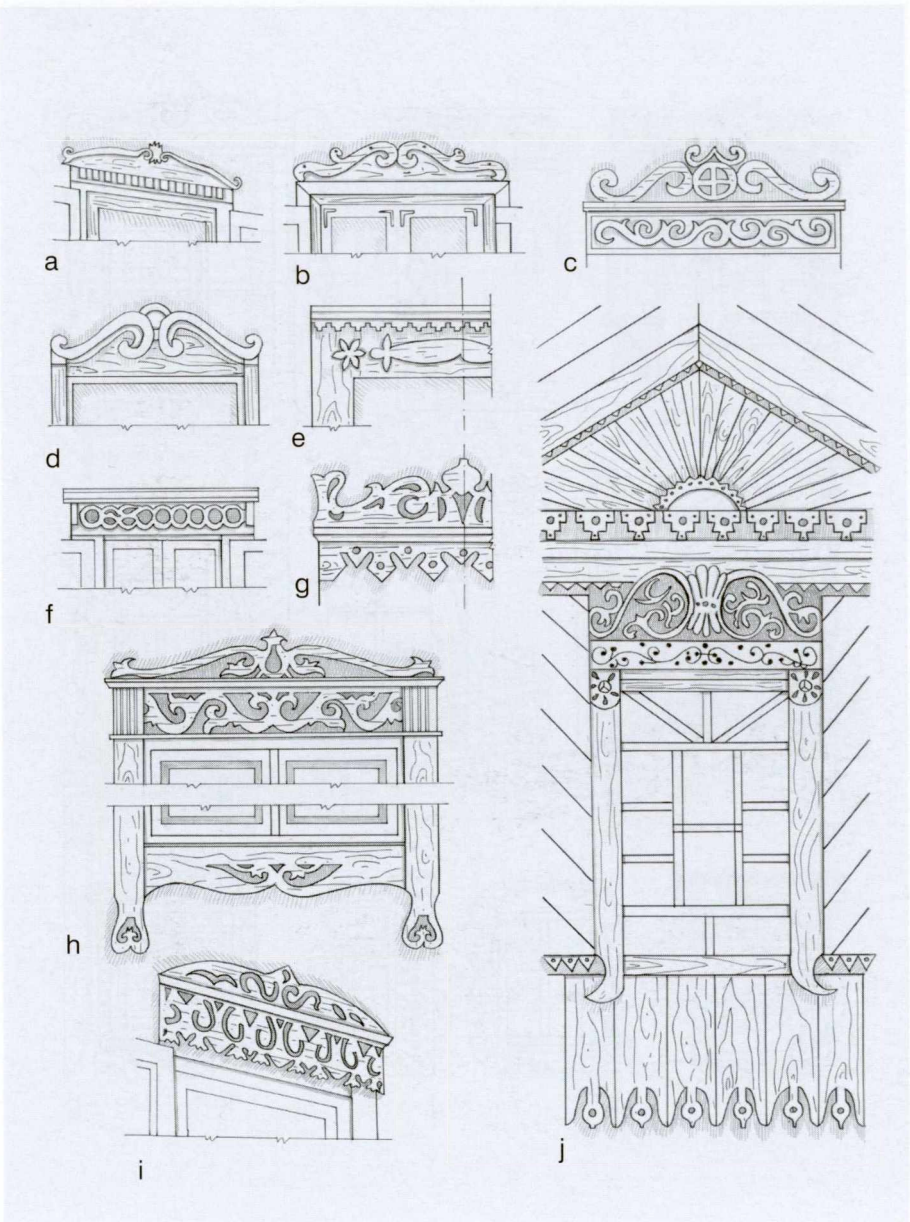

a • Berčiūnų k., Panevėžio rj. (iš fot. prieš 1940 m., VDKM);
b • Linkuvos rj.;
c • Jonavos rj.;
d • Rytų Lietuvoje;
e • Degučių mstl., Zarasų rj. (b–e iš fot.: LLMA I, 1957, 286, 213, 274, 169 pav.);
f • Nausodės k., Rokiškio rj. (iš: Butkevičius, 1967, 2d pav.);
g • Rubelninkų k., Švenčionių aps. (iš 1939 m. J. Gimbuto fot.);
h • Alionių k., Ukmergės apyl. (iš: LLA I, 1965, 82 pav.);
i • Kretuonių k., Švenčionėlių apyl. (iš: D. Šniukas, *Ežerų vilnimis*, Vilnius, 1958, p. 70);
j • Dysnos k., Iganalinos rj. (iš: Dundulienė, 1982, 25 pav.)

XCIII AUKŠTAITIJOS LANGAI

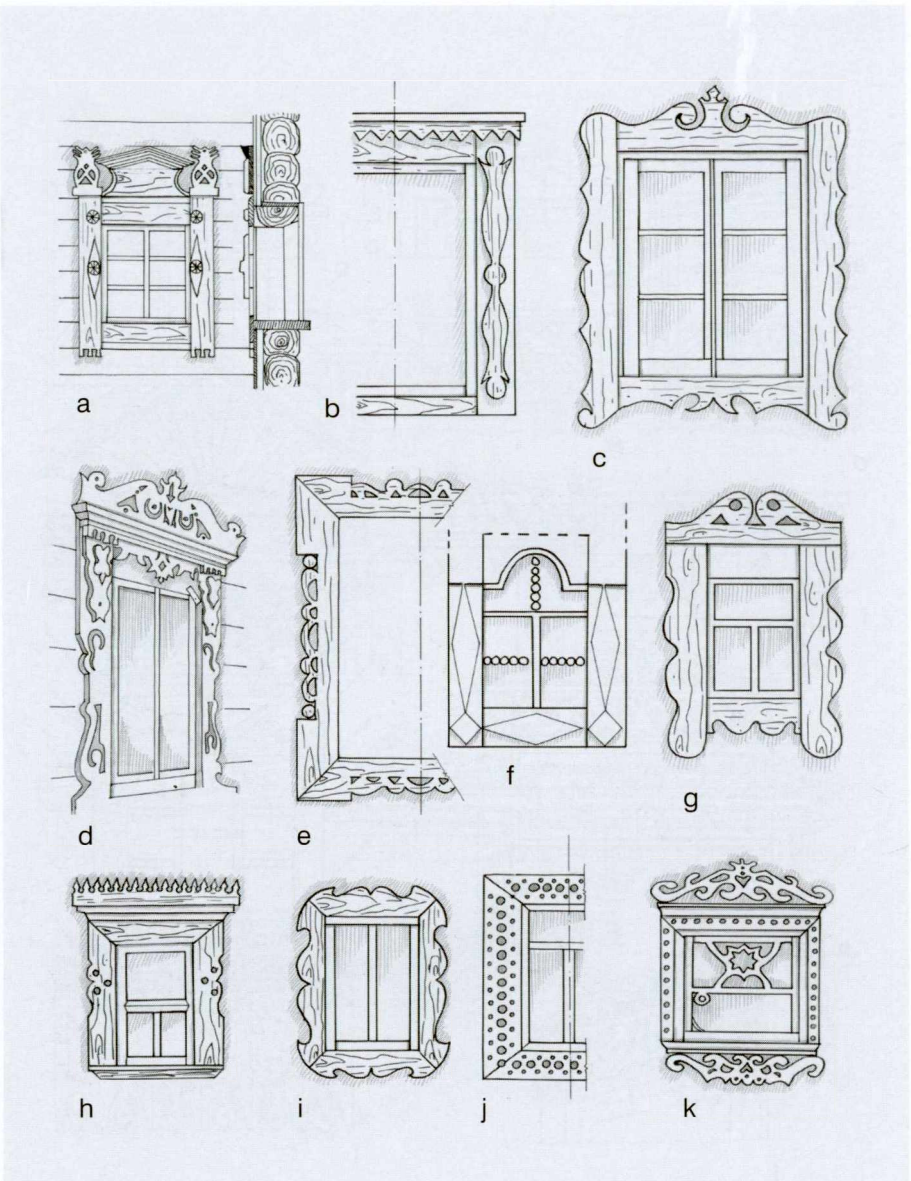

a • pirkios Tryčiūnų k., Ignalinos rj. (iš: Soeder, 1918, Taf. IX);
b • pirkios Rakėnų k., Salako vls.;
c • pirkios Sudeikių k., Daugailių vls. (A. Tamošaičio pieš. iš: Galaunė, 1930, p. 66);
d • pirkios Girminių k., Ignalinos rj. (iš 1964 m. Č. Kudabos fot.);
e • Kėdainių dv. parko paviljono;
f • pirkios pastogės Vosgėlių k., Dusetų vls. (iš 1938 m. J. Lingio fot.);
g • prieangio frontono Stainiškių k. (iš fot. prieš 1940 m., VDKM);
h • pirkios skydo Kalnaberžės k., Dotnuvos rj.;
i • pirkios skydo Kačergių k., Pernaravos vls. (iš B. Buračo fot. prieš 1939 m.);
j • pirkios skydo Rimanų k., Ramygalos apyl.;
k • pirkios skydo Naujasodės k., Ramygalos apyl. (b, e, h, j, k iš fot.: LLMA I, 1957, 168, 566, 162, 148, 144 pav.)

XCIV AUKŠTAITIJOS LANGAI

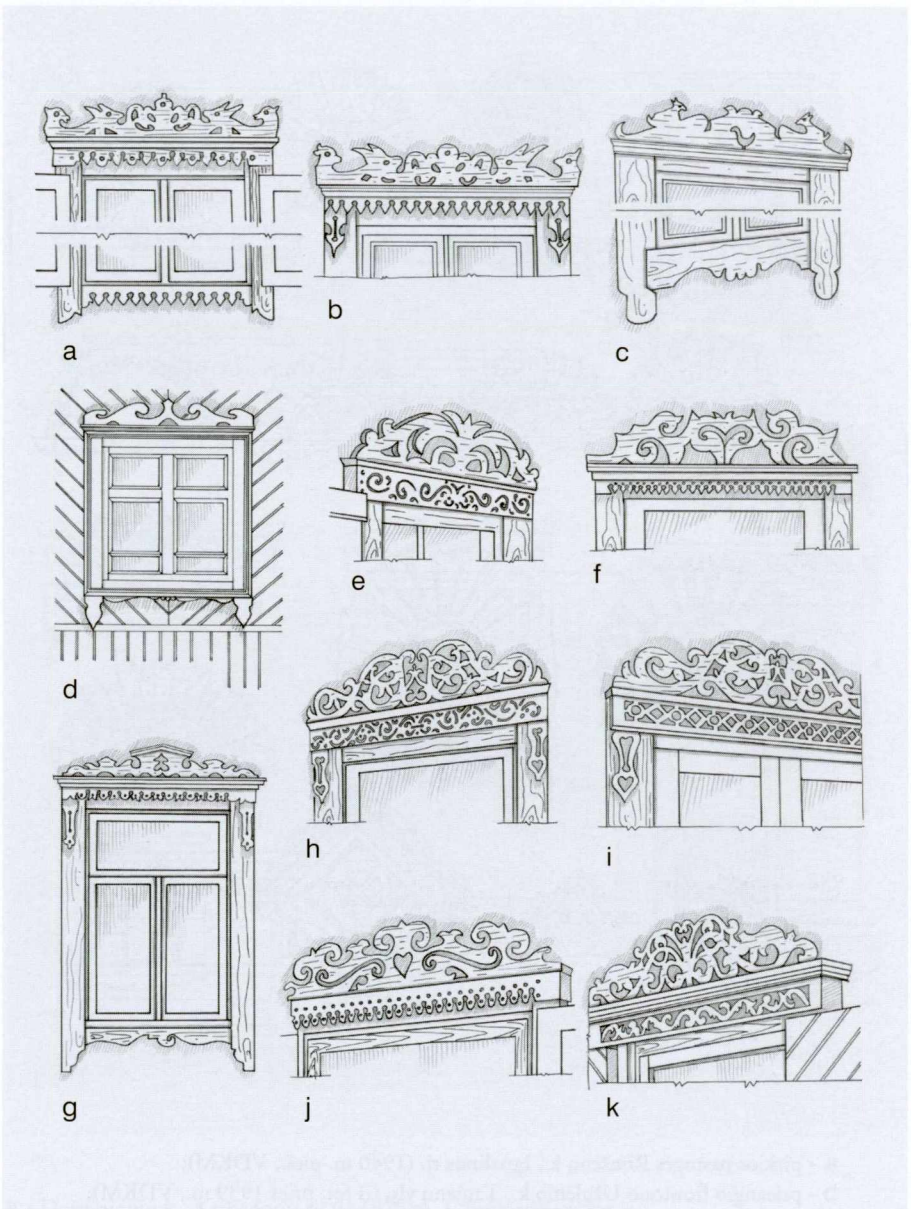

a • Dvarykščių k., Ignalinos rj. (iš 1989 m. V. Miliaus fot.);
b • Senosios Katinautiškės k., Ignalinos rj. (iš 1981 m. Šešelgio fot.);
c, e, j, k • Mociškės k., Švenčionių rj. (iš 1967 m. R. Lukšos fot.);
d • Senosios Katinautiškės k. (iš: Šešelgis, 1988, 37 pav.);
f, g • Senosios Katinautiškės k. (iš 1981 m. K. Šešelgio fot.);
h, i • Lazinkų k., Ignalinos rj. (iš 1963 m. Č. Kudabos fot.)

XCV AUKŠTAITIJOS LANGELIAI

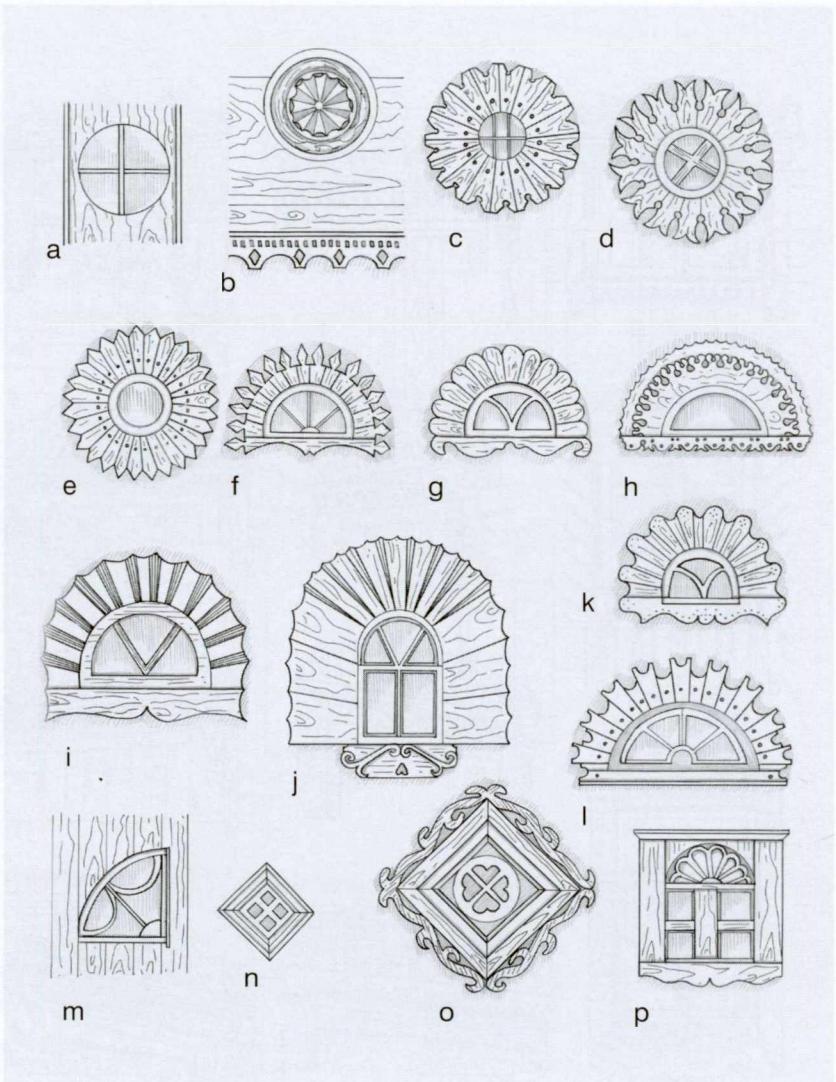

a • pirkios pastogės Rimšėnų k., Ignalinos rj. (1940 m. pieš., VDKM);
b • prieangio frontono Užulėnio k., Taujėnų vls. (iš fot. prieš 1939 m., VDKM);
c • pirkios pastogės Pandėlio rj. (iš fot. prieš 1939 m., J. Lingio rink.);
d • klėties (J. Buračo pieš. iš: Macijauskas, 1925);
e • priemenės Utenos aps. (iš fot. prieš 1938 m., J. Lingio rink.);
f • prieangio frontono Vyžuonų apyl., Utenos aps.;
g • pirkios pastogės Vyžuonų apyl. (A. Tamošaičio pieš. iš: Galaunė, 1930, p. 68);
h • pirkios pastogės Būtėnų k., Rokiškio rj.;
i • Padustėlio k., Zarasų rj.;
j • Antalamėstės k., Ignalinos rj. (h, i, j iš: LLA I, 1965, 116–2, 116–3, 116–5 pav.);
k • pirkios pastogės Aukštaitijoje;
l • pirkios pastogės Švenčionėlių rj. (k, l iš: LLMA I, 1957, 184, 125 pav.);
m • pirkios pastogės Leckiškių k., Kauno rj. (iš: Baršauskas, 1956, 48 pav.);
n • priemenės Kuosėnų k., Kupiškio rj. (iš 1972 m. A. Vyšniauskaitės fot.);
o • pirkios (J. Buračo pieš. iš: Macijauskas, 1925);
p • klėties pastogės Kazokų k., Kėdainių rj. (iš: Baršauskas, 1956, 101 pav.)

XCVI DZŪKIJOS LANGAI

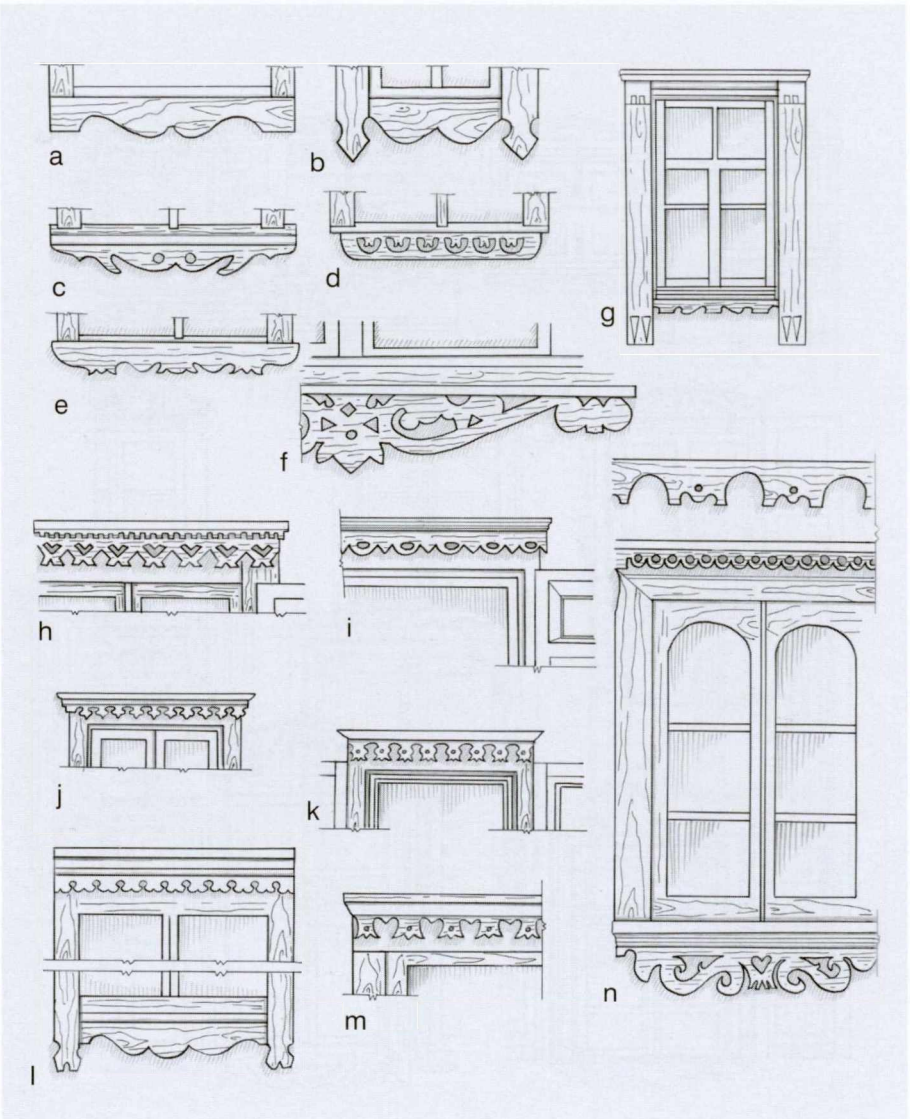

a • Dovainionių k., Kaišiadorių rj. (iš 1975 m. I. Butkevičiaus fot.);
b • Stakliškių k., Prienų rj.;
c • Česukų k., Varėnos rj. (b, c iš: LLA I, 1965, 57, 111 pav.);
d • Marcinkonių k., Varėnos rj. (iš: Dundulienė, 1982, 53 pav.);
e • Subartonių k., Varėnos rj. (iš 1956 m. V. Miliaus fot.);
f • Perlojos apyl., Varėnos rj. (iš: Baršauskas, 1956, 117 pav.);
g • Rimašių k., Šalčininkų rj. (iš: Butkevičius, 1968);
h • Vilniuje, Čiurlionio g. 70;
i • Vilniuje, Čiurlionio g. 33;
j • Senųjų Trakų k., Trakų rj. (h, i, j iš 1991 m. J. Gimbuto fot.);
k • Semeliškių k., Trakų rj. (iš: LLA I, 1965, 115–4 pav.);
l • Žuklijų k., Trakų rj.;
m• Lieponių k., Trakų rj. (iš: LLMA II, 1965, 371 pav.);
n • Merkinės mstl., Varėnos rj. (l, n iš: LLMA I, 1957, 167, 316 pav.)

XCVII DZŪKIJOS LANGAI

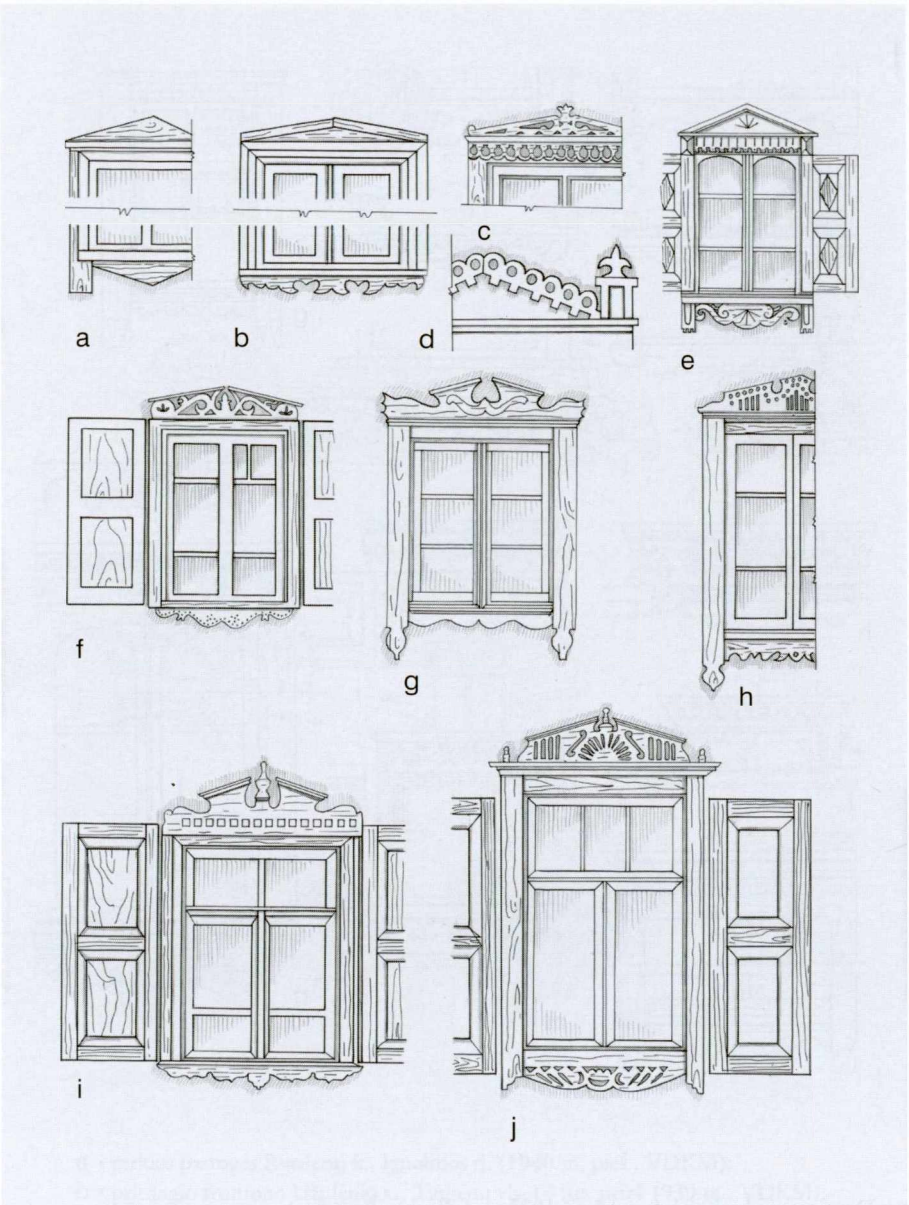

a • Aštragio k., Kaišiadorių rj. (iš: Butkevičius, 1967);
b, c • Alytaus rj. (iš: LLA I, 1965, 113–5, 115–3 pav.);
d • Tiltų k., Trakų rj. (iš 1991 m. J. Gimbuto fot.);
e • Kuklių k., Varėnos rj. (iš: Spelskis, 1955, 128 pav.);
f • Kaniavos k., Varėnos rj.;
g • Rimašių k., Šalčininkų rj. (iš: Butkevičius, 1968);
h • Kuklių k. (f, h iš: Butkevičius, 1989, 11, 16 pav.);
i • Dubininko k., Varėnos rj.;
j • Mardasavo k., Varėnos rj. (i, j iš: Baršauskas, 1956, 98, 97 pav.)

XCVIII DZŪKIJOS LANGAI

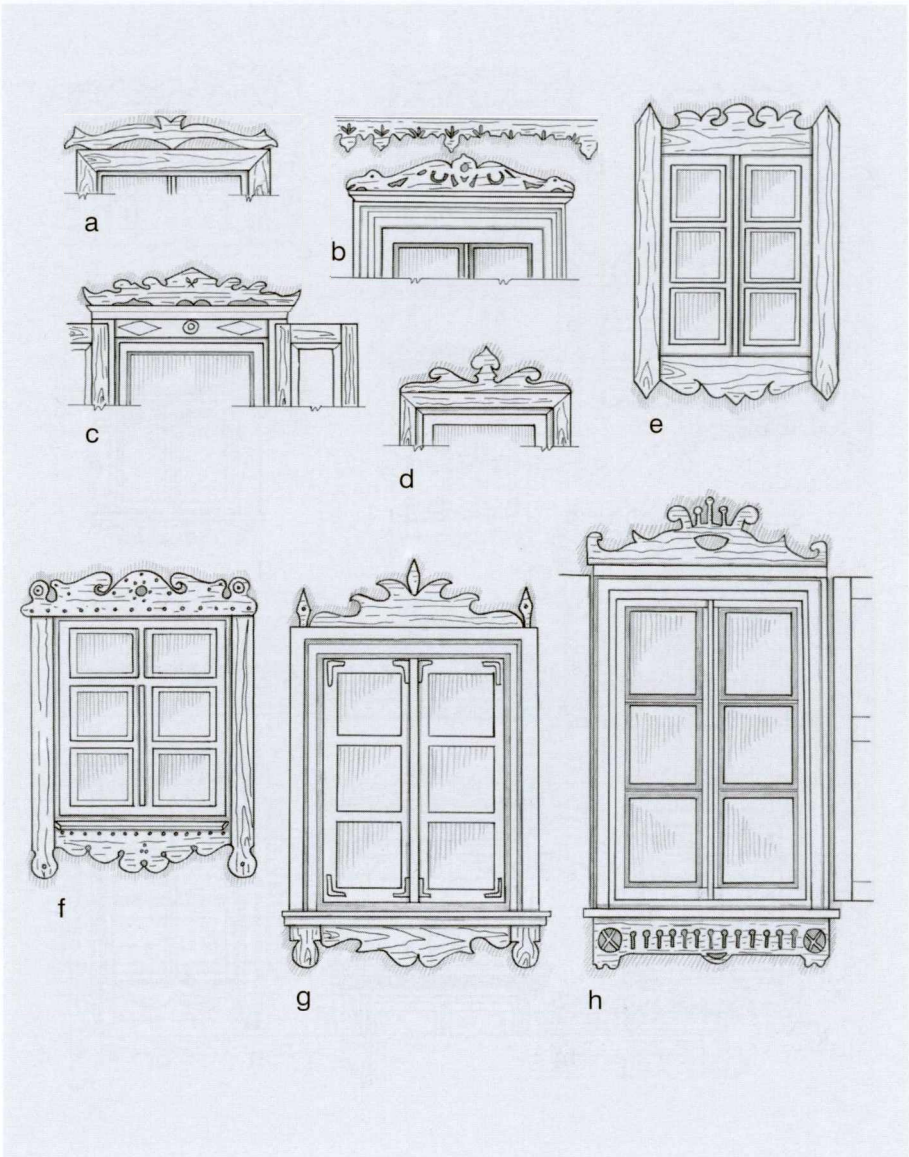

a • Rudaminos k., Vilniaus rj. (iš: LLA II, 1968, 54 pav.);
b • Trakuose, Kęstučio g. 1 (iš 1991 m. J. Gimbuto fot.);
c • Samninkų k., Trakų rj.;
d • Patamulšio k., Prienų rj.;
e • Stakliškių k., Prienų rj.;
f • Antakalnio k., Varėnos rj. (c, d, e, f iš: LLA I, 1965, 113–6, 111–2, 79, 83 pav.);
g • Lynežerio k., Varėnos rj. (iš: Šešelgis, 1988, 97 pav.);
h • Česukų k., Varėnos rj. (iš: LLMA I, 1957, 290 pav.)

XCIX DZŪKIJOS LANGAI

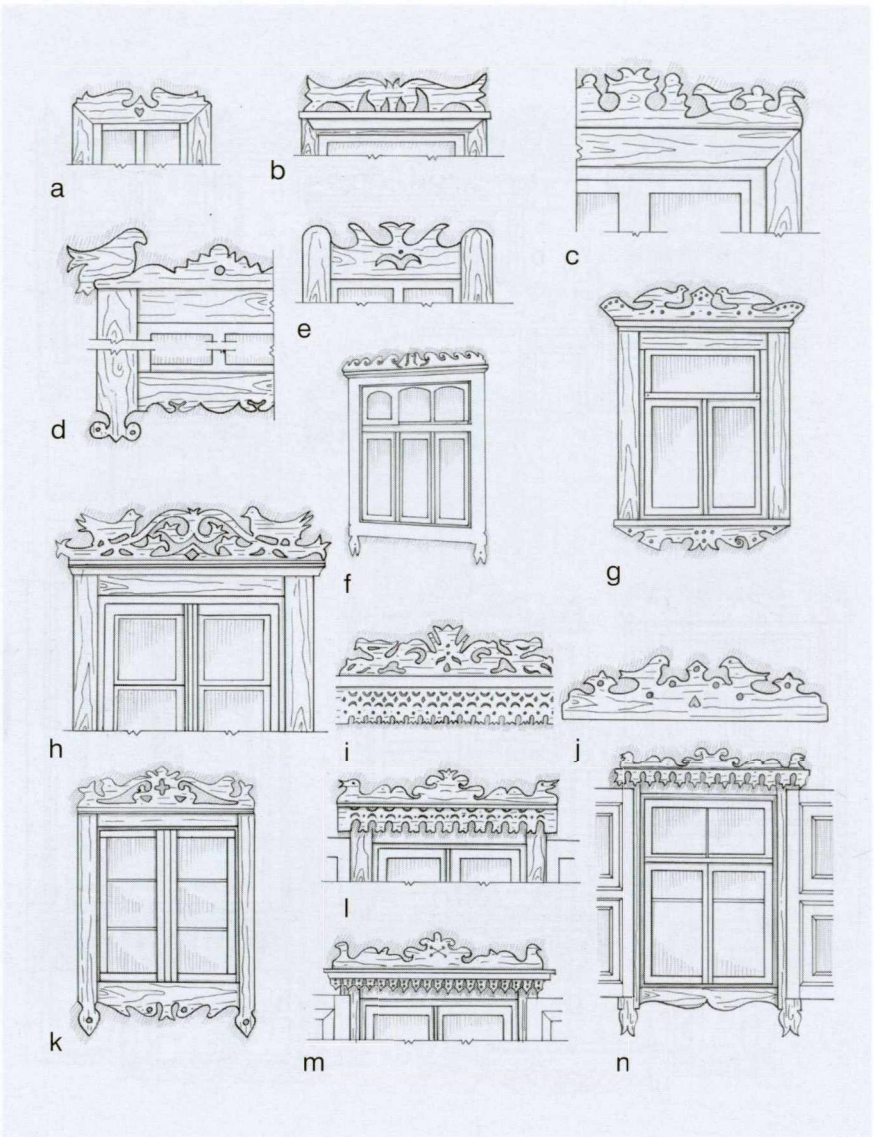

a • Trakų rj. (iš: Čerbulėnas, 1974);
b • Žižmų k., Šalčininkų rj. (iš 1965 m. Č. Kudabos fot.);
c • Mančiagirės k., Varėnos rj. (iš 1963 m. V. Miliaus fot.);
d • Tiltų k., Trakų rj. (iš 1991 m. J. Gimbuto fot.);
e • Biekšių k., Varėnos rj. (iš 1968 m. I. Butkevičiaus fot.);
f • Tiltų k. (iš 1991 m. J. Gimbuto fot.);
g • Rudnios k., Varėnos rj. (iš 1939 m. B. Buračo fot.);
h • Grendavės k., Trakų rj.;
i, j • Šalčininkų rj. (1950 m. pieš., IEM);
k • Žižmų k., Šalčininkų rj. (iš: Butkevičius, 1968);
l • Biekšių k., Varėnos rj. (iš: P. Jurėnas, „Mūsų sodžiaus gyvenamojo namo architektūrinė raida“, in *Aidai*, 1961, nr. 7);
m • Taučionių k., Onuškio vls. (h, m iš fot. prieš 1940 m.: LLMA I, 1957, 310, 315 pav.);
n • Dargužių k., Varėnos rj. (iš 1991 m. J. Gimbuto fot.)

C DZŪKIJOS LANGAI

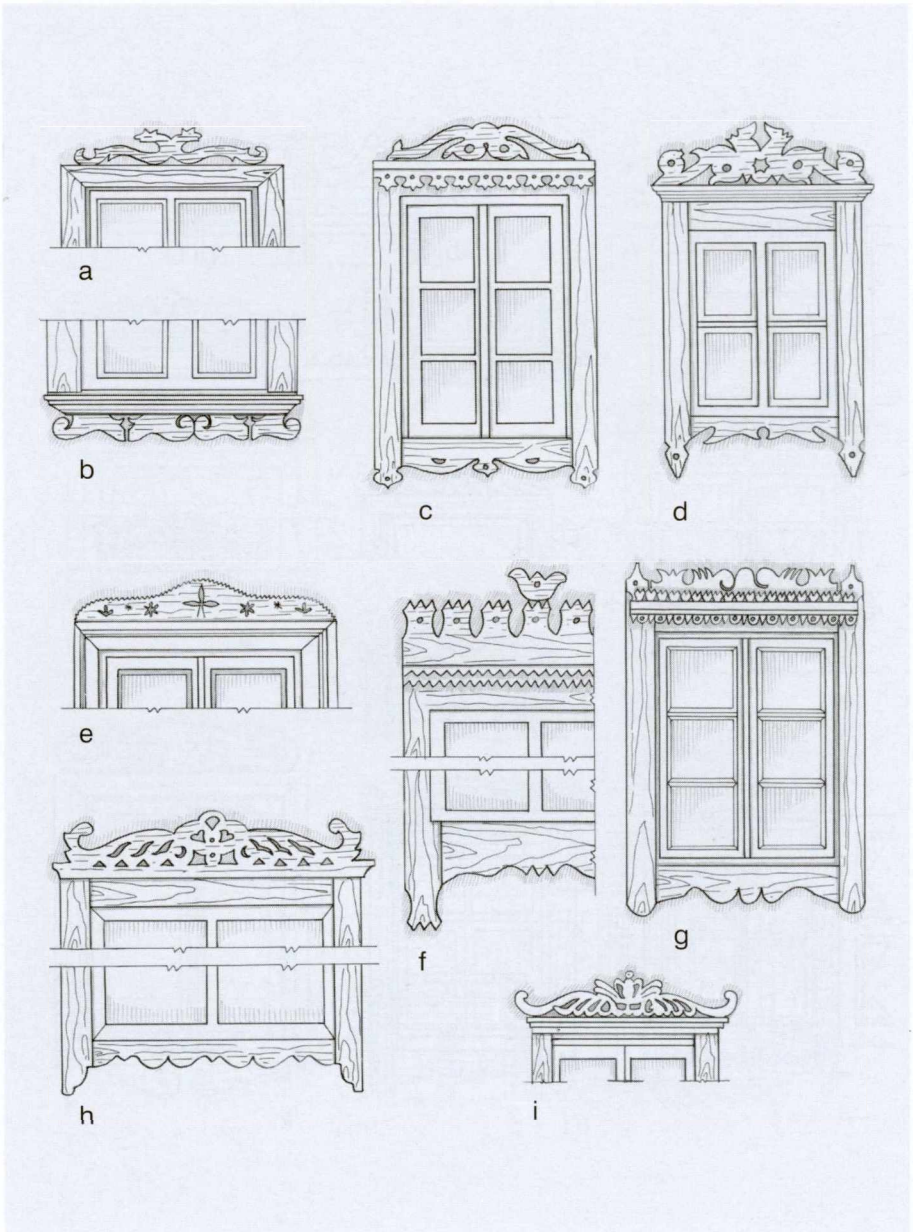

a • Lapainios k., Kaišiadorių rj.;
b • Tiltų k., Trakų rj. (iš 1991 m. J. Gimbuto fot.);
c • Lapainios k. (iš: Baršauskas, 1956, 88 pav.);
d • Stakliškių k., Prienų rj. (a, d iš: LLA I, 1965, 111–3, 87 pav.);
e, i • Zervynų k., Varėnos rj. (iš 1963 m. V. Miliaus fot.);
f • Žuklijų k., Onuškio vls. (iš 1938 m. fot., VDKM);
g • Kalvių k., Eišiškių rj. (iš 1957 m. I. Butkevičiaus fot.);
h • Grūto k., Varėnos rj. (iš: Spelskis, 1955, 126 pav.)

CI DZŪKIJOS LANGAI

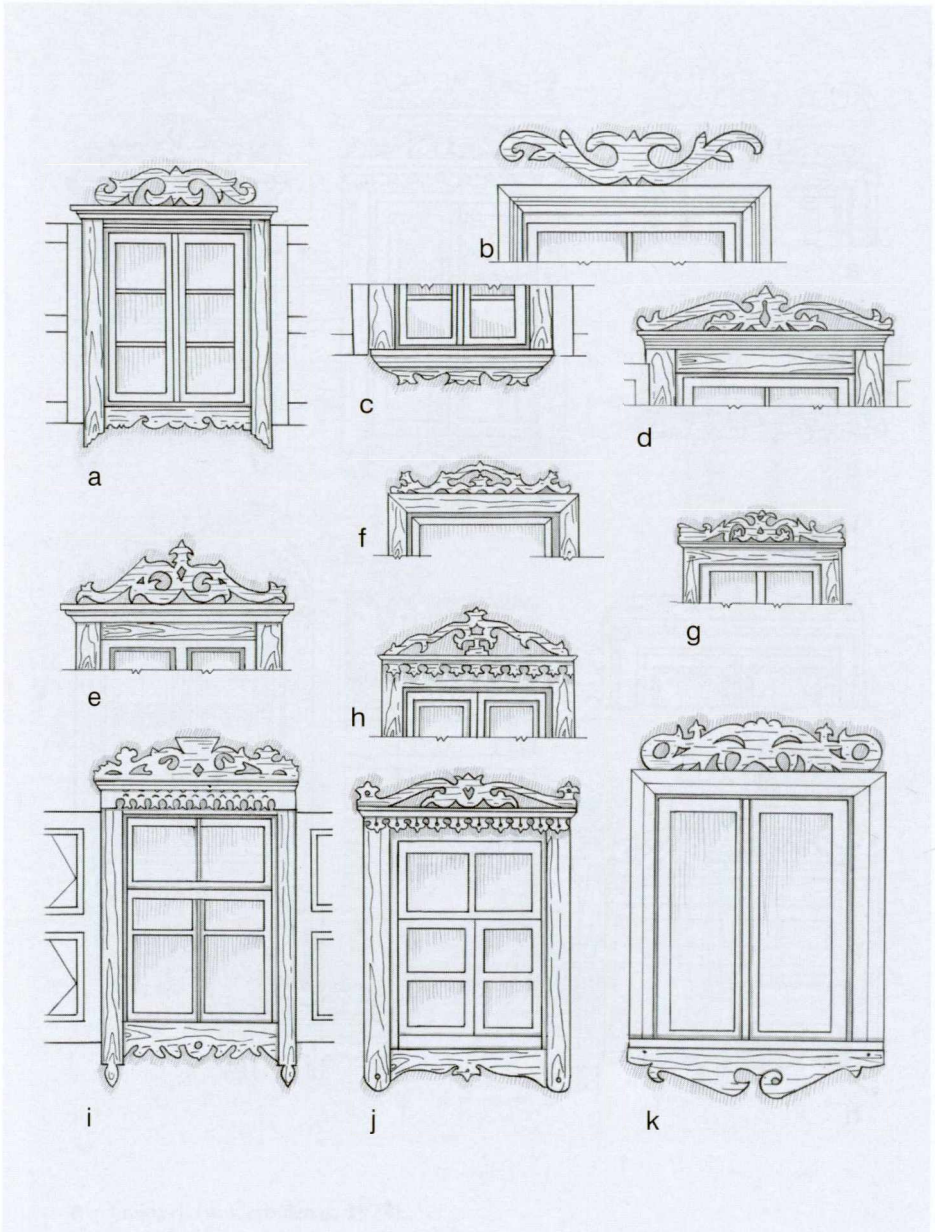

a, b, c • Zervynų k., Varėnos rj. (iš 1963 m. V. Miliaus fot.);
d • Gurių k., Vilniaus rj. (iš 1951 m. V. Miliaus fot.);
e • Trūseikiškių k., Kaišiadorių rj.;
f • Mardasavo k., Varėnos rj. (iš: Baršauskas, 1956, 95 pav.);
g • Didžiųjų Sėlų k., Šalčininkų rj. (iš 1973 m. I. Butkevičiaus fot.);
h • Jokūbiškių k., Trakų rj. (e, h iš: LLA I, 1965, 111–g, 85 pav.);
i • Tiltų k., Trakų rj.;
j • Padriežiškių k., Prienų rj. (i, j iš: Butkevičius, 1967);
k • Byliškių k., Kaišiadorių rj. (iš 1987 m. E. J. Morkūno fot.)

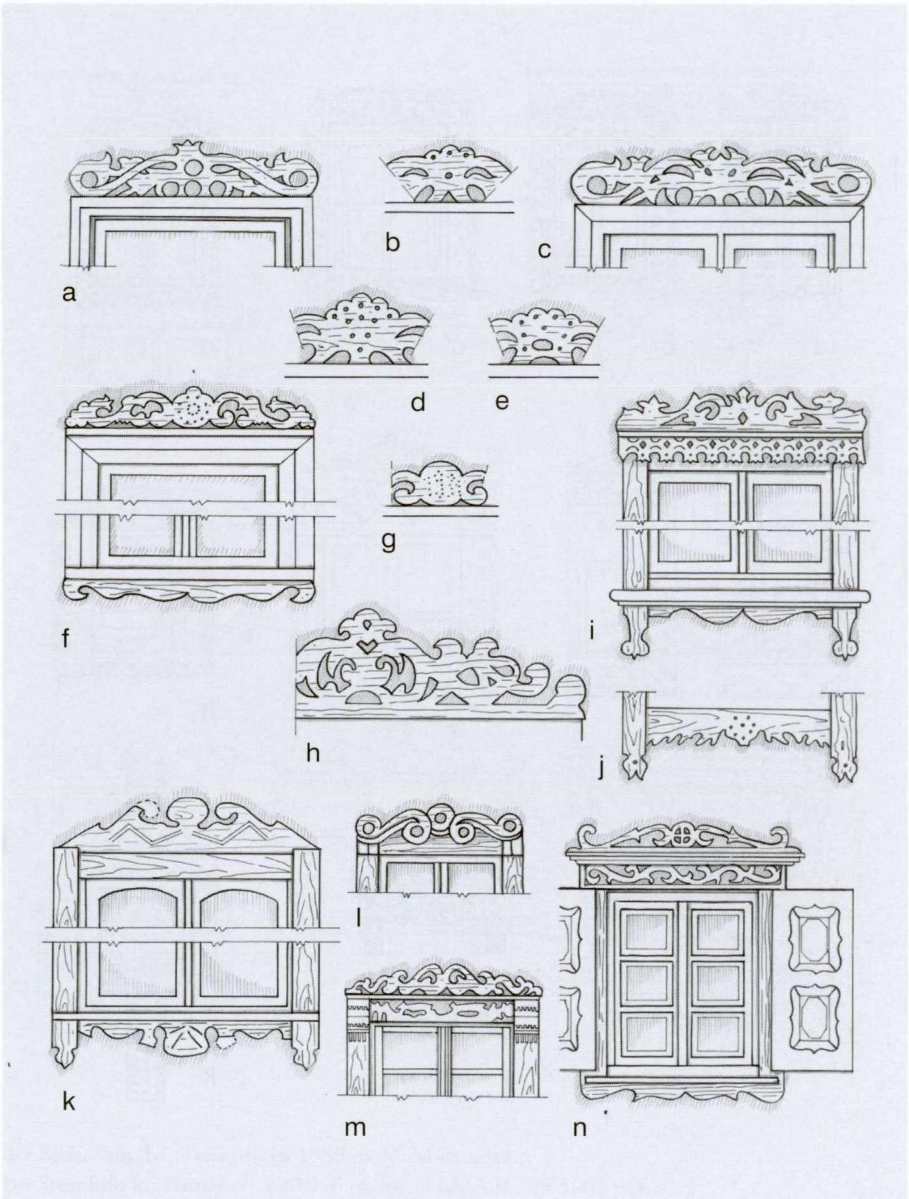

a • Žemaitkiemio k., Prienų rj. (iš 1964 m. K. Vainoro fot.);
b • Livintų k., Kaišiadorių rj. (iš fot.: Butkevičius, 1967);
c, d, f • Užtakų k., Kaišiadorių rj.;
e • Vajakiškių k., Kaišiadorių rj.;
g • langas, puoštas 1931 m. Užtakų k. (c–g iš 1987 m. E. J. Morkūno fot.);
h • Perlojos apyl., Varėnos rj. (iš fot.: Baršauskas, 1956, 116 pav.);
i • Dargužių k., Varėnos rj.;
j • Tiltų k., Trakų rj. (i, j iš 1991 m. J. Gimbuto fot.);
k • Dubaklonio k., Varėnos rj. (iš 1964 m. K. Vainoro fot.);
l • Alytaus aps. (?; iš: LLMA I, 1957, 274 pav.);
m• Žižmų k., Šalčininkų rj. (iš: Butkevičius, 1968);
n • Pabarų k., Varėnos rj. (iš: LLA I, 1965, 115–2 pav.)

CIII DZŪKIJOS LANGAI

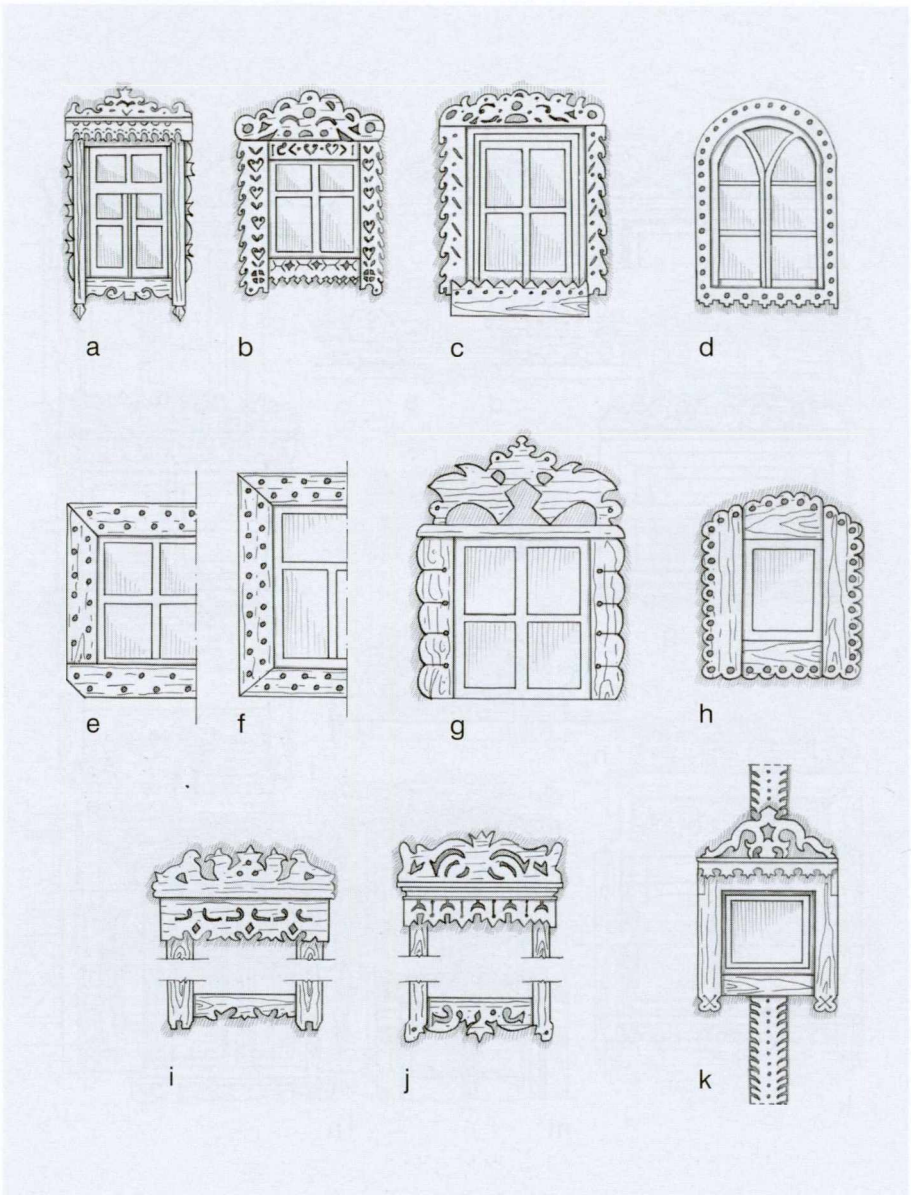

a • Biekšių k., Varėnos rj.;
b, c • Kruonio apyl., Kaišiadorių rj. (a, b, c iš: Baršauskas, 1956, 100, 102, 103 pav.);
d • Zervynų k., Varėnos rj. (iš: Šešelgis, 1974, 25 pav.);
e, f • Užtakų k., Kaišiadorių rj. (iš 1987 m. E. J. Morkūno fot.);
g • Antakalnio k., Varėnos rj. (iš: Spelskis, 1955, 132 pav.);
h • Alytaus rj.;
i, j • Čižiūnų k., Eišiškių rj. (1950 m. pieš. iš IEM);
k • Jokūbiškių k., Trakų rj. (h, k iš: LLA I, 1965, 116, 85 pav.)

CIV ŽEMAITIJOS LANGAI

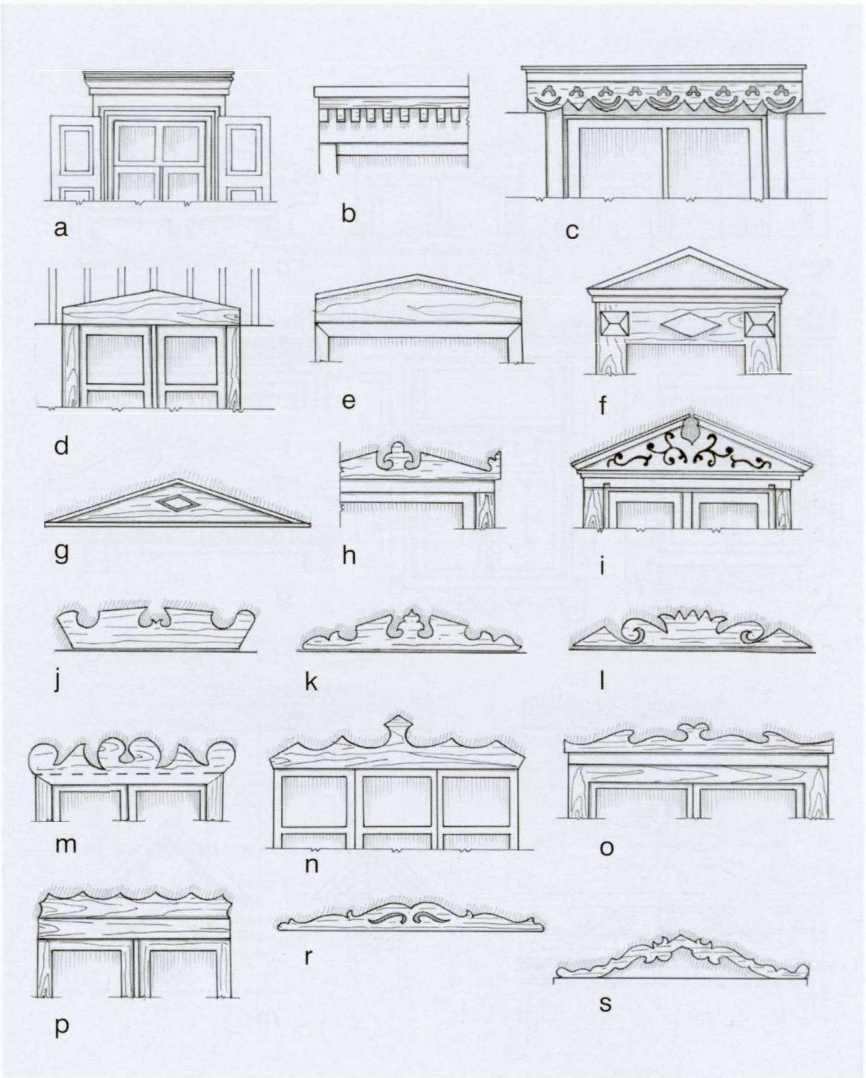

a • Biržuvėnų dv., Telšių rj. (iš 1989 m. V. Miliaus fot.);
b • Stumbrių k., Plungės rj. (iš 1956 m. fot.: LLMA II, 1965, 62 pav.);
c • Vadžgirio mstl., Jurbarko rj. (iš 1969 m. I. Butkevičiaus fot.);
d • Godelių k., Plungės rj.;
e, m • Lembo k., Kvėdarnos vls. (iš 1938 m. J. Lingio fot.);
f • Alvėniškių II k., Raseinių rj. (iš: Baršauskas, 1956, 91 pav.);
g • Užpelkių k., Plungės rj.;
h • namo, pastatyto 1923 m. Palangoje, Dariaus ir Girėno g. 35 (iš 1988 m. J. Gimbuto fot.);
i • Varduvos mstl., Plungės rj. (iš 1988 m. J. Gimbuto fot.);
j • Upynos mstl., Šilalės rj.;
k, l • Žakaimės k., Šilalės rj.;
n • Peslių dv. gyv. namo prieangio antlangė Vainuto vls. (iš 1934 m. J. Gimbuto fot.);
o • Paežerio dv. gyv. namo antlangė Šilalės vls. (iš 1942 m. J. Gimbuto fot.);
p • Auksūdžio k., Kretingos rj. (iš: LLA I, 1965, 89 pav.);
r • Stirbaičių k., Plungės rj. (d, g, r iš: Milius, 1959, 8, 18a, 18b pav.);
s • Kaltinėnų mstl., Šilalės rj. (j, k, l, s iš: Statkevičius, 1992, 15–6, 15–5, 15–4, 15–1 pav.)

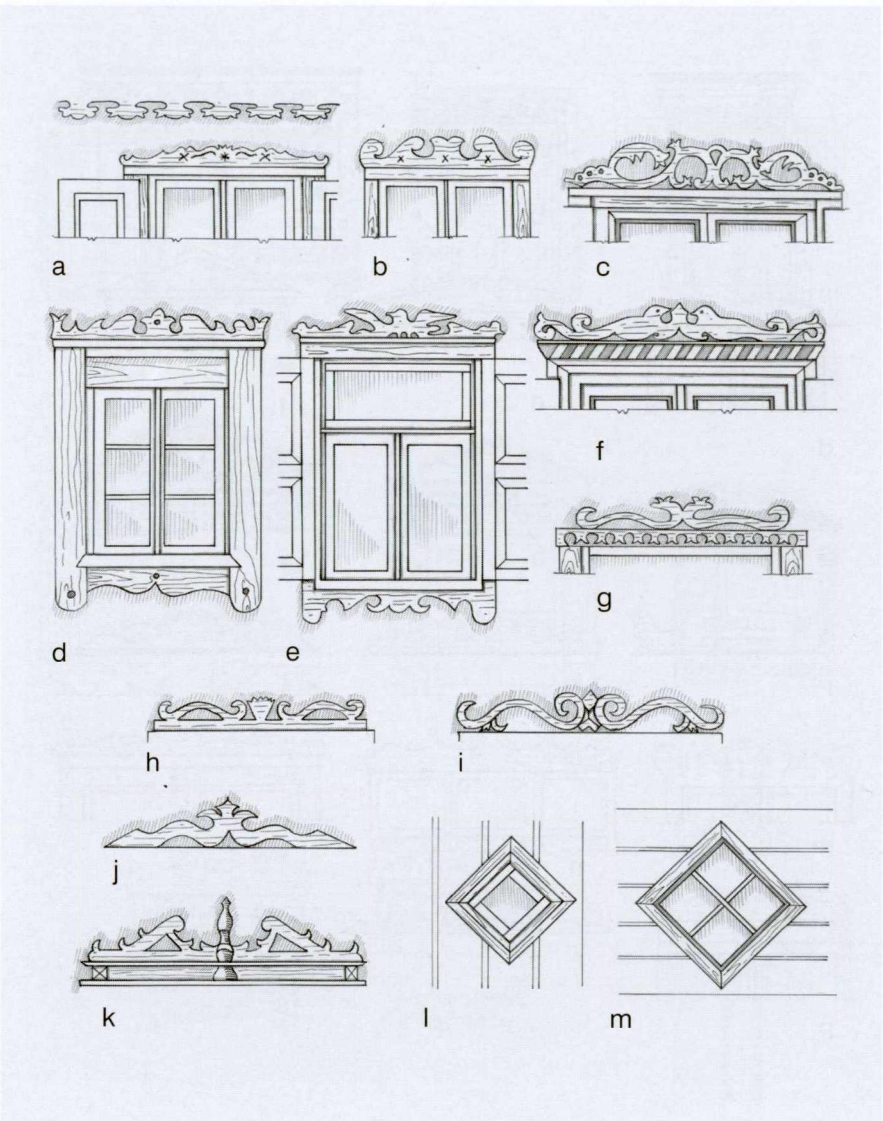

a • Naujokų k., Skuodo rj. (iš: Baršauskas, 1956, 86 pav.; tą pačią antlangę 1936 m. nufotografavo I. Končius);
b • Paminijų k., Plungės rj. (iš 1969 m. V. Miliaus fot.);
c • Kadaičių k., Plungės rj. (iš 1937 m. I. Končiaus fot.: Šimoliūnas, 1943, p. 1293);
d • Igarių k., Skuodo rj. (iš: Baršauskas, 1956, 87 pav.);
e • Skuodo rj. (iš: Spelskis, 1955, 127 pav.);
f • Šaukoto mstl., Radviliškio rj. (iš VDKM fot. prieš 1940 m.: LLMA I, 1957, 309 pav.);
g • Veiviržėnų mstl., Klaipėdos rj. (iš 1980 m. I. Butkevičiaus fot.);
h • Pūslaukio k., Šilalės rj.;
i • Kvėdarnos mstl., Šilalės rj.;
j • Kaltinėnų mstl., Šilalės rj. (h, i, j iš: Statkevičius, 1992, 14–4, 14–1, 15–2 pav.);
k • Beržoro k., Plungės rj.;
l • Platelių mstl., Plungės rj. (k, l iš: Milius, 1959, 18c, 9 pav.);
m • Ušnėnų k., Kelmės rj. (iš 1946 m. fot.: J. Rimantas, *Žemaitė*, Vilnius, 1956, p. 52)

CVI SUVALKIJOS IR MAŽOSIOS LIETUVOS LANGAI

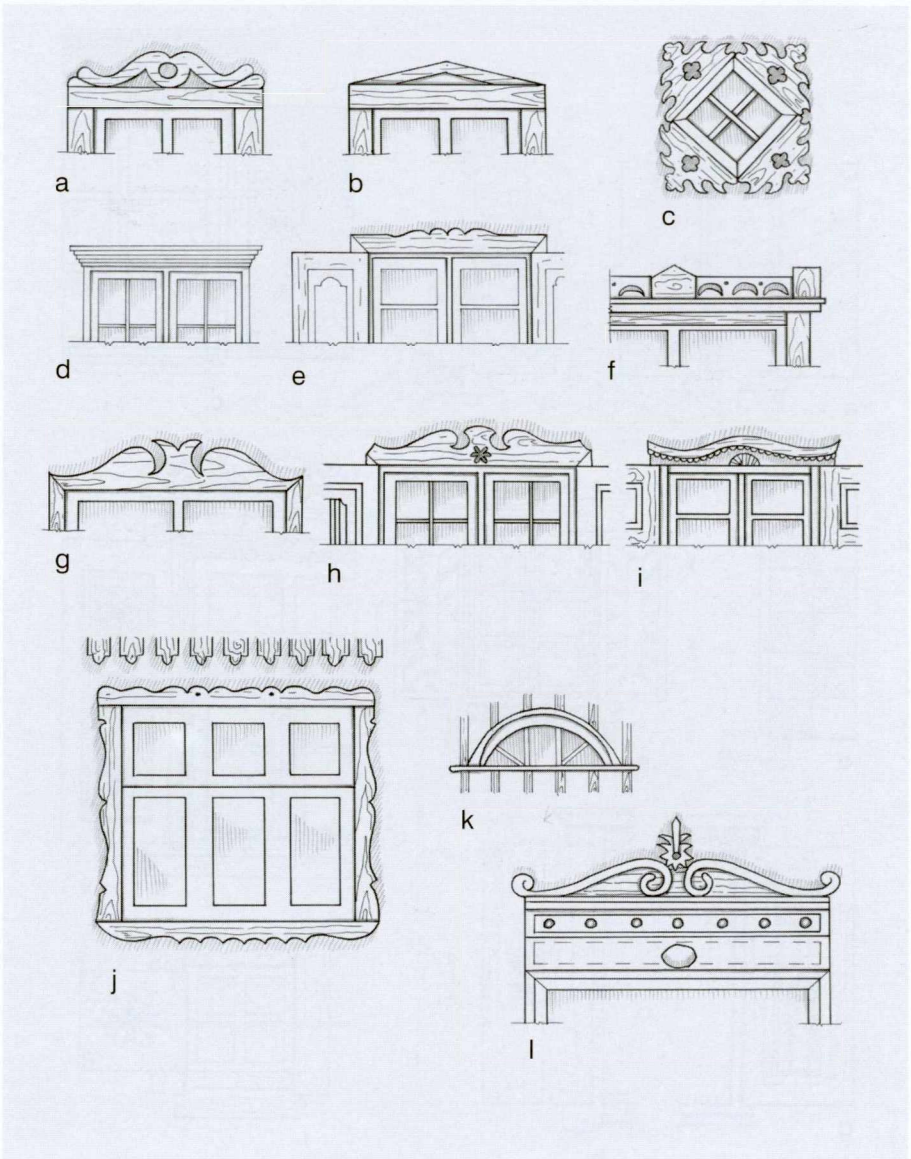

a • Pervazninkų k., Šakių rj. (iš 1966 m. I. Butkevičiaus fot.);
b • Buktos k., Marijampolės rj. (iš 1954 m. I. Butkevičiaus fot.);
c • Bagdžių k., Šakių rj.;
d • Pempių k., Klaipėdos aps.;
e • Bitėnų k., Ragainės aps.;
f • Gilijos k., Labguvos aps. (iš: *Das Bauernhaus... Ostpreussen*, 1908, Taf. 1, Abb. 4);
g • Barčių k. (?; Bardchnen, netoli Vakarų Prūsijos; c, g – 1944 m. D. Giedraitytės pieš.);
h • Gyventės k., Labguvos aps.;
i • Įsės k., Labguvos aps. (d, e, h, i iš: Dethlefsen, 1911, Taf. 5, Fig. 16, 17, Taf. 7, Fig. 50, 45);
j, k • Rasytės k., Kuršių nerijoje (iš 1970 m. I. Butkevičiaus fot.);
l • Klaipėdoje, Kastyčio g. 2 (iš 1988 m. J. Gimbuto fot.)

CVII LANGINĖS

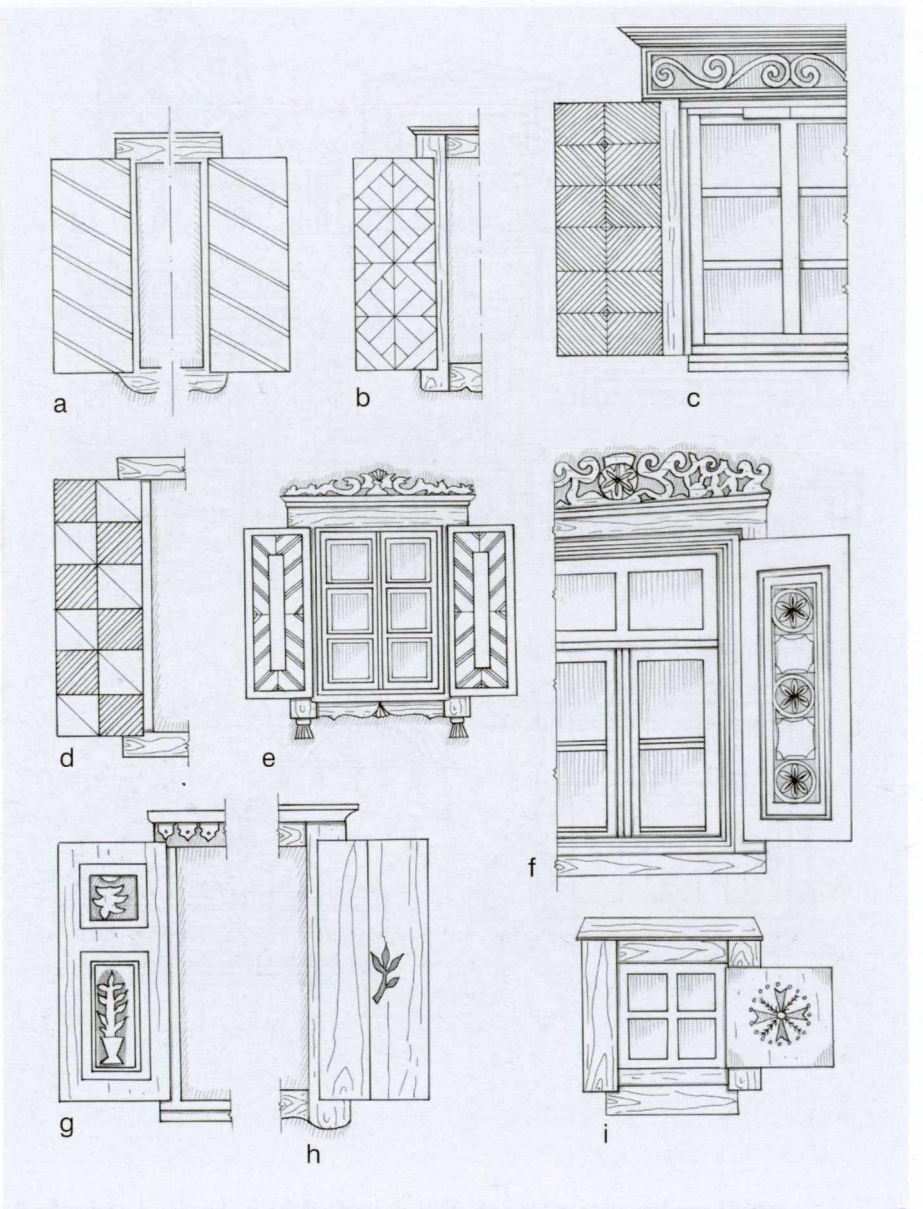

a • Molėtų vls. (iš 1940 m. J. Gimbuto fot.);
b • Alantos mstl., Molėtų rj. (iš 1988 m. J. Gimbuto fot.);
c • Kadrėnų k., Ukmergės rj.;
d • Raguvos vls. (c, d iš: LLMA I, 1957, 276, 175 pav.);
e • Šunakojų k., Molėtų rj. (iš: LLA I, 1965, 114–1 pav.);
f • Bubių k., Vilkijos vls.;
g • Seinų aps. (iš fot.: Pokropek, 1975, 41 pav.);
h • Kuosėnų k., Kupiškio vls. (f, h iš fot. prieš 1939 m.: LLMA I, 1957, 305, 284 pav.);
i • Utenos aps. (A. Tamošaičio pieš. iš: Galaunė, 1930, p. 66)

CVIII LANGŲ STIKLŲ PUOŠMENYS

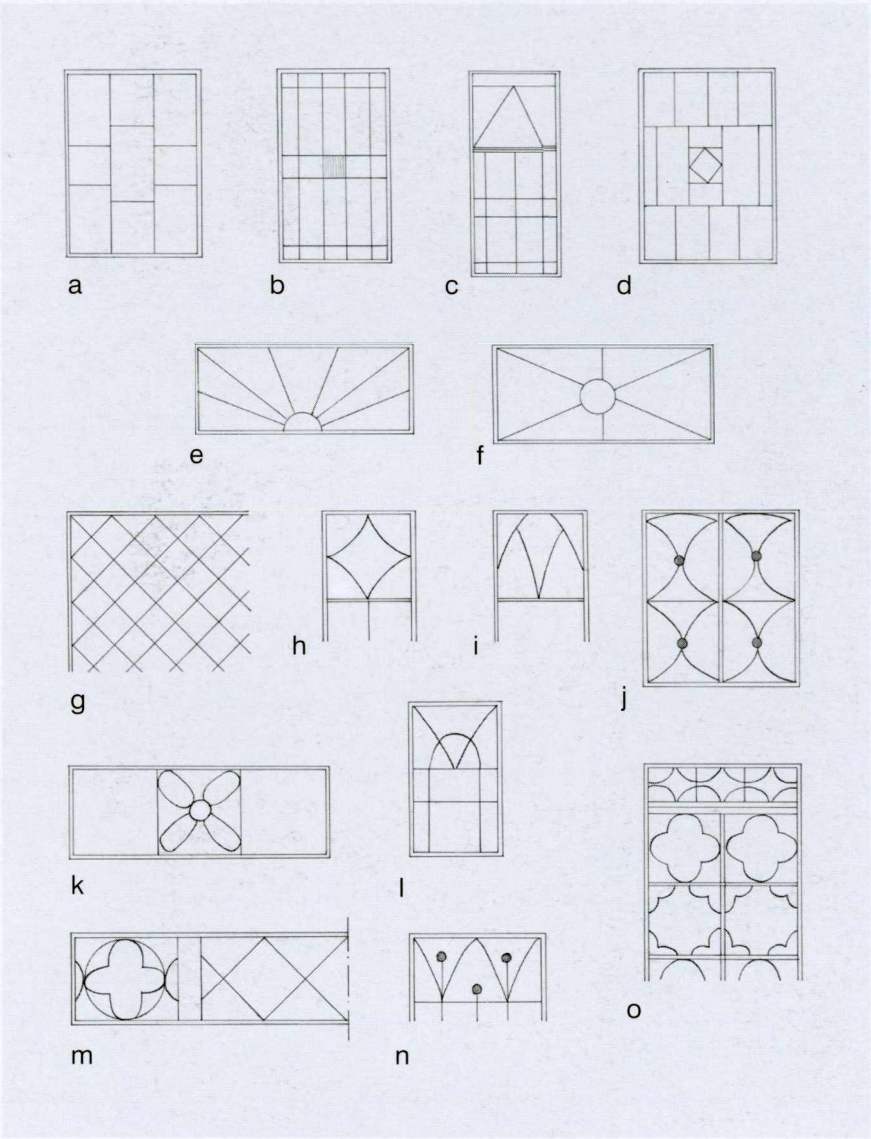

a, b • Vaišnoriškės k., Utenos rj. (iš fot.: Šešelgis, 1980, 82, 79 pav.);
c • Vabalių k., Skuodo rj. (iš 1955 m. V. Miliaus fot.);
d • Zervynų k., Varėnos rj. (iš 1963 m. V. Miliaus fot.);
e • Šemetiškių k., Telšių rj. (iš 1969 m. I. Butkevičiaus fot.);
f • Šakių k., Kuktiškių vls. (iš 1937 m. fot.: LLMA I, 1957, 244 pav.);
g • Boreikinės dv., Vilniaus rj. (iš fot.: V. Uždavinys, *Po Vilniaus apylinkes*, Vilnius, 1958, p. 115);
h • Alksnėnų klebonijos, Vilkaviškio rj. (iš fot.: B. Kviklys, *Lietuvos bažnyčios*, t. 2, Čikaga, 1982);
i • Zapyškio dv., Kauno rj. (iš fot.: V. Uždavinys, *Laisvoji Lietuva*, Kaunas, 1935);
j • Aukštaitijos kaimo pirkios stogo skydo langelis (iš fot. prieš 1939 m., J. Lingio rink.);
k • Labūnavos k., Kauno rj.;
l • Katilių k., Šakių rj. (iš 1953 m. V. Miliaus fot.);
m • Buktos k., Marijampolės rj. (iš 1954 m. I. Butkevičiaus fot.);
n • Zervynų k. (iš 1963 m. V. Miliaus fot.);
o • Jurėniškių k., Kupiškio rj. (k, o iš fot.: Baršauskas, 1956, 75, 43 pav.)

DURYS

Gyvenamųjų namų ir klėčių durų puošiama varstomosios dalies plokštuma. Tie puošmenys matomi dažniau ir iš arčiau negu kitų trobesio dalių. Pagal konstrukciją durys būna vienasluoksnės, dvisluoksnės ir įsprūdinės (filinginės). Vieno sluoksnio lentų durys dažniausiai nepuošiamos, o tik išimtiniais atvejais pamarginamos ar išpjaunama dekoratyvinė angelė. Dvisluoksnės durys puošiamos iš lauko pusės. Vienas lentų sluoksnis yra konstrukcinis, o antrasis – apdailos, iš siauresnių lentelių. Jos sudedamos rombais ar eglutėmis, ir tai populiariausias durų puošybos būdas Lietuvos kaime. Rombų ir eglučių raštas atrodo reljefiškas, nes lentelės ties sandūromis būna profiliuotos. Apkalo lentelės dedamos 45° kampu, bet būna ir įžambesnių. Kitokia durų konstrukcijos rūšis yra standūs rėmai su įsprūdomis, kurios yra stačiakampės lentos, dažniausiai profiliuotais pakraščiais. Tokios durys brangesnės, naudotos dvaruose ir dabar naudojamos turtinguose ūkiuose, miestuose. Lietuvoje jos galėjo atsirasti su klasicistine architektūra. Išimtiniais atvejais durų puošybą papildo viršduris, panašus į dekoratyvią antlangę. Pasitaikančios arkos pavidalo klėties durų angos nėra konstruktyvinės arkos, o tik rudimentinės puošmenos.

Iš mano rinkinyje turimų 374 papuoštų durų piešinių ar nuotraukų apie 40% yra iš Aukštaitijos, apie 30% – iš Žemaitijos, o likusių pavyzdžių maždaug po lygiai iš kitur. Šią knygą iliustruoti atrinkau 186. Aukštaitijoje populiariausią durų apkalo raštą sudaro rombais koncentriškai sudėtos lentelės. Sudėtingesnė kompozicija, kai sudaromi keli rombų centrai. Dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą dailininkas Antanas Jaroševičius pastebėjo rombinių durų būdingumą ir įdėjo gražų pavyzdį į savo su daktaru Jonu Basanavičiumi sudarytą *Lietuvos kryžių* albumą (Vilnius, 1912, p. 5). To paties Jaroševičiaus pieštos kitos durys su centriška rombų kompozicija buvo reprodukuotos *Vairo* žurnale (Vilnius, 1914, 80 pav.). Rombų pamėgimą kaime rodo nuotrauka iš Širvintų rajono, kur abipus priemenės durų, tame pačiame aukštyje kaip ir durų centrinis rombas, nors ir gana žemai, įdėti du rombiniai langeliai (81 pav.). Retesnė apkalo kompozicija – iš daugybės mažų rombiukų ar trikampiukų, lyg audinys ar tinklas (82 pav.). Iliustracijose parodytos durys, turin-

čios po vieną, po du, po tris ir daugiau, net iki 49 rombų (CIX, CX, CXI pav.). Tarp jų pasitaiko sudėtingesnės puošybos, kada lentelės durų pakraščiuose ar kampuose išklojamos ne eglute, o kitaip (CIX e, f pav.). Kalvių darbo vinys su plačiomis galvutėmis pagyvina plokštumą (CIX a, b, c pav.). Pastarosios trejos durys atrodo labai panašios, skiriasi tik lentelių skaičiumi ir jų pločiu. Durys iš Jurgaičių k. (Šiaulių rj.) tuo ypatingos, kad turi atskirai praveriamą dalį viršuje; tai pusiauvėrinės durys. Kitokios pusiauvėrinės, arba pusdurės, iš Kėdainių rj. (83 pav.).

Eglute sudėtos lentelės yra paprastesnė durų puošyba; savo rinkinyje tokių pavyzdžių turiu perpus mažiau negu rombo pavidalo ornamentų. Penkios iš CXII iliustracijų turi eglučių raštą. Jų lentelės sudėtos tuo pačiu kampu vienose duryse, bet tas kampas kartais būna kitoks kitose to paties trobesio duryse arba kitame sodybos trobesyje. Unikalios senesnių laikų durys aptiktos Klovainių parapijoje (CXII e pav.). Čia įstrižos lentelės sudėtos X kryžiaus pavidalu, o likusi plokštuma užpildyta lygiagretėmis lentelėmis. Originali saulės spindulių pavidalo kompozicija, kuria papuoštos vienerios Biržų apskrities kaimo durys (CXII g pav.). Klėties dvivėrės durys iš tos pačios apskrities turi tokį patrauklų dekoratyvų raštą, kad Kauno politechnikos instituto architektai panaudojo tą ornamentą *Lietuvių liaudies architektūros* 1 tomo viršeliui papuošti (Vilnius, 1965). Neretai ta pati Aukštaitijos klėtis turi skirtingai papuoštas dvejas ar daugiau durų (84 pav.). Durų puošyboje pasitaiko krikščioniško kryžiaus ornamentų. CXIII iliustracijų pirmosios trys (a, b, c pav.) ir paskutinioji (i pav.) rodo vis kitokius kryžių pavidalus, sudėtus iš įžambių lentelių. Panašus, tačiau kitoks durų apkalo kryžius iš Rokiškio rj. (85 pav.). Skirtumas tas, kad pastarasis kryžius sudėtas iš stačiakampių lentelių, o jo fonas – iš įžambių.

Įsprūdinės durys nelabai būdingos kaimui. Jas išstūmė fanerinės durys be matomų rėmų, be puošmenų. Tad ir mūsų iliustracijose jų tėra tik vienerios kitos (CXIII d, e, f pav.). Paprastai durys puošiamos simetriškai apie gulsčiąją ir statmenąją ašis. Užtinkama ir asimetriškų, kada viršutinė dalis yra kitokia negu apatinioji (86, 87, 88 pav.).

Gana dažnai naudojamas visokių apkalų durų ornamentas yra rozetė. Tai apskrita stilizuota gėlė ar žvaigždutė, spinduliuojanti iš centro. CXIV iliustracijose matome durų su išdrožtomis arba nudažytomis rozetėmis. Jos turi po penkis, šešis ar daugiau spinduliukų. Durų centre būna viena rozetė arba ir daugiau jų – trys (LVII f pav.), šešios (CXV a pav.). Puošnių durų su rozetėmis pasitaiko Lietuvos medinėse bažnytėlėse, pvz., Ančiškyje (Kėdainių rj.) plačios dvivėrės durys turi po tris rombų centrus su šešių spindulių rozetėmis. Puošybai

rozetės naudotos dar Mesopotamijoje maždaug 2500 m. pr. Kr., jų daug yra antikos, visų vėlesnių stilių ir laikų, net ir actekų Meksikoje, architektūros puošyboje (Racinet, 1988, p. 17, 40). Rozetei giminingi saulutės ar saulėgrąžos žiedo ornamentai yra universalūs, profesinėje kūryboje naudoti nuo senovės Egipto iki naujausių laikų (Lewis, 1986, p. 286, 289). Tokie ornamentai dažniausiai būna dažyti kontrastingomis spalvomis. Kitaip išdėstytas vaizdingas durų ornamentas yra didelė žvaigždė arba saulės spindulių kompozicija, padengianti visą durų plotą (CXIV f–j, 89 pav.).

Lietuvos kaime būna durų su originaliais skaptuotais ar tapytais puošmenimis (CXV pav.). Pavyzdžiui, simetriška augalinė kompozicija išdrožta Daugelaičių k. (Meškuičių vls.), koncentriškų apskritimų pora nutapyta Liutkūnų k. (Žeimių vls.), o šakotą augalą su povų porele matome Skrebiškių k. (Papilio vls.) duryse. Asimetriškas primityvesnio braižo šakelių ir žiedų dekoras užtiktas Šlapakių k. (Joniškio rj.). Dažytos staktos su augalų pynės piešiniu yra išimtis; jos rastos Pelyšių k. (Šimonių vls.). Panašiu piešiniu išmargintos staktos, darytos 1868 metais, iš Gyvakarų k. (Kupiškio rj.; žr. fot.: Dulaitienė, 1958, prie p. 113).

Aukštaitijos durų apžvalgą užsklendžiame dvejomis klėčių durimis su arkutėmis (CXVh, i pav.). Čia parodyta Kairionių k. (Molėtų vls.) klėties arkutė išskobta durų staktoje, o Kirdeikių k. (Utenos rj.) durų arkutė sunerta iš septynių medžio gabaliukų.

Dauguma D z ū k i j o s trobesių durų puošiamos panašiai kaip ir Aukštaitijoje, tik ne taip gausiai. CXVI iliustracijose parodyti rombinių bei eglučių ornamentų deriniai su stačiakampiais. CXVII iliustracijose matome įstrižinių, „voratinklio", įsprūdinių ir stačių lentų durų. Savotiška kompozicija yra tokių durų, kurių plotas padalytas į du ar tris laukus, apkaltus skirtingą raštą sudarančiomis lentelėmis. Tokių pavyzdžių turime iš Varenavo rj. Gudijoje (CXVI d–g pav.) ir iš Varėnos rj. (CXVI h, 90 pav.). Išsiskiria kontūruotų rėmų įsprūdos iš Šalčininkų rj. (CXVII d pav.) ir išpjaustinėtas viršduris iš Prienų vls. (CXVII h pav.). Palyginimui pavyzdys iš Vilniaus miesto, kuris rodo XIX amžiaus eklektinės medinės architektūros ir kaimo trobesių ornamentikos giminiškumą: ir čia tie patys rombiukai, skrituliukai, kvadratai (CXVII i pav.). Reljefiški rombai su įrėžtomis rozetėmis aptikti vieneriose Lazdijų rajono įsprūdinėse duryse (91 pav.).

Ž e m a i t i j o j e durų puošybos įvairovė atrodo tokia pat didelė kaip Aukštaitijoje. Iš CXVIII iliustracijose pateiktų puošmenų išsiskiria durų iš Tytuvėnų miestelio apkalo skobtinis centrinis rombas su apvaliomis vinių galvutėmis (CXVIII c pav.). Originalios durys (CXVIII i pav.), kurių viršutinė dalis yra kitokia negu apatinioji – su langeliu viršuje. CXIX b paveiksle matome viršdurį su voliutos or-

namentu. Kartenos miestelio smuklės dvivėrės durys papuoštos rozetėmis ir segmentine arka (CXIX a pav.). Palangos rj. vienos trobos durys turi puošnų tinklelio pavidalo paviršių (CXIX j pav.). Itin originalios durys iš Skuodo rj., kur virš tipiško rombų apkalo spinduliuoja saulė (CXX g pav.). Ignas Končius yra nupiešęs duris Kretingos apylinkėje, kur prie staktų šulo prikalta koplytėlė su šv. Kotrynos statulėle (žr. knygą *Žemaičių kryžiai*, Čikaga, 1965, p. 75). Kitoje tos savo knygos vietoje Končius parodo kryželį, prikaltą prie tvarto durų (t. p., p. 27). Tai jau ne tik puošyba, bet ir religinė išraiška.

Žemaitijoje gausu įsprūdinių durų, ir jos vis kitokios. Kombinacijas su rombais rodo CXX i, CXXI a, b iliustracijos. Pastarąsias dvivėres duris iš Šiluvos gaubia riestinis viršduris. CXXI c ir f brėžiniuose parodytos trobos iš Godelių kaimo (Plungės rj.) durys iš lauko ir iš vidaus. Grūšlaukio kapinių koplyčios duryse matome pusę rozetės (CXXI d pav.). CXXI g, h, i pavyzdžiai rodo durų langelių derinius su įsprūdomis. Žemaitijoje esama ir reljefiškai išdrožinėtų durų (CXXII a, b, d pav.). Vienerios jų, iš Viekšnių apylinkės bažnytėlės, yra vienintelis mano rinkinio pavyzdys su kryžiumi (CXXII b pav.). Tą kryžių sudaro vingiuoto kontūro įsprūdos rėmo dalis. Stumbrų kaime (Mažeikių rj.) dar neseniai, gal šeštajame dešimtmetyje, buvo aptiktos meistriškai augaliniais ir zoomorfiniais motyvais ištapytos durys (ĮCXXII e, f pav.). Abejos durys panašios, gal to paties meistro ar tapytojo darbo. Čia įžiūrime ne tik vešlius augalus su paukščiukais, su karvute, bet ir žmogų. Vazonai uždėti ant ratuoto padėklo. Tokios durys galėtų puošti bet kurio muziejaus tautodailės ekspoziciją.

Durų, o taip pat langinių ir spintų bei skrynių puošyboje naudojamas gėlių ar augalo su vazonu motyvas yra senas pasaulyje, senas ir Lietuvoje. Lietuvos nacionaliniame muziejuje yra 1692 metų gamybos spintelės durys. Jas išdrožinėjo vietinis Žagarės valsčiaus dailidė. Drožinys vaizduoja gėlių vazoną ir grafų Šiukštų herbą su voliutiniais apvadais (94 pav.).

Žemaičių klėtys gana dažnai turi arkines duris. Pateiktieji pavyzdžiai iš Skuodo rajono ir iš Kretingos apskrities rodo arkučių konstrukciją su intarpais staktų kampuose (CXXII g, h, i pav.). Panašių klėčių durys nufotografuotos Kretingos apskrityje (92, 93 pav.).

Inžinierius Ignas Jablonskis daugelį metų tyrinėjo seniausių Žemaitijos kaimo trobesių liekanas. Jis nupiešė daugiau kaip 20 durų staktų ir apkalo profilių, padarytų XVII–XVIII a. Išoriniai staktų kampai būdavo nusklembiami specialiai išgaubtomis obliaus geležtėmis. Kitokiomis geležtėmis būdavo išdrožiamos išgaubtos ar įdubios rievės durų apkalo lentelėse. Jablonskis užtiko ir senų durų su arkos imitacija (Jablonskis, 1985, p. 109–113). Panašiai kaip žemaičių buvo

puošiamos Latvijos tradicinių trobų durys – rombų ar eglučių apkalu, rozetėmis (Kundziņš, 1974, p. 214, 219).

S u v a l k i j o j e durų puošybos išliko mažiau negu kitur. CXXIII iliustracijose daugiausia įsprūdinių durų. Trejos jų su panašaus kontūro rėmais, nors tie trys kaimai toli vienas nuo kito (CXXIII e, f, g pav.). Šiaip jau Suvalkijos durys, jei puošiamos, tai tradicinių rombų ar eglučių rašto lentelių apkalu. Pora pavyzdžių parodo reljefiškai išskaptuotas įsprūdas iš Suvalkų aps. (dabar Lenkija) ir iš Marijampolės aps. (45, 95 pav.). Vienerios arkinės durys su lenktine stakta (CXXIII h pav.), kitos – su intarpais arkai suformuoti (CXXIII i pav.).

M a ž o s i o s L i e t u v o s kaimų durų puošyba labai panaši į Žemaitijos ir Suvalkijos su tam tikromis išlygomis. Tatai matyti CXXIV iliustracijose: tos pačios eglutės, rombų raštai, rozetės ir dirbtinė arka. Tai vis durys iš Klaipėdos apskrities, Kuršių nerijos ir iš buv. Labguvos apskrities. Įsprūdinių durų įvairovė čia itin didelė. Apskritai XIX amžiuje Mažojoje Lietuvoje trobesiai buvo geresnės kokybės negu kitur Lietuvoje, tada buvusioje Rusijos valdžioje. Panaši durų puošyba, kaip Mažojoje Lietuvoje, matoma ir toliau į vakarus, nors ten gyveno daugiau kolonizatorių ateivių, daugiausia vokiečių (Dethlefsen, 1911, Taf. 15: Masuren; Taf. 24: Oberland).

Ū k i n i ų t r o b e s i ų – tvartų, daržinių, klojimų – durys yra platūs vartai vežimui įvažiuoti. Tokios durys beveik nepuošiamos. Jos konstruojamos iš stačių lentų ir standžiai surišamos įstrižiniais ryšiais. Įstrižiniais, o ne vien tik horizontaliais, kad durys nenusėstų, nepersimestų. Tie ryšiai daromi iš stiprių medžio juostų ir sukryžiuojami. Ir čia pasireiškia dailidės estetinis skonis: standumo ryšiai nesukalami bet kaip, o surikiuojami simetriškai. CXXVI iliustracijose 10 pavyzdžių iš visų Lietuvos etnografinių sričių. Paprasčiausi X kryžiaus pavidalo ryšiai sudaryti poromis (CXXVI a–d pav.). Puošnesnės klojimų durys turi po 4 ar po daugiau tokių ryšių kiekviename durų sparne (CXXVI e – j pav.). Arkinių durų pasitaiko retai. Vienerias tokias duris iš Labguvos apskrities pateikė R. Dethlefsenas. Vienas jų sparnas turi viršuje atidaromas pusdures (CXXVI k pav.). Puošnesnės ūkinių trobesių durys sukalamos iš dviejų sluoksnių. Lentelių apkalas sudedamas tradicine eglute. Tokių pavyzdžių pavyko užtikti tik dviejuose Utenos apskrities dvaruose (CXXVI l, m pav.). Vienerios jų itin puošnios, perkeltos iš Rokiškio rj. kaimo į Liaudies buities muziejų (96 pav.). Šių klėties bei vežiminės dvivėrių durų apkalas sudėtas koncentriškomis žvaigždėmis, panašiai kaip kitoje klėtyje (CXIV h pav.).

D u r ų a p k a u s t a i yra geležiniai vyriai, varai, rankenos ir apyraktės. Dauguma tokių apkaustų Lietuvoje jau nuo XX a. pradžios, o

gal ir iš seniau, buvo pramoninės gamybos, be puošmenų. Mums čia rūpi apkaustai, papuošti ornamentais ar figūrinių motyvų kompozicijomis. Tokius darė miestelių ar kaimų kalviai, o naudojo juos beveik visur Lietuvoje. Mūsų amžiaus pirmojoje pusėje jų jau mažai bebuvo išlikę. Savo rinkinyje suradau tik 36 pavyzdžius, kuriuos beveik visus čia ir panaudojau. Susidarė maždaug po lygiai iš Aukštaitijos bei Žemaitijos ir dar 8 iš kitur. Pusė pavyzdžių yra iš kaimų, trečdalis iš miestų ir keli iš dvarų. Durų apkaustus nėra prasmės klasifikuoti pagal puošmenų ornamentus į geometrinius, augalinius ir gyvūninius, nes daugelis motyvų dažnai susipina tame pačiame gaminyje. Talentingas kalvis palieka kitų vaizduotei atkurti jo įsivaizduotus gamtinius pavidalus. Turime vyrių, kurių juostose įrėžti tiesių linijų ornamentai (CXXVII a, b, c pav.). Spiralės įrėžtos vienoje apyraktėje (CXXVIII d pav.). Dar yra geometrinio kontūro dirbinių (CXXVII e, g, h, CXXVIII g, h, l pav.). Visa kita, kas parodyta iliustracijose, yra gamtiniai pavidalai: gėlių ar šakelių siluetai, žirgų, paukščių ar žalčių galvutės. Retą antropomorfinių ornamentų puošmenį matome nuotraukoje iš Pasvalio rj. kaimo (97 pav.). Tai stilizuotas žmogus, kurio ranka laiko durų rankeną.

Kaip medinėje puošyboje, taip ir geležiniuose apkaustuose dažnai aptinkame voliutos – dvigubos S – motyvus. Palyginkime Žemaitijos dvaro vyrį su labai panašiu iš Tverų miestelio (99, CXXVII k pav.). Dar pridėkime čia neparodytus panašius vyrius iš Adomynės dvaro (Kupiškio rj.) ar iš Molėtų – ir galime sakyti, kad toks ornamentas yra populiarus Lietuvoje. Iš tikrųjų tai ne geometrinis, nors ir panašus, o augalinių ir zoomorfinių ornamentų sintezė. Ieškant sąryšių tarp atsitiktinių pavyzdžių, verta palyginti šakotus varus iš Tverų su Vilniaus Katedros varpinės durelių apkaustais (CXXVII d, 100 pav.). Žinomieji apkaustų pavyzdžiai yra padaryti iš plokščiai išplaktų geležies strypų. Kartais panaudojama stora skarda. Pagaminti apkaustai prikalami vinimis prie medinių lentų, o spynos įleidžiamos į medį arba pritvirtinamos durų vidaus pusėje. Plačios kalvių darbo vinių galvutės pagyvina apkausto plokštumą.

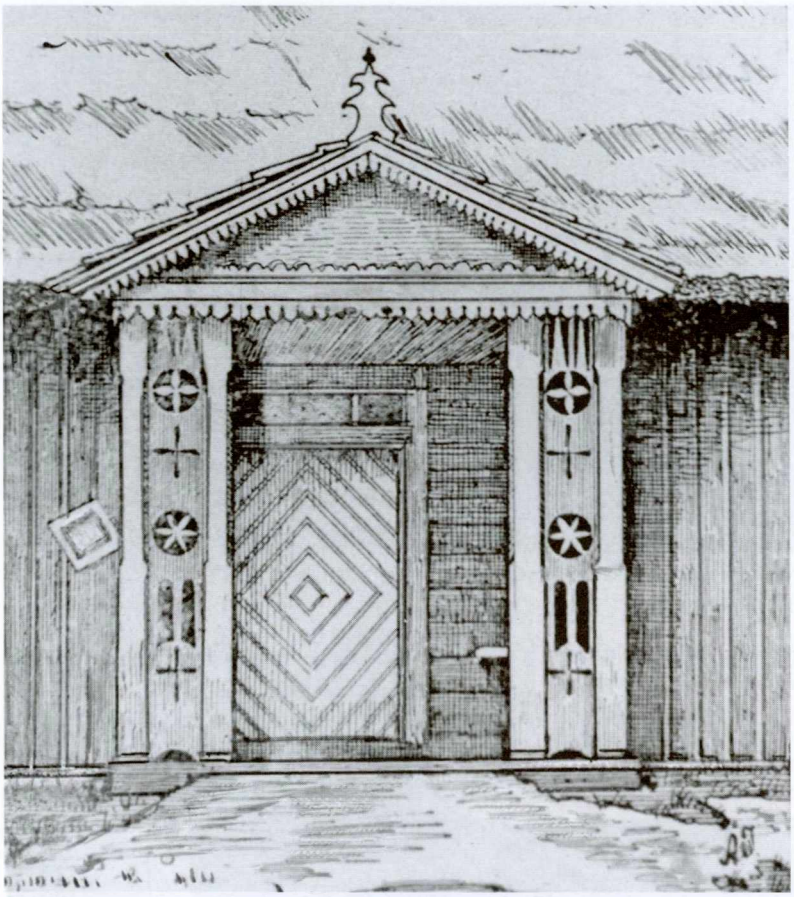

80. Prieangis ir rombinio ornamento durys su viršduriu Panevėžio aps.
(A. Jaroševičiaus pieš. iš: *Vairas*, 1914, nr. 10)

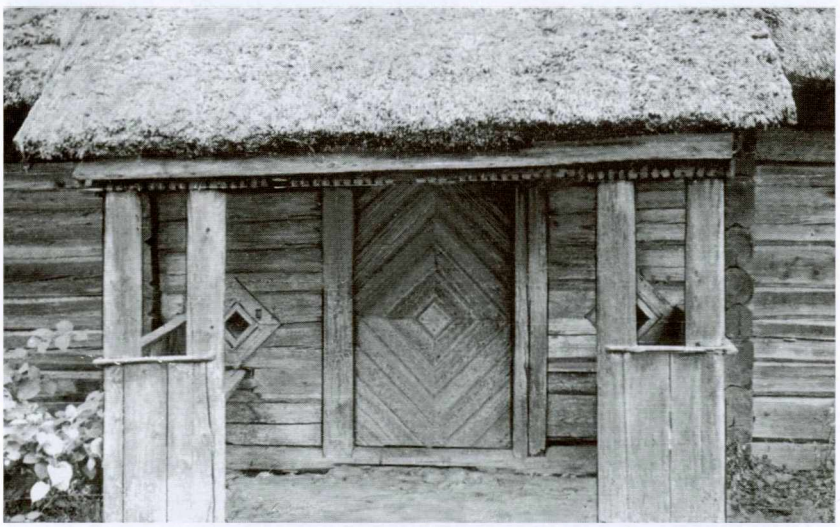

81. Pirkios prieangis, rombinio ornamento durys ir rombiniai priemenės langeliai Kunigiškių k., Širvintų rj. (1969 m. I. Butkevičiaus fot.)

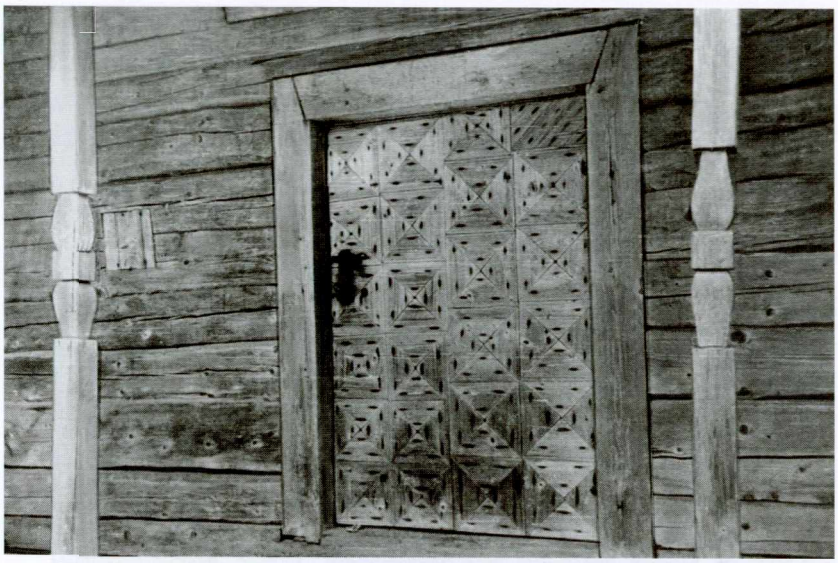

82. Klėties durys su trikampių motyvų raštu Jurėniškių k., Kupiškio rj. (1970 m. A. Vyšniauskaitės fot.)

83. Pirkios pusdurės, puoštos rombais Kalnaberžės k., Kėdainių rj. (1953 m. I. Butkevičiaus fot.)

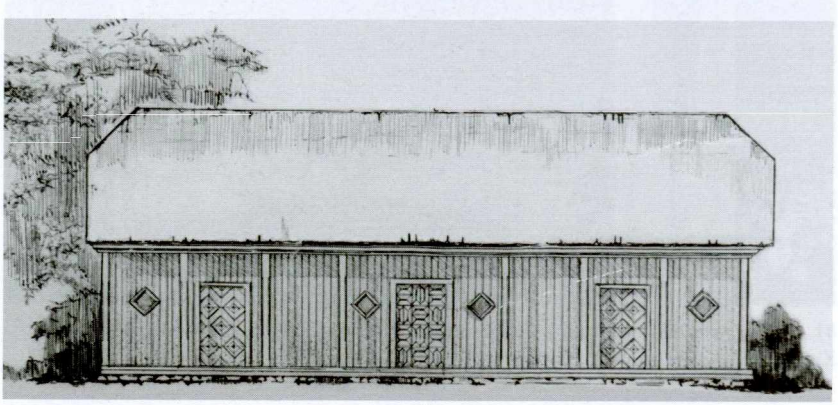

84. Klėtis su skirtingai papuoštomis durimis Žvirblių k., Pandėlio rj. (1952 m. R. Kazlausko pieš. iš IEM)

85. Pirkios durys su kryžiaus pavidalo apkalu Kriaunų k., Rokiškio rj. (1968 m. I. Butkevičiaus fot.)

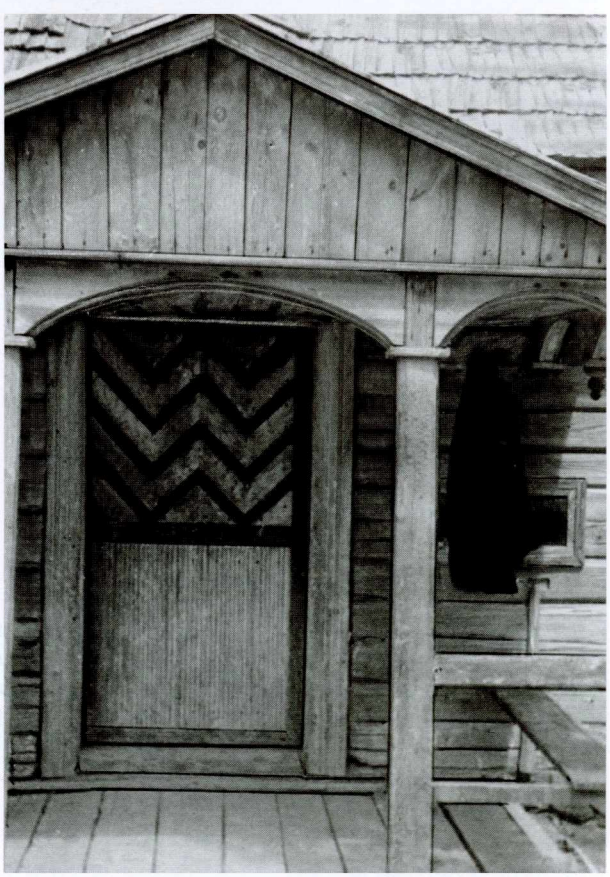

86. Pirkios durys, papuoštos eglučių ornamentu Žemantiškių k., Panevėžio rj. (1967 m. I. Butkevičiaus fot.)

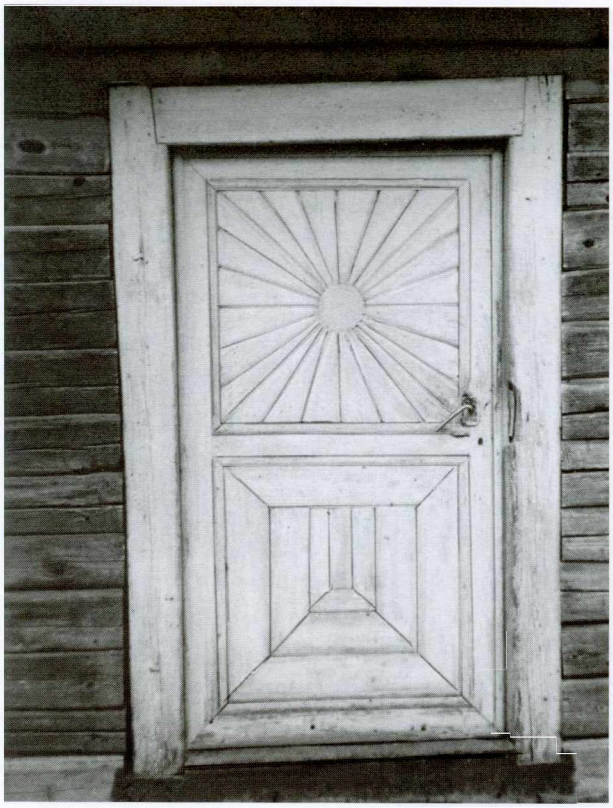

87. Pirkios durys su saulės pavidalo įsprūda Narvydiškių k., Biržų rj. (1974 m. I. Butkevičiaus fot.)

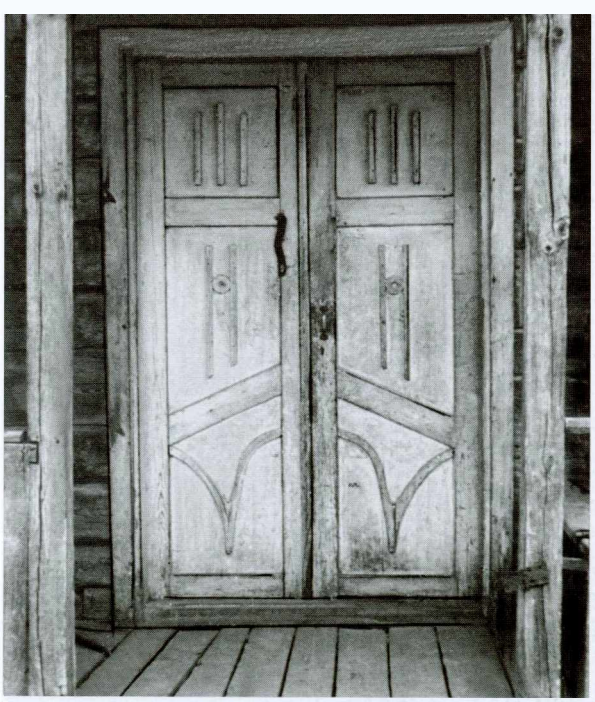

88. Pirkios durys su reljefinėmis įsprūdomis, unikaliais ornamentais Gastilijonių k., Kauno rj. (1955 m. A. Vyšniauskaitės fot.)

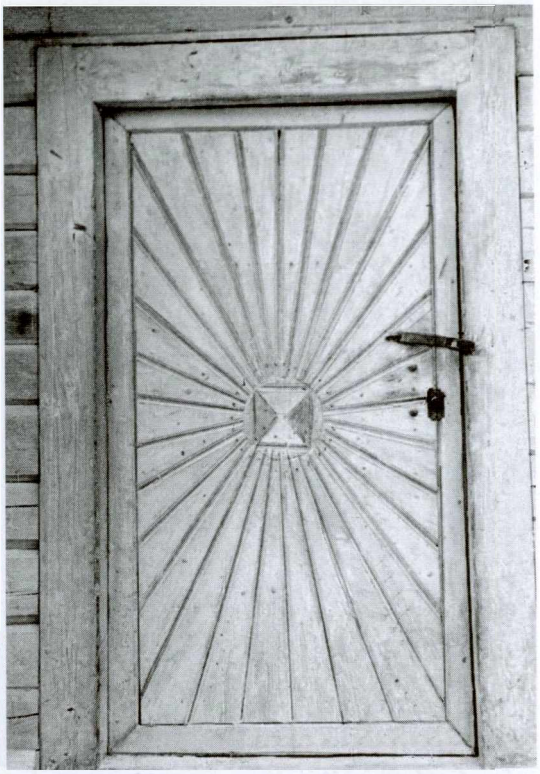

89. Klėties durys, papuoštos saulės ornamentu Papiškių k., Panevėžio rj. (1970 m. A. Vyšniauskaitės fot.)

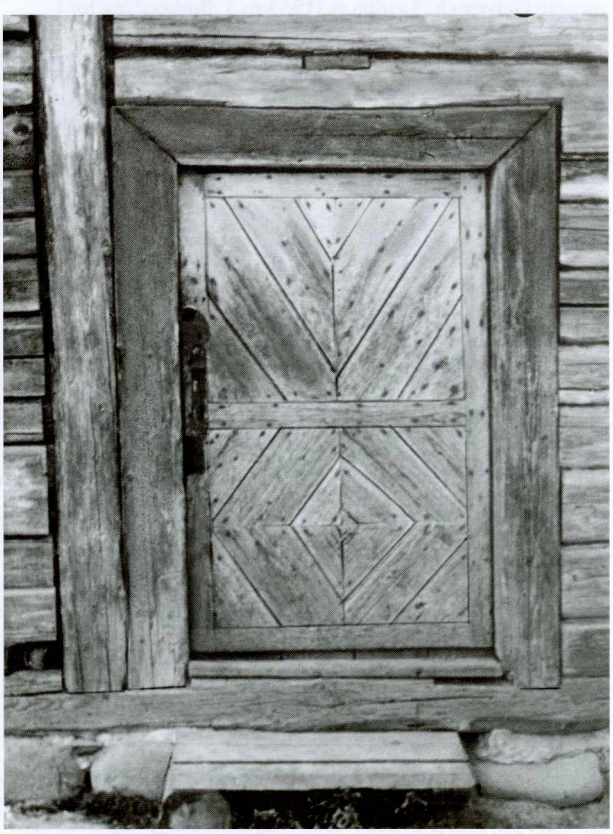

90. Pirkios durys, papuoštos eglutės ir rombo ornamentais Janonių k., Varėnos rj. (1964 m. K. Vainoro fot.)

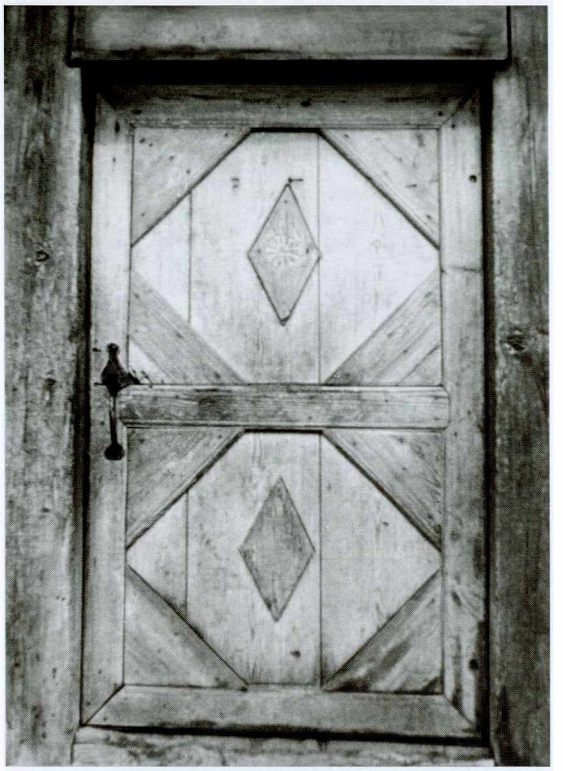

91. Durys, papuoštos reljefiniais rombų ir rozečių ornamentais Gervėnų k., Lazdijų rj. (1954 m. I. Butkevičiaus fot.)

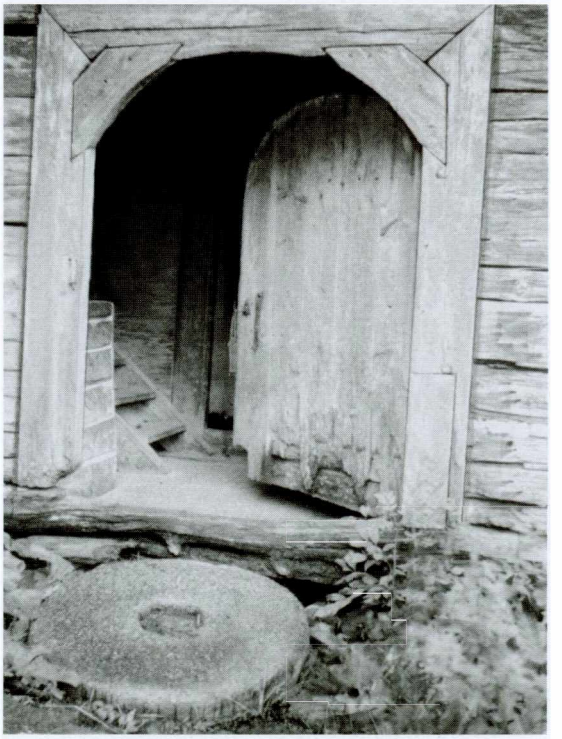

92. Mišučių dv. klėties arkinės durys Kretingos vls. ir aps. (1936 m. J. Gimbuto fot.)

93. Klėties stačiakampės ir arkinės durys, virš stoginėlio — užlų langelis. Baublių k., Kretingos rj. (iš: LLMA I, 1957, 331 pav.)

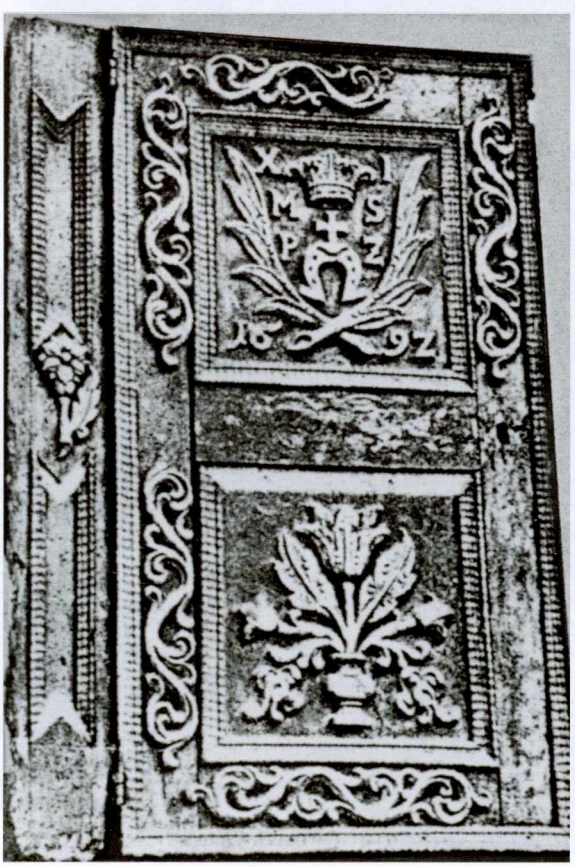

94. Reljefine drožyba papuoštos spintelės durys, 1692 m. padarytos dailidės iš Žagarės vls. (IEM)

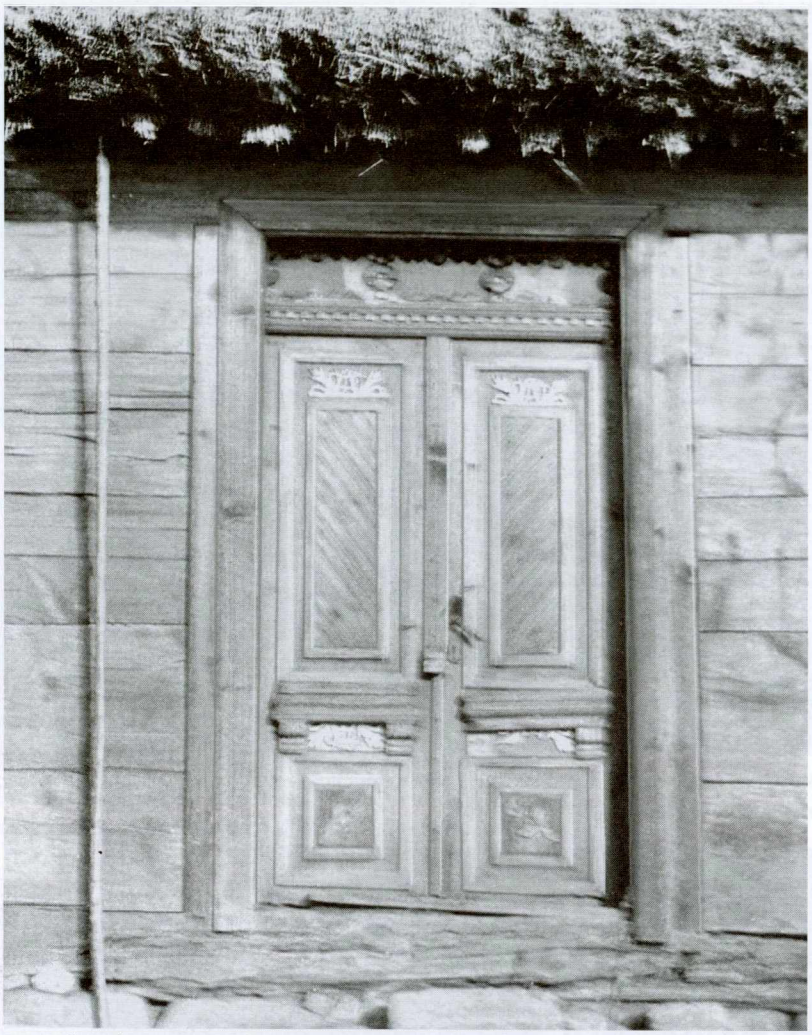

95. Pirkios durys su įsprūdomis ir gėlių ornamentu Asavos k., Suvalkų aps., Lenkijoje (1959 m. M. Gimbutienės fot.)

96. Klėtis iš Vosgučių k., Rokiškio rj., dabar LBM (1985 m. J. Gimbuto fot.)

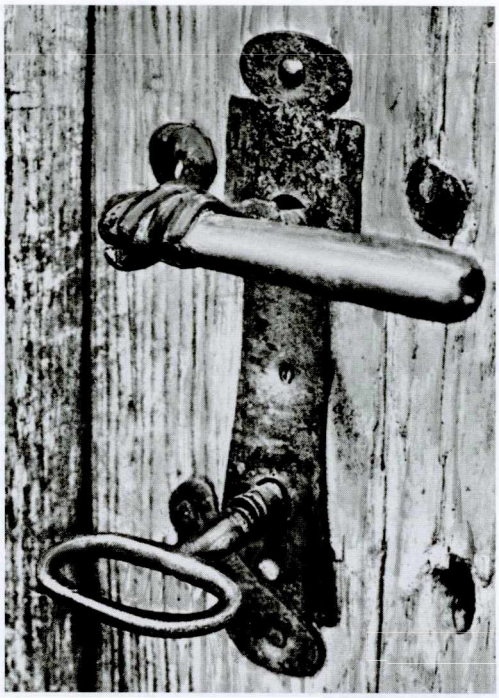

97. Durų rankena su užraktu Pasvalio rj. (iš: LLMA I, 1957, 269 pav.)

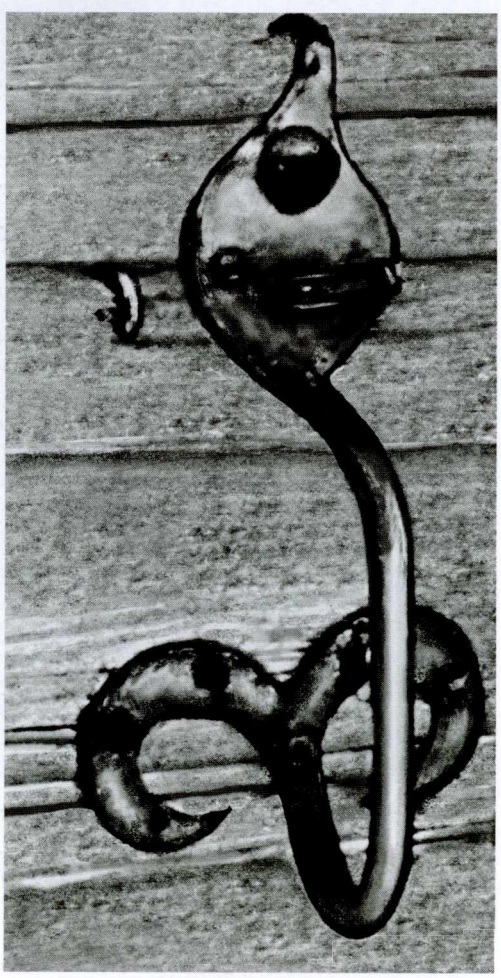

98. Durų rankena su užraktu Naivių k., Rokiškio aps. (iš: LLMA I, 1957, 259 pav.)

99. Kurtuvėnų dv. svirno durų vyris Šiaulių aps. (iš: Baršauskas, 1960, 61 pav.)

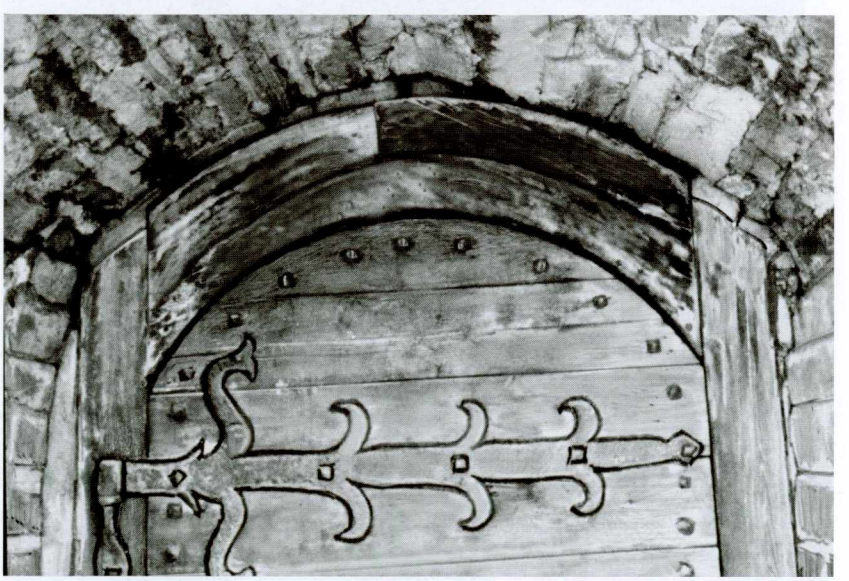

100. Vilniaus Katedros varpinės durelių vyris su varu (1986 m. J. Gimbuto fot.)

CIX AUKŠTAITIJOS DURYS

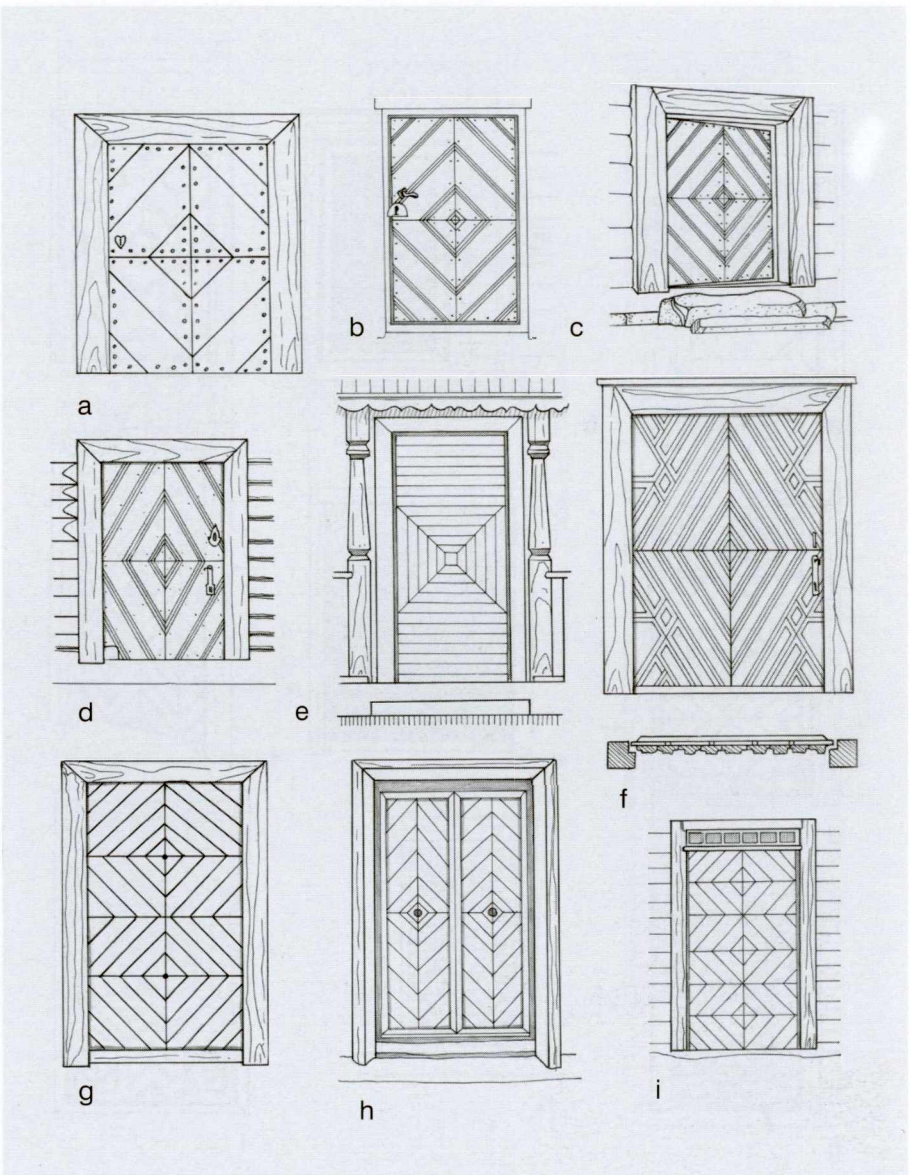

a • klėties Kunigiškių k., Anykščių rj. (1960 m. pieš. iš MAE);
b • klėties Jukniškių k., Klovainių par., Šiaulių aps. (iš: Galaunė, 1930 m. VI lent.);
c • pirkios Jurgaičių k., Šiaulių rj.;
d • klėties Stasiūnų k., Utenos rj.;
e • pirkios Karaliūnų k., Kauno rj. (c, e iš: LLA I, 1965, 104–4, 119 pav.);
f • pirkios Stasiūnų k. (d, f iš: Šešelgis, 1988, 84, 79 pav.);
g • klėties Vosgėlių k., Dusetų vls., Zarasų aps. (iš 1938 m. J. Lingio fot.);
h • pirkios Rukšėnų k., Linkmenų vls., Utenos aps. (iš 1937 m. fot.: LLMA I, 1957, 262 pav.);
i • Mieliaušiškių k., Anykščių rj. (1960 m. pieš. iš MAE)

CX AUKŠTAITIJOS DURYS

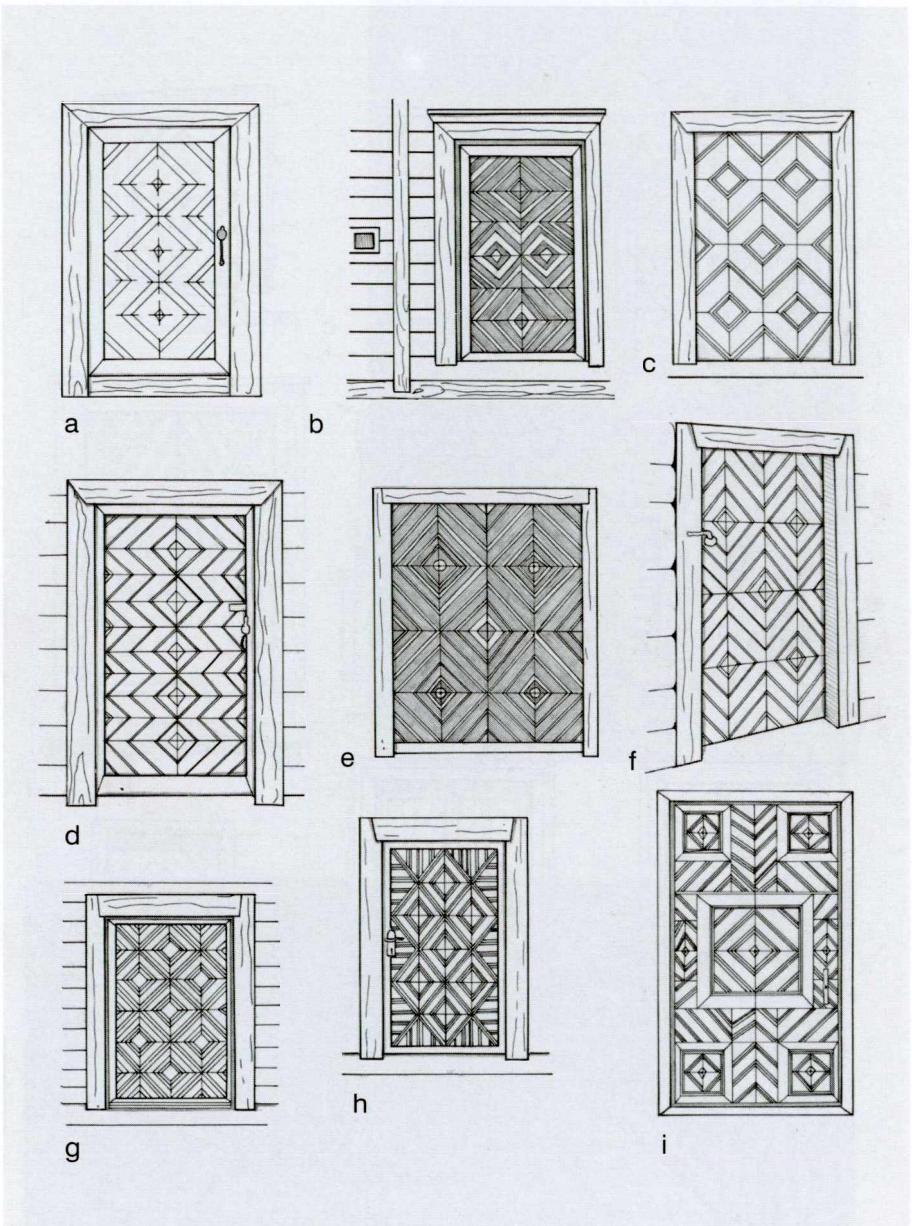

a • pirkios Krūvandų k., Kauno rj.;
b • klėties Smilgių k., Kupiškio vls., Panevėžio aps.;
c • Dirvonakių k., Biržų rj.;
d • pirkios Žemaitiškių k., Panevėžio rj. (iš 1967 m. V. Miliaus fot.);
e • pirkios Kriaunų k., Rokiškio rj. (iš 1968 m. V. Miliaus fot.);
f • klėties Tetervinų k., Pasvalio rj. (a, f iš 1967 m. I. Butkevičiaus fot.);
g • Rukšėnų k., Ignalinos rj.;
h • Panevėžio rj. (c, g, h iš: LLA I, 1965, 108–1, 106–5, 107–2 pav.);
i • Liveikių k., Leliūnų vls., Utenos aps. (b, i iš: LLMA I, 1957, 418, 265 pav.)

CXI AUKŠTAITIJOS DURYS

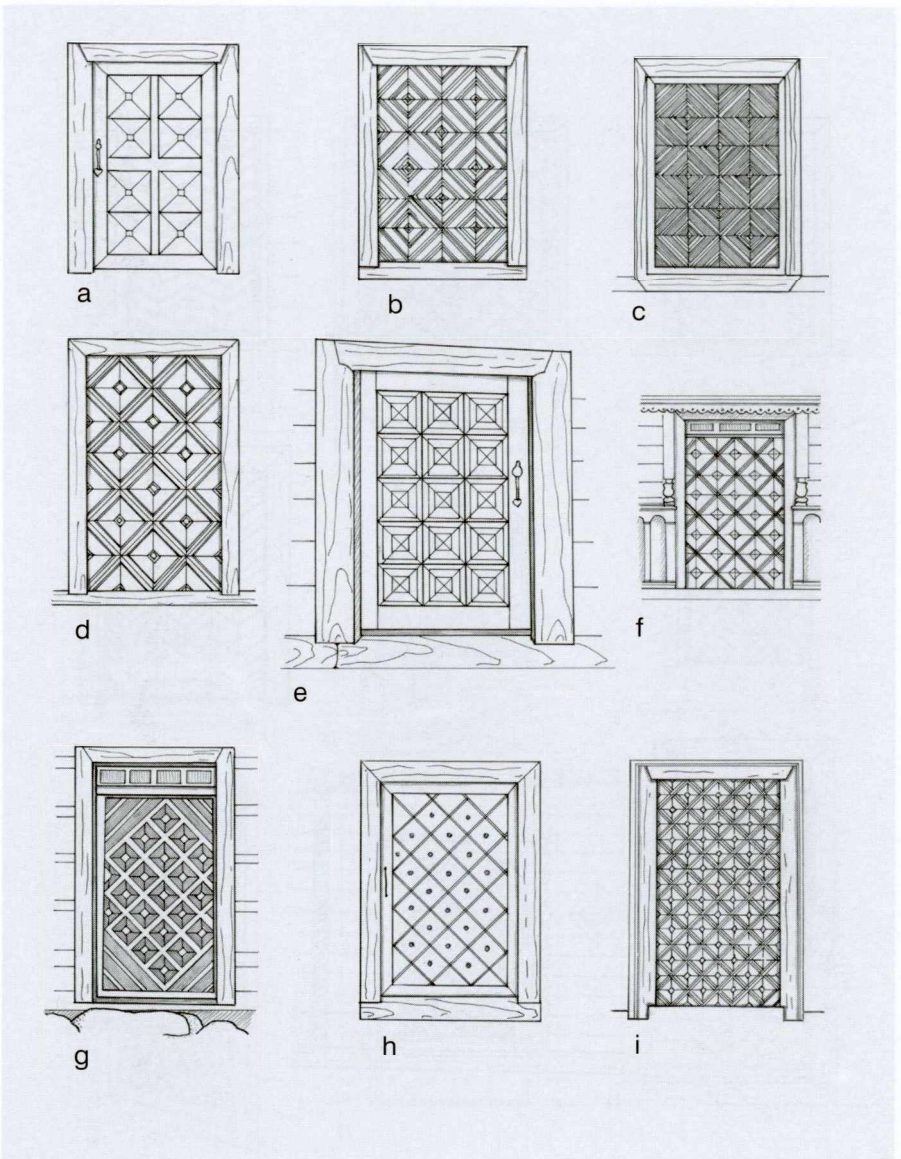

a • Ignalinos rj.;
b • klėties Veleikių k., Zarasų rj. (1960 m. V. Strigūno pieš., MAE);
c • klėties Smilgių k., Kupiškio vls., Panevėžio aps.;
d • klėties Žaidelių k., Kupiškio rj. (iš: Baršauskas, 1960, 55 pav.);
e • Mažėnų k., Ignalinos rj. (iš 1961 m. I. Butkevičiaus fot.);
f • pirkios Veleikių k.;
g • pirkios Kupiškio rj.;
h • pirkios Kirdeikių k., Utenos rj. (c, g, h iš: LLMA I, 1957, 417, 247, 190 pav.);
i • Kupiškio rj. (a, f, i iš: LLA I, 1965, 109–1, 124–1, 107–3)

CXII AUKŠTAITIJOS DURYS

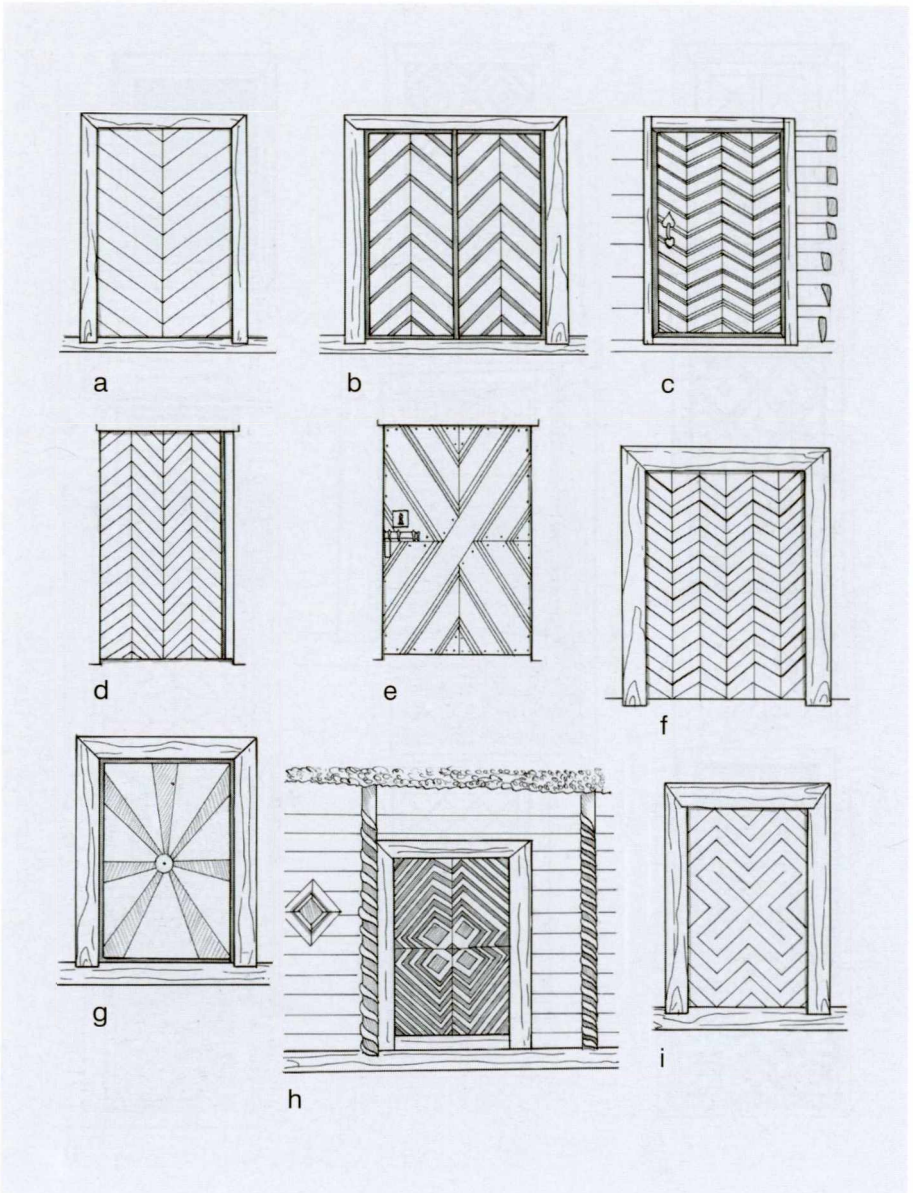

a • Adomynės dv. gyv. namo Kupiškio rj. (iš: LLA II, 1968, 45 pav.);
b • pirkios Rukšėnų k., Linkmenų vls., Utenos aps. (iš fot. prieš 1939 m.: LLMA I, 1957, 195 pav.);
c • pirkios Ginučių k., Ignalinos rj. (iš: Butkevičius, 1967, p. 95);
d • Giedraičių vls., Ukmergės aps.;
e • Jukniškių k., Klovainių par., Šiaulių aps. (d, e iš: Galaunė, 1930, VI lent.);
f • klėties Jodikonių k., Šėtos vls. (iš 1936 m. I. Končiaus fot.);
g • klėties Biržų aps. (iš J. Buračo pieš. prieš 1925 m.: Galaunė, 1930, p. 39);
h • klėties Biržų vls. (iš: LLMA I, 1957, 416 pav.);
i • klėties (iš fot. prieš 1939 m., J. Lingio rink.)

CXIII AUKŠTAITIJOS DURYS

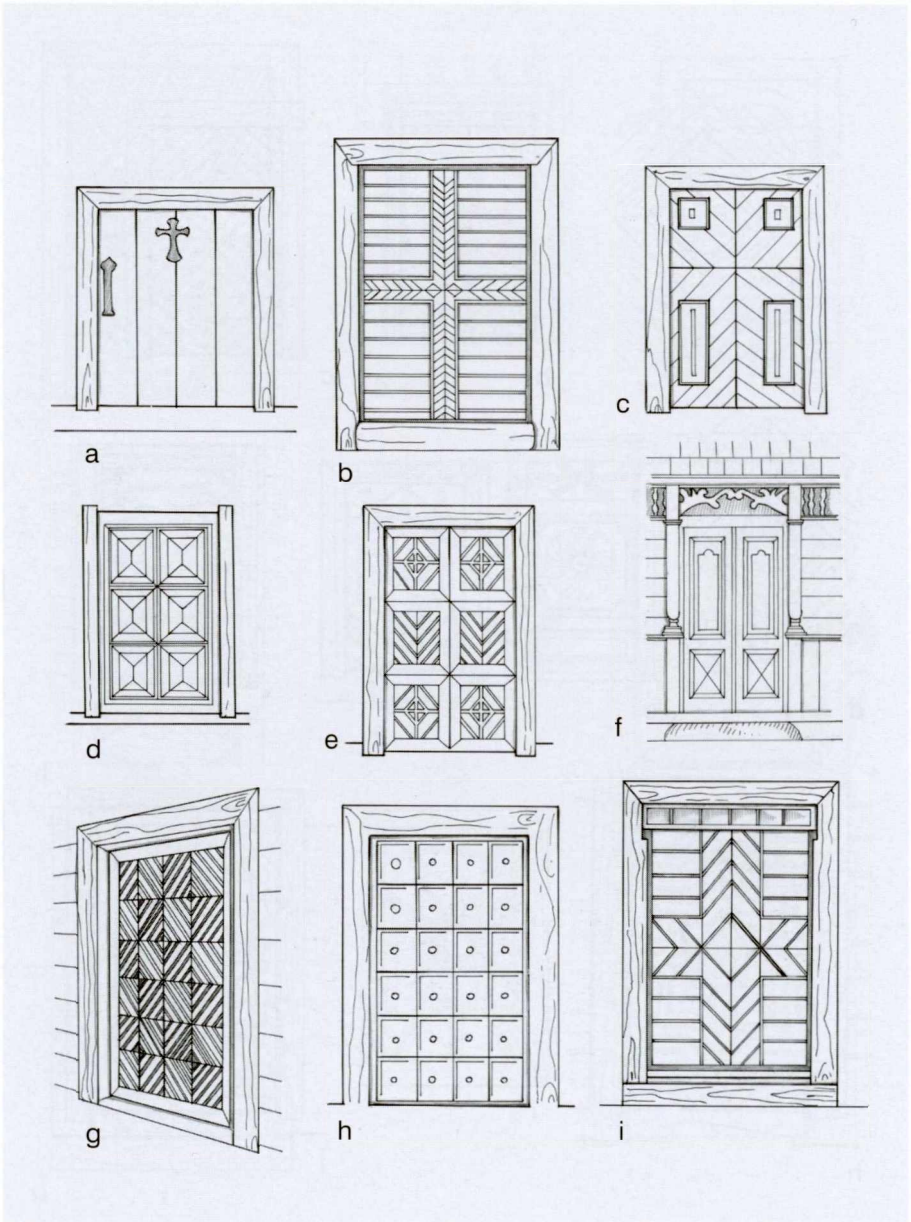

a • klėties Alančių k., Vadoklių vls., Panevėžio aps.;
b • klėties Kirdonių k., Biržų aps.;
c • Tasučių k., Pandėlio rj. (iš 1952 m. brėž., IEM);
d • Šiaulių rj.;
e • Laitelių k., Molėtų rj.;
f • Lamėsto k., Utenos rj. (d, e, f iš: LLA I, 1965, 109–2, 109–3, 124 pav.);
g • pirkios Pladiškių k., Užpalių vls., Utenos aps.;
h • klėties Aukštupėnų k., Kupiškio vls., Panevėžio aps.;
i • pirkios Kratiškių k., Biržų vls. (a, b, g, h, i iš fot. prieš 1940 m.: LLMA I, 1957, 411, 437, 270, 428, 263 pav.)

CXIV AUKŠTAITIJOS DURYS

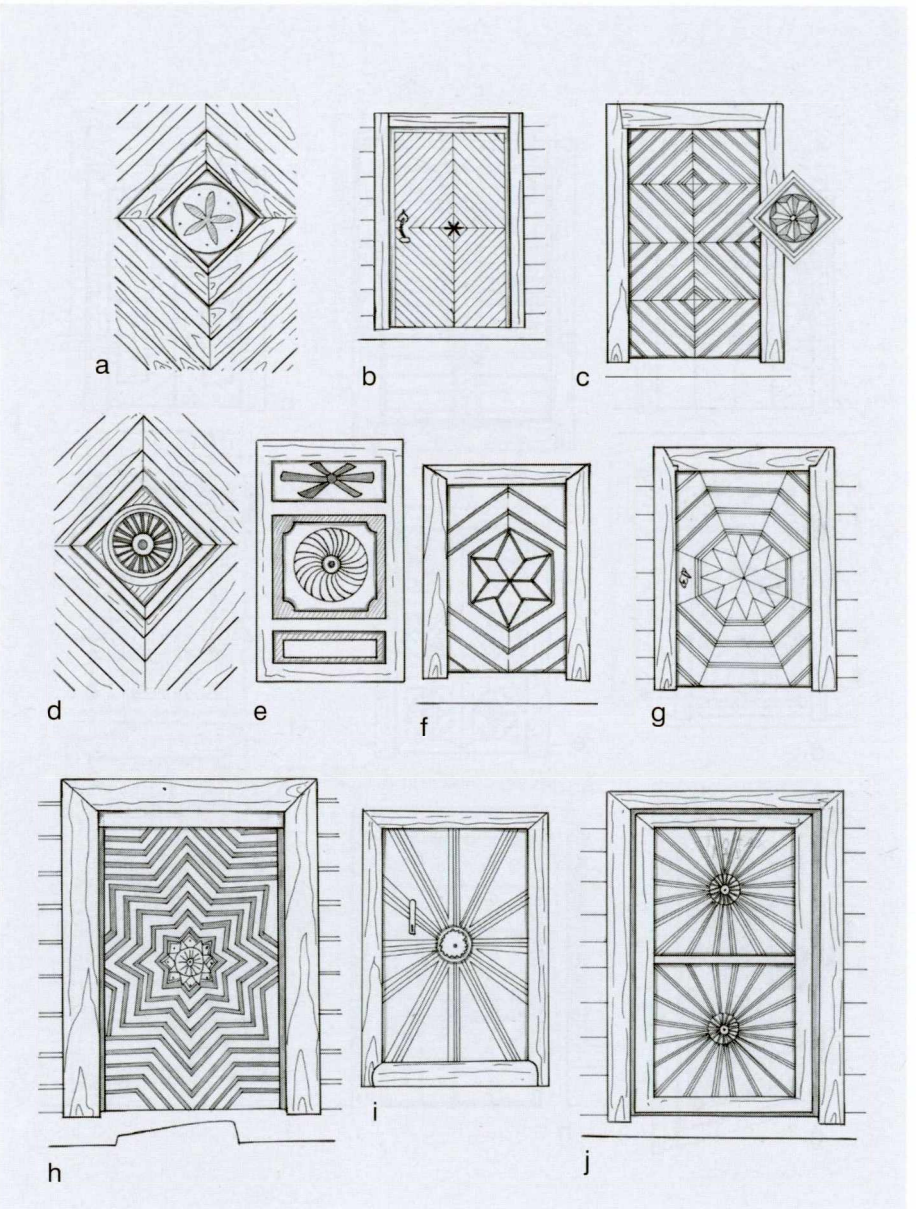

a • Nuotekų k., Ukmergės aps.;
b • pirkios Strazdų k., Ignalinos rj. (iš: Butkevičius, 1967, p. 93);
c • Vosgėlių k., Zarasų rj.;
d • pirkios Kušleikiškio k., Kėdainių rj.;
e • klėties Siegutėnų k., Pakruojo rj. (iš: Baršauskas, 1960, 57 pav.);
f • klėties Kriaučiškio k., Joniškėlio rj.;
g • klėties Kriaučiškio k. (c, g iš: LLA I, 1965, 106–3, 107–5 pav.);
h • klėties Paliepių vnk., Kupiškio rj. (iš: Dulaitienė, 1958, pav. prie p. 113);
i • klėties Miliūnų k., Rokiškio rj.;
j • Debikonių k., Ramygalos vls., Panevėžio aps. (a, d, f, i, j iš: LLMA I, 1957, 258, 257, 439, 436, 438 pav.)

CXV AUKŠTAITIJOS DURYS

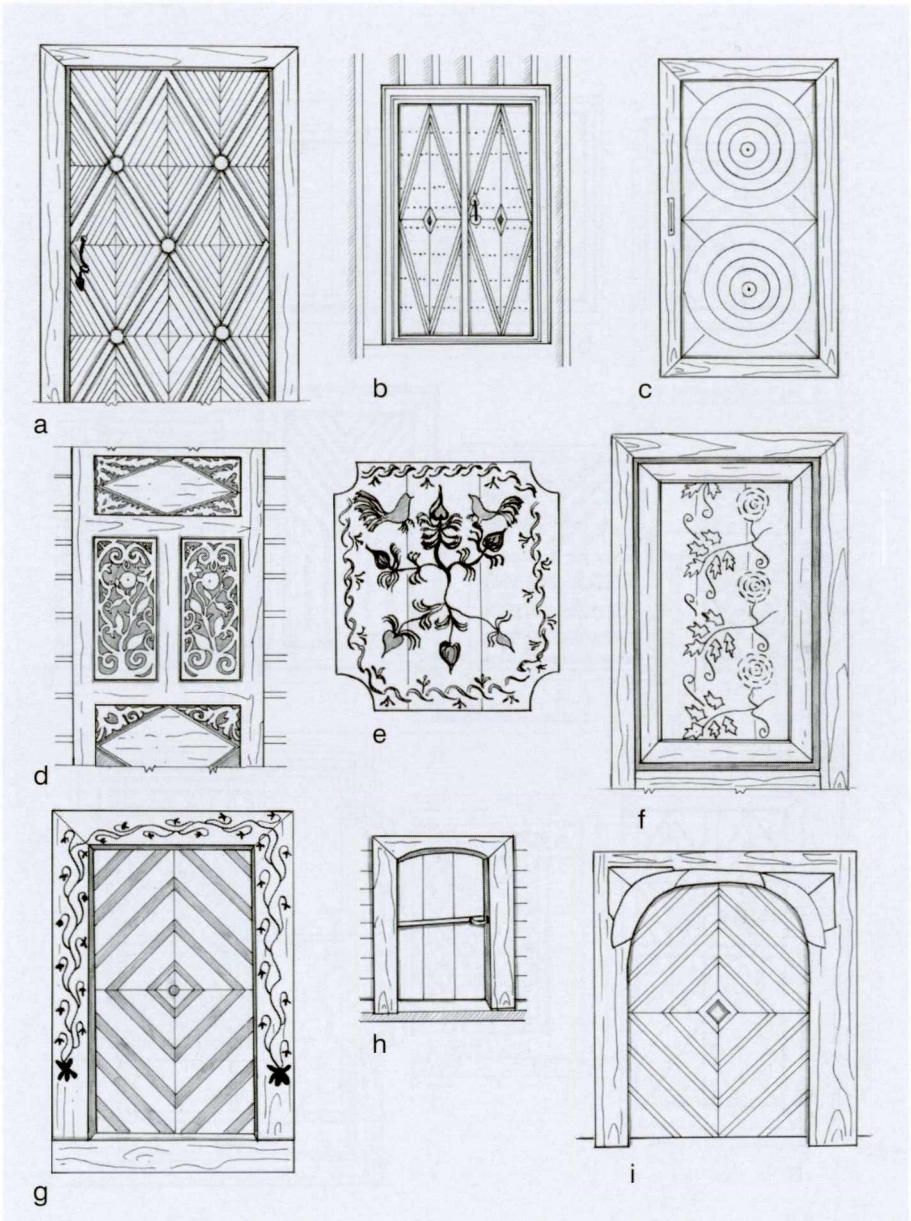

a • pirkios Mokylių k., Alantos vls., Utenos aps. (iš fot. prieš 1937 m.: LLMA I, 1957, 268 pav.);
b • pirkios Padustėlio k., Zarasų rj. (iš: LLA I, 1965, 108–5 pav.);
c • Liutkūnų k., Žeimių vls., Kėdainių aps. (iš 1939 m. fot., VDKM);
d • Daugėlaičių k., Meškuičių vls., Šiaulių aps. (iš 1951 m. fot.: LLMA I, 1957, 271 pav.);
e • Skrebiškių k., Papilio vls., Biržų aps. (iš fot. prieš 1940 m., VDKM);
f • Šlapakių k., Joniškio rj.;
g • klėties Pelyšių k., Šimonių vls., Panevėžio aps.;
h • klėties Kairionių k., Molėtų vls., Utenos aps. (iš 1939 m. J. Lingio fot.);
i • Kirdeikių k., Utenos rj. (f, g, i iš: LLMA I, 1957, 283, 440, 253 pav.)

CXVI DZŪKIJOS DURYS

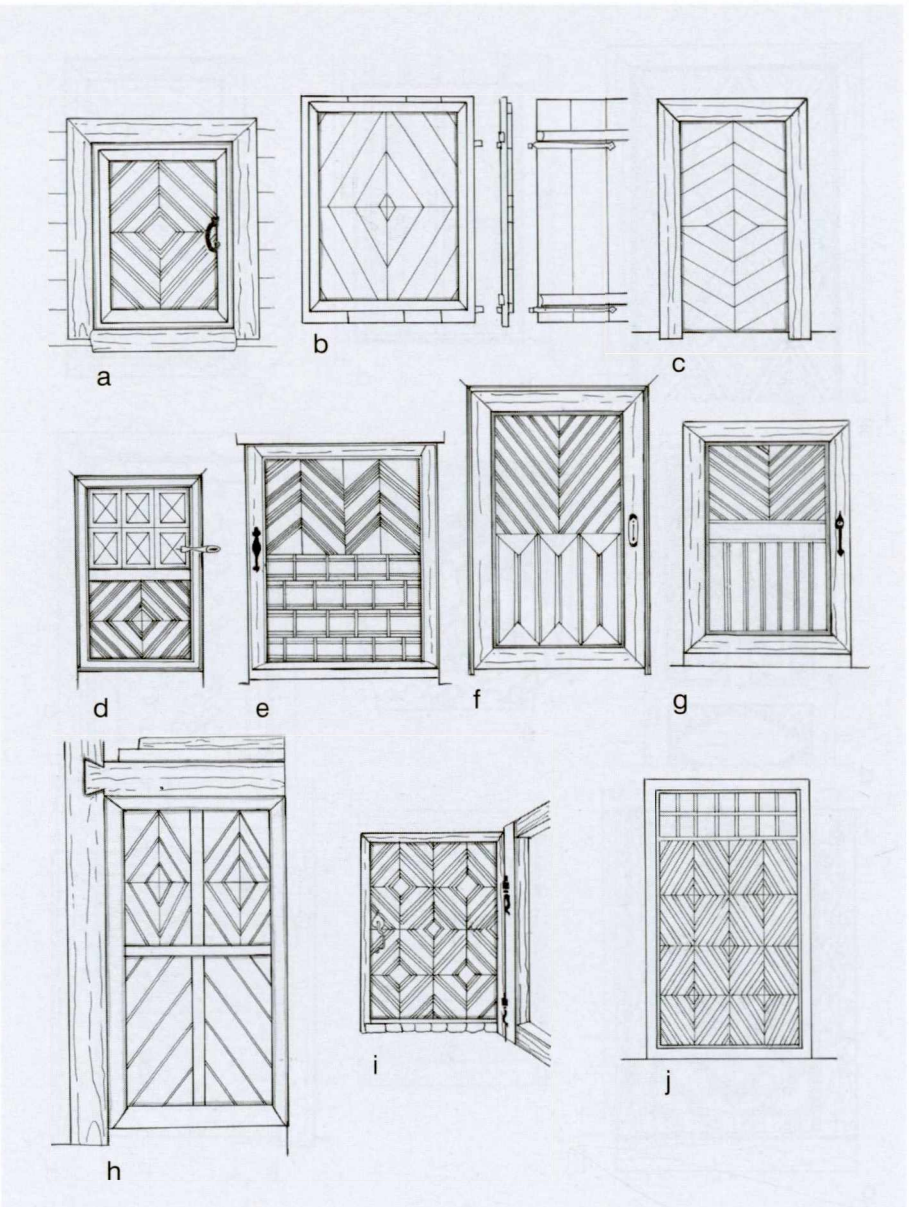

a • pirkios Rimašių k., Šalčininkų rj.;
b • klėties Kaibūčių k., Varėnos rj. (iš: Baršauskas, 1960, 50 pav.);
c, j • Turgelių dv. gyv. namo Šalčininkų rj. (iš: LLA II, 1968, 51, 52 pav.);
d • klėties Pelesos k., Varenavo rj., Gudijoje;
e • pirkios Padzitvio k., Varenavo rj. (1991 m. R. Urbonaitės pieš., MAE);
f • pirkios, pastatytos 1948 m. Smilgainių k., Varenavo rj.;
g • pirkios, pastatytos 1920 m. Pelesos k., Varenavo rj. (d, f, g – 1991 m. J. Vinskaitės pieš., MAE);
h • pirkios Zervynų k., Varėnos rj. (iš 1963 m. V. Miliaus fot.);
i • pirkios Stalgonių k., Šalčininkų rj. (a, i, iš: Butkevičius, 1968, 7–2, 7–4 pav.)

CXVII DZŪKIJOS DURYS

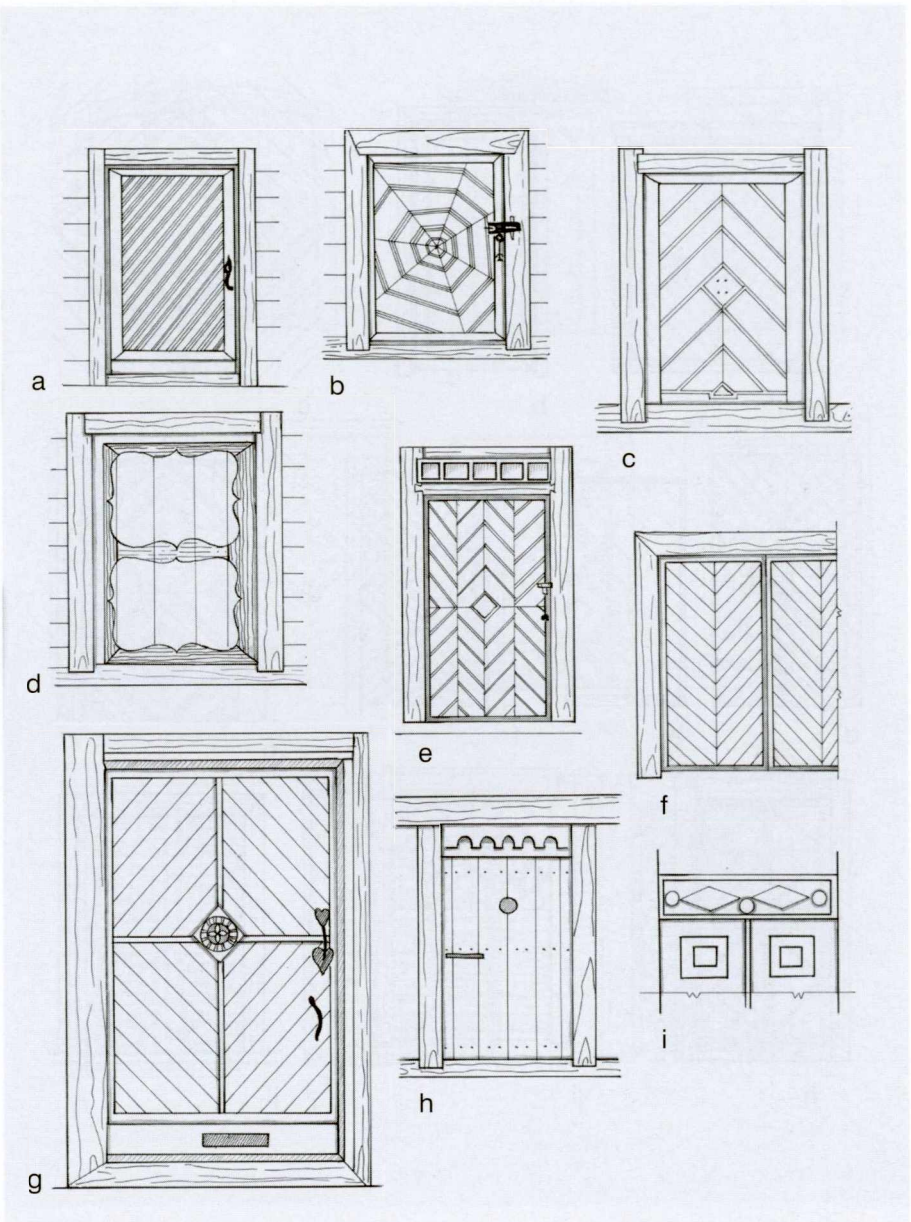

a • pirkios Maciučių k., Šalčininkų rj.;
b • pirkios Pagaujėnų k., Šalčininkų rj. (a, b iš: Butkevičius, 1968, 7–1, 7–3 pav.);
c • klėties Ricielių k., Veisiejų r.;
d • klėties Dargužių k., Šalčininkų rj. (1950 m. pieš. iš MAE);
e • pirkios Aleksiejiškės k., Veisiejų rj. (c, e – 1959 m. K. Krastinaičio pieš., MAE);
f • XVIII a. smuklės Trakuose (iš: LLA II, 1968, 59 pav.);
g • pirkios Kareivonių k., Veisiejų rj. (iš 1955 m. I. Butkevičiaus fot.);
h • Pagambrio k., Prienų vls., Alytaus aps. (iš fot. prieš 1940 m.: LLMA I, 1957, 254 pav.);
i • gyv. namo Vilniuje, Čiurlionio g. 33 (iš 1991 m. J. Gimbuto fot.)

CXVIII ŽEMAITIJOS DURYS

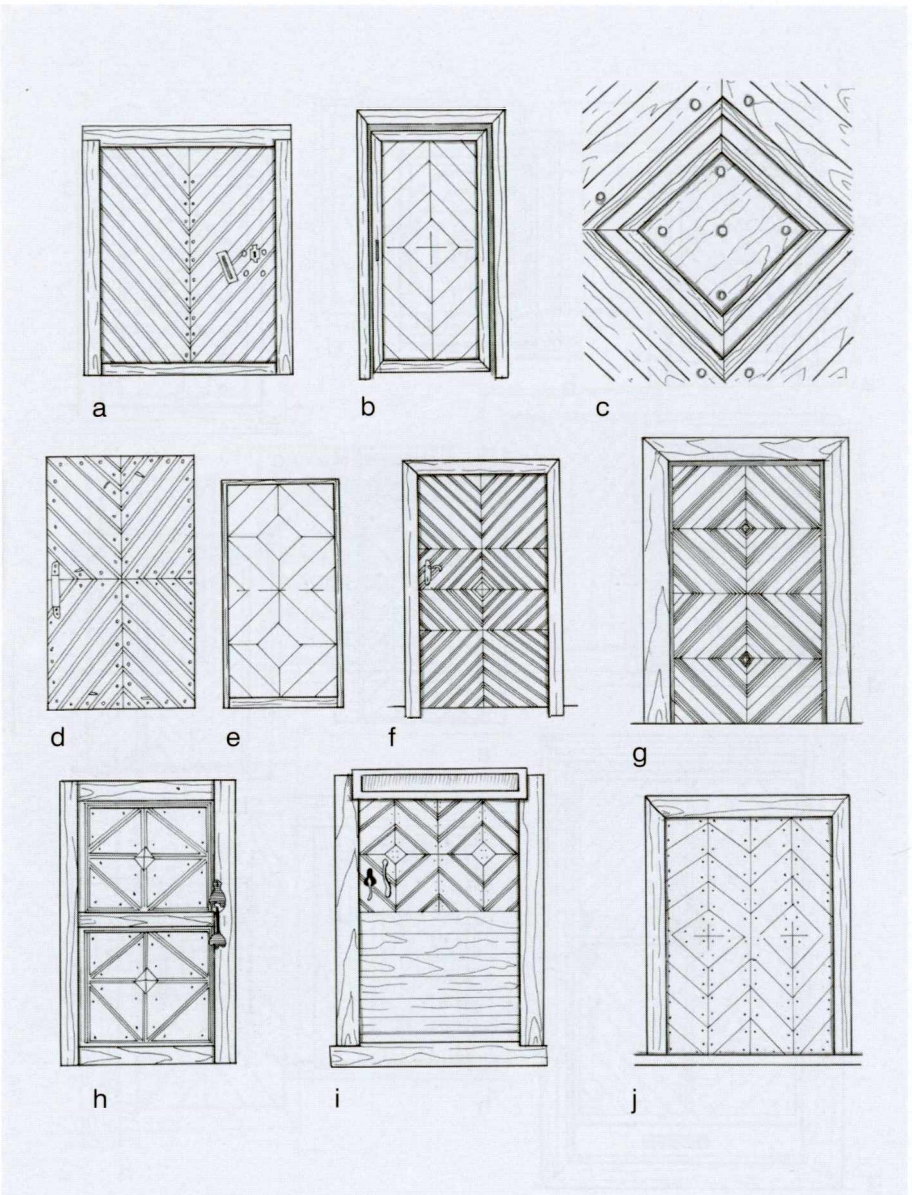

a • klėties, pastatytos 1881 m. Platelių mstl., Plungės rj.;
b • trobos Baublių k., Kretingos rj. (iš: Baršauskas, 1956, 105 pav.);
c • trobos durų centrinė detalė Tytuvėnų mstl., Kelmės rj. (iš: LLA I, 1965, 105–3 pav.);
d • trobos, pastatytos XIX a. antrojoje pusėje Platelių mstl., Plungės rj. (a, d – 1991 m. A. Bareikytės piešt., MAE);
e • klėties Padvarių k., Kretingos aps. (iš 1936 m. I. Končiaus fot.);
f • trobos Dovainių k., Plungės rj. (iš: Milius, 1959, p. 231);
g • klėties Igarių k., Skuodo rj. (iš: Spelskis, 1955, 120 pav.);
h • trobos Būtingės k., Kretingos rj. (1966 m. R. Tarabildos piešt., MAE);
i • trobos Plungės rj. (1969 m. R. Pilkaitės piešt., MAE);
j • Kurtuvėnų dv. klėties Šiaulių rj. (iš: Baršauskas, 1960, 60 pav.)

CXIX ŽEMAITIJOS DURYS

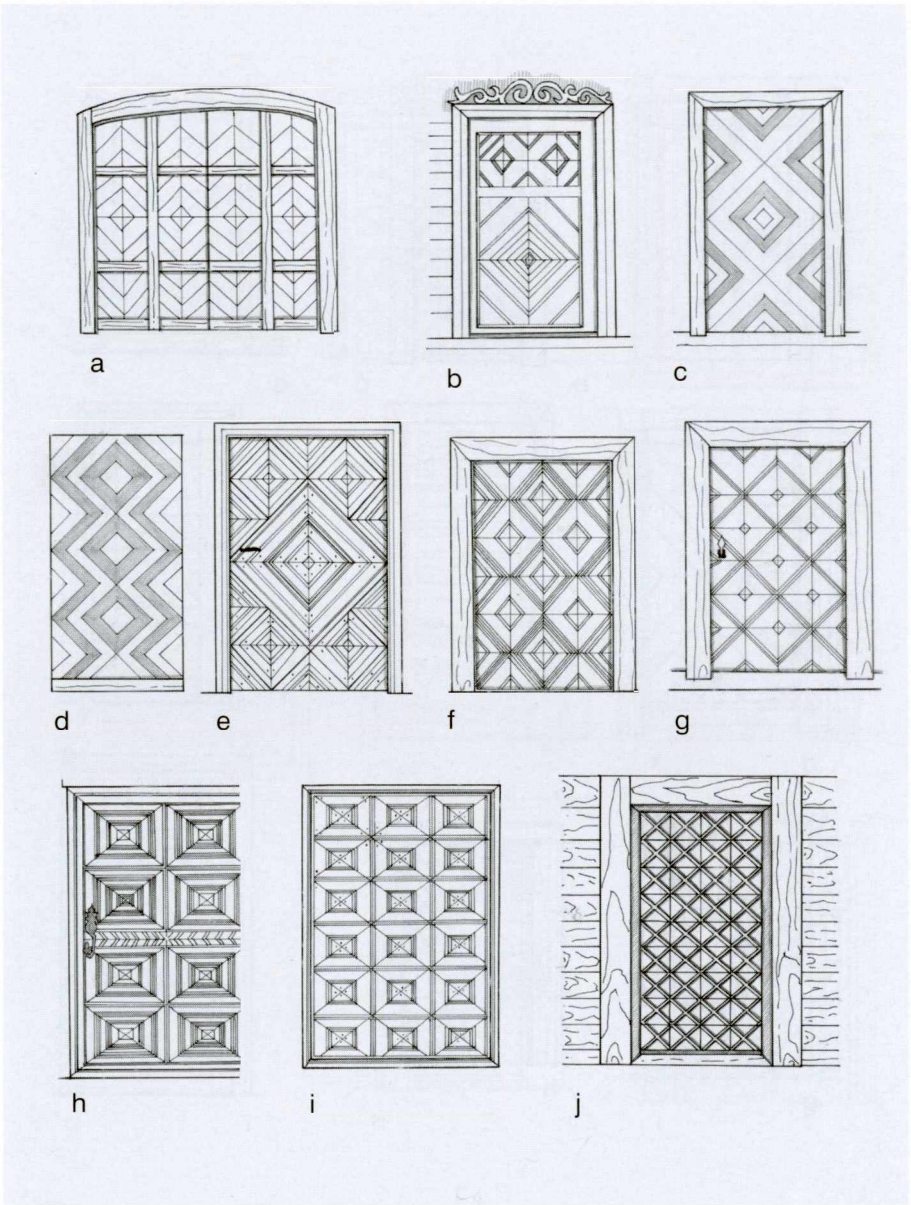

a • smuklės iš Kartenos mstl., Kretingos rj., dabar LBM (pagal 1988 m. J. Gimbuto fot.);
b • klėties Kegrių k., Viekšnių vls., Mažeikių aps. (iš: LLMA I, 1957, 359 pav.);
c • klėties Auksūdžio k., Kretingos rj.;
d • trobos Vieštovėnų k., Plungės rj. (c, d iš: LLA I, 1965, 104, 40 pav.);
e • trobos vidinės durys Bakšių k., Skuodo rj. (1957 m. Ž. Brazauskaitės pieš., MAE);
f • klėties Igarių k., Skuodo rj.;
g • Godelių k., Plungės rj. (iš: Milius, 1959, 231 psl.);
h • trobos „užduralio" laukujės durys Dirgalio k., Kretingos rj.;
i • trobos „užduralio" antrosios durys Dirgalio k. (h, i – 1966 m. R. Tarabildos pieš., MAE);
j • klėties Žibininkų k., Palangos rj. (f, j iš: Baršauskas, 1960, 54, 56 pav.)

CXX ŽEMAITIJOS DURYS

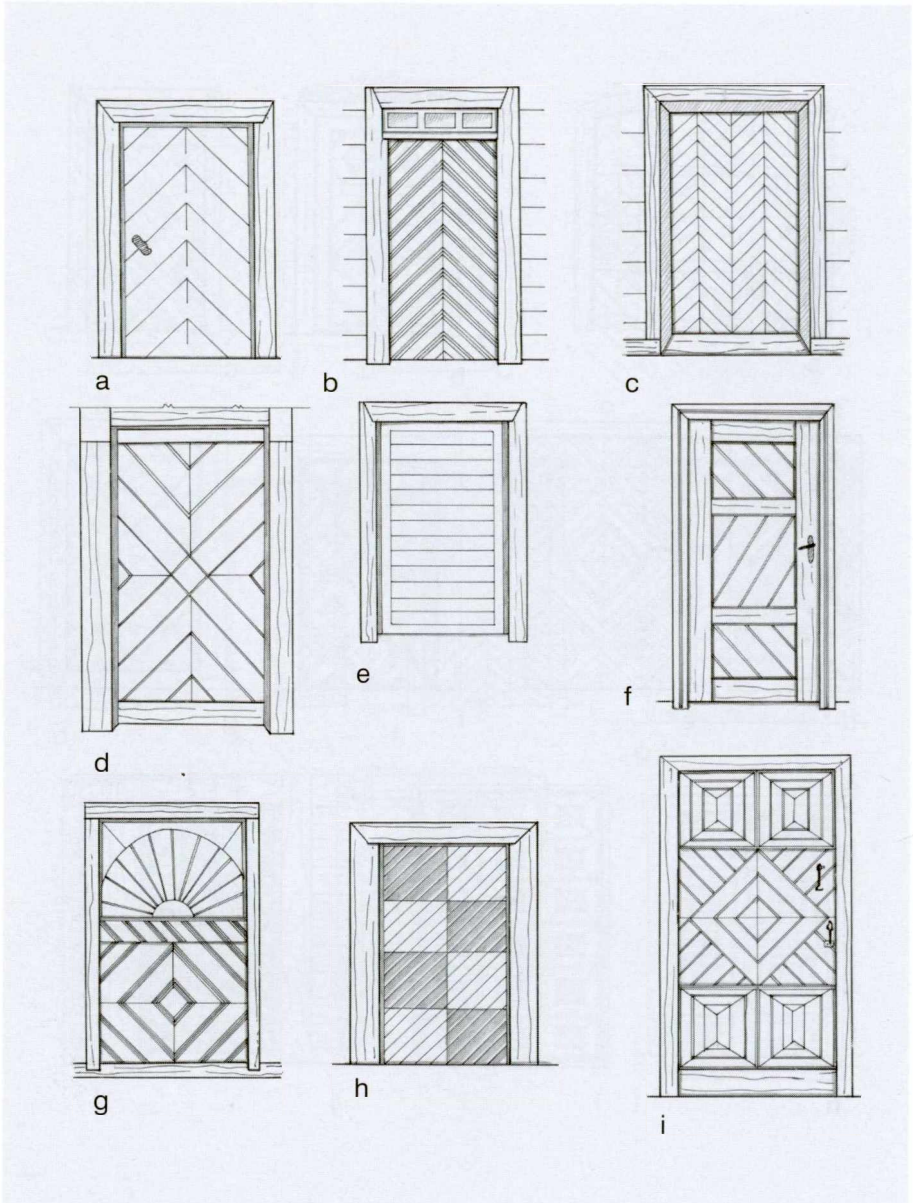

a • klėties Naujokų k., Mosėdžio vls., Kretingos aps. (iš 1936 m. I. Končiaus fot.: Šimoliūnas, 1943);
b • Tėvelių k., Skuodo rj.;
c • trobos Juodėnų k., Telšių rj. (iš 1972 m. I. Butkevičiaus fot.);
d • trobos Žutautų k., Kretingos rj. (iš 1957 m. I. Butkevičiaus fot.);
e • Traidžių k., Kretingos rj. (b, e iš: LLA I, 1965, 105–1, 109 pav.);
f • trobos Beržoro k., Plungės rj.;
g • trobos Dvarviečių k., Skuodo rj. (f, g iš: Milius, 1959, 231 psl.);
h • klėties Kurmaičių k., Kretingos rj. (iš fot.: LLMA I, 1957, 366 pav.);
i • vidinės durys iš priemenės į „prastąją" trobą Dilpšių k., Plungės rj. (1963 m. S. Ikamo pieš., MAE)

CXXI ŽEMAITIJOS DURYS

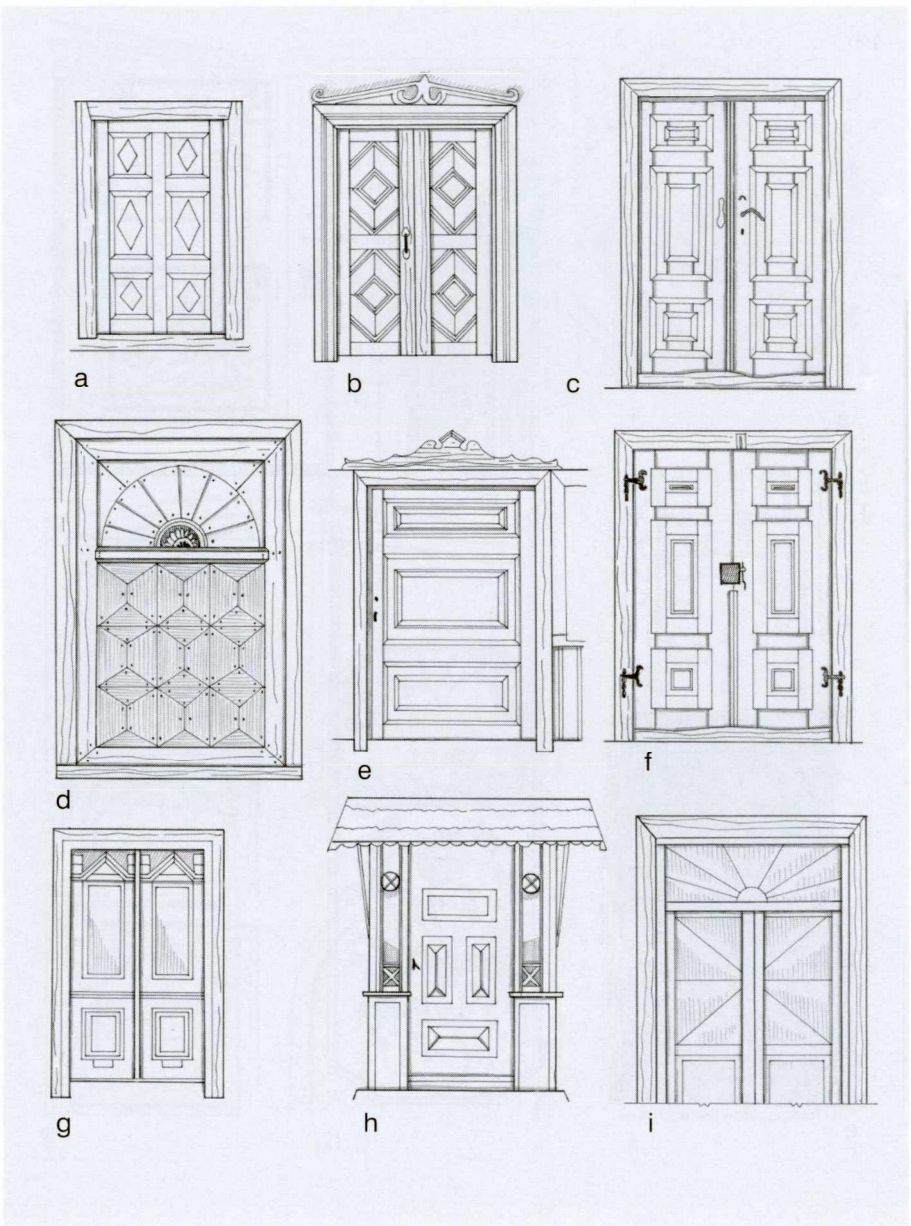

a • Kulupėnų k., Kretingos rj.;
b • trobos Šiluvos mstl., Raseinių rj. (a, b iš: LLA I, 1965, 109–4, 107–4 pav.);
c • trobos durys iš lauko pusės Godelių k., Plungės rj.;
d • Grūšlaukės kapinių koplyčios durys iš lauko pusės Kretingos rj. (1966 m. R. Tarabildos pieš., MAE);
e • trobos „gerosios" durys iš prieangio Grigaičių k., Plungės rj.;
f • trobos durys iš vidaus pusės Godelių k. (c, e, f – 1963 m. S. Ikamo pieš., MAE);
g • trobos Lembo k., Šilalės rj. (iš: Butkevičius, 1967, p. 85);
h • trobos Stungių k., Žagarės rj. (iš: Baršauskas, 1956, 62 pav.);
i • trobos prieangio durų viršutinė įstiklinta dalis Šemetiškių k., Telšių rj. (iš 1969 m. I. Butkevičiaus fot.)

CXXII ŽEMAITIJOS DURYS

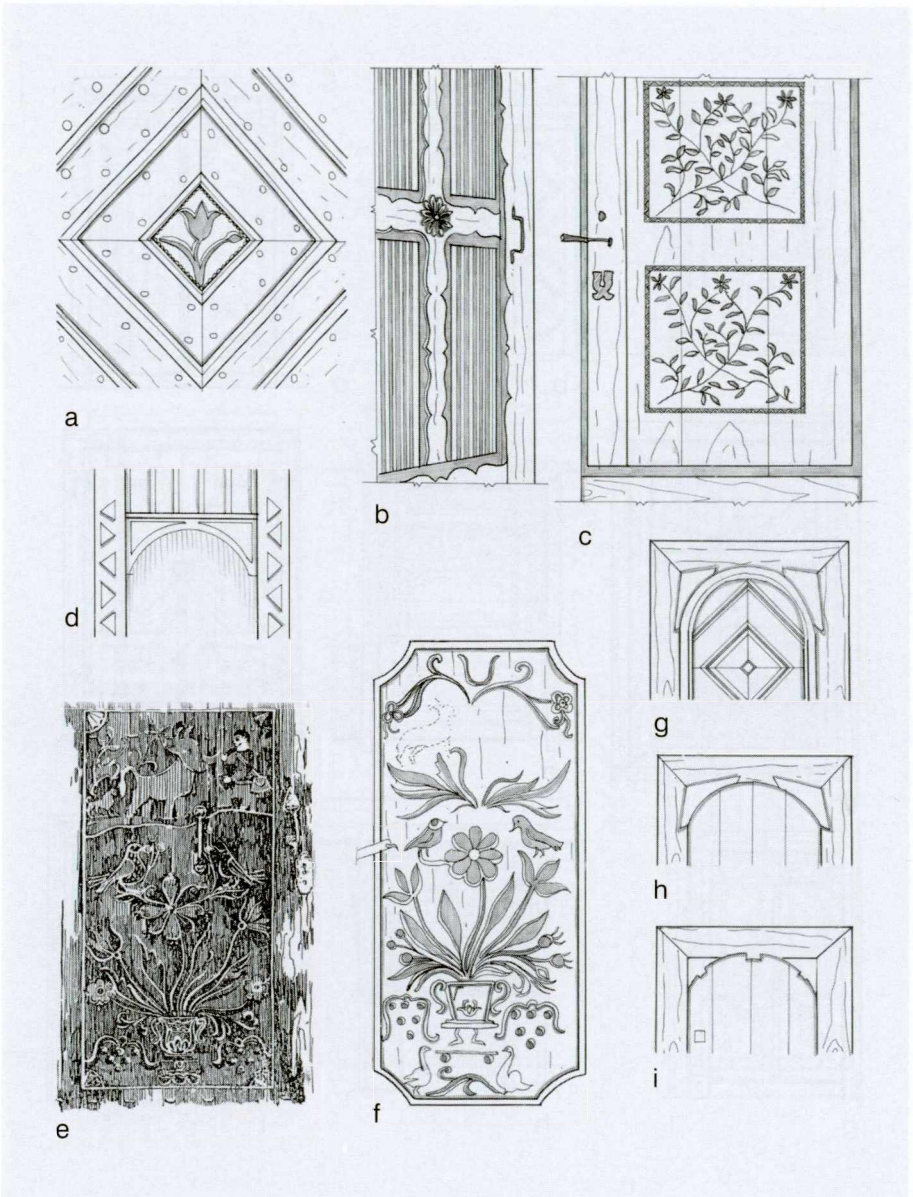

a • durų rozetė Telšių rj.;
b • meistro P. Permino prieš 1937 m. išdrožinėtos durys Viekšnių apyl., Akmenės rj. (iš R. Žilevičiaus fot.: *Kultūros barai*, 1966, nr. 10);
c • tapyba (?) puoštos durys Milvydžių k., Sedos rj. (1957 m. I. Butkevičiaus fot.);
d • trobos durų dalis Kadaičių k., Platelių vls., Kretingos aps. (iš 1937 m. I. Končiaus fot.: Šimoliūnas, 1943);
e • tapyba puoštos durys Stumbrų k., Mažeikių rj. (iš: LLA I, 1965, 110–4 pav.);
f • tapyba puoštos klėties durys Stumbrų k.;
g • arkinių klėties durų viršutinė dalis Igarių k., Skuodo rj.; (f, g iš: Baršauskas, 1960, 58, 59 pav.);
h • durų arka Skuodo rj.; (a, h iš fot.: LLMA I, 1957, 256, 332 pav.);
i • klėties durų dalis Traidžių k., Kretingos aps. (iš 1936 m. I. Končiaus fot.)

CXXIII SUVALKIJOS DURYS

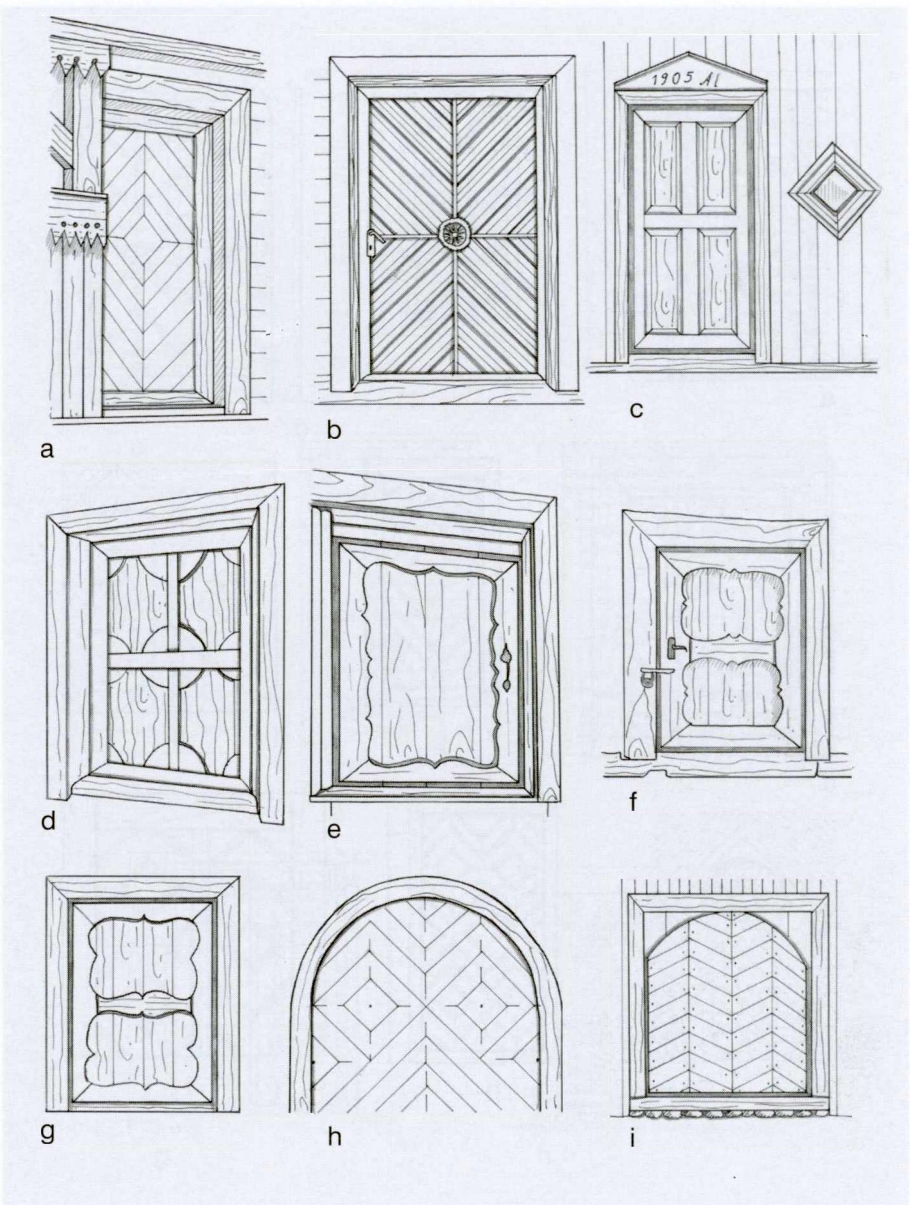

a • klėties, pastatytos 1906 m. Obelinės k., Marijampolės rj., dabar LBM (iš 1986 m. J. Gimbuto fot.);
b • stubos Šilėnų k., Kauno rj. (iš: LLA I, 1965, 110–3 pav.);
c • stubos, pastatytos 1905 m. Šakių rj. (iš: LLMA I, 1957, 275 pav.);
d • klėties Paežerių k., Vilkaviškio rj.;
e • stubos Būdninkų k., Prienų rj. (d, e – 1966 m. R. Staniulytės pieš., MAE);
f • klėties Smilgių k., Šakių rj. (1969 m. M. Butvilos pieš., MAE);
g • stubos Paprūdžių k., Prienų rj. (iš 1964 m. K. Vainoro fot.);
h • klėties Margininkų k., Prienų rj. (iš: Baršauskas, 1956, p. 70);
i • Antanavos medinės bažnytėlės durys Marijampolės rj. (iš: LLA II, 1968, 79–2 pav.)

CXXIV MAŽOSIOS LIETUVOS DURYS

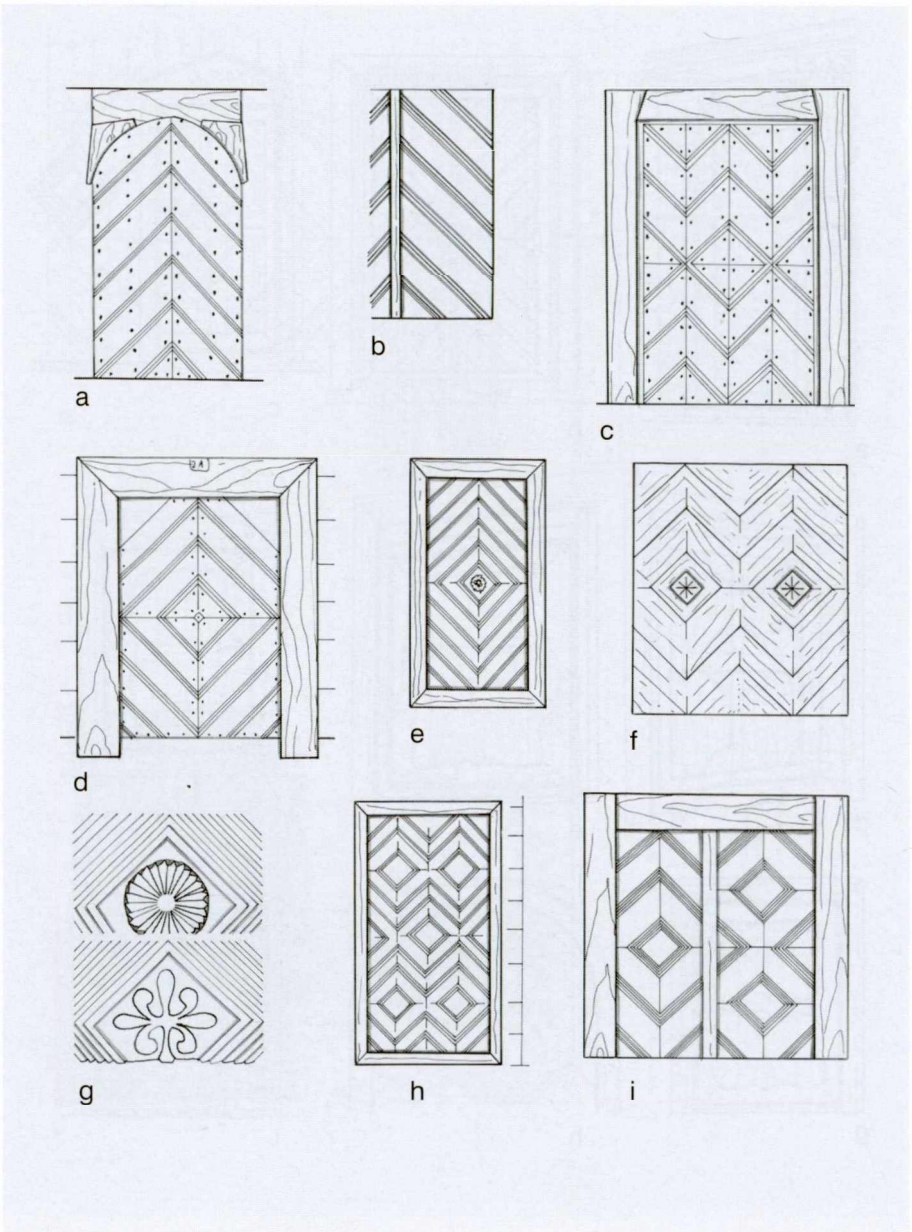

a • stubos Nemunyno k., Labguvos aps.;
b, f, i • stubos Nidoje;
c • stubos Nemunyno k.;
d • Karklininkų k., Klaipėdos aps.;
e • Lankupių k., Klaipėdos aps.;
g • stubos durų rozetės Nidoje;
h • Pempių k., Klaipėdos aps. (visi pav. iš: Dethlefsen, 1911, Taf. 8–9, 9–25, 8–8, 5–20, 5–23, 9–23, 9–24, 5–21, 9–22)

CXXV MAŽOSIOS LIETUVOS DURYS

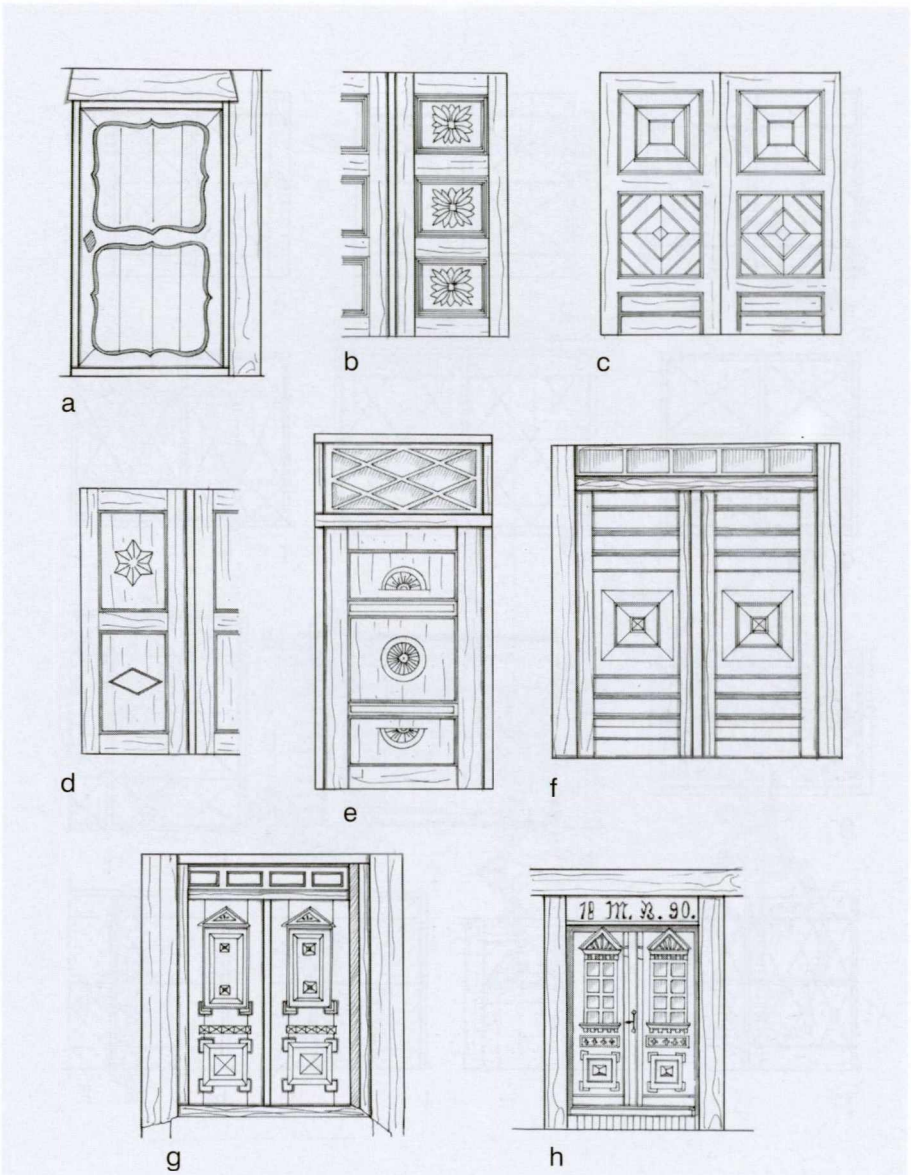

a • Lankupių k., Klaipėdos aps.;
b, c, d • Nemunyno k., Labguvos aps.;
e • Launių k., Klaipėdos aps.;
f • Gilijos k. (?), Labguvos aps. (a–f iš: Dethlefsen: 1911, Taf. 5–22, 8, 5–24, 8–7);
g • Kasausko trobos durys Kiūpelių k., Pagėgių rj.;
h • Kasausko trobos kitos durys (g, h – 1960 m. Sakalausko pieš., MAE)

CXXVI ŪKINIŲ TROBESIŲ DURYS

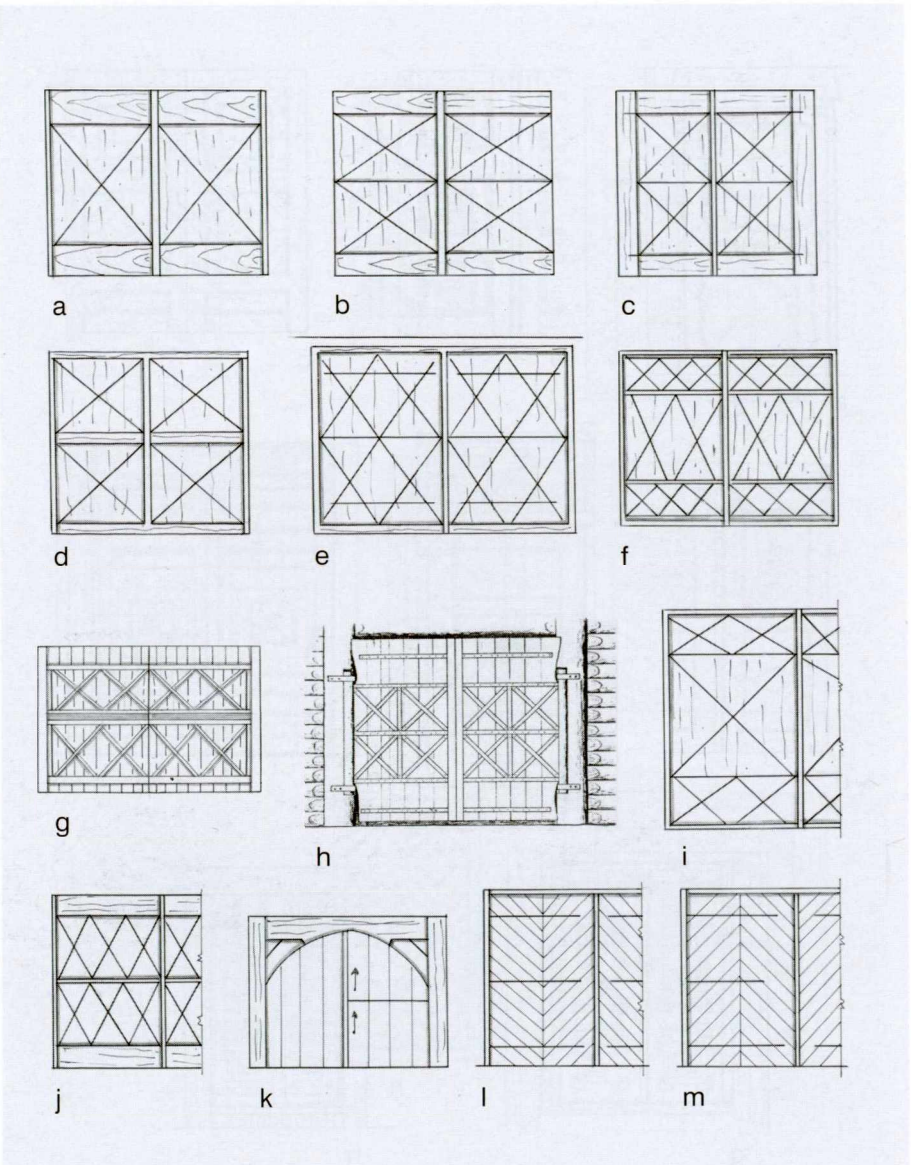

a • tvarto Bružių k., Veiviržėnų vls., Kretingos aps. (iš 1942 m. J. Gimbuto fot.);
b • klojimo Pryšginų k., Nemakščių vls., Raseinių aps. (iš fot.: LLMA I, 1957, 541 pav.);
c • klojimo Veleikių k., Zarasų rj. (iš: Butkevičius, 1971, 31–2 pav.);
d • klojimo Tiltų k., Trakų rj. (iš 1957 m. I. Butkevičiaus fot.);
e • klojimo Gudijoje (iš fot. apie 1975 m.);
f • ratinės Stakliškių k., Jiezno rj. (iš: Baršauskas, 1960, 28 pav.);
g • klojimo Latakų k., Viduklės vls., Raseinių aps. (iš 1939 m. fot.: LLMA I, 1957, 510 pav.);
h • klojimo Akudosovo II k., Varėnos rj. (1950 m. A. Jasinskio pieš., IEM);
i • naujakurio klojimo Kairionių k., Molėtų vls., Utenos aps. (iš 1939 m. J. Lingio fot.);
j • klojimo Lekėčių k. ir vls., Šakių aps. (iš 1943 m. J. Gimbuto fot.);
k • Nemunyno k., Labguvos aps. (iš: Dethlefsen, 1911, Taf. 8–18);
l • Šlavėnų dv. tvarto Anykščių vls., Utenos aps. (iš 1914 m. fot.);
m• Bajoriškių dv. klojimo Utenos rj. (iš 1964 m. fot.: LLMA II, 1965, 313 pav.)

CXXVII DURŲ VYRIAI IR VARAI

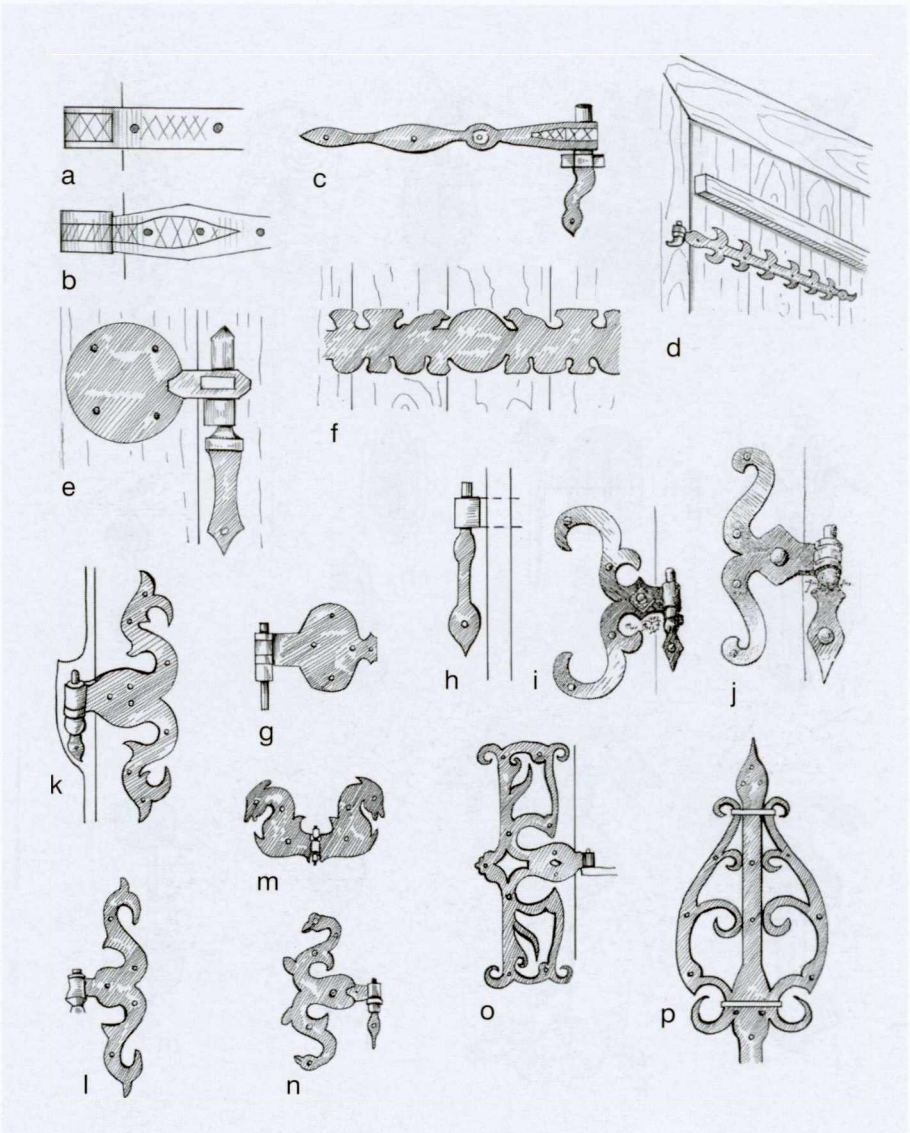

a • Medvilionių dv. jaujos durų vyris Pakruojo rj.;
b • rūsio durų vyris Žeimelio mstl., Pakruojo rj. (a, b iš: *Kraštotyra*, Vilnius, 1969, p. 31);
c • trobos durų vyris Būtingės k., Kretingos rj. (1966 m. R. Tarabildos pieš., IEM);
d • trobos priemenės varas Tverų mstl., Plungės rj.;
e • vyris Tuščių k., Tauragės rj.;
f • durų varo detalė Baroniškių k., Radviliškio rj. (iš: Čerbulėnas, 1974, 24 pav.);
g • vyris Tauragės rj. (e, g – 1956 m. pieš., IEM);
h • langinės vyris Skirvytės k., Šilutės rj. (pagal 1956 m. pieš. iš IEM);
i, j • vyriai; vietovė nenurodyta (iš: Macijauskas, 1925);
k • trobos durų vyris Tverų mstl., Plungės rj. (d, k iš: LLA I, 1965, 104–2, 104–3 pav.);
l, m, n • durų vyriai; vietovės nenurodytos (iš: Galaunė, 1930, XXII lent.);
o • Pažaislio bažnyčios kapitulos salės durų vyris;
p • Pažaislio bažnyčios koridoriaus durų vyrio detalė (o, p iš: H. Kairiūkštytė-Jacinienė, J. Baršauskas, *Pažaislis*, Vilnius, 1960, p. 48)

CXXVIII DURŲ APYRAKTĖS IR RANKENOS

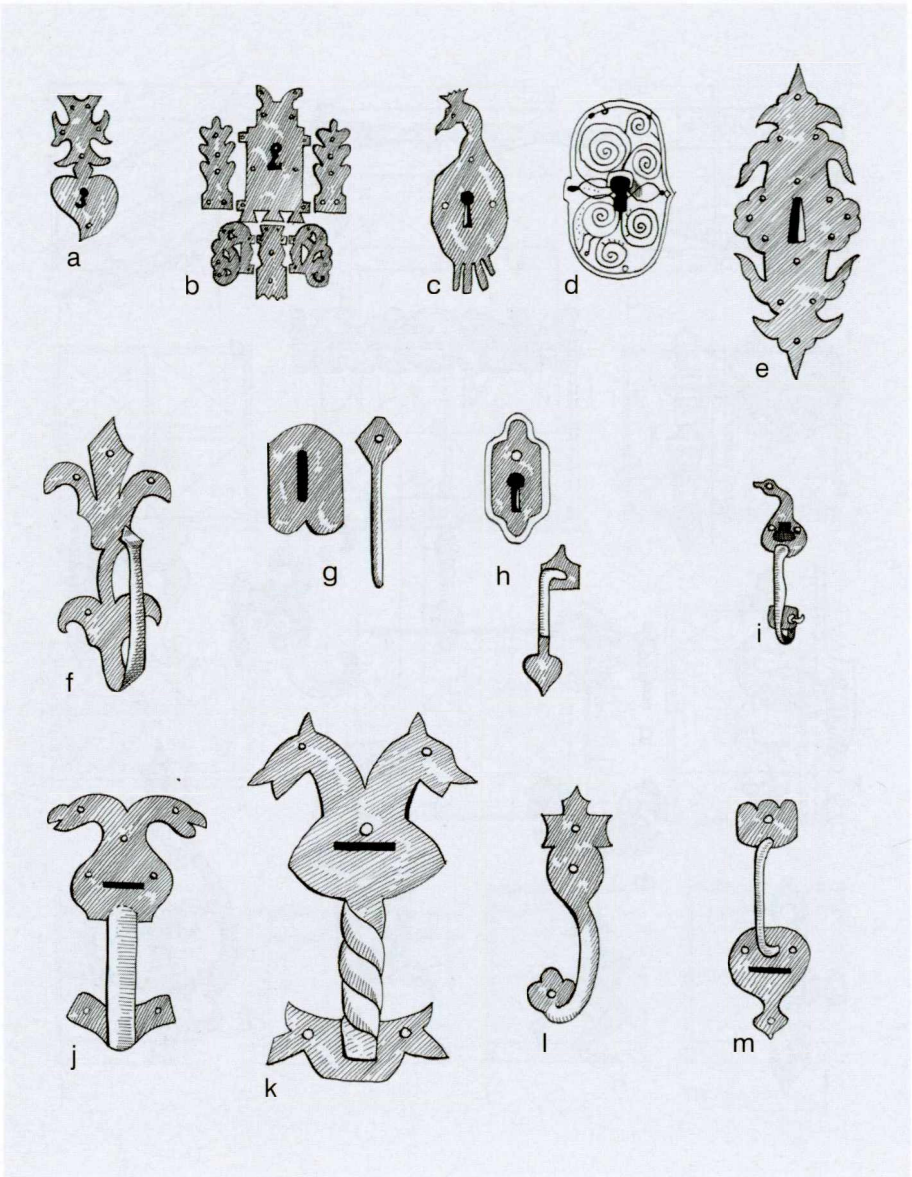

a, b, c • apyraktės; vietovės nenurodytos (iš: Galaunė, 1930, XXII lent.);
d • klėties durų apyraktė Smiltynės k., Pasvalio rj. (iš: Baršauskas, 1960, 49 pav.);
e • Pažaislio bažnyčios kapitulos salės durų apyraktė (iš: H. Kairiūkštytė-Jacinienė, J. Baršauskas, *Pažaislis*, Vilnius, 1960, p. 48);
f • rankena Maudžiorų k., Luokės vls., Telšių aps.;
g • klėties durų apyraktė ir rankena Pabiržės vls. (f, g iš: LLMA I, 1957, 261, 443 pav.);
h • apyraktė ir rankena Stumbrų k., Mažeikių rj. (iš: Dundulienė, 1982, 59 pav.);
i • pirkios durų rankena Ginučių k., Ignalinos rj. (iš: Butkevičius, 1967, 5–4 pav.);
j, k • apyraktės su rankenomis Plungėje (iš A. Tamošaičio pieš. prieš 1940 m.);
l • trobos durų išorinė rankena Dirgalio k., Kretingos rj.;
m• trobos durų išorinė rankena su apyrakte Būtingės k., Kretingos rj. (l, m – 1966 m. R. Tarabildos pieš., MAE)

VARTELIAI IR ŠULINIAI

Vartų paskirtis ir vieta keleriopa: įvažiuoti ar įeiti į sodybos kiemą, į kaimo gatvę, į kapines, o kartais ir į lauką ar ganyklą. Vartai būna platūs vienvėriai ir dvivėriai. Varteliai pėstiesiems būna greta vartų arba atskirai. Šiame skyriuje nagrinėjami kaimų, dvarų, miestelių, kapinių daugiausia mediniai varteliai ar vartai. Savo iliustracijų rinkinyje turiu 92 vartelius ar vartus ar abejus kartu. Iš jų 45 – sodybose ir 47 – kapinėse. Atrinkau 47 pavyzdžius, sugrupavau į keturias grupes ir 11 nuotraukų atskirai šitaip: varteliai, vartai, aukšti vartai su antvarčiu.

Mediniai varteliai ar vartai paprastai būna sudaryti iš stačių lentelių ar lentjuosčių, dažnai trumpai vadinamų statinių, prikaltų prie dviejų gulsčių sijelių. Platesni vartai visada sustandinami įstrižiniais spyriais ar ryšiais. Puošmenys paprastesni negu nagrinėtųjų trobesių elementų: apsiribojama statinių viršūnių profiliavimu. Jų formos būna geometrinės: rombai, skrituliai, simetriškos ar asimetriškos, o kartais ir sudėtingesnės smailės (CXXIX h, CXXX a pav.). Reta išimtis yra augalų siluetai (CXXIX c, d, e pav.; viskas iš Šiaulių aps., fotografuota prieš 60 metų). Varčių (stulpų) viršus aptašomas ir nudrožiamas pusrutulio, prizmės ar kūgio pavidalu (CXXIX b, f, g, CXXX e pav.). Šyškrantės kaimo varteliai, be jau minėtųjų puošybos elementų, dar turi Mažajai Lietuvai būdingo kontūro lentelę rankenai pritvirtinti (101 pav.). Dzūkijos Jurgelionių kaimo varteliai yra tvirtos konstrukcijos, panašios į durų, su profiliuota įsprūda, permatomomis grotelėmis ir grakščiai išgaubta segmentine arkute (102 pav.). Kitokie būna varteliai ar vartai, kurie turi ne vienodo aukščio, o aukštėjančius pagal nuožulnią ar išgaubtą viršaus liniją (CXXIX f, g, i, CXXX b, f pav.) statinius. Graži išimtis yra ne statinių, o eglute ar kryžmai sukaltų lentelių vartai (CXXIX d, CXXX e, CXXXI d pav.).

Virš vartų seniau dažnai būdavo antvartis – viršutinė vartų rėmo dalis, kuri jungia abi varčias. Antvartis būna pakankamai iškeltas, kad galėtų ne tik žmogus įeiti, bet ir pakrautas vežimas įvažiuoti. Kaimuose jau nebeišliko puošnių antvarčių, yra tik kai kur kapinėse. Jie dažniausiai iš gulsčios ar lenktinės sijos (CXXXI a–f, 103 pav.). Stipresni ir gražesni antvarčiai suremti iš trikampės santvaros (CXXXI g–j, 107, 109 pav.). Buvo užtikta antvarčių, papuoštų medžio drožiniais,

panašiai kaip antlangės (CXXXI b, c, d, h, j pav.). Savotiški kapinių varteliai buvo nufotografuoti Pilkenių kaime (Utenos rj.) dar prieš Antrąjį pasaulinį karą. Čia antvarčio lentelės vaizduoja paukščius, yra panašios į kryžminius lėkius (CXXIX j pav.). Etnografinės Lazdijų rajono sodybos medinių vartų antvartis papuoštas spiralių ornamentu bemaž tokiu pat kaip Švėkšnos klebonijos vartai (plg. CXXXI j su 107 pav.).

Arkiniai antvarčiai būna lėkšti, segmentiniai (104, CXXXII a pav.) arba puslankiai (CXXXII b pav.). Seniau statydavo vartus su dvišlaičiu arba keturšlaičiu stogeliu iš lentelių. Tokių stogelių pakraščiai būdavo puošiami pjaustinių vėjalantėmis ar karnizais. Penkeri vartai su stogeliu parodyti 105 ir CXXXII iliustracijose. Dveji vartai iš Mažeikių aps. (CXXXII c, d pav.) yra barokinės formos, nusižiūrėti turbūt iš bažnyčių architektūros.

Dekoratyvūs varteliai ar vartai nėra vienintelė sodybos aptvėrimo puošmena. Kai kada šiek tiek papuoštos būna ir tvoros. Jų statinių viršūnės būna išdrožiamos, užbaigiamos lyg ir pumpurais (110 pav.). Unikali tvora išsaugota Balbieriškio miestelyje: čia ne tik statinių viršuje išdrožti kryželių siluetai, bet ir jų liemenys originaliai išpjaustyti (111 pav.).

Būdavo dekoruojami ir šulinių stogeliai, bet naujų iliustracijų nepavyko gauti. Galiu nurodyti dvi visiems prieinamoje literatūroje. Viktoro Jungferio veikale *Hinter den Seen* (Königsberg, 1932) įdėta nuotrauka apskrito, ornamentais pamarginto šulinio dangčio iš Mažeikių apskrities. Toji nuotrauka pakartota *Lietuvių enciklopedijos* 30 tome (Bostonas, 1964, p. 104) ir *Encyclopedia Lituanica* 6 tome (Bostonas, 1978, p. 248). *Mažosios lietuviškosios tarybinės enciklopedijos* 3 tome (Vilnius, 1977, p. 433) įdėta iliustracija šulinio su dvišlaičiu stogeliu išpjaustinėtomis vėjalentėmis ir padabintu betoniniu rentiniu, deja, vieta nenurodyta. Kita reta kiemo puošmena yra dekoruoti inkilai paukščiams ir balandinės. Keturias tokias nuotraukas matome *Lietuvių liaudies architektūros* 2 tome (1968). Daugiau pavyzdžių nepavyko aptikti. Smulkioji sodybų ir jų aptvarų bei įrangų puošyba būna suderinta su trobesių dekoru.

101. Varteliai „varslukai“ Šyškrantės k., Šilutės rj. (1956 m. V. Miliaus fot.)

102. Varteliai su įsprūda Jurgelionių k., Šalčininkų rj. (1957 m. V. Miliaus fot.)

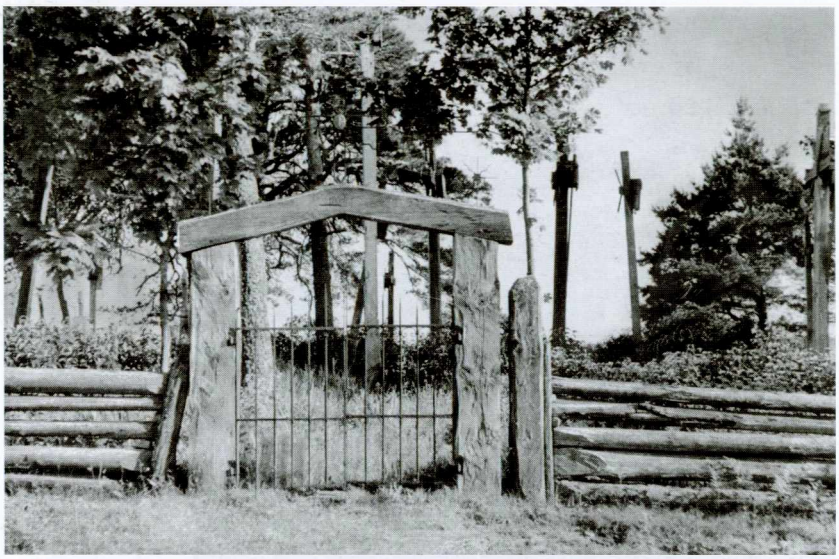

103. Daržininkų kapinaičių vartai su antvarčiu Varėnos rj. (1952 m. V. Miliaus fot.)

104. Borevičių kapinaičių arkiniai vartai (prie Kaišiadorių; 1955 m. J. Petrulio fot.)

105. Kelmės kapinių vartai ir varteliai su stogeliais (1954 m. V. Žilėno fot.)

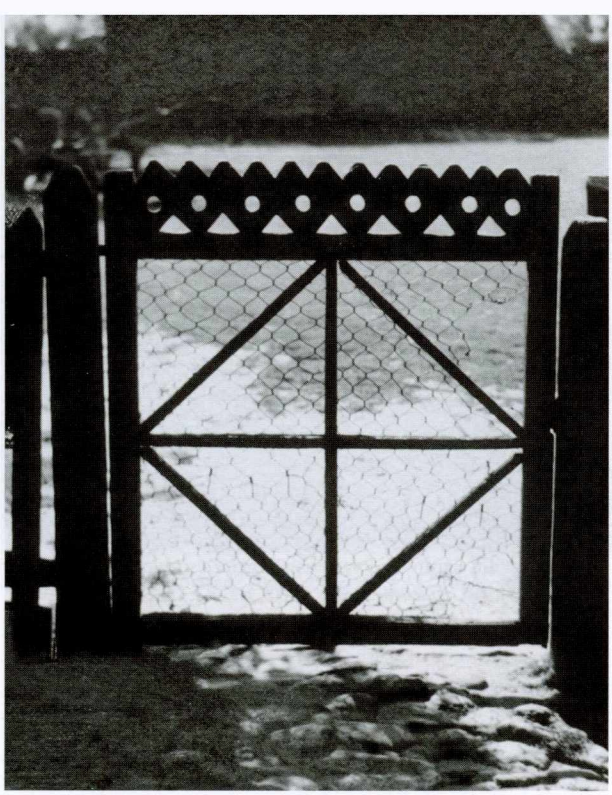

106. Kiemo varteliai Rumbonių k., Alytaus rj. (1964 m. K. Vainoro fot.)

107. Etnografinės sodybos vartai Delnickų k., Šeštokų apyl., Lazdijų rj. (1975 m. I. Butkevičiaus fot.)

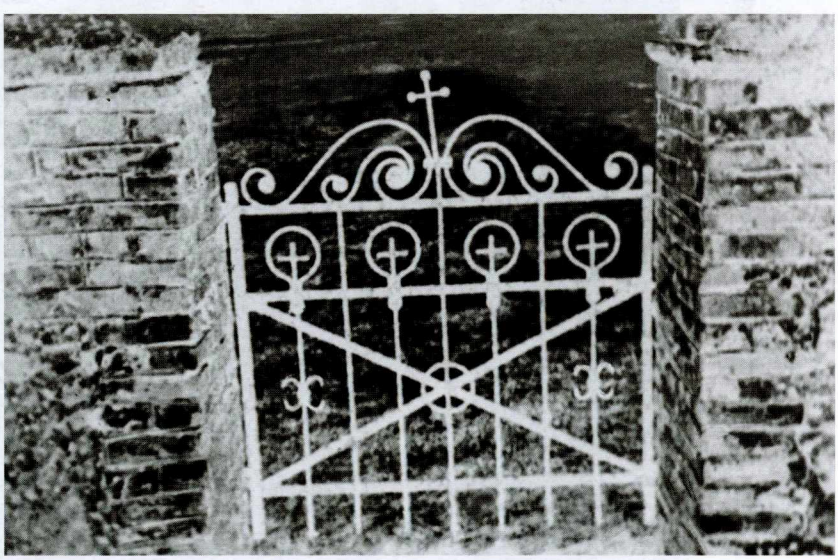

108. Steigvilių kapinaičių varteliai, iš geležies nukalti Jono Greifenbergio Žeimelio apyl., Pakruojo rj. (iš: *Kultūros barai,* 1967, nr. 12, p. 25)

109. Tenenių kapinių vartai Šilalės rj. Vartai geležiniai, varčios ir antvartis mediniai (1972 m. S. Bernotienės fot.)

110. Sodo tvoros dalis Linkonių k., Adutiškio apyl., Švenčionių rj. (1972 m. V. Miliaus fot.)

111. Balbieriškio kapinių tvora Prienų rj. (1967 m. A. Vyšniauskaitės fot.)

CXXIX VARTELIAI

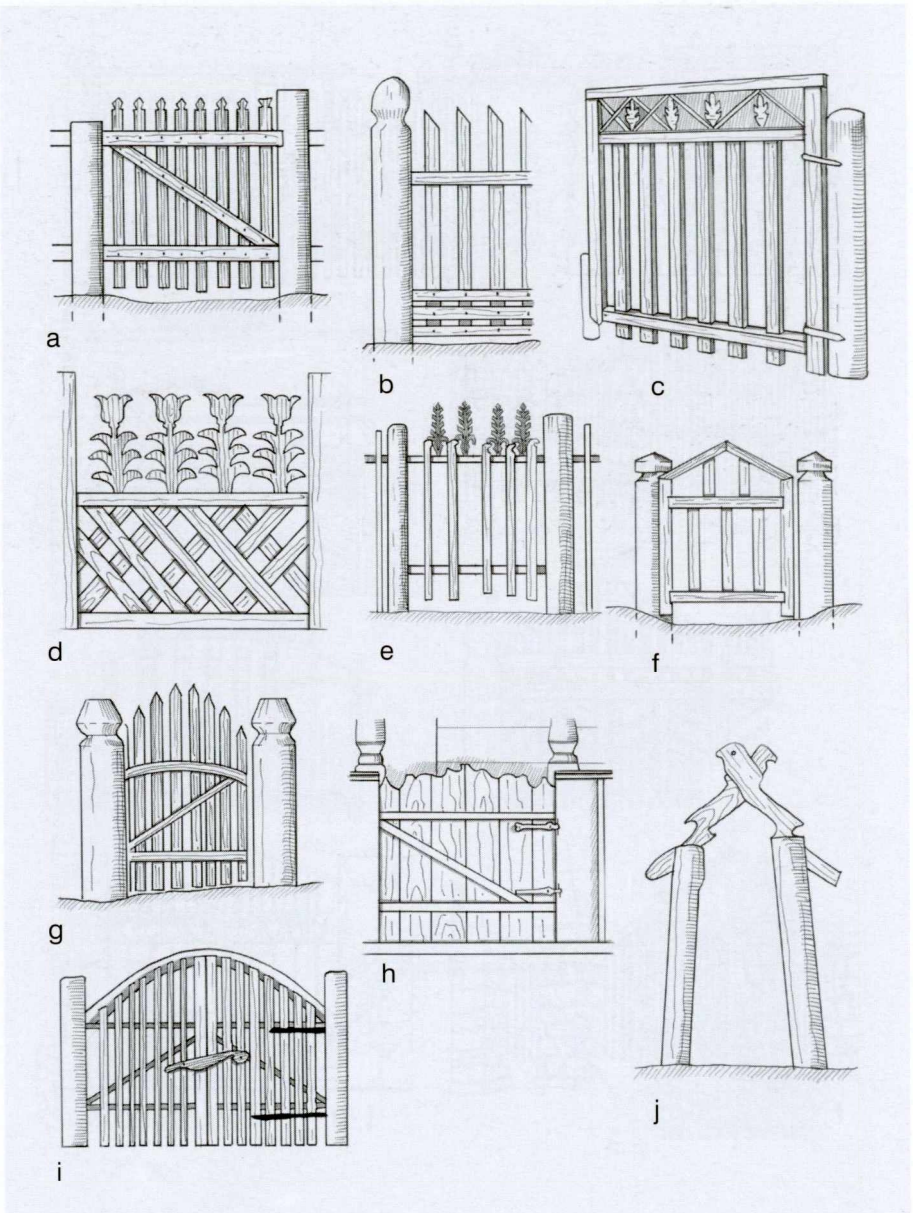

a • kiemo Balėškių k., Šakių rj. (iš 1965 m. I. Butkevičiaus fot.);
b • kiemo Eidaičių k., Gardamo apyl., Šilutės rj. (iš 1970 m. V. Miliaus fot.);
c • Mingėlių k., Kurtuvėnų apyl., Šiaulių aps. (iš 1931 m. B. Buračo fot.);
d, e • sodo Liepiškių k., Šiaulėnų vls., Šiaulių aps. (iš 1930 m. B. Buračo fot.: LLMA II, 1965, 221, 224 pav.);
f • vyskupo A. Baranausko klėtelės Anykščiuose (iš J. Būgos fot. prieš 1940 m.);
g • iš Kretingos rj., dabar LBM (iš fot.: Vėlyvis, 1977, 68 pav.);
h • atviros verandos Nemunyno k., Labguvos aps. (iš: Dethlefsen, 1911, Taf. 8);
i • sodybos vartai Kalinėnų k., Alytaus rj. (iš 1965 m. I. Butkevičiaus fot.);
j • Pilkenių kapinių Utenos rj. (iš fot. prieš 1940 m.: LLA II, 1968, p. 373)

CXXX VARTAI

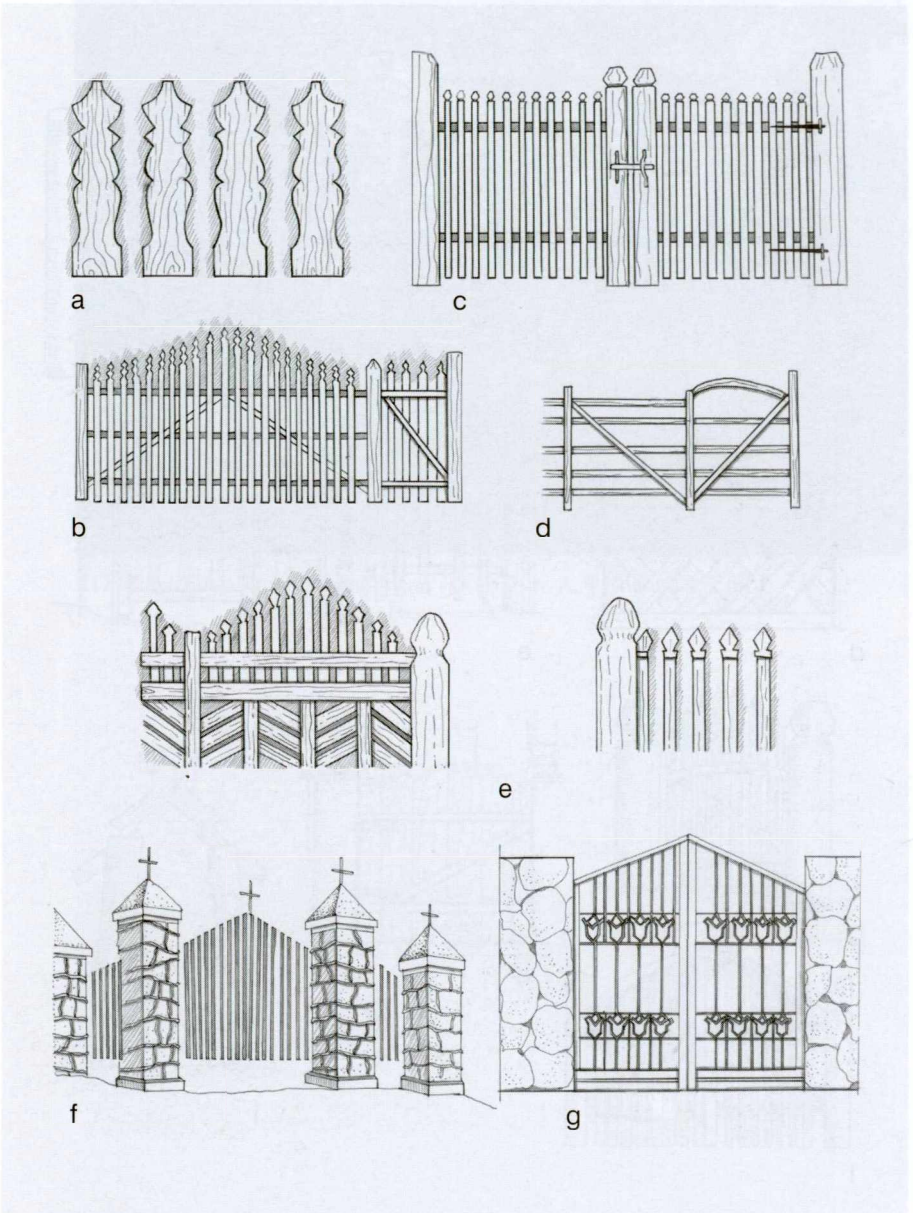

a, b • sodybos vartai ir varteliai su profiliuotų lentelių detale, padirbti apie 1945 m. Svencelės k., Priekulės rj. (iš 1959 m. V. Miliaus fot.);
c • kiemo Grimzdų k., Šilalės rj. (iš 1961 m. R. Bajarsko fot.);
d • kiemo iš Gūrų k., Kupiškio rj., dabar LMB (iš: Vėlyvis, 1977, 38 pav.);
e • kiemo vartų, varčių ir tvoros detalės iš Vosgučių k., Rokiškio rj., dabar LBM (iš 1988 m. E. J. Morkūno fot.);
f • kaimo kapinaičių (prie Drūkšių ežero; iš 1968 m. Č. Kudabos fot.);
g • Sadūnų kapinių Dusetų par. (iš 1982 m. fot.: B. Kviklys, *Lietuvos bažnyčios*, t. 4. Čikaga, 1984, p. 165)

CXXXI VARTAI SU ANTVARČIU

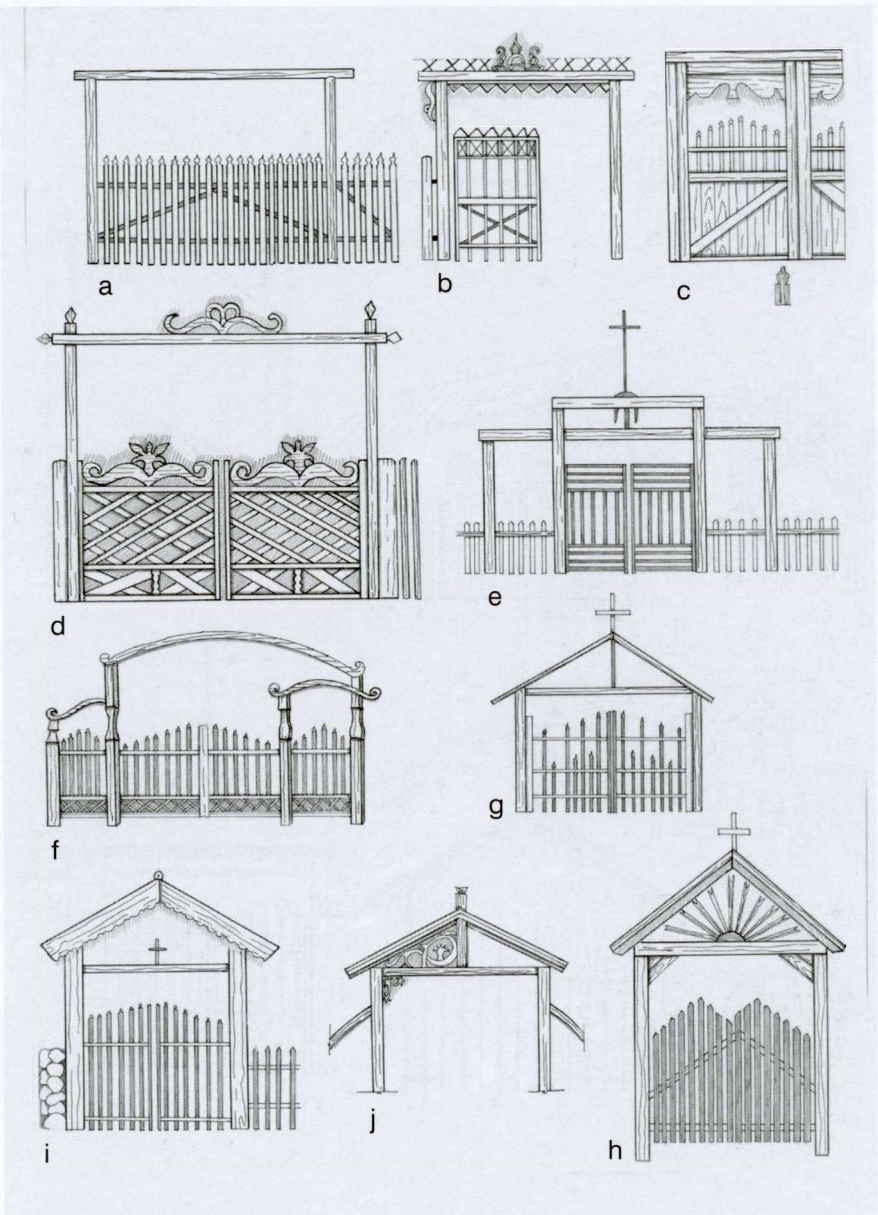

a • Mozūrų k., Kauno rj. (iš 1955 m. V. Miliaus fot.);
b • Paventės dv. vartai Kuršėnų vls., Šiaulių aps., pastatyti 1889 m. (iš B. Buračo fot. prieš. 1939 m., A. Miškinio rink.);
c • kiemo Šnaukštų k., Klaipėdos aps. (iš: Dethlefsen, 1911, Taf. 5);
d • sodybos Panevėžio aps. (iš fot. prieš 1940 m.: LLMA I, 1957, 400 pav.);
e • Skapiškio kapinių Ukmergės rj. (iš 1964 m. S. Bernotienės fot.);
f • be metrikos (iš fot., A. Miškinio rink.);
g • Bukainių kapinių Kėdainių rj. (iš 1972 m. S. Bernotienės fot.);
h • Gurių kapinių Vilniaus rj. (iš 1951 m. V. Miliaus fot.);
i • Dargužių kapinių Eišiškių rj. (iš 1950 m. V. Barzdžiaus fot.);
j • Švėkšnos klebonijos vartai Tauragės aps., pastatyti 1908 m. (iš 1927 m. fot., A. Miškinio rink.)

CXXXII VARTAI SU ANTVARČIU

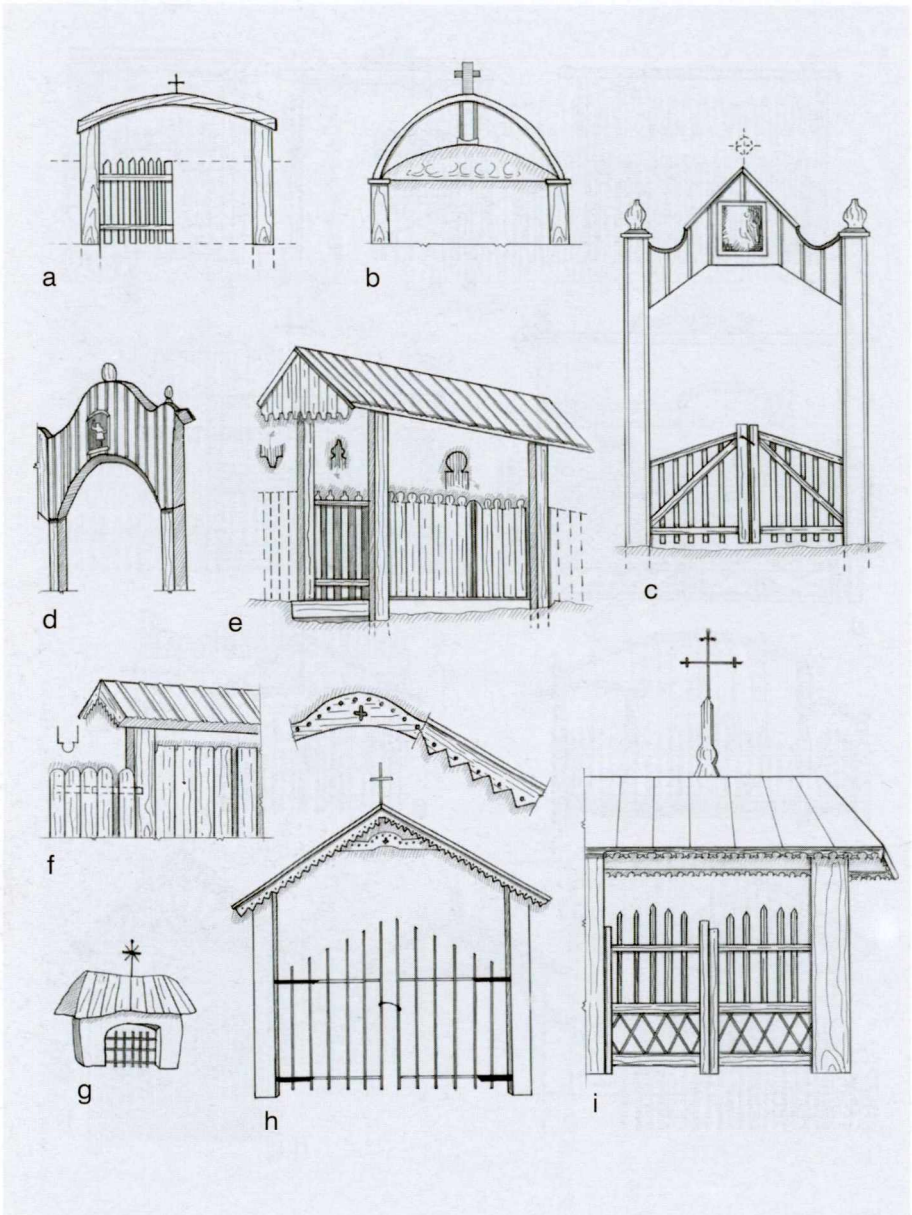

a • Panošiškių kapinių Rūdiškių apyl., Trakų aps. (iš fot.: *Vairas*, 1914);
b • Senojo Dūkšto dv. ūkinio kiemo Zarasų rj. (iš 1958 m. J. Minkevičiaus fot.);
c • kapinių tarp Pievėnų ir Viekšnių, Mažeikių aps. (iš 1938 m. I. Končiaus fot.);
d • Žibikų kapinių Mažeikių aps. (iš fot.: P. Galaunė, *Litauisch Volkskünst*, Göteborg, 1931, Fig. 38);
e • sodybos Mockų k., Gervėčių apyl., Astravo rj. (iš 1970 m. V. Miliaus fot.);
f • sodybos vartai ir tvora Madivalų k., Astravo rj. (iš 1955 m. V. Miliaus fot.);
g • Šatraminų bažnyčios šventoriaus Kretingos aps. (iš A. Galdiko paveikslo);
h • Mančiagirės kapinių Varėnos rj. (iš 1988 m. J. Gimbuto fot.);
i • be metrikos (iš apie 1970 m. A. Sutkaus fot.).

Lietuvos kaimo tradiciniai mediniai trobesiai seniau nebuvo dažomi. Tik kai kurie naujakuriai prieš Antrąjį pasaulinį karą nudažydavo sienas ištisai. Daugiau dažytų namų buvo miesteliuose ir vėliau industrinėje kolchozų statyboje. Tačiau polichromijos, daugiaspalviškumo nevengė ir senasis kaimas. Dažydavo duris, langų apvadus ir langines, vėjalentes, karnizus. Sienų kerčių lentiniai apmušalai dažniausiai būdavo dažomi, kartais dviem spalvomis. Nuspalvindavo prieklėčių ir prieangių kolonas, tvoreles. Mano maždaug 35 turimose spalvotose nuotraukose dažniausiai kartojasi spalvos: ochros gelsva, ruda, žalsva, šviesiai mėlyna ir, aišku, balta. Mažojoje Lietuvoje, ypač pajūrio ir pamario vasarvietėse, pastatų būta spalvingesnių. Stogų lėkiai ir vėjalentės dažyti žalsva, tamsiai ruda ir balta spalvomis. Aukštaitijoje užtinkama durų ir langinių, kur derinamos mėlyna su žalsva, o įrėminama rudai. Pasitaikydavo langinių, puoštų tapyba. Naujųjų namų langų rėmai dažomi dažniau negu senųjų.

Inžinierius Alfonsas Keturka asmeniškais tyrimais pagrįstoje knygoje apie spalvas baldų puošyboje (Keturka, 1987) trumpai palygina baldų ir trobesių išorės polichromiją šitaip: „Subtilių spalvų derinių tapytinis ornamentas baldams buvo labai būdingas, eksterjeras šiuo ornamentu buvo puošiamas retai. Užtat ryškūs eksterjero spalvų deriniai ne tiktai geriau buvo matomi iš toli, bet ir geriau derėjo su spalvinga darželio augalija. Dažna kuparų puošyboje štampuotinė technika eksterjere beveik nepasitaiko (...). Baldų ir eksterjero puošyba turi ir panašių principų“ (p. 66). Tokių panašumų A. Keturka pastebi spintų, durų ir langinių įsprūdų kolorite.

Ankstesniame Klemenso Čerbulėno straipsnyje (Čerbulėnas, 1974) randame detalių apie langinių puošybą: „Seniausias langinių dekoravimo būdas, tikriausiai, buvo tapyba. Apie langinių tapybą žinių randama ir lietuvių tautosakoje. Štai vienoje senoje dainoje bernelis prašo prieš vestuves meistro, kad jis papuoštų jo namo langus: „Papuoški langelius su žolynėliais, parvešiu mergelę su rietimėliais“. Langinių tapyboje dominavo augalinių bei paukščių motyvų kompozicijos (...). Langinės buvo labai spalvingos: vienos spalvos sudarė foną, o kitos – raštų motyvus“ (p. 350).

Dar vienas autorius, mane sudominęs polichromijos tema, yra Vytautas K. Vaitkus. Jo straipsnis „Valstiečių pastatų spalvinė kompozicija“ išspausdintas knygoje *Spalva lietuvių liaudies mene* (sudarė Juozas Kudirka, Vilnius, 1988). Vaitkus iš pagrindų tyrinėjo architektūros koloristiką Lietuvoje jau nuo 1962 metų, išnagrinėjo per 1800 pavyzdžių, rezultatus skelbė moksliniuose žurnaluose ir 1975 m. skaitė pranešimą Helsinkio technikos universitete. Vaitkaus pastebėjimai, kaip atrodo, yra taikomi ne vien tik tradiciniam Lietuvos kaimui, bet ir naujųjų sodybų bei miestelių trobesiams, kuriuos jis tyrinėjo visuose etnografiniuose regionuose. Spalvos nustatytos pagal spalvų katalogą, 1964 m. išleistą Estijos statybos ministerijos. Vaitkaus išvados tokios: „Nustatyta, kad rytiniuose mūsų respublikos rajonuose vyrauja šalti žalsvi, melsvi tonai, derinami su rausvais, raudonais, baltais. Žemaitijoje ir Suvalkijoje vyrauja šiltų spalvų gama, turinti didelės įtakos gretimiems rajonams. (...) Šiltų spalvų gama pasiekia Šiaulius (...), nueina į pietus beveik iki Alytaus“ (p. 11).

UŽSKLANDA

Lietuvos kaimo trobesių puošmenų nagrinėjimas rodo, kad toje tautodailės srityje būta ir esama daug grožio ir įvairovės. Šioje knygoje nesiekta atskleisti senąjį originalų, vadinamąjį lietuvių liaudies meną. Bandyta parodyti trobesių puošybą tokią, kokią ją matėme maždaug nuo XX a. pradžios – paveiktą miesto ir dvaro, kartais kiek šabloniską. Greta archajiškų ornamentų nuolat iškyla naujesni motyvai, sugalvoti vietinių meistrų ar atėję iš kitur per klasikinių stilių architektūrą. Nepakankamai žinome, kokia buvo medinių trobesių puošyba Lietuvoje prieš 200, 300 ar daugiau metų. Tačiau žinome, kurie architektūros stiliai ir kada jie buvo paplitę Lietuvos miestuose, bažnyčiose, dvaruose. Tad ir kaimiečiai jau seniai galėjo nusižiūrėti į stilingus medinius ar mūrinius pastatus, į jų išorės ir vidaus dekorą, ir iš to kai ką pasisavinti, pritaikyti savo trobesių puošybai.

Vieną tokių galimybių teikė ir XV–XVII a. statytų krosnių kokliai. Jų rasta Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Biržų ir kitų rūmų ar miestiečių namų griuvėsiuose. Išliko puošnių keraminių koklių ir vėliau statytuose pastatuose. Visi jie gausiai ornamentuoti ir tokiais daugelyje kraštų plitusiais motyvais, kokių matome ir šios knygos iliustracijose. Nuolat pasikartoja augalas vazone, lelija, rozetės, spiralės, voliutos, zigzagai, kiti nesudėtingi geometriniai bei augaliniai ornamentai. Vieni kokliai buvo atvežtiniai, kiti vietoje gaminti. Buvo glaudus ryšys tarp pilių, rūmų ir dvarų, miesto ir kaimo, meistrams buvo daug progų įsižiūrėti į koklių ornamentus ir juos savaip perkurti.

Lietuvos kaime tebėra puošmenų, kaip kad stogų lėkiai, kurie kadaise buvo paplitę visoje Europoje, o dabar ten jau tik praeities reliktai. Atrodo, kad Lietuvos muziejuose ir archyvuose jau sukaupta medžiagos, kad būtų galima patyrinėti, ar yra išlikę grynai baltiškų architektūros puošmenų, jei tokių iš viso yra buvę. Ne šios knygos tikslas išaiškinti atitikmenis ar paraleles kituose kraštuose. Tatai buvo paminėta prabėgomis, lyg ir paraštėse, kad sužadintų smalsumą daugiau sužinoti, ir kad nebūtų pagalvota, kad toks ar anoks ornamentas, nors ir plačiau paplitęs Lietuvoje, esąs „lietuviškas“. Kai panašūs ar tokie patys ornamentai taikomi, sakysim, Vokietijoje, Lenkijoje, Suomijoje ar Švedijoje, nereiškia, kad jie iš tikrųjų yra tik tų tautų. Greičiausiai jie buvo bendri indoeuropietiški, o kartais ir dar universalesni.

Straipsniuose ar pokalbiuose apie lietuvių tautodailę keliamas klausimas, kas jai yra būdinga ir savita, o kas svetima, iš kitur pasisavinta. Lyg ir mažiau reikšmės skiriama unikaliems, originaliems, kitur nematytiems puošmenims. Tokis požiūris neturi pagrindo. Antai trobesiui papuošti kadaise vienas meistras galėjo sukurti savotišką antlangę. Patiko kaimynams, pamatė kitų kaimų meistrai, ėmė gaminti panašias antlanges – ir ilgai netrukus buvęs unikumas pasidarė plačiai žinomas, tipiškas tam tikrai apylinkei. Ar nebūna taip ir mūsų laikais? Kas vakar buvo unikumas, originali meistro ar architekto kūryba, rytoj galės plačiau paplisti, pasidaryti jau nebe originalus, o būdingas daiktas. Kaip ten bebūtų su ornamentų kilme, jų originalumu ar tipiškumu, iki mūsų laikų išlikusioje ir tebekuriamoje kaimo trobesių puošyboje glūdi didelis tautodailės turtas.

ORNAMENTŲ ŽODYNĖLIS

antropomorfinis, stilizuotos ar realistiškos žmogaus figūros ar jos dalių pavidalo.

anuletas, kolonos liemens žiedas ar bumbulas ties jo viduriu.

augalinis, stilizuotų gėlių žiedų, šakelių, lapų, vaisių pavidalo.

ažūras, ornamentiška pynė iš plonų metalinių vielų ar juostelių; kiaurapjūvis raštas medžio lentoje.

bangelės, vienodų kreivių arba spiralių eilė, primenanti vandens paviršiaus vilneles (angl. *wavescroll*). Universalus puošybos motyvas, plitęs jau gilioje senovėje Asirijoje, Egipte. Plg. *meandra.*

bordiūras, siauras ornamentiškas pakraštys (pvz., audinio).

dekoras, puošmenų visuma.

dentikulai, karnizo stačiakampių dantukų eilė.

drakoninis, žalčio ar slibino, kartais su sparneliais, panašaus į voliutą ar S raidės pavidalo, tik su galvute. Žinomas iš keltų ir vikingų meno.

eglutė, raštas, sudėtas iš daugelio V raidės formos detalių (ševronų); panaši į eglės šaką ar į didelio paukščio plunksną. Plito senovės Egipto, daugelio kitų šalių ir naujesnių laikų mene.

geometrinis, linijų, daugiakampių, apskritimų, lankų ar taškų pavidalo.

girlianda, arba **festonas**, nusvirusi gėlių ir kaspinų pynė.

ištisinis, arba **tinklinis**, vientisai, ištisai puošybos detalių užpildyto paviršiaus.

juostinis, iš puošybos detalių sudarytų ritminių ar metrinių juostų pavidalo.

kiaušinių ir ietigalių juosta (angl. *egg and dart*), pakaitomis einančių ovalo, lanko ir smailės (ietigalio) arba tik lankelių ir smailių ritmiška juosta. Galėjo ateiti iš senovės graikų–romėnų architektūros.

konsolė, gembė, karnizo ar antlangės paspara.

kriauklė, ornamento motyvas; simetriškas jūrų kriauklės (angl. *scallop shell*) arba asimetriško jūrų augalo ar gaidžio skiauterės pavidalo, vartota ypač rokoko mene.

lyra, dailės dekoro motyvas, muzikos simbolis; antikos ir naujesnių laikų muzikos instrumento pavidalo.

meandra, spiralių, bangelių juosta arba stačiakampiškų laužtinių linijų su kabliukais ornamento juosta. Būdinga senovės Egipto, kinų, graikų, kai kada ir mūsų laikų ornamentikai.

metrinė, ornamentų juostos kompozicija, kai vienodi elementai eina vienas paskui kitą.

ornamentas, dailės ir architektūros puošmuo; puošmenų visumos, arba dekoro, sudedamasis elementas.

palmetė, stilizuotų palmės lapų pavidalo puošmena, dažniausiai simetriška, tapytinė arba skulptūrinė (reljefiška).

paukščiai medyje ar ant gėlės, zoomorfinis ir augalinis ornamentas, nuo viduramžių Šv. Dvasios simbolis.

pumpuras, augalinio ornamento motyvas; pumpuro pavidalo, smailios, išgaubtos formos.

reljefas, skulptūros rūšis; iškili arba įduba puošyba plokštumoje. Gali būti išdrožtas, išskaptuotas, iškalinėtas.

rozetė, stilizuoto išsiskleidusio gėlės žiedo, apjuosto apskritimu, pavidalo ornamento motyvas. Žinoma nuo 2500 m. pr. Kr. Mesopotamijoje, visur paplitusi naujesniais laikais.

sandrikas, karnizo arba frontonėlio pavidalo viršdurio, nišos puošmena, antlangės dalis. Būna įvairių formų (priskaičiuota 14), dažniausiai trikampis (dar vad. pedimentu), segmentinis, riestinis, nutrauktinis (barokinis).

saulutė, ratukas su spinduliais; pusė ratuko su spinduliais – patekančios saulės įvaizdis. Universalus puošybos motyvas.

segmentinė arka, lėkštoji, apskritimo dalies viršumi arka. Pusapskritiminė arka – pusės apskritimo viršumi.

sparneliai (kolonų), sudėtingo kontūro puošmuo kolonos ir viršutinės sijos sandūroje, dažnai kiaurapjūvis. Stiprūs, vientisi sparneliai (ne kiaurapjūviai) atstoja standumo spyrius.

spiralė, plokščia kreivė, einanti apie pastovų tašką, tolygiai nuo jo toldama. Erdvinė spiralė yra sraigto briaunos pavidalo, naudojama kolonos liemeniui papuošti (vad. saliamoniška kolona).

ševronas, V raidės formos elementas; sudėtinė eglutės ar zigzago dalis.

širdelė, ornamento motyvas, meilės simbolis; lapo formos, simetriškas, su įduba viršuje ir smaile apačioje. Populiari Centrinės ir Šiaurės Europos tautodailėje.

tulpė, ornamento motyvas; trijų smailių žiedas, panašus į leliją, platesne apačia, lygiomis smailėmis. Nuo XVI a. antrosios pusės paplito olandų, anglų, vokiečių dekore (kada tulpė buvo atvežta iš Turkijos ir aklimatizuota).

vaza su augalu, puošybos motyvas; atėjo iš Vakarų dailės. Plg. *paukščiai medyje.*

voliuta, spirališkai užriesta architektūros puošmena. Dvi supriešintos S raidės formos voliutos kartais virsta zoomorfiniu (drakoniniu) ornamentu.

zigzagas, laužtinė linija, sudaryta iš ševronų. Nuo seniausių laikų naudojamas architektūros frizuose, keramikoje, audiniuose.

zoomorfinis, gyvūnų figūrų ar jų dalių pavidalo. Primityviojoje dailėje senesnis už antropomorfinį.

žvaigždė, laužtinių linijų rozetė su keturiomis, penkiomis ar šešiomis smailėmis.

LITERATŪRA

Baršauskas, 1956 — Baršauskas J., *Lietuviškos kolūkiečio sodybos architektūra*, Vilnius, 1956.

Baršauskas, 1960 — Baršauskas J., „Lietuviškų svirnų architektūra", in *LTSR architektūros klausimai*, t. 1, Kaunas, 1960, p. 66–117.

Bezzenberger, 1893 — Bezzenberger A., „Bemerkungen über den Hausbau im russischen Litauen und in einem Teile Kurlands", in *Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia für ... 1893/95*, Heft 19, Königsberg i. Pr., 1895 (Sitzung am 20 Oktober 1893), p. 130–135, Taf. XXI–XXIII.

Bielinskis, 1960 — Bielinskis F. K., *Litovskoe narodnoe zodčestvo*, Moskva, 1960.

Boetticher, 1895 — Boetticher A., *Die Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Ostpreussen*, Heft 5, Königsberg, 1895.

Boetticher, 1898 — t. p., Heft 8, 1898.

Budreika, 1954 — Budreika E., *Architektas Laurynas Stuoka-Gucevičius*, Vilnius, 1954.

Butkevičius, 1967 — Butkevičius I., „Lietuvių valstiečių gyvenamųjų namų ornamentika, in *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai*, serija A., t. 3(25), Vilnius, 1967, p. 79–93.

Butkevičius, 1968 — Butkevičius I., „Kaimo architektūra", in *Dieveniškės*, Vilnius, 1968, p. 98–111.

Butkevičius, 1969 — Butkevičius I., „Sodyba-muziejus", in *Kraštotyra*, Vilnius, 1969, p. 156–163.

Butkevičius, 1971 — Butkevičius I., *Lietuvių valstiečių gyvenvietės ir sodybos*, Vilnius, 1971.

Butkevičius, 1989 — Butkevičius I., „Krokšlio (Šumo) kaimo architektūra", in *Dubičiai*, Vilnius, 1989, p. 133–144.

Čerbulėnas, 1974 — Čerbulėnas K., „Valstiečių kiemo medinių trobesių dekoro genezė", in *LTSR architektūros klausimai*, t. 4, Vilnius, 1974, p. 323–367.

Daniliauskas, 1982 — Daniliauskas A., „XIX a. Lietuvos mūro pastatų akmens mozaika", in *Kraštotyra*, Vilnius, 1982, p. 62–67.

Daukantas, 1954 — Daukantas S., *Būdas senovės lietuvių kalnėnų ir žemaičių*, Čikaga, 1954 (III laidos fotografuotinis leidinys; Kaunas, 1935).

Dethlefsen, 1911 — Dethlefsen R., *Bauernhäuser und Holzkirchen in Ostpreussen*, Berlin, 1911.

Dulaitienė, 1958 — Dulaitienė-Glemžaitė E., *Kupiškėnų senovė*, Vilnius, 1958.

Dundulienė, 1982 — Dundulienė P., *Lietuvių etnografija*, Vilnius, 1982.

Froelich, 1893 — Froelich G., „Dachgiebelverzierungen in Preussisch-Litauen", in *Zeitschrift der Altertumsgesellschaft Insterburg*, Heft 3, Insterburg, 1893, p. 33–46.

Froelich, 1902 — Froelich G., *Beiträge zur Volkskunde des preussischen Litauens*, Insterburg, 1902.

Galaunė, 1930 — Galaunė P., *Lietuvių liaudies menas*, Kaunas, 1930.

Gimbutas, 1948 — Gimbutas J., *Das Dach des litauischen Bauernhauses aus dem 19. Jahrhundert*, Stuttgart, 1948.

Gimbutas, 1958 — Gimbutas J., „Lietuvių sodžiaus architektūra Mažojoje Lietuvoje", in *Mažoji Lietuva. Studia Lituanica*, t. 1, New York, 1958, p. 152–213.

Gimbutas, 1966 — Gimbutas J., „Senojo lietuvių kaimo trobesių puošmenys", in *Technikos žodis*, 1966, nr. 3 (Čikaga).

Grudzinskas, 1977 — Grudzinskas L., Vaicekauskas J., *Lietuvos TSR Nacionaliniame parke.*, Vilnius, 1977.

Gutautas, 1985 — Gutautas S., „Gyvenamojo namo ir aplinkos puošyba šiuolaikinėje Dzūkijos kaimo sodyboje", in *Etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1983–1984 metais*, Vilnius, 1985, p. 43–45.

Gutautas, 1989 — Gutautas S., „Dzūkų gyvenamųjų namų puošyba ir jos raida XIX a. antrojoje pusėje–XX amžiuje", in *Alytaus miesto ir apylinkių istorijos bruožai*, Vilnius, 1989, p. 87–94.

Hansen, 1971 — Hansen H. J., *Architecture in Wood*, New York, 1971.

Jablonskis, 1967 — Jablonskis I., „Šiai klėtelei 225 metai", in *Kraštotyra*, Vilnius, 1967, p. 131–137.

Jablonskis, 1985 — Jablonskis I., „Senoji durų angų ir perdenginių puošyba Kretingos ir gretimuose rajonuose, in *Etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1983–1984 metais*, Vilnius, 1985, p. 109–114.

Jones, 1987 — Jones O., *The Grammar of Ornament*, London: Studio Editions, 1987 (originally published in 1856 in London).

Keturka, 1987 — Keturka A., *Spalva lietuvių liaudies baldų puošyboje*, Vilnius, 1987.

Kudaba, 1965 — Kudaba Č., „Užubalių meistrai", in *Kultūros barai*, 1965, nr. 5, p. 33–35.

Kudirka, 1984 — Kudirka J., „Liaudies meno sritiniai ypatumai", in *Liaudies meno savitumas*, Vilnius, 1984, p. 95–101.

Kundziņš, 1952 — Kundziņš P., *Zwei bezeichnende Schmuckformen in der frühen Holzarchitektur Nordeuropas*, Stockholm, 1952.

Kundziņš, 1974 — Kundziņš P., *Latvju seta*, Stockholm, 1974.

LE — *Lietuvių enciklopedija*, t. 1–36, 37, Bostonas, 1953–1969, 1985.

Lewis, 1986 — Lewis P., Darley G., *Dictionary of Ornament*, London: MacMillian, 1986.

LLA, I, 1965 — *Lietuvių liaudies architektūra*, t. 1(K. Šešelgis, J. Baršauskas, K. Čerbulėnas, M. Kleinas), Vilnius, 1965.

LLA II, 1968 — *Lietuvių liaudies architektūra*, t. 2 (J. Baršauskas, K. Čerbulėnas, A. Jankevičienė, J. Minkevičius, K. Šešelgis), Vilnius, 1968.

LLMA I, 1957 — *Lietuvių liaudies menas. Architektūra*, 1 knyga (F. Bielinskis, K. Čerbulėnas, K. Šešelgis), Vilnius, 1957.

LLMA II, 1965 — t. p., 2 knyga, Vilnius, 1965.

LTE — *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, t. 1–12, papildymai, Vilnius, 1976–1985.

Macijauskas, 1925 — Macijauskas A., *Lietuvių statybos ir puošybos pavyzdžių albumas*, Kaunas, 1925.

Milius, 1959 — Milius V., „Platelių apylinkių gyvenamieji namai", in *Iš lietuvių kultūros istorijos*, t 2, Vilnius, 1959, p. 214–236.

Milius, 1966 — Milius V., „Žemaičių sodžiaus puošėjai", in *Kultūros barai*, 1966, nr. 1, p. 51–53.

Minkevičius, 1960 — Minkevičius J., „Lietuvos kaimo senųjų medinių ūkinių trobesių architektūra", in *Valstybinės LTSR architektūros paminklų apsaugos inspekcijos metraštis*, t. 2, Vilnius, 1960, p. 81–101.

Pokropek, 1975 — Pokropek M., „Ziemia sejnenska pod względem etnograficznym", in *Materiały do dziejów ziemi sejnenskiej*, t. 2, Warszawa, 1975. p. 73–250.

Racinet, 1988 — Racinet A., *The Encyclopedia of Ornament*, New York: Portland House, 1988 (originally published in 1873 in London).

Rūkštelė, 1929 — Rūkštelė A., *Lietuvių tautodailė*, Kaunas, 1929.

Rūkštelė, 1941 — Rūkštelė A., „Svarbiausieji veiksniai, nulėmusieji lietuvių liaudies statybos...", in *Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus metraštis*, Kaunas, 1941, p. 42.

Schlichting, 1917 — Schlichting R., *Bilder aus Litauen*, Kowno, 1917, Zweite erweiterte Auflage.

Skrodis, 1969 — Skrodis Z., „Pirkių puošyba", in *Gaidės ir Rimšės apylinkės*, Vilnius, 1969, p. 156–162.

Soeder, 1918 — Soeder H., *Das Dorf Tritschuny im litauisch-weissruthenischen Grenzgebiet*, Darmstadt, 1918.

Spelskis, 1955 — Spelskis A., *Miestų sodybinės statybos architektūra*, Vilnius, 1955.

Spiess, 1943 — Spiess K. von, *Bauernkunst, ihre Art und ihr Sinn*, Berlin, 1943, 3 Auflage.

Statkevičius, 1992 — Statkevičius V., *Šilališkiai*, Vilnius, 1992.

Šatavičiūtė, 1987 — Šatavičiūtė L., „Ornamentas", in *Tarybų Lietuvos enciklopedija*, t. 3, Vilnius, 1987, p. 249.

Šešelgis, 1965	*Šešelgis K.*, „Gyvenamųjų pastatų architektūros elementai ir jų puošyba“, in *Lietuvių liaudies architektūra*, t. 1, Vilnius, 1965, p. 69–102.
Šešelgis, 1974	Šešelgis K. ir Čerbulėnas K., *Zervynų kaimas*, Vilnius, 1974.
Šešelgis, 1980	Šešelgis K. ir Urbelis M., *Maži padriki kaimai Lietuvos TSR Nacionaliniame parke*, Vilnius, 1980
Šešelgis, 1988	Šešelgis K., *Savaimingai susiklostę kaimai*, Vilnius, 1988.
Šimoliūnas, 1940	Šimoliūnas J., *Statyba*, t. 3, Kaunas, 1940.
Šimoliūnas, 1943	Šimoliūnas J., *Statyba*, t. 4, Kaunas, 1943.
TLE	*Tarybų Lietuvos enciklopedija*, t. 1–4, Vilnius, 1985–1988.
Vėlyvis, 1977	Vėlyvis P. ir kt., *Lietuvos TSR liaudies buities muziejus*, Vilnius, 1977.
Virchow, 1891	Virchow R., „Die altpreussische Bevölkerung...“, in *Zeitschrift für Ethnologie*, Bd. 23, Berlin, 1891, p. 767–805.
Weigel, 1942	Weigel K. Th., *Lebendige Vorzeit rechts und links der Landstrasse*, Berlin, 1942, 7 Auflage.

Santrumpos

a. – amžius
apyl. – apylinkė
aps. – apskritis
brėž. – brėžinys
buv. – buvęs, buvusi
dv. – dvaras, dvarelis
fot. – fotografija
gyv. – gyvenamasis
IEM – Istorijos ir etnografijos muziejus
k. – kaimas
kt. – kiti
LBM – Liaudies buities muziejus Rumšiškėse
lent. – lentelė
m. – metai
m – metrai
MAE – Lietuvos mokslų akademijos Istorijos instituto Etnografijos skyrius
mstl. – miestelis
p. – puslapis, puslapiai
par. – parapija
pav. – paveikslas
pieš. – piešinys
plg. – palyginkite
pvz. – pavyzdys, pavyzdžiui
rink. – rinkinys
rj. – rajonas
ŠAM – Šiaulių „Aušros“ muziejus
t. p. – ten pat, tas pats
VDKM – Vytauto Didžiojo kultūros muziejus
vls. – valsčius
vnk. – vienkiemis, viensėdis
žr. – žiūrėkite

TURINYS

PRATARMĖ
5

ĮVADAS
7

STOGO SKYDAI
15

VĖJALENTĖS IR KARNIZAI
33

LĖKIAI
67

KOLONOS
105

TVORELĖS
127

SIENŲ PUOŠMENYS
139

LANGAI
159

DURYS
195

VARTELIAI IR ŠULINIAI
233

KAI KAS APIE POLICHROMIJĄ
247

UŽSKLANDA
249

ORNAMENTŲ ŽODYNĖLIS
253

LITERATŪRA
255

SANTRUMPOS
258

Gimbutas, Jurgis

Gi 216 Lietuvos kaimo trobesių puošmenys / Jurgis Gimbutas. – 2-asis leid. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos inst., 2004. – 257 p.: iliustr.

Bibliogr.: p. 255–258

ISBN 5-420-01401-7

Knygoje išsamiai aptariami visų Lietuvos etnografinių sričių kaimo trobesių išorės puošmenys, palyginami ir su gretimų šalių architektūros dekoru. Tekstas gausiai iliustruojamas, yra ornamentų žodynėlis. Knyga skiriama visiems, kas domisi senąja architektūra, tautodaile.

UDK. 39(474.5)+72(474.5)(091)

Jurgis Gimbutas

Lietuvos kaimo
trobesių puošmenys

Redaktorė *Birutė Juodienė*
Viršelio dailininkas *Dainius Paškevičius*
Techninė redaktorė *Elvyra Volkienė*
Maketuotoja *Sigita Norbutaitė*
Korektorė *Laima Balaikienė*

2004 01 29. 22,64 apsk. leid. l. Tiražas 1000 egz. Užsakymas 4.92. Išleido Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, L. Asanavičiūtės g. 23, LT-04315 Vilnius, www.meli.lt. Spaudė AB spaustuvė „Spindulys", Gedimino g. 10, LT-44318 Kaunas, www.spindulys.lt